

Toplum ve Kuram
Lêkolîn û Xebatên Kurdî

Toplum ve Kuram Yayınları

Kocatepe Mahallesi, Taksim Cad. No: 19/6

Beyoğlu, İstanbul

Tel: (0212) 256 85 04

toplumvekuram@gmail.com

www.toplumvekuram.org

Kitap Dizisi: 5**Sahibi**

Harun Ercan

Yayın Kurulu

Ayhan Işık, Güllistan Yarkın, Harun Ercan, Levent Öztürk, Mehmet Polatel,
Namık Kemal Dinç, Selin Pelek

Bu Sayıya Destek Verenler

Alp Kanlık, Begüm Zorlu, Erkan Karabay, Fırat Yolcu, Gülseren Duman, Hakan
Aktaş, Kibar Kaya, Muhtesim Güvenç, Müge Yamanyılmaz, Özgür Sevgi Göral,
Ronay Önen, Serhat Arslan, Sebahattin Şen, Sıdar Bayram, Serkan Aktaş,
Sinan Çetin, Şerif Derince, Yener Koç, Yusuf Uygur, Zeki Gürür

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni

Volkan Ölmez - Sinan Balık

Baskı

Berdan Matbaacılık

Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.

C Blok, No: 239-216 Topkapı/İstanbul

Tel-Faks: 0212 613 11 12

berdanmat@hotmail.com

ISBN

978-605-60675-4-9

Abonelik Koşulları

Yurt İçi Abonelik Bedeli: 50 TL (4 Sayı)

Türkiye İş Bankası Hesap No: 1042 0190812

IBAN: Tr970006400000210420190812

Türkiye İş bankası USD Hesap No: 1042 0190826

IBAN: Tr10000640000021042190823

Yukarıda belirtilen hesap numaralarından birine yatırılan ücreti gösterir
dekont (e-dekont da olabilir) tarafımıza ulaştıktan sonra dergiler adresinize
postalanacaktır.

e-posta: toplumkuram@gmail.com

Bu Sayı ile Gelenler

**Dosyaya Dair: “Kürdün Hareketine Tarihsel Hakikatle Bakmak:
Silahlı Mücadele ve Çözumsuzlük Üzerine”**
Sayfa 11

“Kürt Hareketinin Kronolojisi” (1999-2010)
Sayfa 21

**Kürdistan’da Hoşnutsuzluğun Toplumsal Örgütlenmesi Olarak PKK
ve Dönüşen Algılar**
Azad Rênas Çelik - 53

**Dünyada Dönüşen Toplumsal Mücadeleler Ekseninde
Türkiye’deki Kürt Hareketinin Ekonomi Politikası**
Güllistan Yarkın - 63

**Kürt Hareketi’ni Diyarbakır Cezaevi’ne ‘Hapsetmek’:
İktidar, Özne ve Siyaset Üzerine Eleştirel Bir Deneme**
Bahar Şahin Fırat ve Mesut Fırat - 93

Metin Yeğin ile Röportaj - 107

Yer/Mekan Politikası Kürt ve Zapatista Hareketinin Mekansal Dinamikleri
Zeynep Gambetti - 121

**Siyasi Eğitim Mekânı Olarak Cezaevi:
PKK Üyeleri ve Sempatizanlarının Cezaevlerindeki Eğitim Deneyimleri**
Kariane Westrheim - 165

**Dağın Ardına –Tepeden– Bakmak ya da
Kürt Aydınında Özoryantalizm Sorunu**
Selin Pelek - 191

Çareserkirina Pirsgirêka Alfabeya Latînî ji bo Kurdî
Avdo Karataş - 199

Kadim Halkların Ortak Yapımı: Zarê
Sebahattin Şen - 209

Li Ser Nerîna Kevneşopî
Yusuf Uygur - 213

Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları’nın Yapısökümü
Clémence Scalbert-Yücel ve Marie Le Ray - 217

**Erken Cumhuriyet’te Muhalif Bir Yazarın Kaleminden
1930 Ağrı İsyanı Ve Kürdistan Meselesi**
Namık Kemal Dinç - 263

Bu Sayı ile Gelenler

Kürt hareketinin çok yönlü olarak tartışıldığı, siyasal atmosferin hareketli olduğu, seçimlerin gündemi belirlemeye başladığı, meselenin halline ilişkin umutların tazelenirken aynı şekilde erimeye yüz tuttuğu zamanlardayız. Bir tekrar döngüsü içinde her anın, her yılın ve her benzer sürecin duygularının değişmeden bizleri takip ettiği bir dejavu halini yaşıyor gibiyiz. Böylesi bir dönemde Türkiye'nin gündemini belirleyen temel etmenlerden biri kuşkusuz Kürt hareketidir. Dergimizin bir önceki sayısında konu ettiğimiz ve bu sayıyla devamını hazırladığımız bu konunun farklı veçhelerine odaklanıyoruz. Kürt hareketi Türkiye'de her kesim tarafından açık veya örtük siyasal bir özne olarak kabul edilse de, yeterince bilinmemektedir. Tabulaştırılan Kürtlük gibi, Kürt siyasal hareketleri de bu dışlamadan nasibini almış, devletin başarılı bir organizasyonuyla olumsuzlamanın dışında neredeyse değerlendirilemez kılınmıştır. Bu yaklaşım vicdanlı ama sayıca az bir kesim tarafından kabul edilmese de, hâlâ çok yönlü olarak etkisini sürdürmektedir. Bizler de bu sayımızda anlamının dışında tutulup bir kötülük kaynağı olarak gösterilen, lakin Türkiye siyasetinde etkisinin de yadsınmadığı Kürt hareketinin ne olduğunun analizini yapan bir dosya hazırlamaya çalıştık. Bu minvalde dosyamızla birlikte beşinci sayımızda yer alan bütün yazıların içeriklerine kısaca değinecek olursak:

Dergimizin bu sayısında, dördüncü sayımızda 1999 yılına kadar getirdiğimiz Kürt Hareketinin Kronolojisi'nin devamı yer almaktadır. Kronolojinin 1998–2010 yıllarını kapsayan ikinci bölümünde, hem önemli olaylar hem de bu olayların analizleri bulunmaktadır. Kürt hareketinin uzun yıllar sürdürdüğü mücadele yöntemini, ideolojisini, bir bütün olarak paradigmasını değiştirdiği bu dönem, hem hareket, hem Kürt toplumu hem de bu konu hakkında araştırma yapan kişi ve kurumlar açısından büyük önem taşımaktadır. 1998 yılında başlayan ve 1999 yılında PKK lideri Öcalan'ın yakalanmasıyla devam eden hızlı bir sürecin ardından başlayan bu dönem, aynı zamanda Kürt hareketinin ciddi

çalkantılar yaşadığı, dönüşürken ciddi krizlerle karşılaştığı, buna rağmen 2010'lara gelindiğinde ideolojik ve politik olarak yenilendiği bir aşamayı tanımlamaktadır. Dergi ekibinin hazırladığı bu kronolojide önemli dönemeçler sebep ve sonuçlarıyla birlikte analitik olarak ele alınmaktadır.

Kürdistan'da Hoşnutsuzluğun Toplumsal Örgütlenmesi Olarak PKK ve Dönüşen Algılar) başlığını taşıyan yazı ise dosyamızın ikinci yazısıdır. Azad Rênas Çelik tarafından kaleme alınan yazıda, PKK'ye dair Kürt toplumunda zamanla dönüşen algılar incelenmektedir. Dönüşen bu algılara; PKK, devlet ve medya gibi farklı aktörlerin etkileri tarihsel bağlamlarıyla değerlendirilmektedir. Yine Kürt toplumunun çeşitli kesimleriyle yapılan mülakatlardan yola çıkılarak elde edilen bilgilerle, PKK militanlarının toplumca algılanma biçimleri ele alınmaktadır. Çelik bu argümanlarını sırasıyla Yên derve (dışarıdakiler), Zarok (çocuklar) ve Gerilla üçlemesi üzerinden hem bir dönemlendirmeye kavuşturmakta hem de dönüşümün arka planını ele almaktadır.

Dosyadaki üçüncü yazımız Gullistan Yarkın'ın Dünyada Dönüşen Toplumsal Hareketler Ekseninde Kürt Hareketinin Ekonomi Politikası başlıklı makalesidir. Yarkın 19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın sonlarına kadarki dönemde geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerin çoğunda, kent ve kır merkezli birçok toplumsal ayaklanma ve toplumsal hareketi incelemektedir. Kendilerini sosyalist bir dünya kurmayı ve sömürgeciliği ortadan kaldırmayı hedefleyen ulusal kurtuluş hareketleri olarak tanımlayan ve sonraları ağırlıklı olarak yerlilerin (indigenous) ve azınlıkların anayasal etnik kimlik taleplerini ön plana çıkaran ve/veya kırsal ve kentli yoksul sınıfların toprağa ulaşımını, kırsal komünler, otonomi, toprak işgalleri veya yasal seçim yollarını kullanarak elde etmeyi amaçlayan çok sayıda yerli ve tarım (veya kırsal) hareketine dönüşen gruplar incelenmektedir. Yarkın bu hareketlerle karşılaştırmalar yaparak Kürt hareketinin son yıllardaki söylemsel dönüşümünü, özellikle ekonomi politikası ile ilişkin yönlerini incelemektedir. Kürt hareketinin ideolojik dönüşümü ile birlikte ekonomi politikası dair söyleminin de dönüştüğü ve yeni bir form edindiği tartışılmaktadır.

Bahar Şahin Fırat ve Mesut Fırat'ın birlikte yazdıkları Kürt Hareketi'ni Diyarbakır Cezaevi'ne 'Hapsetmek': İktidar, Özne ve Siyaset Üzerine Eleştirel Bir Deneme başlıklı çalışma, tüm tarihsel arka planını reddedip Kürt hareketinin ortaya çıkışını sadece Diyarbakır cezaevindeki işkenceler ile ilişkilendiren yazar ve araştırmacılara dönük bir eleştiri niteliğindedir. İktidarın, Kürt hareketini öznesizleştirmek, anonimleştirerek temsilcisz kılmak ve siyaset alanının dışına atabilmek için hem sürekliliğini göz ardı ettiği, hem de hareketin temsilcilerini ve eylemlerini salt terörle ilişkilendirerek Kürt meselesinin tarihsel, siyasal ve toplumsal zeminini çarpıttığını dile getiren yazarlar, tarihin sayfalarına yansımayan dönemlerin daha dikkatlice incelendiğinde, silahlı mücadelenin,

1984'ten itibaren Kürtlerin "29. İsyanına" önderlik eden PKK'nin icadı olmadığını tartışmaktadırlar. Dolayısıyla Diyarbakır Cezaevi, kâbusun başladığı değil, olsa olsa kadim kâbusun kristalize olduğu yer olarak ifade edilmektedir. Çalışma, Kürtlerle devlet arasında başından beri var olmayan toplumsal sözleşmenin eksikliğini göz ardı ederek yapılacak her okumanın, bugün Kürt hareketini, 1980 sonrasında Diyarbakır Cezaevi'nde yapılan kötü uygulamalara tepki olarak okumanın konforlu sınırları içinde kalmaya mahkûm olduğunu ifade etmektedir.

Dosyamızın beşinci yazısı dünyanın farklı bölgelerindeki komün eylemleri ve deneyimlerinde yer almış gazeteci Metin Yeğin ile yaptığımız röportajdır. Yeğin ile Urfânın Viranşehir ilçesinde başlatılan Ax û Av komünü hakkında konuştuk. Komün deneyimini farklı yönleriyle anlatan Yeğin, amaçlarının Kürt hareketinin yeni paradigmasının da desteği ve etkisiyle sadece ihtiyacı olan insanlara ekonomik evler inşa etmek olmadığını, bunun en temel insani haklardan olan barınma hakkının bir gereği olduğunu, hem ekolojik hem ekonomik hem de ortaklaşılan mekânların yaratılabileceğini, Viranşehir'deki Ax û Av projesinin de böylesi bir çaba olduğunu anlatmaktadır.

Dosyadaki bir diğer yazımız da Zeynep Gambetti'nin Yer/Mekân Politikası Kürt ve Zapatista Hareketinin Mekânsal Dinamikleri başlıklı çalışmasıdır. Yazı, Meksika Chiapas'taki Zapatist hareket ve Türkiye'deki Kürt hareketinin, silahlı çatışmanın yatışmasının ardından, kendilerine özgü iki mekân olan Diyarbakır ve Chiapas'ı nasıl oluşturduğuna odaklanarak toplumsal hareketin iki örneğini incelemektedir. Gambetti, mekân-oluşturmanın bu hareketlerin söylem ve pratiğine etkisini açığa çıkarmanın öncelikli amacı olduğunu öne sürmektedir. Mekân oluşturmanın sadece yerellik veya fiziksel ortamla ilgili olmadığını, ayrıca kendi başına bir mücadele şekli ve bir hareketi inşa etmekle de ilgili olduğunu tartışmaktadır. Yazarın diğer amacı, "mekânı kendine mal etme" olarak adlandırılanın ne olduğunu genel hatlarıyla ele almaktır.

Kariane Westrheim, Siyasi Eğitim Mekânı Olarak Cezaevi: PKK Üyeleri ve Sempatizanlarının Cezaevlerindeki Eğitim Deneyimleri başlıklı makalesiyle PKK'nin cezaevlerinde yaptığı eğitimleri incelemektedir. Yazara göre Türk okullarında uygulanan asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak, PKK, toplum içerisinde, dağlarda ve cezaevlerinde enformel eğitim alanları açmayı, hareketin başarıya ulaşması yolunda oldukça önemli görmektedir. Yıllar boyunca, PKK hareketinin, siyasi eğitimler aracılığıyla farklı düzeylerde gazeteci, yazar, sanatçı, siyasetçi ve eğitimci olarak aktif çalışan, kendi organik entelektüellerini ürettiğini belirten Westrheim, bu kişilerin diasporada ve farklı alanlarda Kürt toplumunun dönüşümü için çalıştıklarını ifade eder. Ayrıca cezaevlerindeki siyasi eğitimin her mahkûmun hayatını nasıl temelden etkilediğini anlamak için bu eğitimin nasıl organize edildiği üzerine çeşitli tartışmalar yürütmektedir.

Dosyadaki son yazımız Bejan Matur'un "Dağın Ardına Bakmak" adlı kitabının bir değerlendirmesidir. Selin Pelek tarafından kaleme alınan bu değerlendirme son zamanlarda çokça tartışılan kendi toplumunun dışına çıkıp kalemiyle bir iç oryantalizm şiddeti uygulayan Kürt aydınının portresini göz önüne sermesi açısından oldukça önemlidir. Pelek yazısında, Matur'un kitabını değerlendirirken dağın ardına bakmakla meselenin asli tarafı olan dağın kendisini görünmez kıldığını ve meselenin bir mağduriyet ve pişmanlık üzerinden kurgulandığını ve yazar tarafından psikolojikleştirildiğini dile getirir. Matur'un kitabının, dağa değil, dağdan kopanların hikâyelerini derlediğini ifade eder. Var olanın analizini yapmayan kitabın, kendi PKK'sini yaratarak kendilerince –sadece Matur değil bu anlayışın savunucuları bir çevre olarak düşünülebilir - olması gereken bir hareketi dillendirdikleri bu yazıyla yeniden tartışılmaktadır.

Dosya dışından ilk yazımız Avdo Karataş'ın, Çareserkirina Pirsgirêka Alfabeya Latîni ji bo kurdî (Kürtçe İçin Latin Alfabesi Sorununun Çözümlemesi) isimli Kürtçe çalışmasıdır. Makale, Kürtçe'nin standartlaştırılma çabalarını ve Latin alfabesi ile Kürtçe yazmanın problemlerini daha çok Güney Kürdistan bağlamında dile getirmekte, fakat tartışmasını yer yer Kuzey Kürtçesi (Kurmancî) ile de ilişkilendirmektedir. Yazara göre her iki konuda da bir kriz yaşanmaktadır ve bu krizin esas sebebi bir Kürt devletinin olmamasıdır. Ayrıca yazar Sorani, bir başka deyişle Güney Kürtçesinin tek dil olarak dayatılmaya çalışıldığını ve bunun da hegemonik bir şekilde yürütüldüğünü savunmaktadır. Yazara göre Kürtçe'nin standartlaştırılması ve hangi alfabenin kullanılması gerektiği konularında yanlış yapılarak konular birbiriyle karıştırılmakta, oysa bunların ayrı ele alınması gerekmektedir. Yazar, bu durumda önceliğin standart bir alfabe seçmeye/geliştirmeye verilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Dosya dışından ikinci yazımız Sebahattin Şen tarafından yazılan, Kadim Halkların Ortak Yapımı: Zaré başlıklı yazıdır. Şen yazısında, !f İstanbul AFM Uluslararası Bağımsız Filmler Festivali kapsamında özel bir gösterimi yapılan ve 1926 Hamo Beknazaryan imzalı Zaré filmini tanıtp değerlendirmektedir. Ermenistan sinemasının kurucusu olarak kabul edilen Hamo Beknazaryan'ın 72 dakikalık filmi Ermenistan'daki Kürt köylerinde çekilmiş. Şen, kısa değerlendirmesinde ilk Kürt filmi ve ikinci Ermeni filmi olarak da adlandırılan filmin hikâyesini de analiz etmektedir.

İkinci Kürtçe yazımız Yusuf Uygur'ın kaleme aldığı Li Ser Nêrîna Kevneşopî başlıklı çalışmadır. Bu yazı gelenek çalışmalarının nasıl olması gerektiği ve Kürt gelenek çalışmalarının inceleme yöntemleri ile bu yöntemlerin arka planını oluşturan teorik temelleri sorunsallaştırmaktadır. Yazı ayrıca öngördüğü alternatif teorik bakış ile bu teorik bakışla uyumlu olabilecek bir yöntem önerisinde de bulunmaktadır.

Clémence Scalbert-Yücel and Marie Le Ray'in birlikte yazdıkları Bilim, İdeoloji ve İktidar. Kürt Çalışmalarının Yapısökümü başlıklı makale, Kürt çalışmaları bibliyografyası niteliğindedir. Yazarlar bu çalışmalarında Kürt meselesinin Türk akademi camiasındaki inkârı nedeniyle Kürtlere dair çalışmaların genelde akademi dışından olduğunu söyleyerek, bu alandaki akademik araştırmaların tarihine uzanmayı ve güncel çalışmaları ele almayı istediklerini belirtmektedirler. Yücel ve Ray, amaçlarının hem epistemolojik hem de sosyolojik bir perspektif ile “gelenen en son noktayı” ortaya koymak olduğunu, Kürtler hakkında bilgi üretimini - bu bilgi üretimindeki koşulları, tehlikeleri ve ilgili aktörleri- ve eğer oluşmuşsa da bunun dönüşümünü incelemek olduğunu dile getirmektedirler. Aynı zamanda farklı tarihi bağlamlarda farklı aktörlerin (devlet, Kürt milliyetçileri, sömürgeci güçler) Kürtler hakkındaki bilgi üretimini ele alan makaleleri de incelenmektedirler. Yine bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılarla meselelerin ele alınış biçimi üzerine yapılan çeşitli mülakatlara da makalelerinde yer vermektedirler.

Bu sayımızın son yazısı, Namık Kemal Dinç'in Erken Cumhuriyet'te Muhalif Bir Yazarın Kaleminden 1930 Ağrı İsyanı ve Kürdistan Meselesi başlığıyla bir giriş yazısı yazarak Osmanlıcadan sadeleştirdiği, Ömer Fevzi'nin Dünkü Makedonya-Bugünkü Kürdistan adlı çalışmasıdır. Dinç'in sadeleştirmesini yaptığı makalenin latinize edilmiş tıpkı çevirimi, daha önce tarihçi Mete Tuncay tarafından hazırlanmış ve Toplumsal Tarih dergisinin 33. sayısında (Eylül 1996) yayınlanmıştır. Yazı, 1930 yılında Ağrı Dağı'ndaki direnişin bastırıldığı dönemde kaleme alınmıştır. Tek-Parti yönetiminin hâkim olduğu bir dönemde Paris'te çıkardığı “Rehber-i İnkılab” adlı gazete ile muhalefet yürüten Ömer Fevzi tarafından kaleme alınan yazı, Ağrı dağı isyanına dairdir. İsmet İnönü'nün sert bir biçimde eleştirildiği yazı, Ağrı direnişinin bastırılması sonrasında ve öncesinde Kürt-devlet ilişkilerini, devletin, Cumhuriyetin ilk yıllarında Kürtlere verdiği sözleri tutmamasını Makedonya meselesi ile karşılaştırmalar yaparak analiz etmektedir. Belgedeki alt başlık hem meselenin önemini hem de geleceği öngörmesi açısından oldukça önemlidir: Diktatör Hükümeti Kürt isyanını bastırdı, fakat Kürt bağımsızlığının temellerini attı.

Kürt Hareketine Tarihsel Hakikatle Bakmak: Silahlı Mücadele ve Çözumsuzluk Üzerine

1.

Orta Doğu coğrafyası on yıllardır görmediği bir yoğunlukta halk hareketlerinin eşitlik ve adalet talepleri ile kavrulmakta. Mücadele ateşinin kaynağını tam anlamıyla görmemiz için biraz zaman geçmesi gerekse de kitlelerden gelen ilk işaretlere bakmak fikir sahibi olmamızı sağlıyor. Ülkeden ülkeye değişkenlik arz etse de, ilk işaretlere baktığımızda; siyasi özgürlük talepleriyle, ekonomik eşitlik çığlıklarıyla ve devletin bastırdığı etnik-ulusal-mezhepsel grupların hiddetiyle açılmış isyan bayraklarını seçebiliyoruz. Batının bölgede İslami hareketlerin yükselmesi endişesi ile Orta Doğu elitlerinin rantlarını ve statülerini kaybetme korkuları bir yana dursun, yaşanan son altı ay sonunda halk hareketlerinin yapabildikleri ve henüz gerçekleştiremediklerine ilişkin neler söylenebilir? Hemen hemen her Orta Doğu ülkesi, kitleleri organize edecek ve egemenlere karşı uzun erimli ve koordineli biçimde mücadele etmelerini sağlayacak siyasi yapılardan veya örgütlerden yoksun durumda. “1968 Devrimi” rüzgarıyla yaşanan hareketler ile karşılaştırıldığında, sosyalist ideolojinin düşünsel rehberliği ile ortaya koyduğu amaç-araç ilişkisini yani devrim stratejilerinin doldurduğu boşluğu akıllara getiren bir çerçeve yoksunluğu söz konusudur. Toplumsal hareketlerin yakaladıkları ivmeleri yitirmelerine sayısız kez sebep olmuş bu ideolojik-stratejik boşluğun aslında ne kadar yakıcı olduğu önümüzdeki süreç içerisinde netleşecektir kuşkusuz.

Eylemlilik sürecinde oldukça tartışılan önemli bir husus da verili koşullarda direnme pratiklerinin nasıl yürütülmesi gerektiği üzerine oldu. Zaman itibari ile, medya sayesinde domino etkisi yaratmak dışında birbirleriyle yeterince etkileşim ve dayanışma halinde olmayan bu halkların mücadele repertuarlarının hükümet-

1 - Türkiye’de henüz politik manada liberal ideolojiyi benimseyip uygulama gayretinde olan iktidar sahibi bir siyasi parti olmadığı için bu ideal tanımlama ile siyasi gerçeklik arasında bir ayırım yapmak maksadıyla “pragmatik liberalizm” kavramını kullanmayı tercih ediyoruz. Uzun erimli demokratikleşme süreçlerinde tarihsel olarak ana akım kalan siyasi çizgi ile liberal hedefleri söylemsel olarak benimseyen AKP ve son dönem CHP’si için bu kavramı kullanmayı öneriyoruz.

lerin esnekliğine ve eylemlere verdikleri cevaba göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Mısır'da ve Tunus'ta kitleler organize politik şiddete başvurmadan diktatörlük rejiminin sembolünü koltuğundan etmiş olsalar da diğer ülkelerde ortaya konan eylemliliklerin hemen hepsi ciddi bir devlet şiddeti ve kitlesel kısımlarla karşı karşıya kaldılar. Bu devlet şiddeti dalgasına verilen cevaplar ülkeden ülkeye değişkenlik arz etse de durumun somut tahlili bize şu çıkarımı yapmaya müsaade ediyor: bir toplumsal mücadele barışçıl yöntemlerle başlasa bile devletlerin bu siyasi-ekonomik talepler karşısında aldıkları tavır mücadele repertuarının başat belirleyeni olabilmektedir. Şiddet kullanarak, eylemciler için mücadele vermenin maliyetini artıran devletler, aslında iki temel seçenek sunmaktadır eylemciler için: susmak ve beklemek ya da silahlı mücadele gibi daha radikal yöntemleri denemek. Son Orta Doğu dalgalanmasının başlama tarihinden hâlâ altı ay dahi geçmemiş olmasına rağmen silahlı mücadele yürütme seçeneğinin, Batı liberalizminin terörizm söylemleriyle ötekileştirdiği raddede yürürlükten kalkmadığını ve halkın meşru müdafaası için bir mecburiyet olabildiğini yeni Orta Doğu pratiği güncel olarak göstermeye başladı.

Kuşkusuz silahlı mücadele Orta Doğu toplumsal mücadeleler tarihi için hiç de yeni bir fenomen değil. "1968 Devrimi"nden bugüne aralıksız bir şekilde silahlı mücadeleye başvurarak Orta Doğu'da mücadele veren iki halk var: Filistinliler ve Kürtler. Ateşleri sönmeyen bu iki hareket, devletlerin muazzam baskı-engelleme-tasfiye denemelerine rağmen ayakta kalabilmelerini ve siyasi sonuç vaat edecek güçte olmalarını sadece kitle hareketi değil örgütlü siyasi yapılara sahip olmaya borçlular. Lakin kullandıkları veya kullanmak durumunda bırakıldıkları politik şiddet yöntemleri itibari ile Batı liberalizmi, İsrail ve Türkiye devleti nazarında terörist olmakla suçlanıp tecrit edilmeye çalışılıyorlar. Orta Doğu günceli ise bu hareketlerin şiddete meyyal hallerinin kolektif dertlerinden azade olmadığını göstermesi bakımından değerli. Diğer bir deyişle, politik şiddeti ve tetiklediği çatışmayı anlamanın yegâne yolu sadece hareketlerin amaçlarında ve mücadele yöntemi tercihlerinde değil aynı zamanda içinde hareket ettikleri rejimlerin taleplere nasıl cevap verdiklerinde de aranmalıdır.

2.

Kürt hareketinin geçmişini ve bugününü, Kürtlerin hareketle kurmuş oldukları bağı henüz anlatabilen veya layık olduğu şekilde gerçeklikten sosyal bilime tercüme edebilen bir çalışma henüz mevcut değil. Lakin indirgemeci siyasi lisanların ötesine geçerek Kürt meselesini etraflıca anlamak isteyenler için düğümlenmiş noktalar ve sorulması gereken yakıcı sorular ortada duruyor. Örneğin, Kürt meselesinin uzlaşa ile çözülmesine ne kadar yakınız? Daha önemlisi, Kürt meselesine ilişkin tarafların yaklaşımları ve çözüm projeleri tarihsel hakikatin bugüne devrettiğinden ne kadar yakına ya da uzağa düşüyor?

Ulus-devletlerin, tahakkümleri altına aldıkları etnik-ulusal grupların özgürlük

taleplerini bastırması meselesini karşılıklı uzlaşa ile çözülmesi sürecinin oldukça meşakkatli olduğunu eğer bastırılan halklar silahlı mücadele yürütmüşlerse bu sürecin on yıllarca sürdüğünü İrlanda, İspanya ve Afrika'daki sayısız örnekten biliyoruz. Türk devletinin kendi kitlelerinin gözünde şeytanlaştırdığı Kürt hareketi ile uzlaşma masasına oturmasına haliyle vakit varsa da gizli görüşmeler safhasının Öcalan ile Türkiye devleti arasında başladığı bilgisine vakıf durumdayız. Kapalı kapılar ardında başlayan bu görüşmeler siyasetin akışıyla süresizleşse de eğer uzlaşa süreci gerçekten işleyecekse her iki tarafın da uzlaşadan gayri başka bir "çıkış" olmadığına kani olduğu olgunluk anının gelmesi gerekiyor. Temel kaygısı hegemonyasını devam ettirmek olan AKP hükümetinin ve/veya TSK'nın "uzlaşmadan başka yol yok" sonucuna varıp harekete geçmesi için Kürt hareketini tasfiye etmeye yönelik alternatif tüm projeleri tüketmeleri gerekiyor. Uzlaşmaya mecbur kalıp açık müzakere sürecine gelinmesiyle birlikte olacaklar diğer coğrafyalarda gerçekleşen çözüm örneklerinin gösterdiği üzere basitçe şudur: meselenin üçüncül aktörlerinin de (AB, BM...) müdahil oldukları müzakere görüşmelerinin başlaması, sonrasında ise üzerinde uzlaşılan konuların kitlelerin rızasını almak amacıyla kamuya açık bir şekilde dile getirilmesi. Kürt hareketinin ve Türk devletinin bir anlaşmaya varmaları safhasından oldukça uzağız ve bunun en temel kanıtı, asimilasyonun tüm hızla devam etmesi, Türk devletinin ve hükümetinin hâlâ Kürt hareketinin örgütsel yapısına zarar verici ve kitlesi üzerindeki temsiliyet gücünü zayıflatma gayretli politikalarını ısrarla devam ettiriyor olmasıdır.

Determinist bir bakış açısıyla hareket edip taraflar arasında dünya örneklerinde olduğu gibi uzlaşmaya dayalı bir anlaşmanın mutlaka gerçekleşeceğini söylemenin mümkünatı yok. Şimdilik önümüzde duran yegâne doğru ise uyumsuzlukların çözülmesinin önündeki en büyük engelin çatışmanın ortaya çıkma nedenlerine dair tarafların ve kitlelerin başka nedenlere inanıyor olmalarıdır. "Neden bu noktaya gelindi?" sorusuna taraflar sadece kitlelerini kaybetmemeyi gözeterek cevap verdiği sürece ortak bir gelecek hayal etmenin hiçbir gerçekçi yanı olmayacaktır. O yüzden, sosyal bilimcilere düşen en önemli güncel görevlerden bir tanesi çatışmanın neden ortaya çıktığı hakkında ayakları yere basan tartışmalar ve çalışmalar yapmalarıdır.

3.

Güncel siyasi hâl itibarı ile Kürt meselesine yön veren aktörler arasında kabaca üç farklı yaklaşım tespit edilebilir. Birincisi, tarihsel olarak Türk devletinin izlediği, ordunun, Kemalist zümrenin temsil ettiği çizgidir, yani Kürtlere ve Kürt hareketine yönelik reddiyeci, tasfiyeci ve tecrit edici bir siyaset uygulanmasını savunan bir yaklaşım. İkincisi ise pragmatik liberalizm olarak adlandırılabilir ve son beş yılda ivmelenen çizgidir. Kürt hareketine yönelik ortodoks devlet yaklaşımını benimseyen, lakin Kürtlerin kolektif/bireysel hakları konusunda devlet geleneğine bağlı kalmanın Kürtlerin rejimden zihinsel olarak kopuşunu derinleştireceğinin ve Kürt hareketinin Kürtler nezdinde temsiliyetinin daha da artacağına far-

kinda olan bir yaklaşımdır. Üçüncü hat ise Kürt hareketi tarafından ortaya konan ve demokratik özerklik projesi ile taslak halini alan yaklaşımdır.

Son beş yıl içerisinde Kürt meselesi bağlamında olası bir çözüm projesi olarak Kürt hareketinin “Demokratik Özerklik” projesi dışında temellendirilmiş bir siyasi-toplumsal uzlaş önerisi henüz ortaya konmadı. AKP’nin açılım projesinin liberal bir demokratikleşme projesi dahi olmaktan aciz pragmatik bir manevra olduğu yani kısıtlı kültürel hak tanınmasından ibaret kaldığı son yıllar içerisinde ayyuka çıktı. Hem on yıllardır psikolojik savaş söylemine maruz kalmış Türklere, hem de Kürt hareketine sıkıca bağlı olmayan Kürtlere konuşmaya çalışan pragmatik liberal yaklaşım haliyle çift başlı ve tutarsız kalarak siyasetin rüzgarına göre kendini konumlandırmakta. Bu bağlamda, “Kürt açılımı” projesi için; özünde Kürt meselesini kültürel alandan ibaret görerek meselenin birincil aktörü olan Kürt hareketi ile masaya oturmak yerine terörizm söylemini ve Türk devlet geleneğinden devralınan baskı-engelleme siyasetini hegemonik çıkarları için seferber etmekten imtina etmeyen ucu açık bir AKP projesinden bahsedilebilir.

Meseleye dair alternatif bir dinamik yaratma çabası ise 2003’ten bu yana siyasi-medyatik alanlarda kayda değer bir ivme yaratan liberal çözüm söylemiyle mevzubahis oldu. Özellikle Türkiye mediasında yer alan ve kanaat teknisyenliği yapılarak Kürt meselesinin gidişatına yön vermeye gayret eden ve zaman zaman AKP politikalarını yeterince liberal olmamakla suçlayarak bir nevi pragmatik çizgiyi terbiye etmekle meşgul bir yaklaşım ortaya çıktı. Peki bu yaklaşımın yaslandığı zemin nasıl anlaşılmalıdır? Avrupa Birliği sürecine endekslenmiş liberal demokrasi projesi içerisinde Kürt meselesini çözme düşüncesi; politik şiddetle tüm bağını kesmiş, özerklik talepleri olmayan, hukuksal çerçevesi azınlık hakları söylemine yaslanan legal bir Kürt hareketi düşlemekte. Kısacası, liberal çözüm projesi, Kürt meselesini bir egemenlik paylaşım meselesi olarak görmemekle birlikte, kapitalist sistemin durmadan yeniden ürettiği ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri görmezden gelerek sistem-karşıtı veya ötesinde bir düzene özlem duyan bir Kürt hareketi istememektedir.

Türkiye’de Kürt meselesinden daha geniş bir alana tekabül eden liberal demokrasi projesi her ne kadar siyasi pragmatizmle yoğrulmuş bir safhada emeklese de, Türkiye’nin de demirlediği ve içerisinde ilerlediği rota, dünyaya bir salgın gibi yayılan neoliberal hegemonik projenin siyasi ayağının gerektirdikleridir. Bu yüzden, Kürdi çatışmanın nasıl bir zemininde çözüleceğine dair iki yaklaşımın ön plana çıkmakta olduğunu söylemek mümkün: ‘liberal demokrasi projesi’ ya da ‘sistem-karşıtı duruşunu koruyan bir özerklik projesi’. Süreç içerisinde medyatik liberal odakların yanı sıra hem AKP’nin hem de CHP’nin bu liberal çözüm projesini kendi siyasal sınırlarının esneyebildiği ölçüde Kürt meselesine yönelik söylemlerine uyarlamaya çalıştıklarını ama söylemin gerçekliğe dökülmesi doygunluğundan henüz oldukça uzak olduklarını görebiliyoruz. Yani AB’nin ve liberal

aydınların düşlediği liberal çözüm ile AKP ve son dönem CHP'sinin söylemsel liberal manevralarını şimdilik ayrı tutmakta fayda var.² Siyasetin ve toplumsal mücadelenin bağrında belirlenecek süreç hakkında tahminlerde bulunmak sosyal bilimcilerin birincil görevi olmayabilir. Lakin Kürt meselesinin mutabakat ve barış ile çözülmesi bağlamında “Bu noktaya nasıl gelindi?” sorusuna hakikatli bir cevap vermek ve hangi projenin Kürtlerin dertlerine çare olabileceğine dair tefekkürde bulunmak kuşkusuz ki araştırmacıların, sosyal bilimcilerin ve entelektüellerin doldurmaya çalışacağı bir boşluk olacaktır.

4.

Güncel siyasetin yarattığı sis bulutundan ötürü çok net görünmese de, Kürt meselesinin orta-vadede seyrini belirleyecek olan temel dinamik tarafların birbirlerine karşı kullandıkları şiddetin meşruiyeti hakkında yapılacak tartışmalar ve müzakerelerdir. Diğer bir deyişle, Kürt hareketinin silahlı mücadele yürütmüş olmasının ve Türk devletinin de kendi koyduğu baskıcı yasaların dahi ötesine geçerek gayrı-nizami harp yöntemini uygulamış olmasının yarattığı toplumsal-siyasal kayıplardır. Türk devletinin Kürtlere ve Kürt hareketine yönelik uyguladığı yapısal şiddetin temel dayanak noktası, uluslararası anlaşmalarla tanınan ülke sınırında “şiddet tekeli”ni elinde bulundurma hakkı’dır. Liberal demokrasi anlayışına göre ulus-devletlerin şiddetin tekeli olma iddiaları kutsanırken, devlet-dışı aktörlerin politik şiddete başvurmaları mağduriyetler üzerinden anlaşılmaya mazhar olsa da meşru değildir. Orta Doğu coğrafyasında, emperyal hesaplarla ve yerel egemenlik oyunlarıyla çizilmiş “ulus-devlet” sınırlarının tarihsel trajedisi birçok kişinin malumudur. Bundan bağımsız olmayan bir şekilde, Kürt hareketinin silahlı mücadeleye yönelmesini meşru kılma şekli ise Türk devletinin silahlı mücadele haricinde diğer yöntemlerini tarihsel olarak hiçbir zaman umursamadığı ve Kürtlerin bir halk olarak varlığının ve buradan doğan haklarının inkâr edilmesine müsaade etmemenin yolunun ancak be ancak dağlardan geçebildiğine yönelik yaptığı teşhistir.

Bu siyasi yaklaşımların çoğunun gözden kaçırdıkları temel nokta ise meşruiyet kavramının tarafların pozisyonlarına göre değişebildiği ve hem devletler için hem de toplumsal hareketler için tarihsel olarak sürekli dönüşmekte olduğu hakikatidir. Bu normatif meşruiyet kapanından kurtulmanın yegâne yolu ise meselenin nasıl geliştiğine dair doğru soruları sormak, cevaplamak ve bu üç farklı yaklaşımın ortaya koyduğu perspektiflerin gerçeklikle ne kadar temas halinde olduklarına bakmaktır. O yüzden, sual edilmesi gereken ilk önemli soru şu: “Kürt hare-

2- Mesele hakkında düşünmeyi kolaylaştırmak adına ‘Liberal aydınlar’ kategorisi ile bir genelleme yapıldığını belirtmekle birlikte bu kategorinin kendi içerisinde oldukça dağınık ve de zaman zaman AKP iktidarını desteklemek adına düşünsel ahlaktan yoksun bir biçimde hareket edebildiklerini de belirtmekte fayda var.

keti neden silahlı mücadeleye yöneldi?”

Bu soruya Kemalist perspektifin verdiği cevap siyasi demagojiden öteye hiçbir zaman gidemedi. Dış güçlerin kıskırtması ve bölgenin ekonomik olarak geri kalması yüzünden eline silah alan iradesiz bir grup insanın işlediği bölücü cinayetlere sempati duyan, bu yola kandırılarak sokulan ama her nasılsa aynı yolda canını da verecek kadar imanlı olabilen on binlerce insanın Kürt toplumu içerisinde çıkabileceğini iddia eden ve Kürtleri aşağı gören bir siyasi demagojiden bahsediyoruz. Diğer yandan, liberal söylemin tarihsel körlüğü de hümanist okuma yapmasından ötürü tarihsel hakikate değmek hususunda yerinde saymaktan ileri gidemedi: PKK'yi ortaya çıkaran temel dinamiğin devletin Kürtlere yönelik uygulamaları olduğunu tespit eden liberal bakış, Diyarbakır Cezaevi'nde yaşanan işkenceler sonucunda “PKK gibi” bir yapının ortaya çıktığını silahlı mücadele yürütülmesini onaylamayan ve barışçıl mücadeleyi yücelten bir bakış açısıyla dile getirmektedir.

Eğer bu iki yaklaşım tarihsel hakikati anlamak konusunda yetersiz ise, Kürt hareketinin neden silahlı mücadeleye yöneldiğini nasıl anlamak gerekiyor?

Hakkı teslim edilmesi gereken ilk nokta şudur: Türkiye'deki Kürtlerin hak taleplerinin başladığı yıl 1984 değil, 1959'dur. Hak talepleri gerilla eylemleri ile değil, barışçıl ve oldukça mütevazı talepler ile başlamıştır. O yüzden Kürt hareketinin gerilla eylemlerine başlamadan önce geçen 25 yıllık mücadele tarihine bakıp yukardaki soruyu yeniden sormak gerekiyor: Neden Türk devleti Kürtlerin barışçıl taleplerine dahi kayıtsız kaldı? Kürt hareketinin radikalleşmesine neden olan tarihsel faktörler aslında tek bir kapağı çıkarmakta: Türk devletinin Kürtlerin varlığını yok sayma ısrarıyla, legal-barışçıl alanda verilen Kürdi mücadeleyi bastırıp asimilasyon programını devam ettirebileceğine dair şahsında beslediği tarihsel bir inançla sahip olması. Bu inanç olmasaydı, 1971 askeri müdahalesi sonrasında gerçekleşen DDKO davasında Kürtçe diye bir dilin var olmadığına dair yüzlerce sayfalık iddianameler hazırlayıp eline silah dahi almamış Kürt devrimcileri onlarca yıllık cezalara boğmazdı. Bu inanç olmasaydı, Türk devleti, 1970'ler boyunca gerçekleşen kayda değer mobilizasyon süreci sonrasında Diyarbakır Cezaevi'nde Kürt devrimcileri en akla gelmeyecek işkencelerden geçirerek bu meseleyi toprağa gömebileceğini aklından bile geçirmezdi. Velhasıl, Kürtlerin yıl be yıl radikalleşmesinde başka birçok çevresel faktör rol oynamış olsa da, esas değişken Türk devletinin Kürt meselesini baskı ve şiddet uygulayarak süreç içerisinde asimilasyon ile ortadan kaldırmaya çalıştığına dair inancı ve bu doğrultuda uyguladığı politikalarıdır.

5.

Kürt hareketinin tarihi boyunca ve hatta güncelinde verdiği mücadelenin çekirdeğinde duran esas dinamik, Türk devletinin Kürt meselesini baskı ve şiddet yoluyla bertaraf edebileceğine dair inancını kırmaktı. Kürt hareketi bunu 1960'lar ve 1970'ler boyunca barışçıl yollar kullanarak denemiş, 1970'lerde organize poli-

tik şiddetten gayrı devletin tasfiye itikadını kırmanın yolu olmadığına inanmış, Diyarbakır Cezaevi deneyimi ile de bu inancı perçinlenmiştir. Diğer bir deyişle, Kürt hareketi ne –liberallerin iddia ettiği gibi- tamamen devlet baskısı sonucunda silahlı mücadeleye yöneldi, ne de salt kendi iradesi ile 1970'lere yön verip politik şiddetin halk nazarında kabul görmesini sağladı. Yapılar ile özneler arasındaki etkileşimin kendisi silahlı mücadele pratiğini doğurdu. 1970'lerde, adının devrim konduğu toplumu aşağıdan yukarıya yeniden ve eşitlikçi bir biçimde inşa etme fikri ile devrimi gerçekleştirmeye dair kitlelerin inancı arasındaki mesafe hiç de bugünkü kadar uçurum düzeyinde değildi. Haliyle, dünya çapında 1968 devriminin sosyalist ve sömürgecilik-karşıtı hareketler için ortaya koyduğu amaçlar ve silahlı mücadelenin meşruiyet zemini bugünden oldukça ileri safhadaydı. Devrimin vaktiyle bir ihtimal olduğu zamanlarda, 1971 askeri müdahalesi sonrasında ulusal kurtuluş hedefiyle yola çıkan Kürt hareketine göre, bu amacı gerçekleştirmenin yegâne yolu Afrika, Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika örneklerinde olduğu gibi silahlı mücadeleden geçmekteydi.

1960'lar legalizminin devlet nezdinde mahpusluk ve yasaklama ile karşılık bulması sonrasında, silahlı mücadele stratejisinin şart olduğu inancı 1970'lerdeki hemen hemen tüm Kürt örgütleri için genellenebilecek olsa da, 1970'lerin son yıllarına kadar hiçbir örgüt organize eylemlere başlamadı. Barışçıl mücadele alanının sıkıyönetim ilanıyla 1979 başında kapatılmasıyla birlikte tırmandırılan şiddet ortamı 12 Eylül devlet terörü ile kesildi ve 12 eylül sonrasında şehirlerde Kürdi siyaset yürütmenin hiçbir yolu kalmamıştı. Tutuklanan devrimcilerin Diyarbakır Cezaevi'nde gördükleri muamelenin düşük yoğunluklu hali toplumun bağrında da hüküm sürmeye başladı. PKK dışındaki çoğu örgüt kadrosu Orta Doğu'daki gerilla kamplarından sonra Avrupa'ya geçtiler. Lakin PKK 1984 yılı itibarı ile gerilla eylemlerine başladı. 1984 yılı sonrası için, ortodoks Türk devletinin ve liberal çizginin Kürt meselesi tarihini kavrayışının yanlış olduğu görebilmek için sordüğümüz soruyu gözden geçirmemiz gerekiyor: "Kürt hareketinin silahlı mücadele ile kitlesel mobilizasyon yaratması nasıl mümkün oldu?"

Devlet çizgisine ve liberal bakış açısına sahip araştırmacıların görmezden gelmeye çalıştıkları tarihsel hakikat Kürt hareketinin Türk devletine karşı silahlı mücadele yürüterek milyonlarca Kürdü mobilize etmiş olduğu gerçeğidir. Hem Kürt hareketinin iradesi ve eylemleri doğrultusunda hem de Türk devletinin halka yönelik müthiş bir baskı ile kadroları ortadan kaldırmaya çalışması sonucunda 1990'ların ilk yarısında Kürtlerin çoğu hareketin davasının haklılığını kabul etmişti. Şiddetin bir mücadele aracı olarak kullanılmasına karşı çıkan, ulus-devletlerin şiddet tekeli kutsayan liberal bakış açısının kabul etmekten çekindiği tarihsel hakikat tam olarak budur, yani demokratik olmayan rejimlerde politik şiddetin kitleleri alanlara sürükleyebildiği gerçeği. 1990'larda, dünyada gelişen birçok gerilla hareketlerine karşı devletlerin "bataklıkı kurutma" olarak bilinen kontrgerilla stratejisi ile, gerilla eylemlerinin hızının kesilmesi veya yok olması

pahasına gerillayı besleyen halkı zorla göç ettirme projesini Türk devleti de seçti. İşlenen sayısız insan hakları ihlalleriyle ve Türk ordusunun muazzam paralar harcanarak re-organize edilmesi sonucunda 1992-95 süreci ile PKK eylemlerinin yarattığı mobilizasyon kısıtlansa da durdurulamadı. Özcesi, Kürt hareketi 1990'lar boyunca kitleselleşirken PKK'nin bağımsız bir Kürdistan kurmaya muktedir olamayacağı da Türk devletinin PKK'yi tasfiye edemeyeceği de 1990'ların sonuna doğru netlik kazanmıştı. Diğer bir yandan, PKK'nin bir güç olarak ortaya çıkmasıyla birlikte Türk devletinin Kürt meselesini şiddet kullanarak bertaraf edebileceğine dair inancı yeni bir ölçüğe taşındı: PKK'yi yok ederek en azından Kürt meselesinin yakıcılığını sona erdirmek. Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi Türk devletinin bu inancını perçinlediğinden dolayı 2000'ler sürecinde PKK gerillalarını tasfiye etmenin yollarını aramaktan hiç vazgeçmedi. Lakin 2004 yılında başlayan PKK eylemleri sonrasında, Türk devletinin tasfiye ve asimilasyon itikadının temelinden çatırdamaya başladığını ve Öcalan'la yapılmaya başlayan görüşmelerin de aynı bağlama tekabül ettiğini belirtmek günceli anlayabilmek açısından elzem görünüyor.

6.

Kürt meselesine dair tarihsel hakikatler ile güncel siyaset arasındaki ilişki şu şekilde kurulabilir: Kemalist çizgi, pragmatik liberalizm ve Türkiye'deki liberal aydınların perspektifi aslında Kürt meselesinin geçmişini hakikatli bir şekilde tartıştırmaktan legal Kürt siyasetini bile alıkoymakta. Kürtlerin mücadele araçları bakımından hem gerilla eylemliliğini hem de legal alanda verilen mücadele yöntemlerini etkin bir liderlik şemsiyesi altında yürüttüğü elbette sır değil. Bununla birlikte, 1990'ların ortasından itibaren Kürt hareketinin legal alanda kullandığı siyasi lisanın 1970'lerin mirası olan sosyalist bakış açısından değil liberal haklar söylemi içerisinden şekillenmek zorunda kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zaman zaman yoğunluğu değişse de, Türk devletinin 20 yıldır aralıksız bir biçimde kullandığı yasaklama-engelleme pratiklerinin legal alanda Kürt hareketinin siyasi söylemini de terbiye etme amacında olduğu açıktır.³ Lakin hem yasal sınırlamalar hem de liberal siyasi-entelektüel bocalamalar dolayısıyla, Türk devletinin Kürtlere hak tanımadan meseleyi 'bertaraf etmesini' engelleyen tarihsel dinamiğin Kürt hareketinin silahlı mücadeleye başvurduğu hakikati Kürtler haricinde medyada veya sosyal bilimciler arasında bile hâlâ tartışılmamakta. Aynı sebepten ötürü, sadece devlet baskısının silahlı mücadeleye neden olduğunu düşünen liberal bakış açısı ise Kürt hareketinin sistem-karşıtı özünü koruyarak demokratik özerklik projesini gerçekleştirme gayretini anlayamamakta.

Liberal çerçevenin Kürt meselenin şiddet meselesi ile iç içe geçmişliğini güncel siyaset ekseninde neden çözemediğine daha detaylı bakmak gerekebilir. Liberal aklın çözüm olarak ortaya koyduğu proje, sorunu niceliksel bir radikalizm meselesi olarak kodlayıp tarafları orta noktada buluşturma esasına dayanmaktadır. Bu mantığa göre her iki

taraf da şiddet kullanarak yanlışlar yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Bu şekilde, tarafların kullandığı şiddet tarihsel bağlamından soyutlanarak aynılaştırılmaktayken, tarafları oluşturan siyasi yapılar sırf kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerinden dolayı çözüm bağlamında siyasi özneliğin güncel tanımı her iki tarafa da karşı olmakla eşdeğer kılınmaktadır. Tarafların konumlarını ve iradelerini eş görmekle kalmayıp tarihsel hakikati de çekilen mağduriyetlere indirgeyen bu perspektif içerisinden bugünü anlamak ve gelecek için düğümü çözmek için analitik araçlarının var olduğu oldukça tartışmalıdır.

Kürt meselesine dair tartışmaların yakın dönemde tıkanıldığını ve olası bir uzlaşma durumunda “liberal proje” ile “demokratik özerklik projesi”nin tartışmanın iki eksenini oluşturacağını belirttik. Kürt meselesinin tarihsel ve güncel yakıcılığına dar gelecek bir liberal gömleği zorla Kürtlere giydirmenin de bir çözüm olmayacağını şimdiden görmek büyük hüner gerektirmiyor. Kürtlerin hâlâ anayasal bir statüden yoksun olmaları ve en temel kolektif haklara bile sahip olmamaları nedeniyle Kürt meselesinin çok boyutlu hâline dair tefekkür eksikliği yakıcılığını korumakta. Kürt meselesinin sınıfsal yönü, bu bağlamda hem ana akım medyada hem de legal Kürt siyaseti tarafından yetince ele alınmamakta. Lakin PKK lideri Öcalan’ın -Marksist bir çerçeveden uzaklaşmış olsa da- Kürt hareketinin sistem-karşıtı duruşunu koruması yönünde düşünsel bir hat ortaya koyma gayretini belirtmek gerekiyor. Kürt bölgesinin hem devlet siyaseti ile hem de kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamiği nedeniyle Türkiye’nin en yoksul bölgesi olduğu da bir hakikat olarak önümüzde duruyor. Kapitalist bir sistem içerisinde, Kürtlerin liberal proje ile elde edecekleri hakların, Kürtlerin yapısal olarak Türkiye’nin ekonomik nimetlerinden uzak bırakılması meselesine hiçbir katkı sağlamayacağı da bu bağlamda aşikar. Metropollerdeki ucuz emeği; tekstil atölyelerinde, inşaat işlerinde, tersanelerde, tarım ve hizmet sektörünün hemen hemen her tabakasında Kürtlerin karşıladığını biliyoruz. Birçok örnekte olduğu gibi kadınların çatışmalardan ve değişen koşullardan en fazla canı yanan toplumsal kesim olduğunu da biliyoruz. Kürtlüğünden dolayı yoksul kalmış veya 1990’lar sürecinde yoksullaşmış milyonlarca Kürdün içinde bulundukları hâlin sadece anayasal statü ve anadil hakkı verilmesiyle çözülmeyeceğini görmek zor değil. O yüzden, Kürt meselesine dair yapılan tartışmalarda yeni bir yön aranacaksa, kapitalist modernitenin çevrelediği bir sistem içerisinde Kürtlerin yoksun ve yoksul hâllerini görmeyen bir uzlaşının derde deva olamayacağı hakikati üzerine düşünmekle başlanabilir.

Toplum ve Kuram Dergisi’nin bu sayısı, Kürt hareketinin ve Kürtlerin meselesinin neden ve nasıl geliştiğini ve hangi yolda izleyebileceğini ele alan bir dizi çalışmayı yukarda belirtilen eksende tartıştırmak amacıyla hazırlandı.

3- Legal alandaki Kürt siyasetini PKK’yi terörist olarak nitelendirmeye mecbur bırakma çabası da aynı çizgiden türemektedir.

Kürt Hareketinin Kronolojisi, 1999-2011

9 Ekim 1998:

PKK lideri Abdullah Öcalan Suriye'den ayrıldı. PKK liderinin Avrupa ülkelerinde kalma çabası ABD'nin baskıları sonucunda mümkün olmadı. Yunanistan, İtalya, Rusya ve tekrar Yunanistan'a gelen Öcalan, Güney Afrika'ya gitmek üzere Yunanistan'ın Nairobi büyükelçiliğine geldi.

19 Kasım 1998:

Tüm engellemelere rağmen faaliyetlerini sürdüren legal Kürt hareketine Türk devletinin uyguladığı baskılar devam etti. DGM'ler aracılığı ile yürüttüğü hukuk operasyonu ile HADEP il ve ilçe binaları basılarak 270'i yönetici olmak üzere parti ile ilişkili olduğu iddia edilen 3 bin 215 kişiyi göz altına alındı. Bu süreç sonunda yedisi il başkanı olmakla birlikte aralarında üst düzey parti yöneticilerinin bulunduğu onlarca kişi tutuklanarak cezaevine kondu.

15 Şubat 1999:

PKK lideri Abdullah Öcalan Kenya'nın başkenti Nairobi'den uluslararası bir operasyonla kaçırılarak Türkiye'ye getirildi. Sonraki aylar içerisinde Kürtler tarafından sayısız protestolar düzenlendi. Avrupada, Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi sürecinde rol alan ülkelerin konsoloslukları başta olmak üzere birçok resmi kurum binasına yönelik işgal eylemleri ve protestolar gerçekleştirildi. Londra'da Necla Kanteper bedenini yakarak komployu protesto etti. Avrupa, Türkiye ve Kürdistan dışında cezaevlerinde bulunan onlarca tutuklu durumu protesto amaçlı bedenlerini ateşe verdi. Halkın protesto amaçlı tepki eylemlerinin ardından gerilla güçlerinin silahlı eylemleri ve intihar saldırılarının gerçekleştiği görüldü.

Şubat 1999:

PKK 6. Kongresi Güney Kürdistan'da toplandı. Öncesinde başlayan değişim tartışmalarıyla kongreye giden PKK, lideri yakalanıp Türkiye'ye teslim edildiğinde toplantı halinde idi. Yaşanan şokun ardından değişim tartışmaları yarıda kalmış, oluşan yeni yönetimin ana gündemi örgütün tasfiyesi ve liderinin idam edilmesinin önüne geçmek amacıyla tedbir amaçlı planlamalar yapmak olmuştur.

18 Nisan 1999:

Türkiye’de yapılan yerel seçimlerde HADEP kayda değer bir başarı gösterdi. Başta Diyarbakır olmak üzere Ağrı, Batman, Bingöl, Hakkâri, Siirt ve Van gibi illerde belediyeler HADEP’in kontrolüne geçti, toplamda 37 belediye kazanıldı. Siyasi konjonktür itibariyle silahlı mücadeleyi daha taktiksel biçimde kullanmaya başlayacak olan Kürt hareketi için legal alanda siyasetinin kök salabilmesinin önü açıldı. Yerel seçimlerle birlikte aynı gün yapılan milletvekili genel seçimlerinde ise en çok oyu Bülent Ecevit’in başkanlığındaki DSP % 23’lük oy oranıyla aldı. Tek başına hükümeti kuramayan Ecevit, MHP ve ANAP ile ittifak yaparak üçlü bir koalisyon hükümeti kurma yoluna gitti. MHP’nin hükümet ortağı olması özellikle idam tartışmaları konusunda kaygıları artırdı.

Nisan-Mayıs 1999:

Öcalan’ın yakalanmasından sonra PKK’nin askeri gücünü tasfiye edebileceğine inanan Türkiye Devleti yaklaşık 20.000 askerin katıldığı sınır ötesi askeri operasyonlar ile PKK kamplarına yönelik saldırılar gerçekleştirdi. Kürt hareketine yönelik uluslararası diplomatik faaliyetlerine hız veren Türkiye’nin baskıları sonucunda, İngiltere, MED TV’nin lisansını iptal etti. Avrupa ülkelerinde Öcalan’ın Türkiye’ye teslim edilmesini protesto eylemlerine katılan Kürtlere yönelik baskılar artırıldı ve birçok Kürt sınır dışı edilmekle tehdit edildi.

31 Mayıs 1999:

İmralı Adası’nda PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yargılanmasına başlandı. Yargılama sürecinde Öcalan Kürt meselesinin barışçıl yöntemlerle çözülmesinden yana olduğunu dile getirirdi. Öcalan’ın mahkemede gösterdiği uzlaşmacı tavır Türkiye medyası tarafından Kürt hareketine yönelik karşı-propaganda kampanyasına dönüştürüldü. Diğer yandan Öcalan’ın uzlaşmacı tavrını siyaseten doğru bulmayan bazı PKK kadroları bu süreçten sonra örgütten ayrılma kararı aldı. Savunmasında Kürt meselesinin çözümüne dönük bir yaklaşımı esas alan Öcalan’ın çözüme dair önerdiği temel çerçeve “Demokratik Cumhuriyet” projesi olarak ifade edildi. Ayrı bir devlet kurma düşüncesini savunmayan bu projeye göre, çözüm Türkiye’nin demokratikleştirilmesi temelinde birlikte yaşamak olarak tarif edildi.

29 Haziran 1999:

İmralı’da görülen dava sonucunda PKK lideri Abdullah Öcalan’a “vatana ihanet” suçundan idam cezası verildi. Öcalan’ın Avrupa’ya çıkması sürecinde yaptığı iltica başvurularını reddederek uluslararası hukuk kurallarını çiğneyen birçok Avrupa ülkesinden ‘idam karşıtı’ tepkiler yağdı. Resmi düzeyde yapılan açıklamalarla Türkiye idam kararına yöne-

lik tepkileri iç işlerine karışılması olarak gördüğünü belirtti. Öcalan'ın idam edilmesi kararını protesto amaçlı birçok gösteri ve eylem düzenlendi. İzleyen süreçte, Avrupa İnsani Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin aldığı idam kararının infazına ihtiyati tedbir kararı koydu. Türkiye'nin AB'ye girişinde müzakere sürecinin ilerleyebilmesi için idam kararının kaldırılması koşulunda Avrupa Birliği'nin direktmesi koalisyon hükümeti içerisinde yer alan partiler arasında görüş ayrılıklarına yol açtı. Kararın TBMM'ye onay için gönderilmesi hakkında 2001-2002 yıllarında aylarca süren tartışmalar yürütüldü.

2 Ağustos 1999:

PKK lideri Abdullah Öcalan gerilla güçlerine sınır dışına çekilme çağrısı yaptı. PKK Başkanlık Konseyi 5 Ağustos 1999 tarihinde çağrıya olumlu yanıt verdiğini açıkladı. Bu çatışmasızlık süreci yaratma hamlesiyle birlikte Öcalan, sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesine dair izlediği uzlaşmacı çizgide ısrarcı olduğunu gösterdi. İzleyen aylarda PKK gerillalarının sınır dışına çekilme süreci Türk ordusu tarafından sabote edilmek istendi ve yürütülen askeri operasyonlar dolayısıyla yüzlerce PKK gerillası yaşamını yitirdi. PKK gerillalarının çatışmasızlık süreci başlatmak adına sınır dışına çıkmaları, Türk devleti söyleminde 'liderleri tutuklandığından ötürü savaşı kaybetmek üzere olan bir hareketin çırpınma hamleleri' olarak kuruldu. Türk devleti İran, Irak ve Suriye ile askeri ve diplomatik düzeyde yaptığı görüşmelerle PKK'ye karşı askeri işbirliği yapılması yönünde baskılarını yoğunlaştırdı ve birtakım askeri anlaşmalara imza atıldı.

14 Ağustos 1999

TBMM'de, "Pişmanlık Yasası" olarak anılan ve hiç eyleme katılmayan PKK'lilerin silahlarını bırakıp teslim olmaları halinde, mahkeme kararı ile ceza almamasını öngören yasa tasarısı kabul edildi.

17 Ağustos 1999

Marmara Bölgesi'nde gerçekleşen deprem sonucunda binlerce insan yaşamını yitirdi. Türkiye'de dönem itibarıyla iyiye gitmeyen ekonomik göstergelerin üzerine gerçekleşen bu deprem sonrasında Türk devletin ciddi bir ekonomik darboğaz içerisinde olduğu ortaya çıktı.

1 Eylül 1999:

Öcalan'ın çatışmasızlık süreci başlatmak için yaptığı çağrının PKK nezdinde karşılık bulduğunu gösteren bir diğer hamle ise PKK'nin dördüncü kez tek taraflı ateşkes ilan etmesiydi. Türkiye'de deprem felaketi yüzünden ciddi bir rejim bunalımı yaşanırken PKK'nin eylemlerine ara vermesi hükümetin nefes almasını sağlarken Kürt

meşalesinin politik şiddet eylemleri ile gündemleştirilmesinin zemini daraldı.

1 Ekim 1999:

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın çağrısı üzerine barış grubu olarak adlandırılan gerillalar sınırı geçtiler ve Hakkari'nin Şemdinli ilçesinden giriş yaptılar. Türk askerleri tarafından gözaltına alınan gerillalar tutuklandılar. Kürt hareketinin gerçekleştirdiği bu hamlenin Türk devleti tarafında karşılık bulmamış olması devletin sonraki yıllarda ortaya koyacağı uzlaşmazlık çizgisine dair önemli ipuçları vermektedir.

29 Ekim 1999:

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yaptığı yeni çağrı üzerine Avrupa'dan gelen ikinci barış grubuna mensup 8 kişi Atatürk havalimanında basına gösterilmeksizin polisler tarafından gözaltına alındı ve daha sonra tutuklandı. Barış sürecini gündemleştirmeyi ve tartıştırmayı amaçlayan bu çabaların karşılık bulmaması yeni çözüm arayışları geliştirmeyi gerekli kılmaktaydı.

30 Kasım 1999:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin PKK lideri hakkında verdiği idam hükmüne dair ihtiyati tedbir karar alarak, infazın durdurulmasını istedi. İdam tartışmalarının yoğunlaştığı ortamda son nokta hükümet ortaklarının 12 Ocak 2000 tarihinde yaptığı toplantıda konuldu. 7,5 saat süren toplantının ardından AIHM kararına uyulması kararlaştırıldı. Fakat kararın Türkiye'nin menfaatlerine aykırı kullanılması durumunda hukuki sürecin kesintiye uğrayacağı ve infazın gerçekleştirileceği belirtilerek, idam tehdidi bir koz olarak PKK'ye karşı kullanılmaya başlandı.

11 Aralık 1999:

Helsinki'de toplanan AB Konseyi Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecini kayda değer bir şekilde etkileyecek olan bir karara vardı. Artık 'birliğe aday ülke' olarak nitelendirilecek olan Türkiye'nin 4 Aralık 2000'de Katılım Ortaklığı Belgesi'nin onaylanmasıyla birlikte, Kopenhag kriterlerini karşılayabilmesi için siyasi ve hukuki reformlar yapması gerekecekti. Ölüm cezasının kaldırılması, Türkçe dışında TV-radyo yayın yasağının kaldırılması, kültürel çoğulculuğun ve kültürel hakların eğitim alanında güvence altına alınması için Türkiye'nin siyasi düzenlemeler yapması mecburiyet haline geldi. Bu çerçevede Türkiye devletinden Kürtlerin kolektif haklarının tanınması beklenirken izleyen yıllarda bu beklentilerin kısmen de aşama aşama karşılanacağına şahitlik edilecekti.

2-23 Ocak 2000:

PKK 7. Kongresini gerçekleştirdi. Kongre, Öcalan'ın İmralı savunmalarında dile getirdiği Demokratik Cumhuriyet tezini aynen benimseyerek stratejik bir değişikliğe gitti. Ayrı bir Kürdistan kurmak yerine Türkiye içerisinde demokratik bir çözümü benimseyen PKK, Öcalan'ın silahlı mücadeleyi bırakma kararını benimsedi ve "meşru savunma" dışında şiddeti reddettiğini açıkladı. Bu doğrultuda silahlı güçleri ARGK'yi yeniden yapılandırma yoluna giderken, cephe örgütlenmesi ERNK'yi lağvederek Demokratik Halk Birlikleri isminde yeni bir oluşuma gitti. Öcalan'ın parti genel başkanlığına yeniden seçildiği Kongre'de parti örgütlenmesinde yeni düzenlemelere de gidilmiş, merkez komite yerine parti meclisi sistemine geçilmiştir. PKK 7. Olağanüstü Kongresinde karar altına alınan Demokratik Barış Projesi gereği çeşitli tarihlerde barış çağrıları ile diyalog arayışını sürdürdü, projeler sundu. 20 Ocak 2000'de "Barış Projesi", 4 Kasım 2000'de "Demokrasi ve Barış için Acil Eylem Planı", 19 Haziran 2001'de yeni bir savaşın gündemleşmemesi ve çözüm sürecinin gelişmesi için acil talepler bildirisi, 22 Kasım 2002'de "Acil Çözüm Bildirgesi" ve 2000'in başında ve 2002'nin sonunda olmak üzere iki defa Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve tüm siyasal partilere Kürt sorununun çözümü konusunda düşünceleri ortaya koyan mektuplar gönderildi.

15 Ağustos 2000:

Türk Hava Kuvvetlerine bağlı F-16 savaş uçakları sınırın ötesine geçerek Güney Kürdistan'daki Lolan bölgesini bombaladı. PKK'nin silahlı eylemlere başlamasının yıldönümünde gerçekleşen bu saldırıda çoğu sivil 45 kişi hayatını kaybetti. Hava saldırısı ile eş zamanlı olarak KDP ve YNK güçleri PKK mevzilerine saldırı başlattı. KDP kısa sürede saldırılara son verse de, YNK devam edecek ve 27 Eylül'de imzalanacak ateşkese kadar süren çatışmalarda iki taraftan yüzlerce kişi hayatını kaybedecekti.

16 Kasım 2000:

Kürt sanatçı Ahmet Kaya sürgünde yaşadığı Paris'te geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetti. 1999 yılında Kürtçe müzik yapmak istediği için linç kampanyasına maruz kalan, tehdit edilip, cezaevine konulmak istenen Ahmet Kaya, yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştı.

19 Aralık 2000

Siyasi tutukluların tecrit koşullarının ağırlaştırıldığı F-Tipi Cezaevine geçişe direnen tutukluları hedef alan "Hayata Dönüş Operasyonu" yani 19 Aralık Katliamı gerçekleştirildi. 30 tutuklunun direnerek yaşa-

minı yitirdiği bu operasyon Türkiye’de devrimci mücadele veren sol örgütler için bir milat teşkil etti. Sol örgüt kadrolarının öldürüldüğü veya yeni hapisane rejiminde işlevsiz hale getirildiği bu devlet projesini protesto etmek amacıyla başlatılan açlık grevlerinde yüzden fazla devrimci yaşamını yitirdi.

2000 Yılı:

Çatışmaların durduğu 2000 yılı Türkiye için önemli fırsat ve imkanlar doğurdu. Türkiye’nin her tarafına yayılmış olan çetelere dönük polis merkezli yapılan operasyonlarla bir nevi temizlik hareketi düzenlendi. Avrupa Birliği ile yakınlaşma sağlandı, ekonomik göstergelerde iyiye doğru bir gidiş gözlemlendi.

24 Ocak 2001:

Diyarbakır Emniyet Müdürü Ali Gaffar Okkan düzenlenen silahlı saldırı sonucu 4 koruması ve şoförü ile birlikte öldürüldü. Saldırının Hizbullah örgütü tarafından yapıldığı söylense de gerçek failerin devletin derinliklerinde saklandığına ilişkin genel bir kanı oluştu.

25 Ocak 2001:

HADEP Silopi İlçe Başkanı Serdar Tanış ve İlçe Yöneticisi Ebubekir Deniz “faili meçhul” bir şekilde ortadan kaldırıldı. Çağrıldıkları Silopi İlçe Jandarma Komutanlığı’ndan bir daha çıkmayan HADEP yöneticilerinin daha önce ilçe jandarma komutanı Levent Ersöz tarafından tehdit edildikleri aileler tarafından dile getirildi. Fakat kendilerinden bir daha haber alınamayan HADEP yöneticilerine dair herhangi bir yasal işlem veya tutuklama yapılmadı.

21 Haziran 2001:

Avrupadaki Kürt örgütleri “Ben de PKK’liyim” ismiyle bir kampanya başlattı. Bu kampanya dolayısıyla toplanan on binlerce imza Avrupa devletlerine ve Türk büyükelçiliklerine verildi.

11 Eylül 2001:

New York’ta bulunan Dünya Ticaret Merkezine yönelik saldırılar gerçekleştirildi. 11 Eylül saldırılarının ardından, terörizm ve terörizmle mücadele dünya çapında egemen devletler tarafından hakim söylem ve politika haline geldi. Dünyanın birçok yerinde, politik şiddet kullanan tüm siyasi yapılanmalar terörizm söylemi üzerinden eş tutulmaya ve tecrit edilmeye başlandı. 2001 yılından sonra uluslararası hukuki meşruiyeti Avrupa’da ve Amerika’da kurulmaya başlanan terörizm kavramının muğlaklığı, devletlerin keyfi ve adil olmayan hukuki uygulamalara girmelerini teşvik eder nitelikteydi. Örgütlü muhalif

siyasete ilgi duyanların gözünde siyasete müdahil olmanın maliyetini artırmak amacıyla devletler terörizm söylemine sarıldılar ve kitleleri depolitizasyona sürüklemeye çalıştılar. On yıllardır terörizm söylemini yoğunlukla kullanan Türk devleti, Kürt hareketini ve sol muhalefeti bastırmak adına bu uluslararası politikalara yaslanacak ve zaten istekli olmadığı Kürt meselesinin çözümü konusunda PKK'nin çağrılarına kulaklarını tıkayıp, duymazdan gelecekti.

5 Ekim 2001:

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Washington'da düzenlediği basın toplantısında, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yenilemekte olduğu terörist örgütler listesinde PKK'ye de yer verildiğini belirtti. Bush yönetiminin yeni bir emperyal hegemonik proje başlatarak Afganistan'ı ve Irak'ı işgal ederken siyasi meşruiyet yaratma amacıyla “terörizmle savaş” diskuruna ihtiyaç duyması, Türkiye gibi ülkeler için de rejime muhalif yapıları uluslararası desteği arkasına alarak baskıyı artırmasına dair bulunmaz bir fırsat sundu.

Ekim 2001:

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın hazırlayıp AİHM'e sunduğu savunmaları “Sümer Rahip Devleti'nden Halk Cumhuriyetine Doğru” başlığıyla Mem Yayınları tarafından basıldı. İki ciltten oluşan 800 sayfalık kitap daha sonra toplanan PKK 8. Kongresi tarafından politik rapor olarak benimsendi. 1999 sonrası strateji değişikliğine giden PKK'nin yeni paradigması ilk kez ayrıntılı bir şekilde bu savunmalarda ortaya kondu. Sümerlerden bu yana uygarlığın tarihsel çözümlemesinin yapıldığı savunmada, yeni bir devlet eleştirisi ile bağımsızlığın devlet inşası yoluyla değil demokrasinin derinleştirilmesi yoluyla gerçekleştirileceği ileri sürülüyordu. Ulus-devlet sınırlarına dokunulmayacağını ama her parçada Kürtlerin demokratik haklarını alması temelinde özgür birlik anlayışıyla çözümün geliştirileceği savunuluyordu. Bu doğrultuda demokratik siyasetin temel mücadele yöntemi olarak benimseneceği, meşru savunma dışında silahlı mücadele yönteminin reddedildiği belirtiliyordu.

27 Aralık 2001:

Avrupa Birliği Konseyi tarafından hazırlanan “Terörizmle Mücadelede Özel Tedbirlerin Uygulanışına Dair Konseyin Ortak Görüşü” başlıklı metnin terör örgütleri listesi içerisine PKK dâhil edildi.

Ocak 2002:

Türkiye'de onlarca üniversitede Kürt dilinde eğitim alma talebiyle binlerce üniversite öğrencisi tarafından rektörlüklere 'Anadilim Var

Olma Koşulumdur' başlıklı dilekçeler verildi. Eylem sürecini baltalamak için her türlü baskı ve yıldırma siyasetinin kullanılmasına rağmen kararlı bir tavır sergileyen öğrencilerden yüzlercesinin üniversiteleriyle ilişkisi kesildi. Eylemlere katılan birçok öğrenci izleyen aylarda hapis cezasına çarptırıldı.

21 Mart 2002:

Diyarbakır'da sanatçı Sezen Aksu'nun da katıldığı Newroz etkinliği 700 bin kişinin katılımıyla kutlandı. "İdama hayır" sloganının sıklıkla atıldığı etkinliğe gösterilen ilgi PKK'nın yeni dönem stratejisinin kitlelerce benimsendiği biçiminde yorumlara neden oldu.

4-10 Nisan 2002:

PKK 8. Kongresi toplandı. Bu kongrede, PKK kendisini feshettiğini açıkladı ve yerine Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi'nin (KADEK) kurulduğunu duyurdu. Tarihe KADEK'in 1. Kongresi olarak geçen bu toplantı aynı zamanda strateji değişikliği sonrası PKK'nın yeni paradigmasının resmileştiği toplantı oldu. Öcalan'ın savunması temelinde yeni paradigmayı benimseyen PKK, hem isim değişikliğine gitmiş, hem de yeni dönem stratejisine uygun bir örgüt tarzı ve üslubu yaratmak istemişti. Dar parti örgütlenmesini aşan, toplumun birçok kesimini kucaklayacak esneklikte bir kongre örgütlenmesi olarak düşünülen KADEK, yukarıdan aşağıya örgütlenen değil, aşağıdan yukarıya gelişen, toplumun bütün kesimlerinin temsil edildiği bir örgütsel model olarak düşünülüyordu. Türk devleti bu değişikliği Kürt hareketinin terörist örgütler listesinin dışında kalmak maksatlı yaptığı yönünde yorumladığından KADEK'in de AB'nin terörist örgütler listesine alınması için yoğun diplomatik faaliyetler içerisine girdi.

3 Ağustos 2002:

TBMM'de yapılan tartışmalar sonucunda idam cezası kaldırıldı. Aynı gün AB reform paketi kapsamında Meclis'ten geçirilen 14 madde içerisinde Kürtçe dâhil anadilde öğrenim ve yayın yasağını kaldırarak uyum yasaları da kararlaştırıldı.

Ekim 2002:

PKK, Irak'ta Kandil, Bradost, Zap ve Gare'yi içine alan bölgeyi Medya Savunma Alanları olarak ilan ettiğini açıkladı. Bundan sonra bu bölgeye girecek tüm silahlı güçlerin hedef olacağını belirtti.

3 Kasım 2002:

Türkiye'de yapılan genel seçimler sonrasında AKP yüzde 35 gibi bir oy

oranı olarak 362 milletvekili çıkarmayı başardı. DEHAP, demokrasi ve emek güçleriyle seçime girerken yüzde 6,23 oy aldı. Seçim barajının olmaması durumunda bu oy oranı ile Kürtler mecliste 50'nin üzerinde vekil tarafından temsil ediliyor olacaktı. Diğer yandan, 1990'lar sürecinde kurulan koalisyon hükümetlerinin ortağı olan DYP, ANAP ve DSP gibi partiler siyaset arenasından silinmeye başlarken Türkiye'nin yeni merkez partisinin artık AKP olduğu ortaya çıkacaktı. Türkiye'de askeri ve bürokratik alanları-kaynakları kontrol eden Kemalistleri oldukça rahatsız eden bu seçim sonuçları sonrasında AKP katı bir neoliberal ekonomik siyaset yürütecekken, AB ile adaylık müzakereleri bağlamında rejimin kısmi demokratikleşmesinden yana olduğu görülecekti.

30 Kasım 2002:

Kanun hükmünde kararname ile Kürt illerinin 1987'den bu yana Türkiye'nin geri kalanından külliye farklı bir hukuk rejimine tabi kılınmasını sağlayan OHAL uygulaması kaldırıldı. 1990'lı yılların sonundan itibaren aşama aşama il bazında kaldırılmaya başlanan OHAL uygulamasının hala sürdüğü Diyarbakır ve Şırnak'ta da kaldırılmasından ardından Kürt meselesinin çözülmesine dair umutlar diri tutuldu. OHAL'in kaldırılmasında kapı aralayan esas etken ise PKK gerillalarının sınır dışına çıkmış olmaları ve PKK'nin Eylül 1999'da ilan ettiği tek taraflı ateşkes sonrası birkaç yıldır süren çatışmasızlık ortamı ve devletin PKK'yi yenilgiye uğrattığına dair inancıydı.

10 Aralık 2002:

KADEK, Kürdistan Ulusal Kongresi (KNK) ile birlikte Belçika'nın başkenti Brüksel'de bir basın toplantısı düzenleyerek 24 maddeden oluşan çözüm deklarasyonu yayınladı. Öcalan'ın talebi doğrultusunda yeni hükümete 15 Şubat 2003 tarihine kadar süre tanıyan KADEK, çözüm için ileri sürülen taleplerin yerine getirilmesini istedi.

1 Mart 2003:

TBMM'de yapılan oylamada Irak'a asker gönderilmesi ve ABD askerlerinin Türk kara ve hava sınırlarını kullanmasına ilişkin tezkere reddedildi. 1 Mart tezkeresinin reddi Türk-Amerikan ilişkilerinde çok ciddi bir sarsıntıya yol açtı. Bozulan ilişkiler Temmuz ayında Süleymaniye'de ABD askerlerinin 11 Türk askerini gözaltına alıp, kafalarına çuval geçirmesiyle doruğa çıktı.

12 Mart 2003

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), PKK lideri Abdullah Öcalan'ın adil yargılanmadığına karar verdi. Mahkeme, davada

Türkiye'nin, gözaltı süresi, adil yargılama hakkı ve kötü muameleye ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 3., 5. ve 6. maddelerinin ihlal edildiğine hükmetti.

12 Mart 2003

Aynı tarihte HADEP kapatıldı. Anayasa mahkemesinin gerekçesi şu şekildeydi: "Kimi eylemleri yanında terör örgütü PKK'ya yardım ve destek de sağlayarak devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiği anlaşıldığından-kapatılmasına karar verilmiştir". HADEP Başkanı Murat Bozlak dahil olmak üzere 46 Kürt siyasetçisine 5 yıllık siyaset yasağı getirildi.

20 Mart 2003:

ABD öncülüğündeki güçler Saddam Hüseyin'i devirmek üzere Irak'ı işgal ettiler. Saddam Hüseyin'in yakalanıp idam edilmesinin ardından yeni bir Irak devletinin kurulması doğrultusunda çalışmalara başlandı. Amerika'nın Irak işgali Güney'deki Kürtler için önemli bir siyasi fırsat teşkil etti. Sonrasında Kürtlerin özerklik hakları Irak anayasasında tanınacakken Türkiye'nin Irak'taki Kürtlerin sahip oldukları ve olabilecekleri siyasi güçten ötürü duyduğu rahatsızlık, meclisten geçirilemeyen savaş tezkeresi yüzünden soğuyan ABD ile ilişkileri yüzünden siyasi bir karşılık bulamadı. İzleyen yıllarda Güney Kürdistan'a yönelik uzlaşmacı bir siyasi hattı takip edecek olan Türk devletinin bu kararının ardında, bölgeyi yeni ve önemli bir pazar olarak gören Türkiye burjuvazisinin de etkisi önemli rol oynayacaktı.

27 Mayıs 2003:

KADEK "Toplumsal Barış İçin Genel Af" kampanyası başlattı. Kısa sürede toplanan bir milyon imza TBMM Dilekçe Komisyonuna DEHAP genel başkan yardımcısı Osman Özçelik tarafından sunuldu.

15 Haziran 2003:

İmralı Cezaevinde avukatlarıyla görüşen Abdullah Öcalan "barış misyonum bitti" açıklamasını yaptı ve hükümete iki ay daha süre tanıdığını, eğer karşılık verilmezse eskisinden daha şiddetli bir savaşın başlayabileceği değerlendirmesini yaptı. Bu konjonktürde 2002 yılından itibaren tekrar Türkiye içerisine girmeye başlayan gerillaların sayısı 2003 sonunda üç bin beş yüz rakamına ulaşacaktı.

27 Haziran 2003:

İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu hükümetin hazırladığı "Topluma Kazandırma Yasası" kamuoyuna açıkladı. Eskinin pişmanlık yasalarının ismi değiştirilerek, daha inceltilmiş bir tarzda hazırlanan yasaya göre

“suça karışmamış örgüt üyeleri serbest bırakılacak, örgüt yöneticileri dışındaki diğer kişiler ise örgütü çökertecek bilgi vermeleri durumunda çok az bir ceza ile tutuklu kaldıktan sonra salı verilecekti”. Beklentileri karşılamayan bu yasa örgüt tarafından tepkiyle karşılandı.

Temmuz 2003:

KADEK Meclisi'nin yaptığı toplantıda ateşkes koşullarının sağlanması ve son aşamada silahların bırakılması için üç aşamalı bir yol haritası belirlendi. KADEK bu toplantının sonuç bildirgesini açıklarken, “eğer Türk devleti bu yol haritasını kabul etmezse savaş gelişir” uyarısında bulundu.

24 Eylül 2003:

İmralı Cezaevinde görüş saatlerinin kısıtlanması, psikolojik baskının ve tecridin artması üzerine Abdullah Öcalan avukatlarına görüşe gelmemelerini söyledi.

27 Ekim-6 Kasım 2003:

KADEK kongresi gerçekleşti. KADEK'in kendisine biçilen misyonu yerine getiremediği, eski tarz örgütlenme ve çalışma anlayışından kurtulmadığı yönündeki eleştiriler doğrultusunda toplanan kongrede, uzun zamandır örgüt içinde yaşanan çekişmelerle bağlantılı olarak görüş ayrılıkları gün yüzüne çıktı. Başkanlık Konseyi üyelerinden Osman Öcalan ve Nizamettin Taş'ın başını çektiği grup ile Cemil Bayık, Duran Kalkan, Murat Karayılan, Mustafa Karasu'nun öncülük ettikleri grup arasında yaşanan mücadelenin temelinde Kongre'nin ABD ile kuracağı ilişkinin niteliği ve örgüt içi sosyal yaşama ilişkin farklı görüşler bulunuyordu. ABD ile daha sıkı bir ilişki kurulmasını öneren Osman Öcalan grubunun hazırladığı “Sosyal Reform Tasarısı”na göre örgüt içinde evlilikler serbest bırakılacak, evlenenlere örgüt destek sunacak, kadın-erkek ilişkilerindeki kısıtlamalar kaldırılacaktı. Osman Öcalan'ın başını çektiği grubun ağır bastığı kongrede karşıt gruptaki kişilerin birçoğu yeni görevlendirmede etkisiz pozisyonlarda konumlandırıldı. KADEK'in feshedildiği bu kongrede yerine Kongra-Gel (Kürt Halk Kongresi) kuruldu. Toplantıda Kongra-Gel, “yeni sisteme denk düşen bir örgütsel yapılanmanın yolunu açacak, kapsayıcı, demokratik, özgür katılıma imkan veren, Leninist parti etkilerini aşan, bu temelde Kürtleri temsil edebilecek, uluslararası kriterlere uygun, meşru, demokratik ve yasal siyaset yapabilen bir muhataplığı geliştirecek bir yapılanma olarak” tanımlanacaktı.

Ağustos-Eylül 2003:

Irak'ta kontrolün ABD'ye geçmesi sonrasında Türkiye, Güney Kürdistan'da konuşlanmış olan PKK kamplarına yönelik aksiyon alın-

ması konusunda ABD'ye yoğun baskı yapmaya başladı. ABD'nin önlem almaması durumunda Kuzey Irak'a yönelik sınır ötesi askeri operasyon tehdidi ile sonuç almaya çalışan Türkiye, ABD ile Türk-Amerikan Yüksek Düzeyli Ortak Savunma Grubu Toplantıları yapsa da ne Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ne de ABD ordusu PKK'ye yönelik doğrudan bir saldırıya girişmedi.

4 Aralık 2003

İlk Kürtçe kurs Urfâda "Özel Urfa Kürtçe Kursu" adıyla açıldı. AB yasalarına uyum çerçevesinde ortaya çıkan bu gelişme birçok çevrelerde Kürtlerin kolektif haklarının tanınmasına dair ilk adım olarak yorumlandı. İlerleyen süreç içerisinde diğer birçok ilde Kürtçe kurslar açılacak olmasına rağmen 2005 yılının yaz aylarında ücretli bir şekilde yürütülen bu kursların faaliyetlerinin verili koşullar altında sürdürülmesinin mümkün olamayacağı ortaya çıkınca kurslar teker teker kapandı.

2003 Yılı:

Kürt kaynaklarına göre 2003 yılı içerisinde Türk ordusu tarafından PKK'ye yönelik 104 operasyon gerçekleştirildi. Bu operasyonlar sırasında yaklaşık 50 civarında çatışma yaşandı. Diğer yandan, 1990'lı yıllarla kıyaslanamayacak derecede çatışmasız bir yıl geçirildi.

13 Ocak 2004:

ABD hükümeti PKK ve ona bağlı tüm oluşumları terör örgütleri listesine dahil etti. Yaklaşık 3 ay sonra da AB, PKK'yi terör örgütleri listesine aldı.

Ocak-Şubat 2004:

Kongra-Gel kuruluş toplantısında gün yüzüne çıkan örgüt içi gruplaşma sorunları restleşme aşamasına yükseldi. Örgüt içi krize yol açan bu restleşme sonucunda Osman Öcalan, Nizamettin Taş ve Kani Yılmaz Medya Savunma Alanlarından ayrılarak Musul'a yerleşti. Abdullah Öcalan avukatları aracılığıyla gruplaşmaya müdahale etti ve aradaki sorunların giderilmesini istedi. Mart ayının sonunda Abdullah Öcalan'ın yaptığı çağrı neticesinde Osman Öcalan ve arkadaşları tekrar gerilla alanlarına döndü. Bu süreçte yine Abdullah Öcalan'ın çağrısı üzerine PKK'nin yeniden kurulması amacıyla bir "Yeniden İnşa Komitesi" oluşturuldu. Kongra-Gel içerisinde ideolojik, felsefi bir işleve sahip olacak yeni PKK'nin örgüt içi sorunların çözümü açısından da bir önlem olarak tasarlandığı görüşü ağır basmakta.

Mart 2004:

Kongra-Gel'in İran kolu bir kongre yaparak PJAK (Partiya Jiyana Azadiya Kurdistanê) ismiyle partileşti.

28 Mart 2004:

Türkiye’de yerel seçimler yapıldı. DEHAP’ın Özgür Parti, SDP, ÖDP ve EMEP’le birlikte “Demokratik Güç Birliği” adıyla bir araya gelerek SHP çatısı altında girdiği seçimlerden istenilen sonuç elde edilemedi. 5 il ve 33 ilçede belediye başkanlığı alınsa da DEHAP’ın tek başına aldığı oy oranının altında bir tablo ortaya çıktı.

Mart-Nisan 2004:

PKK gerillalarına yönelik operasyonlarda kayda değer bir artış görüldü. Kürt kaynaklarına göre bu süreçte yaklaşık 30 operasyon gerçekleştirildi. 2004 yazında ise çatışmalar şiddetlenerek arttı. Sonraki aylarda, OHAL’in kaldırılmış olmasına rağmen çatışmaların yoğunlaştığı kırsal alanlara giriş ve çıkışlar yasaklanmaya başlandı. PKK gerillalarının bölgeden çekilmesinden sonra yaşanan çatışmasızlık ortamının sürmesinin mümkün olmayacağı açığa çıktı. Çatışmaların yeniden başlamasıyla Kürt illerinde yapılan gösteri sayısında önceki yıllara nazaran ciddi bir artış gözlemlendi.

16-26 Mayıs 2004:

Kongra Gel 252 delege ile geniş katılımlı bir toplantı düzenledi. Örgüt içi krizin sona erdiği bu toplantıda Abdullah Öcalan’ın AIHM’e bulunduğu “Bir Halkı Savunmak” isimli savunması politik rapor olarak kabul edildi ve resmileşti. Öcalan’ın çizdiği strateji ve taktiğin benimsendiği bu toplantıda meşru savunma yöntemi üzerine yoğun tartışmalar yürütüldü. Osman Öcalan grubunun karşı çıktığı bu mücadele yöntemi örgüt tarafından benimsendi ve tek taraflı ateşkesin çift taraflı hale getirilmesi kararı alındı. Cenevre Savaş Sözleşmesi’ne uyacağını ilan eden örgüt çift taraflı ateşkes ilan edilmezse pasif savunmadan aktif savunma pozisyonuna geçeceğini açıkladı.

29 Mayıs 2004:

Osman Öcalan ve Nizamettin Taş yandaşlarıyla birlikte gerilla alanlarından ayrıldı. Böylece kuruluşundan bu yana PKK’dan ilk kez bu oranda büyük bir kopuş yaşandı. Bazı basın organlarında PKK’nın ikiye bölündüğü tarzında yorumlar yapılmasına neden olan kopuşta, birçok yönetici kadronun yanında yüzlerce militan da örgütten ayrıldı. Öncelikle Güney Kürdistan’da Barzani ve Talabani bölgelerinde konumlanan bu kişiler Partiya Welatperez Demokratik (Demokratik Yurtsever Parti) PWD, isminde bir parti kurduklarını ilan etti lakin zaman içerisinde örgütsel bir etkinlik kazanamadı.

1 Haziran 2004:

PKK 1998 yılından beri sürdürdüğü tek taraflı ateşkese son verdiğini ve “aktif savunma” pozisyonuna geçtiğini açıkladı.

8 Haziran 2004

TRT tarihinde ilk kez Kürtçe yayın yapıldı. "Kültürel Zenginliğimiz" isimli program ile Kürtçe yayına başlanması AB müktesebatına uyum çerçevesinde ortaya çıktı. Diğer yandan, Kürt hareketine yönelik rejimin tavrında herhangi bir değişikliğin olmadığı koşullarda açılmaya başlayan kültürel alan işleyen siyasi süreçle kıyaslandığında ironik bir hal teşkil etse de sonraki yıllarda Kürt hareketinin varoluş nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik hegemonik bir proje halini alacaktı.

9 Haziran 2004:

TBMM'de 2 Mart 1994'de bütün dünyanın gözleri önünde yaka paça tutuklanan DEP milletvekilleri Leyla Zana, Hatip Dicle, Selim Sadak ve Orhan Doğan'ın tahliye edilmelerine karar verildi. Temmuz ayı içerisinde bölgede eski vekillerin katıldığı coşkulu mitingler yapıldı.

14 Haziran 2004

Özgür Yurttaş Hareketi "Öcalan'a Özgürlük" isimli bir kampanya başlattı. Bu kampanya doğrultusunda Diyarbakır Valiliği'ne Kürt meselesinin çözülmesi için Öcalan'ın muhatap alınmasını talep eden yaklaşık 30 bin adet dilekçe teslim edildi. İstanbul'da 51 bin civarında, Nusaybin'de yaklaşık 3 bin, Bismil'de 11.541, Doğubeyazıt'ta 4.670, Batman'da 11.180, Mazıdağı'nda yaklaşık 6 bin, Kızıltepe'de yaklaşık 6 bin olmak üzere toplamda yüz binlerce dilekçe toplandı. Kampanyaya katılan bazı eylemciler tutuklanırken bazıları da Yeşil Kartlarını yitirme tehdidi ile karşılaştılar.

Haziran 2004:

Öcalan hazırlayıp AİHM'e sunduğu "Bir Halkı Savunmak" isimli savunmaları Çetin Yayıncılık tarafından yayınlandı. Yeni geliştirdiği "demokratik ekolojik toplum paradigması"nı derinleştirdiği bu savunmalarda Öcalan teorik değerlendirmelerin yanında Kürt hareketinin somut örgütsel yapısının nasıl olması gerektiğine ilişkin program ve tüzük niteliğinde önerilerde bulunuyordu.

Ekim 2004

Türkiye'nin ve Kürt bölgesinin farklı illerinden gelerek çatışmaların yoğunlaştığı Cudi Dağı gibi kırsal alanlara giderek sivil itaatsizlik eylemi yapmayı planlayan yüzlerce Canlı Kalkan Girişimi eylemcisi yoğun baskı ile karşılaştı.

Kasım 2004

Eski DEP milletvekillerinin de içerisinde yer aldığı Demokratik Toplum Hareketi çalışmalarına başladı. İzleyen aylarda siyasetçilerle,

sivil toplum kuruluşlarıyla ve halkla hem bölgede hem de Türkiye metropollerinde bir dizi toplantılar yapıldı. Oluşturulacak yeni legal partinin yapısı hakkında etkileşimlerde bulunuldu.

21 Kasım 2004

12 yaşında olan Uğur Kaymaz polisler tarafından 13 kurşun sıkılarak “terörist” olduğu gerekçesiyle babasıyla birlikte öldürüldü. Sonrasında Türk devletinin Kürtlere yönelik işlediği insan hakları ihlallerinin sembolü haline gelen Uğur Kaymaz cinayetini işleyen polisler hakkında 7 yıldır sürmekte olan yargılama sürecinden herhangi bir cezai işlem çıkmadı.

Aralık 2004

DEHAP Gençlik Kolları tarafından “Farklılıklara Evet, Ayrılıkçılığa Hayır” temalı başlatılan imza kampanyasına yüz binlerce insan iştirak etti. Diyarbakır’da yapılan ve Avrupa Birliği’ne seslenmeyi amaçlayan gösteride yüz binlerce eylemci tarafından Kürt meselesine çözüm bulunması istendi.

8 Aralık 2004:

İçerisinde Leyla Zana, Kendal Nezan, Mehmet Uzun gibi kişilerinde bulunduğu Türkiye Kürtlerinden yaklaşık 200 aydın Herald Tribune ve Le Monde gazetelerine “Türkiye’de Kürtler Ne İstiyor?” başlıklı bir ilan verdi. AB müzakere süreci öncesinde Kürt meselesinin çözümü için taleplerin sıralandığı ilanda, müzakere sürecinde Kürtler açısından olmazsa olmaz koşullar uluslararası kamuoyuna ilan edildi.

17 Aralık 2004:

Avrupa Birliği Zirvesi yapıldı. Zirvede yapılan uzun pazarlıklar sonrasında AB, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararını aldı.

2004 Yılı:

2004 yılı Türk ordusu içinde kaynamaların olduğu bir yıl olarak geçti. İçerisinde kuvvet komutanı düzeyinde generallerinde bulunduğu üst düzey subayların darbe yapmak için toplantılar yaptığı sonraki yıllarda ortaya çıktı.

16 Ocak 2005:

Türkiye devleti 1990’lı yılların savaş sürecinde boşalttığı köyler için ilk tazminatı Elazığ’ın Palu İlçesinde verdi. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne giden binlerce zorunlu göç davasının Türkiye devletinin aleyhine sonuçlanması yüzünden yüklü miktarlarda tazminatlar

ödemek zorunda kalan devlet çareyi iç hukuk yolunu açmakla buldu. İspat yükünü mağdurların üzerine yükleyen, tazminat kararlarını veren komisyonların mağdurlarla avukatlar aracılığıyla pazarlık yaptığı ve faili meçhul cinayetler için 14.500 TL'lik tazminat tutarı öngörerek manevi tazminat içermeyen bu devlet projesi oldukça etkin bir şekilde yürütüldü. Devlet, ödediği tazminatları 16 Haziran 2004'te kabul edilen "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansın Hakkında Kanun" üzerinden yaparken Kürtlere yönelik işlediği insan hakları ihlallerini Kürt hareketinin üstüne yıkmayı başarmakla birlikte, sonraki süreçte altına imza attığı bağlayıcı uluslararası hukuki anlaşmalarda dezavantajlı taraf olmaktan kendisini kurtardı. Mağdurları temsil eden kimi Kürt avukatların çıkarıcı yaklaşımları yüzünden köyleri yakılarak bölge illerinde kent merkezlerine yerleşen veya Türkiye metropollerinde proleterleşen birçok Kürt ailesinin adilane yürütülmeyen tazminat süreci dolayısıyla mağduriyetleri kat be kat arttı.

Mart 2005

Mersin'de yapılan Newroz kutlamaları esnasında Türk bayrağının yakıldığı iddiasına dayanarak Türkiye'de egemen yapılar tarafından şovenist bir bayrak kampanyası başlatıldı. TSK'nın ve hükümet yetkililerinin konu hakkında yaptığı açıklamalar bu siyasi-toplumsal kampanyanın kapsamı hakkında fikir vericiydi. Genelkurmay başkanlığının provokasyonun ardından yaptığı açıklamada Kürtlere dair "sözde vatandaşlar" tabirini kullanması, bütün Kürtleri hedefleyen bir linç kampanyasının fitilini ateşledi. Aylarca süren bu kampanya aracılığı ile Türkiye'de banal milliyetçilik zirve yaparken bayrak asmayanlar vatan haini olarak kodlandı. Kürt meselesi bağlamında PKK'nın silahlı eylemlere başlayabileceğini duyurması sonrasında, sürecin sertleşeceği netleşmişken bayrak provokasyonu devletin derinlerinden gelirken ve Türk toplumunu hizaya çekmeyi amaçlarken Kürtlere gözdağı vermeyi hedefleyen bir hamle olarak ortaya çıktı. Bayrak provokasyonu sonrasında Balıkesir, Mersin, Adana, İstanbul, İzmir, Sakarya, Trabzon ve Bilecik gibi illerde Kürtlere yönelik linç girişimleri ve yağmalamalar gerçekleşti. Provokasyonu organize eden kişinin Ali Kutlu olduğu Emniyet tarafından iddia edilecek ve Kutlu'nun Mersin Vatansever Kuvvetler Güç Birliği (VKGB) üyesi olarak Ergenekon davası bağlamında yargılandığı ortaya çıkacaktı.

4 Nisan 2005:

İlan edilen barış süreci sonrasında Türkiye devletinin Kürt meselesinin çözülmesi için kayda değer herhangi bir adım atmadığını belirten Kürt hareketi, yeniden PKK ismini alarak aktif savunma stratejisine

geçeceği sınıyallerini verdi. PKK'yi Yeniden İnşa Komitesi yayınladığı taslak çerçevede PKK'nin reel sosyalizm ile klasik ulusal kurtuluşçu çizginin ötesinde Öcalan tarafından formüle edilen "demokratik, ekolojik ve cinsiyet özgürlükçü toplum paradigması" temelinde mücadelesine devam edeceğini açıkladı. PKK'nin "devlet odaklı, iktidar amaçlı, milliyetçi ve savaşa endeksli bir parti" olmayacağını duyurmakla birlikte "tüm parçalarda Kürt sorununun çözümünü, demokratik esaslara dayalı olarak, tüm ulusu konfederatif temelde ve komşu halklarla dayanışma ve özgür birlik dahilinde" örgütlemeyi amaçladığını belirtti.

12 Mayıs 2005:

AIHM, Öcalan'ın bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanmadığı gerekçesi ile yeniden yargılanması ve dava dosyasının yeniden açılması yönünde aldığı tavsiye kararını açıkladı. Öcalan'ın avukatlarının başvurusu üzerine Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından değerlendirilen başvuru reddedildi. Son olarak Avrupa Konseyine götürülen karar orada da dikkate alınmayarak Öcalan'ın aleyhinde bir karara imza atıldı.

4-21 Mayıs 2005:

Kandil'de toplanan Kongra-Gel Genel Kurulu, Öcalan'ın önerdiği "Demokratik Konfederalizm" ilkelerini benimsediğini duyurdu. Bu doğrultuda yeni bir örgütsel yapılanma olarak Koma Komalen Kürdistan (KKK) sistemine geçilmesi çalışmalarını başlatıldı. KKK isminin farklı çağrışımlar yaptığı düşünülerek sonrasında değişikliğe gidilecek ve Kürt hareketinin tüm fragmanlarının yürütücüsü olarak işlerlik kazanacak olan Koma Civakên Kurdistan (KCK) halini alacaktı.

6 Temmuz 2005:

Eski HADEP Genel Başkan yardımcısı Hikmet Fidan Diyarbakır'da uğradığı silahlı saldırı sonucunda öldürüldü. Saldırıyı, PWD oluşumu ile ilişkide olduğu gerekçesiyle PKK'nin işlediği iddia edildi.

14 Temmuz 2005:

Avrupa Kürt Dernekleri Federasyonu (KON-KURD), "Öcalan'ı Siyasi İradem Olarak Kabul Ediyorum" başlığıyla bir imza kampanyası başlattı. Ağustos ayında Türkiye'de de başlatılan imza kampanyasını Özgür Yurttaş Girişimi yürüttü. Sonrasında referanduma çevrilen kampanya boyunca dört milyona yakın imza uluslararası kuruluşlara ve Türkiye'de yetkili mercilere gönderildi.

12 Ağustos 2005:

AKP hükümetinin Kürt meselesine dair makro siyasi bir değişiklik

arayışında olduğunu Tayyip Erdoğan Diyarbakır'da yaptığı konuşma ile dile getirdi. Kürt meselesinin çözülmesine dair umut verici olarak görülen bu konuşmaya Kürt hareketi olumlu ve ihtiyatlı bir şekilde yaklaşırken somut adımlar atılması gerektiğinin altını çizdi. Sonraki süreçte liberal aydınlar tarafından "Kürt açılımı" için referans noktası olarak tayin edilecek olan bu konuşma sırasında Erdoğan, "Büyük devlet, güçlü millet kendisi ile yüzleşerek, hatalarını ve günahlarını masaya yatırarak geleceğe yürüme güvenine sahip millet ve devlettir" diyecekti. Konuşma esnasında bölgesel milliyetçiliğin ve terörün en ciddi sorun olduğunu iddia eden Erdoğan, Türkiye'de rejimin demokratikleşmesi için kararlı bir duruş sergileyeceklerini iddia etse de ileriki yıllar bu konuşmada ortaya konan perspektiften çok daha geriye gidileceğini gösterecekti.

21 Ağustos 2005

2005 yazı boyunca şiddetlenen operasyonlar ve PKK eylemleri sonucunda yeniden 1990'lar sürecine doğru gitmekte olan süreci şekillendirmek adına Koma Komalen Kurdistan yaptığı açıklamada "20 Ağustos'tan 20 Eylül 2005 süresi boyunca silahlı güçlerini aktif savunmadan pasif savunma pozisyonuna çekerek barış ve demokratik çözüm yolunun açılması ve çözüm sürecinin gelişmesine böylece katkı sunulması" için çatışmasızlık inisiyatifi aldığını duyurdu. Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek ise açıklama yaparak, PKK'nin "eylemsizlik" kararı almasının hükümet tarafından ciddi bulunmadığını dile getirerek Kürt hareketinin çatışmasızlık çabalarının devlet nezdinde karşılığının olmayacağına dair klasik devlet yaklaşımının henüz değişmediğini tescilledi.

23 Ağustos 2005:

Ateşkes çağrısının devlet nezdinde yankı bulmadığı bu günlerde Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan Kürtlere dönük linç girişimleri gündeme gelmeye başladı. 23 Ağustos'ta İzmir'in Seferihisar ilçesinde 1500 kişilik bir kalabalık "yaşasın PKK" diye slogan attığı ileri sürülen bir grup Kürt gencini linç etmeye çalıştı. Aynı gün Trabzon'un Maçka ilçesinde bir başka linç girişimi daha yaşandı. Beş gün sonra Balıkesir'in Ayvalık ilçesine bağlı Cunda Adası'nda 500 kişilik bir grup Kürtlere ait dükkanları tahrip edip Türk bayrakları astı. Saldırıları Türkiye'nin çeşitli il ve ilçelerine yayılarak devam etti.

5 Eylül 2005:

PKK'nin silahlı eylemlerinin yeniden başlaması sonrasında Kürt hareketinin propaganda alanını her mecrada daraltma stratejisini izleyen Türk devletinin diplomatik faaliyetleriyle ilişkili olarak Almanya

devleti Özgür Politika Gazetesi'ni kapatarak, gazetenin basın faaliyetlerini durdurdu. ROJ TV'nin yayın yapmasını engellemek adına Türkiye ve ABD'nin Danimarka hükümetine yaptığı baskılar dönem itibari ile sonuç vermedi.

24-25 Ekim 2005:

Demokratik Toplum Hareketi kurucular kurulu "Parti Kuruluş Toplantısı"nı Ankara'da gerçekleştirdi ve "Demokratik Toplum Partisi"nin kurulmasını kararlaştırdı. Kurucu eşbaşkanlığına Aysel Tuğluk ve Ahmet Türk'ün getirildiği parti 9 Kasım tarihinde İçişleri Bakanlığı'na kuruluş dilekçesini verdi.

Ekim 2005:

Irak devletinin yeni anayasası kabul edildi. Buna göre Güney Kürdistan'da federal bir Kürt yönetiminin oluşturulması kararı alındı.

9 Kasım 2005

Şemdinli'de eski PKK tutuklusı Seferi Yılmaz'a ait olan Umut Kitapevi bombalandı. Olay esnasında bir kişinin ölümüne sebebiyet veren JİTEM ve Emniyet mensubu kişilerin halk tarafından derdest edilmesi sonucunda yapılan kontra-eylem planı ve silahlar olay mahallinde bulunan bir arabanın bagajından çıktı. Devletin 1990'lı yıllarda sıkça kullandığı ve yeniden dolaşıma sokmaya çalıştığı pratiklerin afişe olmasına rağmen konu ile alakalı başlatılan hukuki sürece TSK'nın müdahale etmesi ve ilgili savcıyı görevinden azlettirmesi sonucunda dava rafa kaldırıldı. Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt ise bu kontra-eylemde adı geçen ve 1990'lı yıllarda devlet adına yaptığı kanun dışı işlerle tanınan ve halk arasında Mutkili Ali olarak bilinen astsubay Ali Kaya için "Tanırım, iyi çocuktur" ifadesini kullandı. Olay sonrası tutuklanan astsubaylar Ali Kaya ve Özcan İlideniz sivil mahkeme tarafından mahkum edildi. Fakat yapılan itiraz üzerine dava askeri mahkemeye kaydırıldı ve astsubaylar tahliye edildi.

Mart 2006

Tevgera Ziman û Perwerdehiya Kurdî (Kürt Eğitim ve Dil Hareketi) başlatıldı. Birçok kişinin ismini 2010 yılında gerçekleştirilen okul boykotu ile duyacağı bu hareket (TZP-Kurdî), Kürtlerin Türkiye'de asimile edilmesine ve Kürtçe'nin kamusal ve resmi alanlarda kullanılması üzerindeki baskılara yönelik tabandan bir kültürel farkındalık hareketi başlattı. Aynı zamanda Kürtçe öğrenimini de yaygınlaştırmayı hedefleyen bu hareket, 2007'nin Şubat ayında 25 ilden gelen katılımcılarla kapıldığı konferans sonrasında yürüttüğü faaliyetlerle önemli bir toplumsal desteğe ve güce kavuşacaktı.

28 Mart 2006:

Şenyayla bölgesinde 14 gerillanın katledilmesi ve 4 cenazenin Diyarbakır'a getirilmesi üzerine şehir merkezinde günlerce süren olaylar çıktı. Diyarbakır'da olaysız geçen Newroz kutlamaları sonrasında barış ümitleri kabaran kente kimyasal silahlar kullanılarak öldürüldüğü iddia edilen gerilla cenazelerinin gelmesi, Kürt meselesinin çözümsüzlüğe terk edilmesine dair halk öfkesinin sokaklara taşmasına yol açtı. Eylemcilerin hedef aldığı yerler ağırlıklı olarak devlet binaları olmakla birlikte, bankaların ve sermayeyi temsil eden kimi işyerlerinin de hedef alınması tepkinin sınıfsal içeriği olduğu şeklinde yorumlandı. Kentin kontrolünün zaman zaman eylemcilerin eline geçmesinin tedirginliği ile hareket eden kolluk kuvvetleri eylemcilere karşı katıksız şiddet kullanmaya yolunu seçti. Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın "çocukta olsa, kadın da olsa, güvenlik kuvvetleri gerekeni yapacaktır" sözünün tekabül ettiği pratiğin ne olduğu kısa süre içinde ortaya çıkacaktı. Mehmet Işıkcı (1987), Mehmet Akbulut (1988), Abdullah Duran (1996), Tarık Ataykaya (1983), Mahsum Mızrak (1988), 26 yaşında olan Mustafa Eryılmaz, 6 yaşında olan Enes Atay, 8 yaşında olan İsmail Erkek, 78 yaşında olan Halit Söğüt ve 19 yaşında olan Emre Fidan kolluk kuvvetlerinin kullandığı ateşli silahlarla veya aldıkları darbeler sonucunda yaşamlarını yitirdi. Toplamda 543 kişi olaylar süresince gözaltına alınırken 365 kişi tutuklandı.

17 Mayıs 2006:

Danıştay saldırısı gerçekleşti. Devlet içinde odaklanmış Ergenekon örgütü ile bağlantılı olduğu iddia edilen avukat Alparslan Arslan tarafından gerçekleştirilen saldırıda bir Danıştay üyesi hayatını kaybetti. Aynı ekibin daha önce Cumhuriyet Gazetesi'ne yönelik bombalı saldırıda bulunduğu, Türkiye'de kaos ortamı yaratıp, darbe yapmak istedikleri daha sonra hazırlanan iddianamelerde dile getirildi.

29 Haziran 2006

Terörle Mücadele Yasa tasarısı, Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi. Bu yasanın çıkarılmasındaki temel amaç Kürt hareketinin düzenlediği gösterilere katılanlar için cezai yaptırımların artırılmasıydı. Bu yasa ile Türkiye'de ifade özgürlüğünün alanları kayda değer bir şekilde daraltılmakla birlikte bireyler için Kürt hareketi ve sol muhalefetle ilişkili olmanın cezai maliyeti artırılarak bu siyasetlere sempati duyanların siyasi etkinliklere aktif katılımları engellenmeye çalışıldı. Yasa çerçevesinde Kürt hareketinin düzenlediği gösterilere katılan herkesi örgüt üyeliği ve/veya propagandası suçlamasıyla yargılamak açık şekilde yasallaşırken "terörle" mücadelede görev alanlar, kolluk

kuvvetlerinin ve muhbirlerin isimlerini yayınlamak dahi yıllarca hapis cezası anlamına gelecekti. Esasen, kolluk kuvvetlerinin baskı ve tutuklama yolu ile ilgili siyaset ile ilişkili olduğunu düşündüğü herkesi terör suçundan tutuklamasına olanak tanıyan bu yasanın toplumsal sonuçları ağır oldu. Kamuoyunda ‘TMK Mağduru Çocuklar’ olarak bilinen ve gösterilere katıldıkları gerekçesiyle örgüt üyeliğinden ve/veya propagandasını yapmaktan ötürü binlerce çocuk tutuklandı.

14 Ağustos 2006:

İngiltere, PKK, Kongra-Gel ve KADEK’i yasa dışı ilan etti.

28 Ağustos 2006:

Türkiye’nin diplomatik girişimleri sonucunda ABD, Irak ve Türkiye arasında PKK ile mücadele etmek maksatlı üçlü mekanizma oluşturuldu. Anlık istihbarat paylaşımından karar alma süreçlerini hızlandırmaya kadar geniş bir kapsamda işbirliği yapılması için her ülkeden bir koordinatör atandı. Emekli generallerin koordinatör olarak atandığı bu mekanizma birkaç yıl boyunca varlığını sürdürse de, zaman içerisinde yapılan işbirliğinin PKK’yi askeri alanda tasfiye etmeye muktedir bir sonuç üretemeyeceğinin netleşmesiyle *de facto* olarak atıl kaldı.

30 Ağustos 2006:

Yüksek Askeri Şurada alınan karar doğrultusunda Hilmi Özkök’ün yerine Genelkurmay Başkanlığı pozisyonuna Yaşar Büyükanıt getirildi. Savaş konusundaki sert söylemleriyle dikkat çeken Yaşar Büyükanıt’ın ilk icraatlarından birisi Meclis’ten sınır ötesi bir operasyon için izin çıkarılmasını istemek oldu. Darbe heveslilerinin oldukça umut bağladıkları Büyükanıt döneminde de ordu içindeki sorunlar devam etti.

13 Eylül 2006:

Diyarbakır’da, ailelerin dinlenmek için gittiği Koşuyolu Parkı yakınlarında bomba patladı. 17 kişinin yaralandığı saldırıda biri bebek olmak üzere 11 kişi yaşamını yitirdi. Eylemi gerçekleştiren Hikmet Topal, Emniyet Müdürlüğü’nde verdiği ifadesinde birçok muvazzaf askerin ismini sayacak ve bombalama emrini ve gerekli lojistiği bu isimlerden aldığını dile getirecekti. Haziran ayından itibaren Kürt hareketine ve Kürtlere yönelik geliştirilen yeni baskı rejiminin 90’lı yıllarda gerçekleştirilen derin operasyonlara benzer bir girişim ile göz dağı vermeye çalıştığı düşünüldü. Saldırıda Türk İntikam Tugayı isimli yeni derin organizasyonun adı geçse de hakkaniyetli bir şekilde işlemeyen yargılama süreci birçok aydınlatılması gereken noktayı karanlık bıraktı.

1 Ekim 2006:

DTP'nin Eylül ayında yaptığı çağrı sonrasında PKK yeni bir ateşkes ilan etti. Çatışmaların tekrar başlaması PKK'nin savaşın haksız tarafı olarak gösterilip, tepkiler almasına yol açıyordu. Hem ulusal, hem de uluslararası alanda baskılarla yüz yüze kalan PKK ateşkes ilan etti. Türkiye devleti ateşkesi yine dikkate almadı. Bölgesel ve uluslararası güçlerden aldığı destekle operasyonlara devam etti.

7 Ekim 2006:

1990'lar sürecinde Kürt hareketine karşı yürütülen gayr-i nizami harp stratejisinin en önemli yürütücülerinden olan Mehmet Ağar, DYP Genel Başkanı olduktan sonra 'dağda çatışacaklarına, düz ovada siyaset yapsınlar' çıkışını yaparak PKK'nin siyasallaşmasının Türkiye'nin hayrına olacağını belirtti. Diğer siyasetçilerin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dönem itibari ile verdikleri tepkiye bakılacak olursa rejimin henüz bu fikri içselleştirmeye niyeti olmadığı ortaya çıkacaktı.

12 Ocak 2007:

Kürt meselesinin barışçıl bir şekilde çözülmesi amacıyla inisiyatif alan bir grup aydın ve akademisyenin aylarca süren organizasyon çabası 'Türkiye Barışını Arıyor' konferansının düzenlenmesi ile somutlaşan bir girişim halini aldı. 1 Eylül 2007'de Türkiye Barış Meclisi'nin ilan edilmesiyle yeni bir boyut kazanacak olan bu girişimin temel duruşunu anlatan ilke, Yaşar Kemal'in dile getirdiği "Ya gerçek demokrasi ya da hiç" cümlesi oldu. PKK ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasında yaşanan çatışmaların yoğun bir hal alması, akan kana dur diyen entelektüelleri bir araya getirirse de yapılan çağrılara Türkiye devleti sessiz kaldı.

19 Ocak 2007:

Hrant Dink öldürüldü. Son yıllarda Türkiye'nin Ermeni Soykırımı ile yüzleşmesine dair atılan adımlar sonrasında ortaya çıkan devlet refleksi, TCK'nın yeniden düzenlenmesi ve Türklüğe hakaretin oldukça muğlak bir hukuki çerçevede suç kapsamına alınmasıydı. Hrant Dink'i hedef alan siyasi-medyatik kampanya sonrasında resmi olarak reşit olmayan Ogün Samast'a işlettirilen bu cinayetin işleneceğinden Emniyet'in ve TSK'nın haberdar olduğu sonradan ortaya çıkacaktı. Dink'in öldürülmesi sonrasında gösterilen toplumsal refleks oldukça kabarık olmasına rağmen 4 yıldır süren yargı sürecinde henüz bir sonuç elde edilemedi.

7 Şubat 2007:

Abdullah Öcalan ateşkesin iki ay daha uzatılması çağrısı yaptı. Nisan ayında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde ateşkesin faydalı olacağı dile getirildi.

1 Mart 2007:

İtalya'nın başkenti Roma'da yapılan basın toplantısında İmralı Cezaevi'nde Abdullah Öcalan'ın zehirlendiği ileri sürüldü. İddialar üzerine 5 Mart'ta Adalet Bakanlığı'nın adaya gönderdiği doktorlar Öcalan'ı muayene etti. Doktorların açıklamasını yeterli bulmayan PKK, bağımsız bir doktorlar heyetinin adaya gönderilmesini istedi. Bu temelde "Öcalan'ın sağlığı sağlığımızdır" ismiyle bir kampanya başlatıldı. Yapılan eylemler sonrasında bir CPT heyetinin adaya gitmesine izin verildi.

27 Nisan 2007:

Türkiye'de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk tur görüşmelerinin yapılacağı toplantıdan birkaç saat önce Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde sonradan e-muhtıra olarak değerlendirilecek bir bildiri yayınlandı. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde öne çıkan laiklik tartışmalarında taraf olduğunu söyleyen Genelkurmay Başkanlığı, "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" anlayışına karşı çıkan herkesin Türkiye cumhuriyetinin düşmanı olduğunu ilan etti. AKP hükümetinin Cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül'ün önünü kesmek amacıyla yapılan engelleme girişimleri bununla sınırlı kalmadı, seçim yöntemi-ne dair hukuki başka engeller daha ileri sürüldü. Ordu ve yargı merkezli Kemalist yönetici elitlerin tüm engelleme çabalarına rağmen Abdullah Gül Meclis'te çoğunluğu sağlayarak cumhurbaşkanı seçildi.

4 Mayıs 2007:

Başbakan Tayip Erdoğan ve Genelkurmay başkanı Yaşar Büyükanıt arasında Dolmabahçe görüşmesi gerçekleşti. Sonucunda basına açıklama yapılmayan ve 2 saat 15 dakika süren görüşmenin içeriği bugüne kadar da bir sır gibi saklı kaldı. AKP ile ordu arasında bir anlaşmaya, mutabakata varıldığı iddia edildi.

27 Haziran 2007:

Ümraniye'de bir evde ele geçirilen el bombaları nedeniyle içerisinde emekli askerlerin de bulunduğu çok sayıda kişi tutuklandı. Daha sonra Ergenekon operasyonu ismini alacak bu davada dalgalar halinde yeni tutuklamalar yapılacak, ilerleyen dalgalarda muvazzaf askerlerin ve emekli generallerin de tutuklanması gündeme gelecekti.

30 Haziran 2007:

Eski DEP milletvekili Orhan Doğan hayatını kaybetti. 10 yıllık tutukluluğun ardından 2004 yılında tahliye olan Doğan, 24 Haziran günü seçim mitinginde konuşmak üzere gittiği Doğubeyazıt'ta konuşma esnasında fenalaşmış ve hastaneye kaldırılmıştı.

22 Temmuz 2007:

Meclisin aldığı karar doğrultusunda erken genel seçim yapıldı. % 10 seçim barajı engelinden dolayı “Bin Umut Adayları” ismiyle seçimlere demokrasi ve emek güçleriyle beraber bağımsız katılan DTP, 22 milletvekili çıkardı. Yüzde 46.6 oy oranıyla AKP birinci parti olurken, yüzde 20.8 ile CHP, yüzde 14.5 ile MHP parlamentoya girdiler.

17 Ekim 2007:

TBMM ordunun talebi üzerine Güney Kürdistan’a yönelik bir “savaş tezkeresi” çıkardı.

21 Ekim 2007:

PKK gerillalarının Oramar’da Dağlıca Karakolunu hedef alarak düzenlediği eylemde Kürt kaynaklarına göre 40 asker öldürülürken Genelkurmay ise 12 askerin öldürüldüğünü bildirdi. Bu güvenlik zafiyetini meşru göstermek için TSK ve ilgili medya Kürt asker Ramazan Yüce’yi hain olarak suçladı. PKK tarafından esir alınan 8 askerin kaçırıldığını günlerce inkar eden TSK, ROJ TV’de kaçırılan gerillalarının görüntülerin yayınlanması sonrasında gerçeği daha fazla gizleyemedi. Taraf gazetesinin öncülüğünü yaptığı TSK’yı karşısına alan liberal söylemin yaygınlaşması bakımından bu saldırı bir kırılma noktası teşkil etti. Kaçırılan askerler meselesinin çözülmesi yönünde tartışmalar yapılırken dönemin Adalet Bakanı M. Ali Şahin “Teslim olmasalardı, keşke ölselerdi” diyerek milliyetçiliğin insan yaşamının değerini nasıl hiçe saydığını dair bariz bir örnek sundu. Esir alınan askerleri DTP’li vekillerin Güney Kürdistan’daki PKK kamplarına gidip Türkiye’ye getirmesi sonucunda sorun çözüldü.

26-28 Ekim 2007:

DTP’nin Diyarbakır’da düzenlediği Demokratik Toplum Kongresi’nde “Demokratik Özerklik” talebi dile getirildi. Aynı toplantıda sınır ötesi operasyonlara karşı çıkılırken, linç girişimlerinin yaratıldığı tehlikeye işaret edilecekti.

Ekim-Kasım 2007:

Öcalan’ın aşama aşama zehirlenerek öldürülmeye çalışıldığı iddiasıyla, Öcalan’ın tecrit koşullarını protesto etmek amacıyla Kürt hareketi yeni bir mobilizasyon hamlesi başlattı. Sonraki haftalarda hem PKK’ye karşı yapılması planlanan operasyonu hem de Öcalan’a yönelik tecrit siyasetini protesto etmek amacıyla Êdî Bese (Artık Yeter!) Hamlesi başlatıldı. Hem Kürt bölgesinde hem de Avrupa’da yapılan sayısız eylem, dönem itibarı ile Kürt meselesinin yakıcılığını canlı tutmak konusunda oldukça ses getirdi. Bu süreçte hem Türkiye metro-

pollerinde hem de bölgede araç yakma eylemleriyle Kürt hareketi politik şiddet repertuarını genişletti. Kürt meselesinin ateşinin devlet tarafından sadece Kürtleri yakacak şekilde tecrit edilmesine karşı geliştirilecek reflekse dair işaretler aylarca sürecektir olan Êdî Bese Hamlesi ile verilmiş oldu.

5 Kasım 2007:

Başbakan Erdoğan ile ABD başkanı Bush arasında Washington'da bir görüşme gerçekleştirildi. Dağlıca Baskını'nın ardından gerçekleştirilen görüşmede Bush PKK'den "Türkiye, Irak ve ABD'nin ortak düşmanı" şeklinde bahsetti. PKK'nin tasfiye edilmesi için ABD, Türkiye ve Irak arasında askeri yetkililerden oluşan yeni bir üçlü koordinatör-lük sistemi oluşturulan görüşmede, ABD'nin Türkiye'ye anlık istihbarat desteği vermesi kararlaştırıldı. KDP ve YNK'nin de Türkiye'ye destek vermesiyle PKK'nin Irak'ta yürüttüğü siyasal faaliyetler ve Maxmur Kampı üzerinde baskılar arttı.

16 Aralık 2007:

Türk Hava Kuvvetlerine 50 savaş uçağı Güney Kürdistan'daki Kandil, Xakurke, Xinere alanlarını bombaladı. ABD'nin verdiği anlık istihbarat desteği ile gerçekleştirilen saldırı Genelkurmay Başkanlığı tarafından büyük bir başarı olarak basına yansıtıldı ve yüzden fazla PKK'linin öldüğü iddia edildi. PKK ise saldırıda köylerinde hedef alındığını, beş gerilla ile iki köylünün yaşamını yitirdiğini açıkladı. ABD'nin anlık istihbaratına dayanarak geliştirilen bu saldırılar ilerleyen günlerde de devam etti. Büyük bir zafer havasında yansıtılan bu saldırılarla psikolojik bir üstünlük sağlamak istendi.

3 Ocak 2008:

Diyarbakır'da patlayan bomba nedeniyle ikisi öğrenci beş sivil vatandaş hayatını kaybetti. Askeri personel aracının hedeflendiği saldırıyı yerel bir birimin kendi inisiyatifi içerisinde gerçekleştirdiğini açıklayan KCK, yaşanan can kayıplarından dolayı halktan özür dilediğini açıkladı.

21 Şubat 2008:

Türk ordusu Güney Kürdistan'da bulunan PKK kamplarına ve gerillalarına yönelik on binlerce askerin katıldığı kapsamlı bir askeri operasyon başlattı. Ağır mevsim koşullarına rağmen başlatılan kara operasyonu Zap Vadisi'nde gerilla direnişiyle karşılaştı ve ağır kayıplar vererek geri çekildi. Hem ulusal ölçekte hem de uluslararası mecralarda yıllardır dış güçlerin Türkiye'nin "terörizm" ile mücadelesine yeterince destek vermemesinden yakınan Türk devletinin ABD'nin yüksek

askeri teknolojisine dayalı anlık istihbarat paylaşımına rağmen başarısız olması, PKK karşısında askeri üstünlük kurmanın hayli zor olduğunu ortaya çıkardı. İzleyen süreçte TSK, PKK kamplarını hedef alan top atışlarını ve hava operasyonlarını sürdürse de PKK'nın askeri gücünü temelden etkileyebilecek bir kayıp verdiremedi. Bu süreçte, Kürt bölgesinde operasyon karşısı sayısız protesto eylemi gerçekleştirildi.

24 Şubat 2008:

Sanatçı Bülent Ersoy katıldığı bir televizyon programında “oğlum olsa askere göndermezdim”, “başkalarının savaşı için doğurduğum çocuğu toprağa veremem” sözlerini sarf etti. Sınır ötesi operasyonda yaşanan asker kayıpları nedeniyle gündeme gelen bu sözler üzerine halkı askerlikten soğuttuğu gerekçesiyle Bülent Ersoy hakkında dava açıldı. Bülent Ersoy sonrasında tüm mal varlığını Mehmetçik Vakfı'na bağışladığını duyuracaktı.

14 Mart 2008:

Hükümetteki AKP hakkında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya tarafından “irticai faaliyetlerin odağı” olmak gerekçesiyle kapatma davası açıldı.

21 Mart 2008:

PKK ile TSK arasındaki çatışmaların sürmesi nedeniyle gergin girilen Newroz sürecinde Diyarbakır, İstanbul ve Batman'da kayda değer çatışmalar yaşanmazken Van ve Yüksekova'da eylemciler ile polis ve askerler arasında günlerce süren çatışmalar yaşandı. Yüksekova'da kolluk kuvvetlerinin silahından çıkan kurşunla İkbâl Yaşar (20) yaşamını yitirdi. Yapılan sınır ötesi operasyona gösterilen halk tepkisi ise Newroz alanlarında “Katil Erdoğan!” sloganı ile yankılandı. Türkiye çapında yapılan Newroz kutlamalarında yüzlerce eylemci göz altına alındı.

23 Mayıs 2008:

PKK lideri Abdullah Öcalan'a sayın diye hitap ettiği için birçok kişi hakkında dava açılmasına tepki olarak “Sayın Öcalan” kampanyası başlatıldı. Sayın Öcalan yazılı dilekçelerin savcılara verildiği bu eyleme Diyarbakır'da start verildi. Aralarında DTP'li belediye başkanlarının da bulunduğu yüzlerce kişi savcılıklara başvurdu. Kampanyanın 48. gününde 36 bin kişi kendini ihbar etmiş, 459 kişi gözaltına alınmış, 1350 kişi hakkında soruşturma başlatılmıştı.

3 Ekim 2008:

Bezele (Aktütün) Karakoluna gerillalar tarafından saldırı düzenlendi.

Askerlerin büyük kayıp verdiği bu saldırı kamuoyunda ciddi tartışmalara neden oldu. TSK'nın sınır ötesi operasyonu esnasındaki başarısızlığını bir medya operasyonu ile tartıştırmadan gündemden düşürmesi sonrasında ilk kez kamuoyunda TSK'nın askeri açıdan başarısızlığı geniş çevrelerde tartışma konusu edildi. PKK'nın yaptığı bu eylem sonrasında güvenlik zafiyeti olarak kodlanan askeri yetersizliğin nasıl giderilebileceğine dair tartışmalar haftalarca sürerken, Kürt meselesinin PKK'yi askeri olarak tasfiye ederek çözülemeyeceğine dair söylemin meşruiyet zeminini genişletti.

15 Ekim 2008:

Öcalan avukatları ile yaptığı görüşmede İmralı'da kendisinin fiziki saldırıya uğradığını söyledi. Bu bilginin kamuoyuna paylaşılmasının ardından Türkiye ve Kürdistan illerinde ve Avrupada Kürtler kitlesel eylemlere yaptılar. Sert çatışmaların ardından Adalet Bakanı M. Ali Şahin "böyle bir olay meydana gelmedi" açıklamasını yaptı.

20 Ekim 2008:

Tayyip Erdoğan, Kürt meselesi hakkında 2005 yılında yaptığı konuşmadan sonra Diyarbakır'da yeni bir konuşma yaptı. İçeriği itibarıyla oldukça ekonomist bir perspektife sahip olmakla birlikte Erdoğan konuşmasında ağırlıklı olarak Kürt hareketini hedef aldı. Kürt hareketi ise "Öcalan'a uygulanan fiziki şiddet ile kötü muamele yapılması ve Kürt meselesine yönelik AKP'nin yaklaşımı" dolayısıyla Erdoğan'ın protesto edilmesini ve halkın konuşma alanına iştirak etmemesini istedi. Bu minvalde, hareketin yaptığı kepenk kapatma çağrısı sonrasında Tayyip Erdoğan geldiğinde Diyarbakır'da neredeyse hiçbir açık işyeri bulunmuyordu. Bölgede çok sayıda çatışmanın yaşandığı eylemler düzenlenirken Doğubeyazıt'ta düzenlenmek istenen gösteriye izin vermeyen polis bir eylemciyi öldürdü. İzleyen süreçte AKP Öcalan'ın koşullarında tedrici iyileştirmeler yapmak durumunda kalacaktı.

3 Kasım 2008:

Recep Tayyip Erdoğan Hakkari'de yaptığı açıklama ile Kürt meselesi konusunda çözüm bekleyenleri şaşkınlığa düşürecek derecede ırkçı bir çıkış yaptı. Erdoğan'ın 1990'lı yılların "Ya sev ya terk et" temalı açıklamalarını hatırlatan konuşmasında sarf ettiği sözler şu şekildediydi: "Biz ne dedik? Tek millet dedik. Ne dedik? Tek bayrak dedik. Ne dedik? Tek vatan dedik. Ne dedik? Tek devlet dedik. Buna kim karşı çıkabilir yahu? Buna karşı çıkabilenin bu ülkede yeri yok. Buyursun istediği yere gitsin". Bu ve benzeri geri adımlar AKP'nin Kürt meselesini çözme iradesinden yoksun olduğunu ve çözüm konusunda samimi bir siyaset gütmemediğini düşünenleri haklı çıkaracak nitelikteydi.

1 Ocak 2009:

24 saat boyunca Kürtçe yayın yapacak olan TRT-6 kanalı yayına başladı. AKP'nin Kürt hareketi ile masaya oturmada ıcazetli kültürel alan açılımı yaparak Kürt hareketine destek veren tabanı eritme projesinin en önemli adımı atılmış oldu. Yasal bir statüsü olmadan yayına başlayan TRT-6 kanalının açılmasının yerel seçimlerden birkaç ay öncesine denk gelmesi bir tesadüf değildi. Bu minvalde, yerel seçimlerde Kürtlerin oy yönelimlerini tayin edecek olan temel dinamik AKP'nin sonradan Milli Birlik projesi adını alacak olan Kürt açılımı projesinin inandırıcılığı konusunda bölge özelinde AKP ile DTP arasındaki yarış olacaktı.

20 Şubat 2009:

Yaklaşmakta olan yerel seçimler için Diyarbakır Belediyesi'ni kazanmayı hedef olarak belirleyen Tayyip Erdoğan, seçim kampanyası bağlamında Diyarbakır adayı olan Kutbettin Arzu'yu halka tanıttı. TRT 6'dan naklen ve Kürtçe seslendirme ile yayınlanan bu konuşma esnasında bölgeye yapılan yatırımları ön plana çıkaran, daha fazla sosyal yardım ve hizmet yapan belediyecilik sözü verirken doğrudan BDP'yi hedef alan sözler kullanmaktan kaçındı.

21 Şubat 2009:

Ahmet Türk'ün Meclis TV'den naklen yayınlanan grup toplantısı esnasında "Dünya Anadil Günü" nedeniyle yaptığı konuşmasına Kürtçe devam etmesi sonrasında yayın kesildi. AKP'nin Kürt Açılımı siyasetini yerel seçimler öncesinde boşa çıkarmayı amaçlayan DTP'nin ortaya koyduğu propaganda çerçevesinin toplum nazarında meşruiyeti arttı. BDP Eşbaşkanı Demirtaş'ın 2011 yılının Şubat ayında yaptığı Kürtçe konuşma esnasında ise benzer bir yayın kesme uygulamasına gidilmedi.

29 Mart 2009:

Yerel seçimler yapıldı. DTP büyük başarıyla çıktığı seçimlerden 99 belediye başkanlığı elde etti. Seçim öncesinde devlet kurum ve kuruluşları da dahil olmak üzere sivil toplum kuruluşları aracılığı ile geniş bir sadaka programını devreye sokan AKP için seçim sonuçları Kürt bölgesinde hayal kırıklığı yarattı. Özellikle Diyarbakır Belediyesini kazanmayı birincil seçim hedefi olarak kodlayan AKP, Osman Baydemir'in oyların yüzde 65'ini alması sonrasında Kürt hareketinin toplum nezdinde gördüğü destek karşısında siyaseten pusulasız kaldı. Seçim sonuçlarını doğuran siyasi-toplumsal hareketliliğin koordinasyonunu yapan DTP'li binlerce parti görevlisi ve belediye başkanının KCK operasyonları adı altında tutuklanacak olmaları demokratik

zeminde arzuladığı başarıyı elde edemeyen AKP'nin "Kürt hareketinin örgütsel yapısına zarar verip işlerliğini aksatarak siyasi etkinliğini azaltma" stratejisini uygulamaya sokmasına neden olacaktı.

4 Nisan 2009:

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın doğum gününü kutlamak ve sağlık koşullarına dikkat çekmek amacıyla Amara'ya yürüyen binlerce eylemciye ateş açılması sonucunda Mustafa Dağ ve Mahsum Karaoğlu askerler tarafından öldürüldü. Eylem sonrasında birçok yerde protesto gösterileri düzenlenirken Dicle Üniversitesi öğrencilerinin düzenlediği protesto eylemi sonrasında kitlesel tutuklamalar yaşandı.

13 Nisan 2009:

KCK yeni bir çatışmasızlık kararı aldı. Buna rağmen, DTP'nin yerel seçimlerde gösterdiği başarı sonrasında yapılan operasyonlarla seçim sürecinde etkin görev almış veya seçilmiş Kürt siyasetçilerden ve sivil toplum kuruluşları çalışanlarından yaklaşık 4000 kişi "KCK Davası" kapsamında aşama aşama gözaltına alındı ve 1700'e yakını tutuklandı. Süreç içerisinde devlet tarafından bu kişilerin yaptığı tüm telefon konuşmalarının yıllardır dinlenmekte olduğu ortaya çıkacaktı. AKP söyleminde ise Kürt siyasetini PKK'den arındırma operasyonu olarak kurulan bu siyasi yaklaşım legal siyaset içerisinde yer alanları hedef alması itibarıyla Kürt meselesinin çözülmesine dair umutları adeta çökertti. İddianamesinin hazırlanması bile 2 yıl süren bu dava, 2011 yılında başlayan duruşmalar da Kürtçe savunma yapmak isteyen tutukluların bu taleplerinin reddedilmesi nedeniyle yeni bir kriz daha ortaya çıktı.

18 Eylül 2009:

Çatışmasızlık sürecinin tıkanması üzerine Abdullah Öcalan devreye girdi ve üç yeni barış grubunun Türkiye'ye gelmesi çağrısını yaptı. Öcalan'ın yaptığı bu hamle AKP'nin birkaç yıldır sürdürdüğü açılım siyasetinin meselenin çözümünü ciddiyetle yürütüp yürütemeyeceğine ilişkin bir niyet tartma adımıydı.

28 Eylül 2009:

Ceylan Önkol öldürüldü. Yaşadığı köyün yakınlarında bulunan bir TSK taburundan atılan havan mermisi sonrasında vücudu parçalara ayrılan Ceylan, Kürtlere yönelik işlenen insan hakları ihlallerinin sembol figürlerinden biri haline geldi.

19 Ekim 2009:

Kandil ve Maxmur'dan gelen barış grupları Habur sınır kapısından giriş yaptı. Gelen Barış Grupları Habur'da yüz binlerce kişi tarafından

sevinç gösterileri ile karşılandı. İlk günün heyecanının ardından Türk medyasının aleyhte propagandaları sonrası hükümet cephesinden olumsuz açıklamalar yapılmaya başladı. Zaman içinde barış grubundan bazı kişilerin tutuklanması üzerine diğerleri tekrar geri döndü.

7 Aralık 2009:

Tokat'ın Reşadiye ilçesinde askeri cemseye yapılan saldırı sonucunda 7 asker hayatını kaybetti. Eylemin kimin yaptığı konusunda tartışmalar yaşandı. Olaydan birkaç gün sonra PKK eylemi kendilerine bağlı bir birliğin inisiyatif dahilinde gerçekleştirdiğini açıkladı. PKK'nin sahiplendiği ama merkezi bir kararla yapılmadığını söylediği bu eyleme dönük yoğun eleştiriler yapıldı.

11 Aralık 2009:

DTP kapatıldı. DTP'nin Eşbaşkanları olan Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk'un milletvekillikleri düşürüldü, 5 yıl siyaset yasağı getirildi. DTP'li vekillerin sine-i millete dönmeye yönelik açıklamalarından sonra Öcalan'ın yeni bir legal parti kurulması yönünde yaptığı çağrı sonrasında Barış ve Demokrasi Partisi Türkiye'deki legal Kürt siyasetinin yeni odağı haline geldi.

12 Mayıs 2010:

Muğla Üniversitesi öğrencisi Batman doğumlu Şerzan Kurt öldürüldü. Şerzan Kurt'un öldürülmesi batı illerinde Kürt öğrencilere karşı artan saldırıların en ileri noktası oldu; saldırılar sonrasında da devam etti.

1 Haziran 2010:

KCK 13 Nisan 2009'dan beri sürdürdüğü çatışmasızlık yaklaşımının sonuç vermediğini, AKP hükümetinin bunu bir tasfiye süreci olarak kullanmak istediğini ileri sürerek ateşkese son verdiğini ve aktif savunma pozisyonuna geçtiğini açıkladı. Tekrardan başlayan çatışmalar üzerine ağır kayıplar yaşandı. Çatışmalarının toplumda yarattığı tepki üzerine STK'lar, aydınlar, Demokratik Toplum Kongresi ve BDP çift taraflı ateşkes çağrılarında bulundu. Bu çağrılar üzerine Abdullah Öcalan KCK'den eylemsizlik süreci başlatması talebinde bulundu.

13 Ağustos 2010:

KCK, 20 Eylül tarihine kadar sürececek bir eylemsizlik kararı aldığını açıkladı. Eylemsizlik kararını Ramazan ayına denk getiren KCK, aynı zamanda toplumun taleplerine cevap olmak ve 12 Eylül'de yapılacak anayasa referandumunun daha sağlıklı koşullarda gerçekleşmesini de istediğini açıkladı. Bu süreçte yapılacak saldırılar karşısında savunma hakkını kullanacağını söyleyen KCK, ayrıca Türk devletinden dört

temel talepte bulundu: Operasyonların durması ile çift taraflı ateşkes sürecinin gelişmesi, tutuklanan Kürt siyasetçilerinin serbest bırakılması, yüzde on seçim barajının düşürülmesi ve Abdullah Öcalan'ın barış sürecine aktif katılma koşullarının yaratılması.

12 Eylül 2010:

Türkiye'de anayasa referandumu yapıldı. Yüzde 58 evet, yüzde 42 hayır oyunun çıktığı ve değişiklik paketinin kabul edildiği referandumda bölgede boykot siyasetinin rağbet görmesi BDP'nin gücünün bir kez daha tescillendiğinin göstergesi oldu.

20 Eylül 2010:

TZP-Kurdi tarafından yapılan 1 haftalık okulları boykot çağrısı BDP tarafından desteklendi ve bölgede önemli bir mobilizasyon yarattı. Boykotun etkili olduğu il ve ilçeler arasında farklılıklar olsa da hala sürmekte olan asimilasyon projesine son verilmesini amaçlayan önemli bir sivil itaatsizlik eylemine imza atılmış oldu.

30 Eylül 2010:

KCK Yürütme Konseyi Başkanı Murat Karayılan yaptığı basın toplantısında eylemsizlik kararını bir ay süreyle uzattıklarını açıkladı. Türk devletinın tasfiye hesaplarından vazgeçmediğini söyleyen Karayılan, İmralı'da yürütülen diyalogu önemli bulduklarını, buna bir şans tanımak istediklerini, AKP hükümetinin son haftalarda yürüttüğü saldırıların güvensizlik yarattığını, kendilerinin aslında ateşkesi süresiz uzatmaktan yana olduklarını söyledi.

31 Ekim 2010:

Taksim meydanında bulunan çevik kuvvet polislerine yönelik intihar saldırısı gerçekleştirildi. KCK'nin ilan ettiği bir aylık ateşkes süresinin dolmasının ardından gerçekleşen saldırı şok etkisi yarattı. Saldırının üzerinden birkaç gün geçtikten sonra eylemi Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK) üstlendi. Saldırıyı Derweş kod adlı Vedat Acar'ın kendi inisiyatifinde, devlet saldırı ve tutuklamalarına karşı bir intikam eylemi olarak gerçekleştirdiği söylendi. İmralı'da devletle görüşmelerin sürdüğü günlere denk gelen bu saldırının görüşmeleri sabote niteliği taşıdığını belirten KCK, TAK'ı sürece zarar verecek eylemler yapmaktan uzak durması konusunda uyardı. Fakat eylemi gerçekleştiren Vedat Acar'ın kendini feda derecesine varan kararlılığı karşısında saygıyla eğildiklerini açıkladı.

1 Kasım 2010:

KCK Yürütme Konseyi Başkanlığı "barışa bir şans vermek amacıyla" eylemsizlik kararını 2011 yılı Haziran ayına kadar uzattığını açıkladı.

Kürdistan’da Hoşnutsuzluğun Toplumsal Örgütlenmesi Olarak PKK ve Dönüşen Algılar

Azad Rênas Çelik

Bu çalışmada 1970’li yılların sonunda ortaya çıkan Kürdistan İşçi Partisi’ne (PKK) yönelik Kürt toplumunda dönüşen algıları irdeliyorum. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve PKK arasında devam eden yaklaşık otuz yıllık savaş sürecinde, Kürdistan’daki kitlelerin PKK’ye dair dönüşen algılarını tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirerek ve farklı aktörlerin (Türk devleti, PKK, medya vb.) ilişkiselliğini göz önünde bulundurarak incelemeye çalışıyorum. Kürt toplumunun PKK ile ilişkisi ve dönüşen algılarını da, kitlelerin PKK’li militanları tanımlamaları üzerinden okumayı deniyorum. Bu kapsamda dönüşen PKK algısını üç aşamalı ve birbiri ile süreklilik içerisinde olan dönemselleştirmeler yaparak temellendirmekteyim. Belirli dönemlerde farklılaşarak dönüşen PKK’li militanları tanımlama biçimlerinin, o dönem için kitlelerin PKK’ye bakış açılarına ve PKK’yi nasıl algıladıklarına dair önemli bir zemin sunduğunu iddia ediyorum. Bu argümanımı geliştirirken özellikle Diyarbakır ve çevre illerden ilgili kişilerle yaptığım görüşmelerde ortaya çıkan algı kalıplarına ve PKK’li militanları adlandırma biçimlerine odaklanıyorum.

Diyarbakır kırsalında doğup büyümem, 1990’lı yılların başından günümüze kadar yaşanan sürece birebir tanıklık etmem ve gündelik hayatta farklı insanlardan dinlediğim anlatılar, bu yazıyı yazmamdaki en temel motivasyon kaynaklarını oluşturuyor. PKK ile ilgili yapılmış çalışmaların çok sınırlı olması ve örgütün özellikle kitleler nezdinde nasıl algılandığına ve bu algıların değişim-dönüşüm sürecine dair yazılı kaynakların neredeyse hiç olmaması, bu yazıdaki argümanları temellendirme sürecinde beni yukarıda bahsettiğim enformel öğrenme deneyimlerim üzerinden konuyu ele almaya teşvik etti. Bu nedenle de yazı kesin çıkarımlar ve genellemeler yapmaktan ziyade, Kürt toplumundaki PKK algısına dair tanımlamaları ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma olarak görülmelidir.

Yazının ilerleyen bölümlerinde Kürt Politik Hareketi’nin en etkili aktörü olan PKK’nin ortaya çıkışından bu yana Kürdistan’daki kitleler tarafından nasıl tanımlandığı ile ilgili kavramsal tanımlamaların izi sürülecek ve hareketin kitleler nezdinde oluşturduğu meşruluk kategorileri bu tanımlar üzerinden okunmaya çalışılacaktır. İlk etapta, belirli amaçlar doğrultusunda harekete geçen PKK’nin kendini

nasıl tanımladığından ve hedeflediği destekçi kitlelerce nasıl algılanmak istediğinden kısaca bahsedilecektir. Yine benzer şekilde devletin bu süreçteki rolü ve kitleleri etkileme stratejilerinden de bahsedilerek bu üç temel aktörün birbirleriyle karşılıklı etkileşim süreçleri göz önünde bulundurulacaktır. Ardından, PKK ile tanışan kitlelerin zaman içerisinde hareketi ne şekilde tanımladığına ilişkin tarihsel bir dönemselleştirme yapılacaktır.

Toplumsal Hareket Olarak PKK ve Kitlelerle Karşılaşma

Belirli bir ideolojik kurgu etrafında bir araya gelen bireylerin örgütlenerek harekete geçtikleri ve hedef kitlelerini de kendileri ile birlikte mobilize etmeye çalıştıkları toplumsal hareketlerin gelişimi, çok yönlü ilişki ağları ve farklı aktörlerin karşılıklı etkileşim örüntüleri üzerinden şekillenir. Bir toplumsal hareketin başlangıç noktasını oluşturan plan, program ve belirlenmiş hedefler gibi olgular; iktidarla mücadele alanlarında sürekli değişim ve dönüşüme uğrar. Kürt hareketinin oluşturduğu mücadele haritası, karşıt iktidarların müdahalesi ve bastırma girişimleri ile birlikte sürekli yeniden yapılır. Bu karşılıklı mücadele zemininde sürekli dönüşen en esnek değişim alanlarından birisi de, toplumsal hareketlerin kitlelerce anlamlandırılma ve tanımlanma süreçleridir.

Amaçlanmış bir program etrafında örgütlenmiş olan hareketlerin, mücadele motivasyonlarını sağlayan, meşruluklarını güçlendiren, uğruna harekete geçtikleri kitlelerle bağ kurmalarını sağlayan en önemli çabaların başında ortak bir politik dil oluşturmak gelmektedir. Hareketin temel aktörleri, kitlelerle kurulması amaçlanan bu bağ oluşturmak için hem yazınsal hem de sözlü anlamda yeni bir dil üretmeye ve bu ortak dili dolaşıma sokmaya çalışırlar. Kısacası bütün toplumsal hareketlerin mücadele zeminlerinin başında, hedefledikleri kitlelerce nasıl tanımlandıkları ve nasıl bir yerden anlamlandırıldıkları gelir. Nitekim hareketin büyümesi, toplumsal tabanda destek bulması, kimliksel aidiyetleri güçlendirmesi gibi temel amaçların gerçekleştirilebilirliği, bu tanımlama ve anlamlandırma süreçlerine bağlı olarak gelişmektedir.

Öte yandan bu tanımlama ve anlamlandırma süreci tek taraflı işlememektedir. Bir yandan kadro hareketi olarak başlayıp kitleselleşmeyi amaçlayan örgüt, öte yandan ise örgütle karşılaşan kitleler karşılıklı olarak birbirlerini tanımlamakta ve yeniden kurmaktadır. Hatta çoğu zaman bu tanımlama ve anlamlandırma süreçleri karşılıklı olarak birbirlerini şekillendirmektedir. Bu nedenle Kürt toplumunun dönüşen PKK algısı; devlet, öncü bir kadro hareketi olarak başlayan PKK ve Kürt toplumu arasındaki çeşitli etkileşimlerle ilerleyen ve bu üç ana aktörün karşıt hegemonyalar inşa etme süreçlerinin ilişkiselliği bağlamında anlam kazanmaktadır.

Kürt Hareketi'nin son otuz yıllık mücadelesinin başlangıç noktasını oluşturan ve silahlı gücünün yanı sıra sivil siyaset alanında oluşturduğu çeşitli yapı/kurumlar ile en etkili aktöre dönüşen PKK'nin de; bir toplumsal hareket olma iddiası ile ortaya

çıkması ve mücadele araçlarını Kürdistan'daki kitleleri mobilize etmek için seferber etmesi sonrasında Kürt halkı tarafından nasıl algılanıp tanımlandığı sorusu, aslında yukarıda çerçevesini çizdiğim bağlamla sıkı sıkıya ilişkilidir. İlk ortaya çıktığı günden beri Kürdistan'daki kitleler tarafından nasıl karşılandığı, ne şekilde tanımlandığı ve buna bağlı olarak toplumsal düzeyde hacmini büyüten bir harekete ne şekilde dönüştüğü ile ilgili sorular; bu bakış açısını tarihsel bir dönemselleştirme üzerinden okuma imkânı doğurmaktadır.

PKK ilk silahlı eylemlerine başladığında, devlet daha önceki bir dizi Kürt isyanına yönelik gösterdiği yaklaşımlara benzer bir tepki ortaya koydu. Önce uzun bir süre görmezden gelme, silahlı eylemler çoğaldıkça ana akım medyada da temsil edildiği üzere PKK militanlarını “bir grup çapulcu”, “birkaç eşkıya”, “devlete kafa tutan ayrılıkçı serseriler” gibi küçümseyici tavırlarla karşıladı. Fakat hareket silahlı eylemlerini arttırıp, toplumsal düzeydeki desteğini çoğalttıkça bu küçümseyici ifadeler yerini daha sistematik ve güvenlik konseptini haklılaştıran bir dile bıraktı. Harekete katılım ve destek arttıkça, hareketin etki düzeyi genişledikçe devlet şiddeti de daha sistematik ve yıkıcı bir hâl aldı. Bu süreçte özellikle devletin ideolojik aygıtı olarak medyada da, ortaya çıkan hareketin sosyal, ekonomik ve kimliksel boyutlarına hiç dokunulmadan; mevzunun tamamen bir asayiş konsepti içerisinde çözülmesi gerektiği yolunda bir sözbirliği oluşmuştu. Nitekim bir yandan savaş sürecinde sivillerin de yaşamını yitirmesi, öte yandan devlet şiddetinin insan hakkı ihlalinin hiçe sayan uygulamaları ile birlikte PKK militanlarına yönelik başlardaki “bir grup çapulcu”, “birkaç eşkıya”, “devlete kafa tutan ayrılıkçı serseriler” gibi tanımlamalar yerini “terörist” kavramına bıraktı.

Devlet şiddetinin korkunç boyutlara ulaştığı 1990'lı yılların başında yaygın bir şekilde dolaşıma giren “terörist” kavramı ile devlet; bir yandan ülke içindeki vatandaşların gözünde bu şiddetin meşrulaştırılmasını, öbür yandan da uluslararası düzeyde kullanılan böylesi ortak bir kavram ile işlediği hukuksuz eylemlerden kendisini aklamayı hedefliyordu. Devletin bütün iletişim ve propaganda araçlarını da seferber ederek dolaşıma soktuğu söz konusu “terörizm” söylemi nedeniyle, ürettiği şiddeti meşrulaştırması ve sorunu tamamen bir asayiş durumuna indirgemesi, ülkenin batısını çok hızlı ve kolay bir şekilde ikna etmesini sağlamasının yanı sıra, Kürdistan'da yaşayan kitleleri de ciddi biçimde etkilemekteydi. Bir yandan bölgede enformel araçlarla hızla yayılan ve kitleleri ciddi biçimde heyecanlandıran PKK hareketi, diğer yanda ise bu hareketi etkisizleştirmek için bütün şiddet ve manipülasyon araçlarını devreye sokan Türk devleti vardı. Kitlelerin PKK'yi tanımlama ve anlamlandırma süreçleri işte böylesi bir atmosferde gerçekleşiyordu. Şiddet sarmalı içinde gerçekleşen bu süreç, birçok değişik aktörün farklı etkileşim örüntüleri ile birlikte oldukça dinamik ve karmaşık bir bağlamda geliyordu

Kitlelerin Değişen PKK Algısının Tanımlamalar Düzeyindeki Akışı: “Yên derve”¹, “Zarok”² ve “Gerilla”

Devlet bütün şiddet, iletişim ve propaganda araçlarını harekete geçirerek PKK'nin büyüyen gücü ve etkisine karşı topyekûn bir mücadele başlatırken; diğer yandan da PKK'nin ulusal kurtuluşçu çağrısına kulak veren ve enformel bilgi ağları aracılığı ile hareketle ilişkilenen kitlelerin onu tanımlama biçimleri de, bütün bu karmaşık ağ süreçlerinde dinamik bir şekilde dönüşmekteydi. Örneğin 1970'li yılların sonlarından itibaren bazı eylemleri olsa da öncelikle söylemsel düzeyde dolaşıma giren PKK hareketi, 1990'lı yılların başında fiziksel hareketlilik olarak da gücünün büyük bir kısmını Kürdistan coğrafyasının Türkiye sınırları içerisinde konuşlandırmıştı.

Bölgedeki halkı örgütleyen, hareketin hedefleri doğrultusunda mobilize etmeye çalışan PKK'nin bu süreçte halkla kurduğu enformel iletişim ağları (köylerde cami veya muhtar evlerinde yapılan halk toplantıları, köylüler arasında yaşanan husumetlerin çözüme kavuşturulduğu halk mahkemeleri, PKK militanlarına dair kahramanlık öykülerinin dilden dile dolaşımı vb.) sayesinde, halk tarafından nasıl algılandığı sorusunun tanımsal karşılığı ile harekete katılım ve lojistik destek sağlama alanlarındaki yoğunluk arasında da doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek mümkün. Örneğin PKK kendisini deklare edip Bağımsız Birleşik Kürdistan ideali ile ortaya çıktıktan sonra, özellikle 1984'te başlattığı silahlı eylemlerin ardından silahlı mücadeleyi yürüten militanlarını “gerilla” olarak tanımlıyordu. Oysaki PKK'nin bu tanımının Kürdistan'daki halk nezdinde doğrudan devralınıp söylem düzeyinde yaygınlaşmasından ziyade; hareketin gelişimi ve kitleler üzerindeki etkisine bağlı olarak üç aşamalı bir süreçte çeşitli dönüşümler geçirdiğini görüyoruz. Nihai noktada günümüze geldiğinde PKK hareketine sempati duyanlarda “gerilla”, devlet söylemine yakın duranlarda ise “terörist” olarak karşılığını bulan tanımlama sürecinin başka aşamalardan geçerek bu forma kavuştuğu söylenebilir. Şimdi bu dönemselleştirmeyi üç ana tanımlama düzeyinde daha yakından inceleyelim:

i. “Yên derve” ve “Yên çîyê

Kürtçenin Kurmancî lehçesinde “yên derve”, Zazakî lehçesinde ise “ê teberî” olarak ifade edilen ve “dışarıdakiler” olarak çevirebileceğimiz bu kavramın, PKK'nin silahlı mücadeleyi başlattığı 1980'li yıllardan 1990'lı yılların başına kadar yaygın bir kullanımını görüyoruz. Ayrıca yine aynı dönemde “dağdakiler” anlamına gelen “yên çîyê” kavramının da yine PKK'lileri tarif etmek için kullanıldığını görüyoruz. PKK militanlarının Lübnan toprakları içinde bulunan Bekaa örgütsel hazırlıklar sonrası çoğunlukla Türkiye'deki Kürt illerini kapsayan coğrafyada aktif örgütlenme çalışmalarına başlaması ile birlikte, bölgedeki halk ile iletişime geçmesi ve halkı

1-Kürtçe'de “dışarıdakiler” anlamına gelir.

2- Kürtçe'de “çocuk” anlamına gelir.

kendi yanına çekmeye yönelik ikna çabaları da başladı. Halk bir yandan devletin bütün resmi ve ideolojik aygıtları tarafından çok olumsuz resmedilen bir “PKK terör örgütü” temsiline maruz kalırken, bir yandan da PKK militanları ve sempa-tizanları üzerinden işleyen başka bir bilgi ve örgüt dili akışı ile karşı karşıyaydı. Bu noktada halkın bir kısmı en başından beri, örgüt ve devletin kendi iletişim strate-jileri ve amaçları doğrultusunda çizdikleri “gerilla” ve “terörist” tanımlamalarını zaten kabul etmiş ve bu tanımlamaların kesin bir şekilde keskinleştirdiği iki farklı taraftan birinde yer almıştı. Örneğin özellikle Kürt coğrafyasındaki feodal yapıları temsil eden toprak ağaları, şeyhler, çeşitli aşiret liderleri gibi devletle organik birta-kım işbirlikleri içerisinde olan kesimler özellikle koruculuğun da bir kurum olarak oluşturulmasıyla beraber PKK’li militanları devlet söylemine uygun bir şekilde “terörist” olarak tanımladılar. Yoksul Kürt emekçileri, eğitilmiş Kürt gençleri ve ken-disini solda gören bazı kentli Kürtler ise PKK’li militanların davasını benimseye-rek onları “gerilla” olarak tanımladılar. Fakat kitlelerin büyük bir kısmı bir yandan devleti, öbür yandan ise PKK’yi izliyor ve kendisine bir saf belirlemeye çalışıyordu. Aslında kitlelerin bu saf belirleme sürecinde özellikle devletin yürüttüğü sert poli-tikaların etkisi büyüktü. Zira şiddet araçlarını devreye sokarak kitlelerin özgürce karar alma süreçlerini sekteye uğratıyordu.

İşte tam bu tarihsel aralıkta, Kürdistan’daki kitlelerin büyük bir kısmı ilk başta PKK militanlarını anlatmak için “yên derve” ya da “yên çîyê” kavramlarını kullanıyo-rdu. “Dışarıdakiler” ve “dağdakiler” anlamına gelen bu iki kavram, bir yandan, sürekli dağda hareketli bir şekilde yaşayan, devletin silahlı kuvvetleri ile çatışan ve kitleleri mücadeleye kanallandırmak için uğraşan PKK militanlarının durumlarını somut olarak ifade etmek için kullanılmaktaydı. Fakat diğer yandan da, bu iki kav-ramın gerçek anlamı dışında Kürdistan coğrafyasındaki halk için karşılık bulduğu kültürel birtakım anlam kümeleri de bulunmaktaydı. Örneğin “yên derve” tanımı Kürt toplumsal hafızasında; dışarıda kalmış, kimsesi olmayan, destekçisi bulunma-yan, kendi başına doğanın tüm zorluklarıyla baş etmeye çalışan, doğada yaşayabil-me becerisi edinmiş, toplumsal normlardan dışlanmış ve onların dışında hareket eden bir algı kümesine tekabül ediyordu. Kürt toplumsal hafızasındaki bu algı kümesi ile 1980-1990’lı yıllar arasında Kürt halkının PKK’ye bakışı arasında da ciddi paralellikler mevcuttu. Halk için mücadeleyi başlattığını, Kürt halkının inkâr ve asimilasyona uğramasına bir tepki olarak ortaya çıktığını dile getiren PKK’nin ortaya çıktığı o ilk on yıllık dönemdeki algılanışı çok somut olarak “yên derve” tanımlamasında ifadesini bulmuştu. Yani kitleler bu tanımlama ile aslında örgütü kısmen dışarıda, yabancı, şüpheli, kendileriyle yeterince bağ kuramamış, kendi norm ve değerlerine mesafeli bir yerde konumlandırmışlardı.

PKK ile henüz bağ kuramamış olan kır ve kentteki kitlelerin gözüyle “yên derve” tabiri aslında henüz tanışıklığın olmadığı bir bağlama işaret ediyordu. Daha önce-ki dönemlerde gerçekleşen Kürt isyanlarının oluşturduğu hafıza üzerinden PKK’nin devlete karşı dayanmasının mümkün olup olmadığını sorgulayan kitle-

ler harekete oldukça temkinli ve mesafeli duruyorlardı. Tam bu süreçte 1985'te PKK'nin cephe örgütlenmesi olan Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (ERNK-Eniya Rizgariya Netewa Kurdistan) kurulması ve özellikle PKK militanlarının denetimi dışında kalan kırsal bölgelerde, şehir ve metropollerde yürüttüğü kitle örgütlenmesi, Kürt hareketinin kitleselleşmesi gibi çalışmalar sayesinde kitleler üzerinde ciddi etkiler bıraktı (Toplum ve Kuram, 2010). Bu tanışıklık ve etkileşim artıkça “yên derve” tanımı da PKK lehine “zarok”a dönüşmekteydi.

ii. “Zarok”

Kürtçe “çocuk” anlamına gelen “zarok”, 1990'lı yılların başından itibaren PKK'nin bir kadro hareketi görünümünden çıkmaya başladığı ve kitlesel desteğini ciddi oranda artırdığı dönemde hızlıca dolaşıma giren bir kavram oldu. Özellikle devlet ile somut çatışmaların en yüksek orana ulaştığı bu dönemde; köy boşaltmaları ve zorunlu göç süreci, kitlelerin korucu olmaya zorlanmaları, kent merkezlerinde siyasal eylemlerin artması gibi eş zamanlı gelişmeler meydana gelmekteydi. PKK'nin hem kırsal bölgelerde halk ile daha yoğun etkileşimler içine girmesi, hem de devlet şiddetine karşılık topyekûn bir karşı şiddet ile cevap vermesi, kitlelerin gözünde devletin baskı ve zor rejimine yönelik bir karşı hegemonya kurma girişimi olarak anlam kazandı. Tam da bu bağlamda, öncesinde “yên derve” olarak tanımlanan örgüt üyeleri için yeni bir tanımlama dolaşıma girdi: zarok!

“Zarok” tanımı toplumsal dilde iki temel anlama tekabül ediyordu: birincisi, halk PKK militanları ile karşılaştıkça, onlarla daha fazla etkileşime geçtikçe, devlet şiddetinin karşısında duran bu bireyleri tanıdıkça ve en önemlisi militanların çoğunun Kürdistan coğrafyasından örgüte katılan kişiler olduklarını gördükçe, onların aynı toprakların çocukları olduğunu idrak etti. Özellikle 1990'ların başında kırsaldan yoğun bir şekilde PKK saflarına katılan yoksul kesimden gençlerle birlikte hareketin lojistik destek alanları da genişlemeye başladı. Kendi yerelinden çocuğu, kardeşi, akrabası, komşusu ya da köylüsü PKK saflarına katıldığında ve ERNK'nin yerleşim yerlerindeki örgütlenme çalışmaları arttıkça örgüt ile kitleler arasındaki etkileşim de artmaya başladı. Bu noktada PKK'ye yakınlık duyan, lojistik destek sağlayan ve hareketin kitleselleşmesi için mücadele eden kitleler arasında PKK militanları “zarok” olarak isimlendiriliyordu. Bu kesimin “zarok” tabiri içermeyi, yakınlaşmayı ve olumlamayı ifade ediyordu. Bu bakış açısı örneğin o dönemde yaygın olarak kullanılan “zarokên me” (bizim çocuklarımız) tabirinde açık bir şekilde görülmüyordu.

İkinci ve görece daha baskın olanı ise, PKK üyelerinin Kürtlerin yaşadığı Türkiye'nin doğu coğrafyasını sömürge ve işgal altında bir yer olarak tanımlamaları ve Bağımsız Birleşik Kürdistan ideali için mücadele ettiklerini dile getirmelerini bir tür “çocukluk” olarak görmeleriydi. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana onlarca Kürt isyanını bastıran, göç, sürgün, infaz ve işkenceler ile karşılık veren devletin şiddet makinesi karşısında duran bu bir grup insanın çıkışlarını, kültürel

arka plandaki anlamıyla da “çocukça” bulmalarıydı. Evet, onlar böylesi devasa bir devlet şiddetine karşı mücadele vermeye çalışan gözükara çocuklardı. Nasıl ki bir çocuk ortaya koyduğu davranışlar üzerinden kesin yargılanmamalı, yarım bir gelişim evresi içinde yorumlanmalı idiyse; dağa çıkan bu gençler de “çocuk”tular ve öyle görülmeliydiler. Yani devletin baskı ve zoruna karşılık boyun eğen yetişkinler, bir yandan PKK’lı militanların ortaya koydukları mücadeleyi büyük bir şaşkınlık ve hayranlıkla izlerken; bir yandan da geçmişin belleğinden damıttıkları bilgi ile yaptıklarının çocukluktan öte bir şey olmadığını algılamalarıydı. Onlar gücünün boyutlarını tahmin bile edemeyecekleri bir şiddet makinesine karşı başkaldırmış ama er ya da geç bu gücün gerçek hacminin farkına varacak olan “çocuk”ça bir işe kalkışmışlardı. Çünkü onlara göre “devlete devlet gerek” sözünde somutlaştığı üzere tankı, topu, uçağı olan bir devlet olmadan bir başka devletle baş edilemezdi. Önceki isyanlarda da görüldüğü üzere devlet gücüyle baş edilememişti.

Kürdistan’daki kitlelerin PKK militanlarını tam da böylesi tanımladıkları bir bağlamda; devletin köy boşaltmalarına girişmesi, koruculuk sistemini zorla dayatması, şiddet ve zor araçlarını büyük oranda devreye sokması, faili meçhul cinayetlerin hızla artması gibi nedenlere bağlı olarak saflar daha da belirginleşmeye başladı. Korucu olmayı ve devlete lojistik/istihbarat desteği vermeyi reddeden kitleler zorla yerlerinden göç ettirilirken, bir kısmı da korucu olmayı kabul ederek devletin tarafında yer aldı. Devletin ürettiği söylemi kabullenen kesim artık net bir şekilde PKK militanlarını “terörist” olarak tanımlamaktaydı. İlk günden beri PKK’ye her türlü desteği sunan kesimlerin dışında kalan grup ise tam da bu süreçte PKK lehine bir yönelim yaşayacak ve “zarok” olarak kodladığı PKK üyelerini daha farklı tanımlamaya başlayacaktı.

iii. “Gerilla”

“Yên derve” ve “zarok” tanımlamasının “gerilla”ya dönüştüğü ana milat, 1991-1994 sürecindeki yoğun köy boşaltmaları ve buna bağlı olarak gerçekleşen kitlesel zorunlu göçtü. O zamana kadar Kürdistan’da yaşayan halk, her ne kadar kısmî düzeyde devlet ve PKK şiddeti arasında kaldıysa da; taraf olma zorunluluğunu bu kadar radikal bir şekilde duymamıştı. Fakat özellikle devletin PKK’ye karşı savaş için koruculuk sistemini zorla dayatması, bu sistemi reddedenlerin yerleşim yerlerini boşaltarak onları zorunlu göçe maruz bırakması ve baskı-şiddet uygulamaları ile birlikte halk artık tarafını seçmek zorunda kaldı. Bir kısım, koruculuğu kabul ederek devletle işbirliği içerisinde hareket etmeyi benimserken, büyük bir kısmı da bunu reddetti. Özellikle yerleşim yerleri boşaltılan ve kent merkezlerine göç etmek zorunda kalan kitlelerin büyük bir kısmı bu süreçte ciddi bir siyasallaşma deneyimi yaşadı. Devlet şiddeti karşısında yaşadığı bu büyük yıkım ve mağduriyet sonrasında kitleler, PKK lehine dönüşen bir siyasallaşma sürecine girdiler. Kentlerdeki siyasal mobilizasyon, önemli oranda zorunlu göçle gelenlerin oluşturduğu ağlar üzerinden şekillendi.

1990'lı yıllarda oluşmaya başlayan ve PKK'ye yakın duran Kürt basını, kurumları ve 1995'te açılan PKK'ye bağlı Med TV ile birlikte Kürdistan'daki kitleler devletin güdümünde bilgi üreten medya araçlarına alternatif başka bilgi kaynaklarıyla da tanıştı. İşte "Yên derve" ve "zarok"tan sonra PKK'li militanların "gerilla" olarak tanımlanmaya başladığı süreç böylesi bir tarihsel kavşakta gerçekleşti. PKK'nin kendi bilgi üretme kaynaklarını daha etkili bir şekilde harekete geçirmesi ile birlikte halkın devlet güdümünde hareket eden medyaya alternatif bilgi kaynaklarına erişiminin yanında devlet şiddeti karşısında yaşadığı mağduriyet üzerine gelişen siyasal mobilizasyona dahil olan kitlelerin artması sonucunda "gerilla" söylemi de çok hızlı bir şekilde yaygınlaştı. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bu söylem Kürdistan'da çok güçlü bir destekçi ağına kavuşmuştu.

Kürdistan'daki kitlelerin PKK'ye yönelik algısının tanımlar düzeyinde değişimi, kitlelerin somut olarak da PKK ile kurdukları ilişkiyle doğrudan bağlantılıydı. Nitekim 1990'lı yıllardan günümüze değin sürekli büyüyen ve kitlelerin siyasal mobilizasyonu üzerinden Türkiye siyasetinde ciddi bir aktöre dönüşen yasal Kürt siyaseti bunun en somut kanıtıdır. Önceleri PKK ile arasına siyaset dili itibarıyla belirli bir mesafe koyan yasal Kürt siyaseti, siyasi tabanının talepleri doğrultusunda günümüzde PKK'ye çok daha yakın durmaktadır. Bunu, Kürdistan'daki kitlelerin olumlamaya ve sahiplenmeye dönük PKK algısı ve legal sivil alanda gelişen kurumların oluşturduğu dayanışma ağları ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Kürt toplumunun tanımlamalar düzeyinde dönüşen PKK algısının Kürt bölgesinin her yerinde aynı şekilde ve zamanda işlediğini söylemek çok zor. Örneğin PKK militanları ilk silahlı eylemlerine başladığı dönemlerde özellikle Mardin-Şırnak-Siirt bölgesinde (Botan Eyaleti) "talebeler" olarak adlandırılıyorlardı. 1970'lerin başından beri genelde üniversite öğrencisi eğitilmiş Kürt gençlerinin öncülüğünde kurulan ve değişik ideolojik örüntüler etrafında bir araya gelen çeşitli Kürt fraksiyonlarının (Kawa, DDKD, Özgürlük Yolu, Rizgari vs.) tamamı "talebeler" olarak biliniyordu. Bunun nedeni de bu örgütlerdeki bireylerin neredeyse tamamının öğrenci gençler olmalarıydı. Fakat kendini diğer ideolojik fraksiyonlarından ayrı tutan ve silahlı mücadeleyi en etkin şekilde yürütmeyi başaran PKK, kendisini diğerlerinden tamamen ayırmak amacıyla "talebeler" tanımlamasını reddetti ve alandaki örgütlenme çalışmalarında bunu özellikle dile getirdi. Böylece diğer bölgelerde "yên derve" tanımlamasına karşılık gelen dönemde "talebeler" tanımlaması da bir süre halk arasında kullanılmaktaydı. Yine hareketin ilk örgütlenme dönemlerinde "Apocular" tanımlaması da PKK militanları için kullanılan bir başka tanımlamaydı. Örgüt yaygınlaşıp halk tabanını çoğalttıkça ve daha kurumsal bir ağ yapısı geliştirdikçe bu tanımlama da tedavülden kalkmış oldu.

Algı dönüşümünün bir diğer önemli değişkeni de kuşak farklılığıdır. Bu kuşak farkının doğrudan kendi başına bir ayrım oluşturduğunu söylemek zor olsa da; tarihsel bağlamı içinde değerlendirdiğimizde ve farklı bilgi ağları aracılığıyla farklı dene-

yimler yaşanması gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda kuşak farklılığını önemli bir değişken olarak görebilmemiz mümkün. Örneğin aynı aile bireyleri içerisinde dede konumundaki kişi PKK militanlarını “terörist”, baba konumundaki kişi “zarok” ve oğul ise “gerilla” olarak görebilmektedir. Aynı aile içindeki bu yaygın dönüşüm, dönüşen PKK algısını çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu yazıda iddia ettiğim üç aşamalı algı dönüşümünün özellikle bu aile bireylerinin PKK militanlarını tanımlamasında çok belirgin olarak ortaya çıktığını düşünüyorum.

Her ne kadar yukarıda bahsettiğimiz örnekte de görüldüğü üzere tanımlamalar düzeyinde bölgesel ve kuşak bağlamında bazı farklılıklar olsa da, algı dönüşümünün çok temelde bu üç ana kavram (yên derve, zarok, gerilla) üzerinden işlediğine dair bir genelleme yapmanın da sorun teşkil edeceğini düşünmüyorum. Bu tanımlamalar belirli bölgelerde farklılaşmış olsa da, dönüşen algının ortak bir mecraya doğru aktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Tabi bunda özellikle Kürt Hareketi'nin silahlı gücü olarak PKK'nın, siyasi sivil yapı ve kurumlarının ROJ TV televizyonunun ve Özgür Gündem ile başlayıp şimdilerde Günlük ismi ile devam Türkçe ve Azadiya Welat isimli Kürtçe gazetelerin de ürettikleri ortak dilin bu algıları da benzeştirdiğini, aynı mecrada birleştirdiğini söyleyebiliriz. Çünkü o zamana kadar ziyadesiyle hareket ile yüz yüze gelerek veya ilişkili olanların anlatılarını duyarak şekillenen PKK'lı militan imgesi, artık MED TV ile başlayıp günümüzde ROJ TV ile devam eden televizyon geleneği ve 1988'de Halk Gerçeği ile başlayan gazete/dergi gibi araçlar sayesinde daha kamusal bir dille hareketin kontrolünde şekillenmeye başladı. Nitekim özellikle 1992-1994 yılları arasında günlük olarak yayınlanan ve bu iki yıllık süre içerisinde 30 muhabiri JITEM ve Hizbullah tarafından öldürülen Özgür Gündem gazetesinin (Akyol, 2010) maruz kaldığı baskı, şiddet ve ölümleri de bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Zira Özgür Gündem'in başlattığı muhalif basın geleneği bir yandan ana akım medyanın gizlediği, söylemediği ve manipüle ettiği bilgiyi alternatif bir şekilde üretirken; bir yandan da kamusal alanda kitlelerin algılarını dönüştürecek düzeyde etkiler yaratıyordu. Devletin ideolojik aygıtlarına karşı alternatif bir bilgi kaynağına dönüşen gazete çalışanları bu yüzden korkunç baskı, zulüm ve öldürmelere maruz kaldı. Bu noktada denilebilir ki kitlelerin PKK algısının dönüşümünde PKK ve ilişkili olduğu medya araçları, sivil siyasi yapı ve kurumların etkisi oldukça büyüktür.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, PKK bir kadro hareketi olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı silahlı bir mücadeleyi başlatıp, Kürdistan'ı sömürge ve işgal altında bir coğrafya olarak tanımlayarak kitleleri devlete karşı mücadeleye kanallı etmek için harekete geçerken; öte yandan da devlet, hareketi etkisizleştirmek ve kitleler ile bağ kurmasını engellemek için baskı ve zor araçlarını ciddi oranda devreye soktu. Devlet ve PKK arasında devam eden çatışma sürecinde Kürdistan'daki kitleler bu süreçte bir tavır takınmak durumunda kalmışlardır. Gelineen süreçte kitlesel destek ibresi-

nin PKK ve oluşturduğu legal siyasal hareketi gösterdiği görülmektedir. İlk başta PKK militanlarını kendilerinden ayıksı duran, yabancı, desteksiz “dışarıdakiler” olarak tanımlayan kitleler, daha sonra onlara, devlet şiddetine karşı uzun süre direnemeyecek ve sonunda giriştikleri işin çocukça olduğunu anlayacakları manasında “çocuk” demeye başlamış ve en sonunda ise kendileri için mücadele yürüten özgürlük savaşçıları yani “gerilla” demeye başlamıştır. PKK bir yandan devlete karşı silahlı mücadeleye devam ederken, bir yandan da sivil legal alanda oluşturduğu yapı ve kurumlar ağı sayesinde gittikçe kitleselleşen bir destek tabanı kazanmış ve siyasal alanda da önemli bir politik hareketin oluşmasını sağlamıştır.

Bu noktada özellikle vurgulanması gereken bir diğer önemli boyut ise; kitlelerin PKK militanlarını tanımlama biçiminin ve buna bağlı olarak oluşan algı kalıplarının devletin ideolojik aygıtları tarafından üretilen söylemlerden ve PKK'nin yürüttüğü karşı hegemonya çalışmalarından bağımsız okunamayacağıdır. Örneğin ilk kurulduğunda kendisini Marksist-Leninist bir örgüt olarak tanımlayan ve temel hedefinin Bağımsız Birleşik Kürdistan kurmak olduğunu deklare eden PKK'nin süreç içerisindeki ideolojik dönüşüm ve kırılmalarının da Kürt toplumunun değişen PKK algısını ciddi oranda artırdığını söylemek mümkündür. Marksist söylemden ve ulus-devlet talebinden vazgeçen ve sonrasında daha yerel, daha Kürdi bir çizgiye evrilen PKK'nin bu şekilde kitlelerle daha güçlü bağlar oluşturmaya başlamasının dönüşen algıya etkisi açıktır. Yine aynı şekilde 2000'li yıllarda güçlenen legal sivil siyaset alanının yarattığı politik bilincin de bu algı dönüşümüne etki ettiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akyol, Hüseyin (2010), *Kürt Medyasında Yirmi Yıl*, Evrensel Basın Yayım: İstanbul.
- Toplum ve Kuram (2010). “Kürt Hareketinin Kronolojisi (1960’lardan 1990’a)”, *Toplum ve Kuram Dergisi*, Sayı:4, Güz 2010.

Dünyada Dönüşen Toplumsal Mücadeleler Ekseninde Türkiye'deki Kürt Hareketinin Ekonomi Politikası*

Güllistan Yarkın**

Özet

Bu yazı, Kürt hareketinin, özellikle PKK'nin Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politikasına ilişkin dönüşen söylemini, diğer geç kapitalistleşen ülkelerdeki toplumsal hareketlerle ilişkilendirerek tarihsel bir bağlam içine yerleştirmeyi amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara odaklanılıyor: 1) PKK'nin ve Abdullah Öcalan'ın Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politikasına dair söylemi son otuz yıl içinde nasıl bir dönüşüm geçirdi? 2) Öcalan'ın ve PKK'nin bölgenin ekonomi politikasına ilişkin dönüşen söylemlerini bazı geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki toplumsal hareketlerin dönüşümü ile nasıl ilişkilendirebiliriz? 3) Bugün gelinen noktada Öcalan ve PKK'nin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politikasına dair analizleri ve projeleri ile legal Kürt partilerinin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politikasına dair analiz ve projeleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Bu sorularla ilişkili olarak, yazıda dünyanın bazı geç kapitalistleşen bölgelerindeki toplumsal hareketlerin son yüz yıl içinde yaşadığı söylemsel dönüşüme benzer bir dönüşümü PKK ve Öcalan'ın son otuz yıllık süreçte yaşadığı ileri sürülüyor. 2000'li yıllarda Öcalan ve PKK Marksist Leninist ulusal kurtuluşçu söylemi terkederek "demokratik konfederalizm" ve "demokratik modernite" projelerini öne sürdüler. Bu projelerin devlet iktidarının ele geçirilmesini temel strateji yapan düşünceye karşı çıkarak, Türkiye'nin Kürt bölgesinde anti-kapitalist, anti-endüstriyalist, anti-seksist ve ekolojist bir demokratik modernite kurmayı amaçladığı iddia edildi. Ekolojist-kırsal komünler, yeni projenin temel ekonomik birimleri olarak tanımlandı. Öcalan ve PKK'nin projeleri bu öngörü ve iddialar ile kamuya sunulurken, legal alanda hareket eden Kürt partileri, emeğe güvenceli çalışma koşulları vaadederek, kentsel alanlarda gerçekleştirecek kapitalist ve sanayileşmeci projeleri gündeme getirdiler.

19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın sonlarına kadar geçen dönemde geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerin çoğunda, kent ve kır merkezli birçok toplumsal hareket ortaya çıktı. Parti veya orduların yönetimindeki sınıf ittifaklarına dayanan bu hareketlerin büyük bir bölümü, kendilerini sosyalist bir dünya kurmayı ve sömürgeciliği ortadan kaldırmayı hedefleyen ulusal kurtuluş hareketleri ola-

* Bu yazının önceki versiyonlarına ilişkin değerli eleştiri ve katkılarından dolayı sevgili arkadaşım Harun Ercan'a ve Namık Kemal Dinç'e teşekkür ederim.

** State University of New York at Binghamton Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi

rak tanımladılar. Silahlı gerilla savaşı, kırsal alanda izledikleri temel mücadele stratejisi idi. Bu hareketlerin çoğu, içinde hareket ettikleri bölgeleri kontrol eden devlet iktidarlarını ele geçirmeyi veya bu bölgelerde yeni devlet iktidarları yaratmayı hedeflediler. Uzun süreli çatışmaların ardından, bir kısmı yeni devlet iktidarları kurarak kurumsallaşırken, diğer bir kısmı iktidarı ele geçirmeden, verili parlamentolar içinde legal partilere dönüşerek kurumsallaştılar.

20. yüzyılın sonlarına geldiğimizde ise devlet iktidarını ele geçirmek amacıyla gerilla savaşı stratejisini izleyen ulusal kurtuluş hareketleri, her ne kadar dünyanın belli kesimlerinde varlığını korusa da, önceki dönem ile karşılaştırıldığında, geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerde hâkim konumda olan toplumsal hareketler olmaktan çıktılar. 1990'lı yıllarda reel sosyalizm deneyimlerinin çökmesi, piyasa-laşmanın etkisinin artması ve neoliberal politikaların gündeme getirilmesiyle beraber, bu bölgelerin bir kısmında ağırlıklı olarak yerlilerin (indigenous) ve azınlıkların anayasal etnik kimlik taleplerini ön plana çıkaran ve/veya kırsal ve kentli yoksul sınıfların toprağa ulaşımını; kırsal komünler, otonomi, toprak işgalleri veya yasal seçim yollarını kullanarak elde etmeyi amaçlayan çok sayıda yerli ve kırsal (veya tarım) hareketler meydana geldi. Bu hareketler, önceki hareketlerden farklı olarak, gerilla savaşı yoluyla yeni bir devlet iktidarı yaratmayı amaçlamadılar.

20. yüzyılda bazı geç kapitalistleşmiş ülkelerdeki toplumsal hareketlerinin bir yüz yıla yayılan ideolojik dönüşüm sürecini, Türkiye'deki son Kürt hareketi son otuz yıllık tarihsel dönemde yaşadı. 1970'lerin sonundan 1990'lı yıllara kadar gerilla savaşı stratejisini uygulayarak sınıfsız bir toplum kurmayı ve yeni bir ulus-devlet iktidarı yaratmayı amaçladığını iddia eden PKK (Kürdistan İşçi Partisi), bugün hâlâ varlığını koruyan silahlı güçlerini talepleri gerçekleştiği takdirde lağvedeceğini öne süren, Türkiye'deki Kürtlerin anayasal kimlik taleplerini birincil gündem maddesi yapan, Kürt bölgesel otonomisini Türkiye Cumhuriyeti anayasasında değişiklik yaparak kurmayı amaçlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasaları çerçevesinde Kürt hareketinin kurumsallaşmasını hedefleyen bir harekete dönüştü. 2000'li yıllardan itibaren siyasal bağlamda böyle bir dönüşüm yaşanırken, hareketin Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politığına dair söylemleri de değişim sürecine girdi.

Hem PKK ve Öcalan'ın, hem de legal alanda hareket eden Kürt partilerinin Kürt bölgesinin ekonomi politığına ilişkin analizleri ve önerdikleri politikalar, bölgenin siyasal konumuna ve Türkiye'deki Kürtlerin anayasal kimlik haklarına ilişkin projeleri ve talepleri kadar geniş bir ilgi görmedi ve tartışılmadı. Bugün hem PKK'nin, hem de legal alanda hareket eden Kürt partilerinin, Türkiye'de işçilerin, işsizlerin, köylülerin ve özellikle son otuz yıl içinde Türkiye'de kapitalizm ve savaş koşullarından en çok zarar gören, yerinden edilerek mülksüzleştirilen, büyük bir kısmı işsizleştirilen veya güvencesiz ve geçici işlerde çalışmak zorunda bırakılan, Türkiye'nin büyük kentlerinde suçlaştırılan ve ırksallaştırılan Kürtlerin materyal yaşam

koşullarını dönüştürmek iddiasıyla gündeme getirdikleri projeleri tartışmak kaçınılmaz hale geldi.

Bu yazıda, Kürt hareketinin Kürt bölgesinin ekonomi politigine ilişkin söylemsel dönüşümünün genel hatlarını çizmek ve yeni projelerini tartışmaya açmak amacıyla şu sorular cevaplanmaya çalışılacak: 1) PKK'nin ve Abdullah Öcalan'ın Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politigine dair söylemi son 30 yıl içinde nasıl bir dönüşüm geçirdi? 2) Öcalan'ın ve PKK'nin bölgenin ekonomi politigine ilişkin dönüşen söylemlerini bazı geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki toplumsal hareketlerin dönüşümü ile nasıl ilişkilendirebiliriz? 3) Bugün gelinen noktada Öcalan ve PKK'nin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politigine dair analizleri ve projeleri ile legal Kürt partilerinin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politigine dair analiz ve projeleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Bu sorulara paralel olarak, yazının birinci bölümünde 20. yüzyıl ve 21. yüzyılda geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerdeki toplumsal hareketlerin yaşadığı tarihsel dönüşüm genel hatlarıyla incelenecek. 1970'lerin sonlarından günümüze kadar gelen süreç içinde Kürt hareketinin ekonomi politige ilişkin değişen önerileri, diğer toplumsal hareketlerle ilişkili olarak tarihsel bir bağlam içine yerleştirilecek. Ardından, reel sosyalizm sonrası neoliberal dönemde ve özellikle Öcalan'ın İmrallı Hapishanesi'nde 2000'li yıllarda ürettiği ve PKK'nin programlaştırdığı yeni paradigmaların ekonomi politige ilişkin kısımları ele alınacak. Son olarak, geçmişte legal alanda mücadele eden ve Türk Devleti tarafından kapatılan Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) 2007 yılında kamuyla paylaştığı Siyasi Tutum Belgesi, bugün hâlâ yürürlükte olan BDP'nin Parti Programı ve son olarak BDP ve DTK tarafından hazırlanan "Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı"nda dile getirilen ekonomi politikalarına ilişkin önemli noktalar, Öcalan ve PKK'nin projeleri ile karşılaştırılacak.

20. Yüzyılda Geç Kapitalistleşen Ülkelerde Toplumsal Hareketler

20. yüzyılın son çeyreğine kadar geçen dönemde erken kapitalistleşen merkez ülkelerde ağırlıklı olarak burjuvaziye karşı sınıf mücadelesi veren sosyalist partiler ve/veya sendikalar tarafından yönetilen toplumsal hareketler ortaya çıktı. Çoğunluğu Avrupa ülkelerinin sömürgeleri konumunda bulunan veya Avrupa ülkeleri tarafından işgal edilmiş olan geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerde ise, ağırlıklı olarak ulus-devletler yaratmayı hedefleyen ulusal kurtuluş hareketleri ve komünist partiler oluştu. "Komünizm" ve "ulusal kurtuluş" kavramları birçok hareketin siyasi toplumsal hedefleri bağlamında birbiriyle örtüştü. Çin, Vietnam ve Küba gibi ülkelerde devlet iktidarını ele geçiren komünist partiler aynı zamanda ulusal kurtuluşa hizmet eden hareketlerdi. Bu ülkelerde devlet iktidarlarının ele geçirilmesinin ardından "sosyalizm" ve "ulusal kurtuluş", birbirinden ayıramayan iki kavram haline geldiler (Wallerstein, 2002: 29-31, Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1986).

20. yüzyılın sonlarına kadar silahlı gerilla savaşı stratejisi, çevre ve yarı-çevre bölgelerin kırsal alanlarındaki toplumsal hareketlerin bütününe yayılan bir fenomendi. Vietnam, Cezayir, Küba, Angola, Namimbria, Mozambik ve birçok Latin Amerika ülkesinde devlet iktidarları için büyük tehlike yaratan ulusal kurtuluş programı çerçevesinde hareket eden gerilla hareketleri ortaya çıktı (Derlugian, 1998: 157, 168). 1920'de düzenlenen İkinci Enternasyonal'in ikinci kongresinde Sovyetler Birliği, çevre ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin Sovyetler Birliği politikalarının merkezi parçası olduğunu açıkladı. Ulusal Kurtuluş hareketleri, Sovyetler Birliği'nin bazı çevre ülkelere yayılmasında temel yöntemlerden biri haline geldi. Vietnam, Nikaragua, El Salvador, Alt Sahara Afrika'sı, Angola, Filistin, Bahreyn, Umman, Güney Yemen, Mozambik, Zimbabve ve Gine-Bissau'deki ulusal kurtuluş hareketleri Sovyetler Birliği'nden destek alan hareketlerden bazılarıydı (Kempton, 1989). Aynı şekilde ABD'nin önderliğindeki kapitalist blok da sosyalizm ve gerilla hareketlerine karşı askeri savaş yürüten devletleri finanse ettiler. Dünya Bankası ve diğer uluslararası kurumlar aracılığı ile ekonomik kalkınma projelerini yürürlüğe sokan politikaları gündeme getirdiler (Woods, 2006; Bello, 2009).

Söz konusu dönemde Sovyetler'in çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki toplumsal hareketlere ve özellikle emperyalizme karşı oluşan ulusal kurtuluş hareketlerine verdiği destek, bu hareketlerin ortaya çıkması ve güçlenmesindeki önemli etkenlerden biriydi. Fakat Sovyet desteği dışında birçok etken, bu ülkelerdeki toplumsal hareketliliği etkiledi. Politik, ideolojik ve kültürel birçok nedenin yanı sıra, kapitalizmin çevre ülkelere yayılması da bu bölgelerdeki ayaklanmaların ortaya çıkma ve güçlenmesindeki temel nedenlerden biriydi. Örneğin, neoliberalizm öncesinde ortaya çıkan kırsal ayaklanmaları ve gerilla hareketlerini inceleyen Eric Wolf, Jeffery Paige, James Scott ve Joel Migdal gibi düşünürler, çevre ülkelerin kırsal alanlardaki ayaklanmaların nedenlerini, ağırlıklı olarak hem bu bölgelere kapitalizmin girişine, hem de parti veya orduların kırsal nüfusları örgütlemeye potansiyeline bağladılar. Meksika, Cezayir, Vietnam, Çin, Küba ve Rusya'daki kırsal ayaklanmaları inceleyen Wolf'a göre, söz konusu dönemde adı geçen ülkelerdeki kırsal nüfusların toplumsal hareketlere katılmalarının en önemli nedenleri, bu bölgelere kapitalizmin girişi sonucunda toprağın, emeğin ve kaynakların metalaşması, yaşanan hızlı nüfus artışı ve bu gelişmeler nedeniyle kırsal alanlarda yerinden edilmelerin başlamasıydı. Parti ve ordular, kapitalizmin yayılması sonucu ortaya çıkan toplumsal mağduriyetleri, politik bir talebe ve hareketliliğe dönüştürmeyi başarmışlardı (Wolf, 1999: 281-288).

Jeffrey Paige ise; Vietnam, Angola ve Peru gibi ülkelerde ortaya çıkan kırsal ayaklanmaları, bölgelerin dünya pazarına entegre olmasıyla ve pazar entegrasyonunun yarattığı etkiler sonucunda artan sınıf çelişkileri ile ilişkilendirdi (Paige, 1975). Migdal ve Scott'da da Wolf ve Paige'in argümanlarına benzer biçimde söz konusu ayaklanmaları emperyalizm nedeniyle ortaya çıkan tarım toplumlarının krizi ile

açıkladılar (Scott, 1976; Migdal 1974). Migdal'a göre emperyalizm nedeniyle çevre ülkelerden merkez ülkelere olan tarım ürünleri aktarımı arttı. Söz konusu artış, toprak ağalarının ve devlet bürokrasilerinin çevre bölgelerdeki kırsal kesimlerden vergi ve rant gibi yollarla daha fazla değer çekmesi ile sonuçlandı. Kırsal sınıfların bu sürece verdiği tepkilerden biri ayaklanmaktı (Migdal, 1974).

Bu kısma kadar, kırsal alandaki toplumsal hareketlenmeler ön plana çıkarılsa da, bu başkaldırıları, kentli sınıfların politik hareketlenmelerinden bağımsız değildi. Kırsal ayaklanmalar aynı zamanda 20. yüzyılda çevre bölgelere damgasını vuran kentli ve kırların ittifakını simgeleyen ulusal kurtuluş hareketlerinin parçasıydılar. Hatta ulusal kurtuluş hareketlerini başarılı kılan, güçlü sınıf ittifaklarını yaratabilmiş olmalarıydı (Walton, 1984; Goodwin, 2001). Sınıf ittifaklarının bu biçimde güçlenmesini sağlayan ise ağırlıklı olarak parti örgütlenmeleri idi.

19. yüzyıldan itibaren sınıf ittifaklarını sağlayan partiler ve/veya ordular biçiminde örgütlenen toplumsal hareketlerin çoğu, önce devlet iktidarını ele geçirmeyi, sonrasında ise dünyayı dönüştürmeyi hedefleyen iki adımlı stratejiyi izlediler. 20. yüzyılda komünist partiler dünyanın üçte birinde devlet iktidarını ele geçirdiler. Ulusal kurtuluş hareketleri, birçok Asya ve Afrika ülkelerinde başarılı oldu. Latin Amerika'da popülist hareketler, Avrupa'da ise sosyal demokrat partiler iktidara geldi (Wallerstein, 2002: 29-33). Devlet iktidarlarının ele geçirilmesinin ardından önceki dönemde Avrupa'nın sömürgesi konumunda olan ülkelerin bir kısmı sosyalist bloğa, diğer kısmı ABD önderliğindeki kapitalist bloğa entegre oldular. Devlet iktidarlarını ele geçiren hareketlere ek olarak, farklı sınıfların ittifakına dayanan diğer bazı toplumsal ayaklanmalar, devlet iktidarlarını ele geçirememelerine rağmen, mücadele verdikleri ülkeler içindeki politik süreçleri önemli oranda etkilediler. Filipinler'deki Huk ayaklanması, Brezilya'daki La Violencia ayaklanması ve Kenya'daki Mau Mau ayaklanması devlet iktidarının ele geçirilmesiyle sonuçlanmayan, fakat devlet politikalarını derinden etkileyen kırsal ve kentsel sınıfların ittifakına dayanan toplumsal hareketlerdi (Walton, 1984).

1910 ve 1970'li yıllar arasında kalan dönemde devlet iktidarlarının ele geçirilmesinin ardından; Çinde, Sovyetler Birliği'nde ve Vietnam'da büyük topraklar kollektifleştirildi. Küba, Cezayir, Mozambik ve Nikaragua'da büyük topraklar köylüler ve küçük çiftçilere dağıtmak yerine, devlet çiftliklerine dönüştürüldü. Kapitalist veya sosyalist bloğa entegre olan ülkelerin çoğunda tarımsal üretim geliştirilerek artırıldı. Kırsal sınıflar ve tarımsal üretim, kentlerde gerçekleşen sanayileşmenin hizmetine sunuldu (Bernstein, 2006: 7-8). Bazı ülkelerin dışında, önceki dönemde Avrupa ülkelerinin sömürgeleri konumunda olan ülkelerin çoğunda ulusal kalkınma projeleri uygulandı. Tarımsal üretim, modernleşmeyi ve endüstrileşmeyi birincil amaç yapan projelerden derinden etkilendi. Bu projeler aynı zamanda kentsel sınıflara gıda sağlanmasını gerektirdi ve bu amaçla büyük çiftlikler oluşturuldu. Kapitalist bloğa entegre olan eski sömürge ülkelere ise ABD önderliğinde, "yeşil

devrim” teknolojileri transfer edildi. Kırsal ayaklanmaları engellemek amacıyla bu ülkelerin çoğunda toprak reformları gerçekleştirildi (McMicheal, 2007: 32).

Dünyada böyle gelişmeler yaşanırken, PKK 1978 yılında Türkiye’de kuruldu. Kurulduğu yılda, neoliberalizm öncesinde çevre ve yarı-çevre ülkelerde ortaya çıkan birçok gerilla hareketinin ideolojik söylemine benzer biçimde iki adımlı stratejiyi izleyen ve sınıfsız topluma ulaşmayı amaçlayan sosyalist bir ulusal kurtuluş hareketi olarak tanımlandı. Buna göre PKK;

Bağımsız ve Birleşik bir Kürdistan’da Demokratik bir Halk Diktatörlüğü kurmak ve nihai olarak sınıfsız toplumu gerçekleştirmek amacındadır. PKK’nin önderlik ettiği Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesi, sosyalist ülkeler, ulusal kurtuluş hareketleri ve işçi sınıfı hareketlerinin temel gücünü oluşturdukları dünya sosyalist devriminin ayrılmaz bir parçasıdır (PKK, 1978)

Hem PKK’nin Kuruluş Bildirisi’nde hem de hareketin lideri Abdullah Öcalan’ın kaleme aldığı Kürdistan Devriminin Yolu adlı kitapta, Türkiye’nin Kürt bölgesindeki dolaşım, bölüşüm ve üretim ilişkileri Marksist bir perspektifle, Marksist kavramlar kullanılarak analiz edildi. Sınıf siyaseti, anti-emperyalist söylem ön plana çıkarıldı ve dünyadaki sosyalist ulusal kurtuluş hareketlerinin politik dili, Kürt Bölgesi’nin özneliği bağlamında yeniden üretildi. Öcalan’ın 2000’lere kadar gelen dönemde kitaplarında ağırlıklı olarak referans verdiği yazarlar, Karl Marx, Friedrich Engels, Viladimir İlyich Lenin, Joseph Stalin, Mao Zedung, Georgi Dimitrov, Le Duan, Vo Nguyen Giap, Victor Serge ve Che Guevera’dı (Özcan, 2006: 105).

PKK’nin kuruluş bildirisinde, Türkiye’nin Kürt Bölgesi’nde, Kürt feodallerin Türk sömürgeciler ve ABD’li emperyalistler ile işbirliğine girerek kompradorlaştığı dile getirildi. Buna göre Türk kapitalizmi bölgede geniş bir pazar oluşturmuş ve Kürt feodal-komprador kesimleri kendisine bağlayarak ve bu kesimlerin sermayelerini kendi yatırım alanına çekerek büyümelerini önlemişti. Toprakta makinelerin kullanılmaya başlanması ve feodal sömürü tarzı ile kapitalist sömürü tarzı birleşmiş ve bu dönüşümün sonucu olarak köylülük içinde mülksüzleşme, yoksullaşma ve yarı-proleterleşme başlarken, kırsalda zengin ve orta büyüklükte toprak kapitalistleri ortaya çıkmıştı. Topraktan koparılan işgücü ise kentlerde ucuz emek pazarlarını oluşturmuştu (PKK, 1978). Bildiride her ne kadar “feodal-komprador Kürt işbirlikçiler” kategorisi Kürt üst sınıflarını tanımlamak amacıyla kullanılmış olsa da, komprador olmayan sınırlı bir Kürt sermayenin de inşaat ve iç ticaret alanlarında faaliyet gösterdiği dile getirildi. Bu sınıflara dair negatif bir atıfta bulunulmadı (PKK, 1978).

Sömürgecilik tezi ile bağlantılı olarak, bölgedeki TEK (Türkiye Elektrik Kurumu), TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı), TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi),

TKİ (Türkiye Kömür İşletmeleri), Türkiye Çimento Sanayii Anonim Şirketi, TEKEL, Etibank, Sümerbank, Çukobirlik, bütün bankalar, devlet üretme çiftlikleri ve et kombinaları, “Kürt halkına pay bırakmayan” Türk devletinin kontrolündeki “sömürgeci devlet işletmeleri” olarak tanımlandı (Öcalan, 1978). Ayrıca 20.yüzyılın diğer ulusal kurtuluş hareketlerinin söylemlerine benzer biçimde, söz konusu dönemde “baş çelişki”nin “milli çelişki” olduğu tesbitinde bulunuldu. Milli çelişki çözülmeden hiç bir sorunun çözilemeyeceği, ulusal ve sınıfsal baskının içiçe geçtiği ve gerçekleştirilecek devrimin ulusal ve sınıfsal baskıları yok etmeyi amaçladığı dile getirildi. PKK'nin gerçekleştireceği devrimin, işçi ve köylü ittifakına dayanacağı da ifade edildi (Öcalan, 1978; PKK, 1978). PKK, yukarıda ifade edilen amaçları gerçekleştirme iddiasıyla Türkiye sınırları içinde birçok silahlı eylem düzenledi. PKK'nin silahlı eylemler düzenlediği 1980'li yıllar, aynı zamanda dünyada hem kapitalist blok hem sosyalist blok içinde, hem de Türkiye özelinde ekonomik krizlerin yaşandığı ve neoliberal politikaların gündeme getirildiği bir süreçti.

Türkiye'nin Kürt bölgesinde PKK güçlenmeye başlarken, kendilerini komünist olarak tanımlayan partilerin kontrolündeki ülkelerde işçi sınıflarının politikleşmesi ve devrimci bilinçleri gerilemişti (Wallerstein, 1986: 160-161). 1990'lı yıllara gelindiğinde önce iktidarı ele geçirmeyi ve sonra dünyayı dönüştürmeyi hedefleyen iki adımlı stratejinin birinci amacı dünyanın büyük bir kısmında gerçekleştirilmişti. Fakat stratejinin ikinci amacı, örneğin komünist partiler için kapitalizmi ortadan kaldırma ve komünizmi kurma amacı gerçekleştirilemedi (Wallerstein, 2002: 33). 20. yüzyılın sonlarına doğru devlet merkezli sosyalist rejimler yıkıldı. Kentli ve kırsal arasındaki sınıf ittifakları sosyalist rejimlerin yıkılmasının ardından önemli düzeyde zayıfladı (Borras, Edelman ve Kay: 2008). Bu ülkelerde pazar ekonomisine geçilirken, geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerin hemen hemen hepsinde neoliberal politikalar gündeme getirildi.

Reel Sosyalizm Sonrası Neoliberal Dönemde Yeni Kırsal Hareketler

20. yüzyılın sonlarında geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerde neoliberal politikaların gündeme getirilmesiyle beraber devlet kurumları özelleştirildi, sosyal hizmetler kesildi, emek ilişkileri esnekleştirildi, tarıma verilen destekler azaltıldı ve köylülerin toprakları metalaştırıldı. Bu dönemde uygulamaya geçirilen yapısal uyum politikaları, söz konusu ülkelerin kırsal bölgelerinde yaşayan köylülerin yaşam standartlarını düşürdü. Köylülük tam olarak ortadan kalkmadı fakat yarı-proleterleşme ve yeniden köylüleşme bu bölgelerde varlığını sürdürdü (Moyo ve Yeros, 2005: 13,19). Yerli komünal toprakların anayasal düzlemde korunması ortadan kaldırıldı. Yerel ekonomiler tahrip edilerek, küçük üreticilerin yaşam koşullarına zarar verildi. Bu süreç, birçok gelişmenin yanı sıra küçük üreticilerin büyük şehirlere göçetmesi ile sonuçlandı (Veltmeyer, 2005: 300-302).

Erken kapitalistleşen merkez ülkelerde emek hareketleri, neoliberalizm öncesi

döneme kıyasla önemli oranda güç kaybetti. Geç kapitalistleşen ülkelerde ve özellikle Güneydoğu Asya ve Latin Amerika gibi ülkelerde emek hareketleri 1990'lı yıllardan itibaren taşeronluk ve parça başına üretim sisteminin güç kazanması ile büyük oranda güç kaybettiler ve "yok olma" tehlikesi ile yüzyüze geldiler (Kalauche ve Mielants, 2008: 135-136). 1990'larda kentlerde örgütlenen emek hareketleri güç kaybederken, geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerin kırsal alanlarında tarım hareketleri yükselişe geçti. Bu dönemde yükselişe geçen hareketlerin bir kısmı, daha çok kentlerdeki ücret ve çalışma koşullarına odaklanan sendikali kentli işçilere göre daha güçlü dayanışma örgütleri geliştirdiler (Petras, 2005; Moyo ve Yeros, 2005). Öte yandan tarım hareketleri içinde kimlik politikaları da önemli bir politik gündem haline gelirken, tarım ve yerli hareketlerinin büyük bir kısmı sınıf siyasetini tamamen reddettiler (Borras, Edelman ve Kay, 2008: 197).

1968 sonrasında merkez ülkelerde ve 1990'lar sonrası çevre ülkelerde ortaya çıkan "yeni toplumsal hareketler", "eski sol"un iki adımlı stratejisini devlet merkezli politikaların başarısını sorgulayarak reddettiler (Wallerstien, 2002: 35). Bu genel eğilime rağmen; Hindistan, Burma, Kolombiya gibi dünyanın bazı bölgelerinde kırsal alanlarda gerilla savaşı stratejisini izleyen hareketler varlıklarını ve faaliyetlerini neoliberal dönemde de sürdürmeye devam ettiler. Fakat dünyanın geç kapitalistleşmiş çevre ve yarı-çevre bölgelerinin genelinde gerilla savaşı stratejisi 1980'li yıllar öncesi ile karşılaştırıldığında bu bölgelerdeki başat mücadele stratejisi olma özelliğini kaybetti. Bugün dünyanın genelinde kırsal alanda yaşayan veya kentlerde kapitalist üretim ilişkilerine entegre olamayan bazı grupların izlediği mücadele stratejileri; toprak işgalleri, hak hareketleri, otonomist örgütlenmeler, ulusal ve uluslararası ağlar kurma biçimini aldı (Moyo ve Yeros, 2005: 46). Bolivya, Venezuela ve Brezilya gibi örneklerde görüleceği üzere bazı kırsal sınıflar, yeni politik örgütlenmeler kurma veya varolan sol veya popülist partileri destekleme gibi seçim aktiviteleri içine de girdiler (Petras, 2005). Bunlar dışında uluslararası köylü hareketleri ve yeni çiftçi hareketleri de oluştu. Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası bu hareketlerin yeni protesto hedefleri haline geldi (Edelman, 2005: 337).

Neoliberal dönemde geç kapitalistleşmiş ülkelerin kırsal alanlarında ortaya çıkan bazı kırsal (veya tarım) hareketler şunlardır: Meksika'da EZLN (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu), Brezilya'da MST (Topraksız İşçiler Hareketi), Filipinler'de UNOR-KA (Ulusal Özerk Yerel Kırsal Halk Organizasyonlarının Ulusal Koordinasyonları), Güney Afrika'da LPM (Topraksız Halklar Hareketi), Zimbabwe'de NLWVA (Ulusal Kurtuluş Savaşı Gazileri Derneği), Hindistan, Gana, Endonezya, Filipinler, Zimbabwe, Güney Afrika ve Malavi'de toprak işgalleri (Moyo ve Yeros, 2005), Ekvator'da CONAIE (Yerli Ulusların Konfederasyonu), Paraguay'da Ulusal Köylü Federasyonu (Veltmeyer, 2005: 303) ve ağırlıklı olarak Avrupa ve Amerika kıtasında ve diğer kıtalarda da örgütlenen birçok yerel hareketle bağlantısı bulunan uluslararası Via Campesina hareketi. Bugün Via Campesina

dışında birçok uluslararası tarım hareketi ve ağıları dünya çapında faaliyetlerini sürdürmekte. Bunların bazıları da sivil toplum örgütleri ile ortak hareket etmektedir (Borras, Edelman ve Kay, 2008: 171-172).

Bugün dünyada neoliberal dönemde ortaya çıkan kırsal hareketler ve otonomist hareketler hakkında yazılmış onlarca çalışma bulmak mümkün. Bu çalışmaların çoğu, belirli hareketlerin spesifik tarihsel gelişim süreçlerini ve sınıf kompozisyonlarını, ortaya çıktıkları ulus devletler içindeki siyasal ve ekonomik konjonktürle ilişkilendirerek daha yerel düzeyde ele alırken, bazıları ise bu hareketleri kapitalist gelişme, emperyalizm, klasik Marksizmin çerçevesini çizdiği tarım sorunu ve ulusal sorun gibi daha makro süreçlerle ve hâlihazırda varolan genel teorik tartışmalarla ilişkilendirerek ele aldılar. Örneğin; Borras, Kay ve Edelman; kırsal hareketler ile neoliberalizm, özelleştirmeler, merkezi yönetim süreçlerindeki değişiklikler, tarımsal üretimdeki yeni düzenlemeler, ulusötesi şirketlerin tarımda daha fazla söz söyler hale gelmesi arasında doğrudan bağ kurdular. Onlara göre yeni kırsal hareketler, neoliberal dönemde yaşanan dönüşümlere karşı bir tepkiydi (Borras, Edelman ve Kay, 2008: 170). Henry Veltmeyer de yeni kırsal hareketleri ilkel birikime ve neoliberalizme karşı bir tepki olarak ele alarak, toprak işgallerini, Marx'ın direkt üreticilerin (köylülerin) üretim araçlarından ve topraktan zorla koparılması olarak tanımladığı ilkel birikim sürecinin kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirdi. Ona göre 1980'li yıllardan itibaren Latin Amerika'da toprak için mücadele eden kırsal hareketler, kırsal üreticilere verilen sübvansiyonların ortadan kaldırılmasına, kredilerin ticarileşmesine, koruyucu tarifelerin azaltılmasına ve bu süreçler dolayımında ortaya çıkan yerinden edilmelere karşı ortaya çıkan reaksiyonlardı (Veltmeyer, 2005: 285-302).

Henry Bernstein ise yeni kırsal hareketleri Marx ve Marx'ın takipçileri tarafından ele alınan "tarım sorunu" ve tarımdaki sosyal ilişkilerin dönüşümü ile ilişkilendirerek ele aldı. Bernstein'e göre, Marx tarafından gündeme getirilen ve sonrasında Engels, Lenin ve Kautsky tarafından geliştirilen klasik tarım sorunu tartışmaları "sermayenin tarım sorunu"dur. Sermayenin tarım sorunu, tarım sermayesinin ortaya çıkışı ve bu sermayenin sanayi sermayesine dönüşümü ile ilişkilidir. Bernstein, günümüzde "Güney" ülkelerinde tarım sorununun çözülmemiş olduğunu, fakat buna rağmen bugün dünya ölçeğinde bu sorunun, uluslararası sermaye için artık geçerli olmadığını ileri sürdü. "Emeğin tarım sorunu" kavramına başvurarak, kapitalizmin Güney'de insanların çoğunluğu için güvenli koşullarda ve yeterli düzeyde istihdam yaratamadığını iddia ederek, yeni kırsal hareketleri tarım sorununun bir tezahürü olarak değerlendirdi (Bernstein, 2006: 11-12). Sam Moyo ve Paris Yeros da yeni kırsal hareketleri, kentlerdeki istihdam ile ilişkilendirirler. Yeni kırsal hareketlere katılanların sermaye tarafından sömürülenlerden değil, aksine sermayenin dışladığı topraksız işçiler, yarı proleterleşmiş köylüler ve kentli işsizlerden oluştuğunu öne sürdüler. Yarı-proleterler, sermaye tarafından dışlanan ve kısmen de olsa kendilerini sermayenin döngüsünün dışında sosyal olarak yeni-

den üreten kesimlerdi (Moyo ve Yeros, 2005: 9, 55).

Son olarak Phillip McMichael; Bernstein, Moyo ve Yeros'un perspektiflerini "ortodoks Marksist" olarak nitelendirerek eleştirmiştir. McMichael'a göre bu yaklaşımlar ekonomik indirgemeci ve tarım sorununu geleneksel gelişmeci kavramlar ile açıklar. Hem Moyo ve Yeros hem de Bernstein, tarım sorununu sermaye-emek ilişkisine indirgeyerek sorunu bu kavramlar çerçevesinde ele alır. Onlara göre tarım sorunu, emek veya sermaye tarafından çözülecek bir sorundur. McMichael'a göre ise bu perspektifler yetersizdir ve yetersizlikleri "emek neden istihdam yerine toprak için mücadele ediyor?" sorusu sorulduğunda açığa çıkar. Köylülerin bugün küresel sermayeye karşı mücadelesi sermayenin hükümdarlığı altında ortaya çıkar, fakat sadece bu ilişkilerin terminolojisi içinde veya kapitalizmin ontolojisi ve birikim zorunlulukları bağlamında değil (McMichael, 2007: 31-33). McMichael, dönüşen materyal koşullardan, kapitalizmin yarattığı istihdam probleminden ve mağduriyetlerden ziyade, ağırlıklı olarak hareketlerin dönüşen ideolojilerine vurgu yapmış ve ideolojik dönüşümü yeni kırsal hareketlerin gelişim süreçlerinde ve politikalarında daha belirleyici kılmıştır.

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni kırsal hareketlerin ideolojileri ve politik söylemleri, hareketlerin sınıfsal yapılarından etkilenmiştir. Örneğin, Via Campesina'nın üyeleri ağırlıklı olarak küçük çiftçiler ve yoksul köylülerden oluşur (Edelman, 2005). İçinde Via Campesina'nın da bulunduğu birçok uluslararası hareket ve ağır birincil talepleri gıda egemenliği yaratmak, tarımı Dünya Ticaret Örgütü'nün kontrolünden çıkarmak, küresel ticarete liberalleşmeyi ve şirketlerin gıdalar üzerindeki artan kontrolünü durdurma. Bu talepler arasında birincil talep, gıda hâkimiyetini sağlamaktır. Gıda hâkimiyeti, gıdayı metadan ziyade bir insan hakkı olarak algılayarak, yerel üretime ve köylülerin toprağa ulaşımına öncelik vermeyi ifade eder (Edelman, 2005: 339). Phillip McMichael'a göre, Via Campesina'nın gıda egemenliği hareketi ve onun perspektifi, tarımın standartlaşmasını ve sanayileşmesini öven, küçük üreticiliği verimsiz olarak değerlendiren dominant perspektiften ontolojik bir kırılmanın ifadesidir. Buradaki ontolojik kırılma; sanayileşmeyi ve proleterleşmeyi mutlaka deneyimlenmesi gereken süreçler olarak gören düşüncüyü reddeden ekolojik perspektifi ifade eder (McMichael, 2008: 214).

EZLN, toprağın metalaşmadığı ve markete entegrasyonun kısıtlı olduğu Meksika'nın Chiapas bölgesinde, 1900'lü yılların başında mücadeleler sonucu alınan ve 1990'larda Meksika devleti tarafından lağvedilmek istenen komünal hakları yeniden yaratmak ve sürdürmek amacıyla meydana gelen yerli köylülerin desteklediği bir toplumsal harekettir. MST ise ağırlıklı olarak kentlerde marjinalize olmuş Brezilyalıların oluşturduğu, Brezilya'nın kırsal alanlarında toprak işgalleri gerçekleştiren bir harekettir (Vergara-Camus, 2009). 1994 yılında, Meksika devletine karşı silahlı mücadele veren bir hareket olarak ortaya çıkan EZLN, sonraki

dönemde sınıf söylemine öncelik vermekten ziyade, ağırlıklı olarak yerlilerin haklarının ve demokratik reformun altını çizerek silahlı mücadeleyi bırakmıştır. Takip eden süreçte ise Latin Amerikadaki ve dünyanın genelindeki birçok hareketi etkileyen, devlet iktidarını ele geçirme söylemini reddeden ve daha çok reformist politikaları gündeme getiren bir toplumsal harekete dönüşmüştür (Moyo ve Yeros, 2005: 47).

Hem MST hem EZLN, toprağın özel mülkiyetine karşı çıkarak, bunun yerine, üyelerin hepsinin toprağa ulaşımını sağlayarak toprağın metalaşmasını ve üretim ilişkilerinin parasallaşmasını engellemeyi amaçlayan otonomcu kırsal komünitelerin kurulmasını amaçladılar. Klasik Marksizmin sınıf söylemini ön plana çıkarmaktan ziyade, özel mülkiyeti reddederek, toprağa erişim hakkını onurlu yaşama hakkı ile ilişkilendirdiler. Vergara-Camus'a göre MST'nin amacı geçmişteki köylülük formunu yeniden yaratmaktan ziyade, kentlerdeki işsizlikten ve marjinalleşmeden kopmak ve topraktan yapılan üretimi, öncelikli olarak hayatta kalmak amacıyla gerçekleştirmektir. Hayatta kalmayı başarabilen MST üyeleri, ilerleyen süreçte kooperatifler yaratarak, üretimi çeşitlendirerek ve ekolojik tarım üretimini gerçekleştirerek varolan markete entegre olmuşlardır. Chiapas'ta ise EZLN'in üyeleri ağırlıklı olarak geçimlik üretim yapan köylüler ve onların yarı-proleterler akrabalarıdır. Chiapas'ta geçimlik üretim önemli oranda varlığını korumaktadır (Vergara-Camus, 2009: 374-381).

Yukarıda kısaca değinilen toplumsal hareketler dışında, geç kapitalistleşen birçok çevre ve yarı-çevre ülkede neoliberal dönemde ön plana çıkan diğer hareketler toprak işgalleridir. Zimbabve, Hindistan, Gana, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika ve Malavi gibi ülkeler, toprak işgallerinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerdir (Moyo ve Yeros, 2005). Örneğin Zimbabve'de neoliberal dönemde yürütülen toprak işgalleri, Soğuk Savaş sonrası dönemde en büyük toprak reformlarının gerçekleştirilmesi ile sonuçlandı (Moyo ve Yeros, 2005a, 165). Bunun dışında Filipinler'deki ormanlık arazilerde 1980 yılında 14,4 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilirken, bu sayının 2000 yılında 24 milyona yükseldiği tahmin ediliyor (Aguilar, 2005: 211). Bugün dünyanın birçok ülkesinde bu tarz örnekler bulmak mümkündür. Örneğin Çin ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Çin'de bugün kırsal alanda toprağa ulaşım hakkını korumak ekseninde birçok çatışmanın yaşandığı görülür. Kathy Le Mons Walker'ın Çin'in kırsal alanlarındaki mücadeleler üzerine yürüttüğü çalışmaya göre, Çin'de piyasalaştırmanın başlaması, kırsaldaki kolektiflerin ve komünlerin özelleştirilmesi, kamu harcamalarının önemli düzeyde azaltılması ve vergilerin artırılması sonucunda 1985 ile 1995 yılları arasında 100 milyonu aşkın köylü yerinden edilmiştir. Bütün bu politikaların ardından; protestolar, gösteriler, yol kapatmalar, kişilere ve mülke zarar verme gibi eylemler kırsal alanlarda ortaya çıkmıştır. 1993 yılında 8.700 olan gösterilerin sayısı 2005 yılına gelindiğinde 87.000'e ulaşmıştır. 2005 yılında bu gösterilere 5 milyon civarında kişi katılmıştır. 1990'lar boyunca köylüler kendi silahlı örgütlerini yaratarak ve devlet yetkililerinin köyle-

rine girmesini durdurarak köylülerin vergi ödemesini engellemişlerdir. 1993 yılında Çin'deki kırsal ayaklanmalar sürecinde yaralanan veya öldürülen devlet yetkililerinin sayısı 8.200'e kadar varmıştır. Bu dönemde ayrıca birçok kolektif yaratılmıştır. Bunların bazıları şöyledir: Köylü Otonomi Komitesi, Köylü Birliği Komitesi ve Köylü Devrimi Komitesi (Walker, 2008: 299- 302). Çin deneyiminde de görüleceği üzere, kırsal alanda gerçekleşen toplumsal mücadeleler, geçmişteki sınıf ittifaklarına dayanan parti veya ordu şemsiyesi altında değil, çoğunlukla kentli yoksul sınıfların veya kırsal sınıfların kendilerinin kurduğu örgütlenmeler çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Reel Sosyalizm Sonrasında Kürt Hareketinin Ekonomi Politikası

Dünyada devlet merkezli sosyalist rejimler yıkılırken, 1980'lerin sonlarından başlayarak PKK'nin söyleminde dönüşüm başladı ve söz konusu dönüşüm 1990'lı yılların ortasında açık hale geldi. 1990'ların ilk yarısında Abdullah Öcalan, hedeflerinin Kürt Bölgesi'ni Türkiye'den ayırmak olmadığını, Kürt halkının demokratik talepleri için siyasal görüşme talepleri olduğunu dile getirdi (Toplum ve Kuram, 2010: 32). Hem PKK'nin ayrılmaya dönük talebinin, hem de Türkiye Cumhuriyeti devletinin otoriter ve üniter yapıyı devam ettirmesinin gerçekçi olmadığını ifade etti (Öcalan, 1998).

Biz bu nedenle, eğer Türkiye Cumhuriyeti, demokratik gelişmeyi reformlar yoluyla sağlamak istiyorsa, hazır olduğumuzu defalarca belirttik. Hatta böyle bir demokratik gelişmenin en sağlam gücü, teminatı olacağımızı söyledik. "İle ayrılmak" diye bir derdimizin olmadığını sizlere de açıkça söylüyoruz (Öcalan, 1998).

Türkiye'nin Kürt bölgesinde yeni bir devlet kurma amacından vazgeçildiğinin Kürt hareketi açısından tam olarak resmileşmesi, Öcalan'ın 1999 yılında İmralı adasındaki tek kişilik hapis haneye yerleştirilmesinin ardından gerçekleşti. Ayrılma hedefinden vazgeçilmesinin dile getirilmesi ile Marksist-Leninist ulusal kurtuluşçu söylemden uzaklaşma aynı dönemde oldu. 1995 yılında düzenlenen 5. kongrenin ardından PKK bayrağında yer alan ve Sovyet devriminde işçiler ile köylüler arasındaki ittifakı simgeleyen orak ve çekiç sembolü bayraktan çıkarılarak yerine bir meşale simgesi yerleştirildi. Bu kongrenin ardından hazırlanan programda Sovyetler Birliği; dogmatik, vulgar, materyalist, şovenist ve aşırı derecede merkezîyetçi olmakla eleştirildi. Sovyetler Birliği'nde toplumun ve bireyin özgürlüğü kısıtlanmış, ordu ve silah gücü her şeye değer görülmüştü (PKK, 1995).

Programda her ne kadar Sovyetler sert bir dille eleştirilmiş olsa da, Kürt Bölgesi'ndeki kapitalist ilişkiler, klasik Marksizmin kavramları ile ele alınmaya devam edildi. Kuruluş bildirisindeki analizler bu programda da varlığını korudu. Kürt Bölgesi'nin ekonomi politikasına ilişkin olarak, bölgenin Türk kapitalizminin

sömürgeci olduğu analizi 1995 programında da yer aldı. Kürt feodal-komprador ağalar, köylülüğün çözülüşü ve ortaya çıkan işsizler ordusunun varlığı bu programda da dile getirildi. Henüz zayıf bir durumda olan ve gelişimi ulusal kurtuluş mücadelesine bağlı olan, “yurtsever zengin kesimlerden, tüccarlardan ve küçük-burjuvazinin üst kesimlerinden” meydana geldiği ifade edilen “milli Kürt sermayesi”nin gelişmek istediği belirtildi (PKK, 1995).

Yeni kurulması planlanan sistemde ise, sömürgeci olarak tanımlanan Türk devletin işlettiği tüm fabrika, çiftlik, yerüstü ve yeraltı kaynaklarının kamu mülkiyetine geçirileceği, devlet kontrolü altında bulunan mali ve kredi sisteminin ortadan kaldırılacağı, işçilere yeni iş alanları yaratılacağı, köylülerin bankalara olan borçlarının iptal edileceği, toprak reformu yapılacağı, kırsal alanda kooperatifçiliğin geliştirileceği, ekonominin merkezi planlama aracılığıyla yönlendirileceği, fakat “devlet kapitalizmi biçimine” karşı çıkılacağı ve son olarak “toplumun gelişmesinde yararlı olabilecek özel girişimciliği serbest bırakıp, yardım ve destek” verileceği dile getirildi (PKK, 1995). 1995 programında da görüleceği üzere, Sovyet eleştirisi dışında, 1978’de dile getirilen analizler ve amaçlar, silahlı çatışmaların yoğun yaşandığı 1995 döneminde de PKK programlarında varlığını korudu.

Reel sosyalizmin sona erdiği neoliberal dönemde geç kapitalistleşen ülkelerde bir önceki bölümde dile getirilen yeni toplumsal hareketler ortaya çıkarken, Kürt hareketine baktığımızda ise 1990’larda devlet merkezli sosyalist rejimler çöktüğünde, dünyadaki birçok gerilla hareketinin aksine iki adımlı stratejinin birincisini, devlet iktidarı yaratma amacını gerçekleştiremediğini görürüz. Akkaya ve Jongerden’e göre, Marksist-Leninist ulusal kurtuluşçu paradigmayı merkezi söylem yapmaktan vazgeçen PKK, “Abdullah Öcalan’da cisimleşen, nev’i şahsına münhasır bir örgüte doğru yapısal dönüşüm” geçirmiştir (Akkaya ve Jongerden, 2010: 89). Akkaya ve Jongerden’in isabetli analizini takip ederek, Marksist-Leninist ideolojiyi terkeden PKK’nin, ne Kürt kimliğini merkezileştiren ve idealleştiren, ne de kapitalizmin değerlerini yücelten bir ideoloji çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir. Marksist-Leninist paradigmadan vazgeçilişinin ardından PKK, ağırlıklı olarak Öcalan’ın varlığını, liderliğini ve ürettiği yeni projelerini idealleştirerek kutsallaştıran “Apoist” ya da “Apocu” olarak adlandırılacak bir ideoloji çerçevesinde hareket etmeye başladı.

İmralı sürecinde Öcalan, yeni konjonktüre uygun olarak, birçok amacın yanı sıra Kürt hareketinin Türkiye Cumhuriyeti’ne entegrasyonunu ya da Türkiye Cumhuriyeti içinde harekete legal bir alan açılmasını da amaçlayan “demokratik cumhuriyet”, “demokratik konfederalizm”, “demokratik modernite” ve “demokratik özerklik” projelerini geliştirdi. Bu projelerde ağırlıklı olarak kentlerde ve köylerde komünler, meclisler ve belediyeler biçiminde örgütlenen toplumsal birimlerin kurulmasını önerdi. Her ne kadar yeni paradigmalar üretse de aynı zamanda yeni proje ve söylem geliştirme sürecinde çalışmalarından yararlandığı bazı yazar ve

teorisyenlere referans vermekten kaçınmadı. 2000'li yıllarda Öcalan'ın yazılarında referans verdiği başlıca düşünürler; Murray Bookchin, Immanuel Wallerstein, Fernand Braudel, Andre Gunder Frank, Michel Foucault, Theodor W. Adorno ve Friedrich Nietzsche'dir (Öcalan, 2009a; Öcalan, 2011). Bu düşünürlerin teorik analizleriyle uyumlu olarak, 2000'li yıllar boyunca Öcalan'ın hazırladığı savunmalarda ulus devlete, moderniteye, sanayileşmeye ve pozitivistliğe dönük eleştiriler önemli yer kapladı. Ürettiği yeni proje ve paradigmalarda bu düşünürlerin kitaplarından ve argümanlarından önemli düzeyde yararlandı.

Demokratik Konfederalizm ve Demokratik Modernite Projeleri

2005 yılında PKK, yeniden inşa olarak adlandırılan 9. kongresini düzenledi. Söz konusu kongrede Öcalan'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Türk mahkemelerine sunduğu savunmalarında dile getirdiği yeni projeler çerçevesinde kararlar alındı. "Cinsiyet özgürlükçü demokratik ekolojik toplum" olarak tanımlanan paradigma gündeme getirilerek, PKK'nin yeni amacı devlet iktidarını hedeflemeyen demokratik örgütlenmeler kurmak, feodal kalıntıları ortadan kaldırmak, "Kürt ulusunun birliğini ve öz demokratik yönetimini" gerçekleştirerek, "kadın özgürlüğü ve ekolojiye dayalı bir demokrasi" ve demokratik konfederalizmi geliştirmek olarak ifade edildi. PKK'nin özeleştirisinin ise önceki dönemde devlet iktidarını ele geçirme amacı üzerinden yapıldığı ve devlet iktidarını elde etmeyi hedefleyen düşüncenin aşılması gerektiği öne sürüldü. Bildirgeye göre demokratik konfederalizm, devletçi sistemi reddeden "komünal değerlerden" beslenen bir yapılandırmaydı. Bu yapılandırmada temel amaç, merkezi bir devlet kurmak değil; fabrikaları, köyleri ve mahalleleri de içeren bütün toplumsal mekânlarda komünler kurmaktır (2005, Yeniden İnşa Bildirgesi).

Demokratik Konfederalizm demokratik devrimini yapmış Kürt halkının özgürlük ve demokrasi düzenidir. Halkın gücünü her türlü özgürlüğü kazanacak düzeyde ortaya çıkarmasının düzenidir. En fazla da halkımızın tarihsel yaşamında bulunan komünal demokratik değerlerin çağdaş biçimde yeniden yaratılmasının düzenidir. Böyle bir toplumsal düzeni bugünden kurmak için halkımız, köylerde, mahallelerde, fabrikalarda komünlerini oluşturarak, özgür-demokratik yaşamını kurmalıdır (2005, Yeniden İnşa Bildirgesi).

Demokratik konfederalizm projesi ne verili devlet iktidarlarını ele geçirmeyi ne de yeni bir devlet iktidarı kurmayı hedefliyordu. Buna göre demokratik konfederalizm, "devleti reddederek yıkmaya yönelmez, ama devletsiz çözümü pratikleştirerek tam ve doğrudan demokrasiyi yerleştirir..." (2005, Yeniden İnşa Bildirgesi). Gücünü komünlerden, meclislerden ve belediyelerden alan demokratik konfederalizmin temel amaçlarından biri "Kürdistan üzerinde egemen devletlerin küçültülüp demokrasiye duyarlı hale getirilmesini sağlamak" olarak tanımlandı (2005,

Yeniden İnşa Bildirgesi).

Bölgedeki siyasal birimler yukarıda dile getirilen biçimde tanımlanırken, bölgenin ekonomi politikasına ilişkin projeler, Öcalan'ın sonraki savunmalarında ayrıntılandırıldı. Öcalan savunmalarında kapitalizm eleştirisini, emek-sermaye çelişkisinden ziyade ağırlıklı olarak sanayileşmeye ve kâr amacına yönelik olarak yaptı. 2009 yılında yayımlanan Demokratik Uygarlık Manifestosu kitaplar dizisinin üçüncü cildi olan Özgürlük Sosyolojisi adlı çalışmada, özerklik konusunu teorik olarak ele aldı ve bu kitapta “kapitalist endüstriyalist modernite”ye alternatif olarak “demokratik modernite”nin geliştirilmesini önerdi. Demokratik modernitenin siyasi biçimi demokratik konfederalizmdi (Öcalan, 2009).

Öcalan'a göre reel sosyalizm deneyimlerinin başarısız olmasının nedeni, kapitalist moderniteden farklı bir modernite anlayışı yaratamamasında gizliydi. Rusya ve Çin başta olmak üzere, reel sosyalizm deneyimlerinde, kalkınma ve kapitalizmle yarışmak, temel hedefler olarak belirlenmiş ve bu amaçla kapitalist modernitenin temel kalıpları, ulus-devlet, endüstriyalizm ve devlet kapitalizmi bu deneyimlerle yeniden üretilmişti (Öcalan, 2009: 151-152). Bugün “başka bir dünya mümkündür” sloganını atanların yapması gereken en önemli şey, “hangi modernite?” sorusuna cevap vermektir. Öcalan'a göre “demokratik modernite” modelindeki temel itki, kapitalizmdeki gibi kâr olmamalıydı. Ekolojik yıkımın kaynağı olan ve endüstriyalizme dayanan kalkınma anlayışına, burjuva sınıfının devlet modeli olarak tanımladığı ulus-devlete ve devlet kapitalizmine demokratik modernitede yer olmamalıydı (Öcalan, 2009).

Öcalan, 2009 yılında tamamladığı fakat 2011 yılında kamuya sunulan Kürt sorununun çözümüne dönük “Yol Haritası”nda projesini daha da somutlaştırdı. Bu metinde, herşeyi metalaştıran kapitalizmin yok edilmeden sınırlandırılması gerektiğini, tekelleşmenin engellenmesi gerektiğini, “kullanım ve zorunlu değişim değerlerine dayalı ekonomik sisteme öncelik” tanınacağını dile getirdi. Yaygın işsizliğin ortadan kaldırılmasının öncelikli hedeflerden biri olduğunu, azami kâra ve çevreyi tahrib eden etkilere son verilerek, ekolojik komünlerin ve kâr amacı gütmeyen, “toplumun temel ihtiyaçlarına cevap veren” birimlerin hayata geçirilmesi gerektiğini öne sürdü (Öcalan, 2011).

Ekonomik sistem olarak kapitalizmi kabul edemeyiz. Belki kapitalizmi tam olarak ortadan kaldıramayız ama önemli oranda kapitalist ekonomik sistemi değiştirebilir, onu aşındırabilir, kendi ekonomik sistemimizi kurabiliriz (Öcalan, Bianet 2010)

Öcalan, ekolojist kırsal komünleri, önerdiği yeni sistemin temel ekonomik birimleri olarak tasarladı. “Bireyci kârcı sisteme” ve kapitalist modernitenin değerlerine karşıt olarak “Dicle-Fırat Tarım-Su Enerji” komününün kurulması gerektiğini öne

sürdü. Bu komünler, “ekolojik-ekonomik” topluma temel sağlayan, ulus-devletçiliği ve kapitalizmi aşmayı hedefleyen, ekolojik bilince dayanan “eko topluluklar” olarak tasarlanmalıydı. Ekolojik bilincin olmadığı ekonomik birimler kapitalist modernite içinde yok olmaya mahkum olacaktı. Aynı zamanda ekolojik komünlerle kapitalizm ve endüstriyalizmin yıkıma uğrattığı “tarım-köy” toplumu, komünal değerlerle yeniden üretilecek ve “gıda güvenliği”ni sağlayacaktı. Bunlara ek olarak, ekolojik komünlerin kurulmasıyla, kentlerdeki aşırı nüfusun azaltılacağını, kentlerin yeniden yapılanacağını ve “birbirleriyle dengeli ve tamamlayıcı olarak geliştirilecek köy-kent yapılanmaları”nın oluşacağını dile getirdi. Gerçekleşebilecek tüm bu süreçleri “ikinci tarım-köy devrimi” olarak tanımladı (Öcalan, 2010). Bu bağlamda Öcalan’ın, önerdiği “demokratik modernite” modelini “tarım-köy devrimi” olarak tasarladığı söylenebilir.

Öcalan’ın özetlenen ekolojist projeleri, yazının önceki bölümünde genel hatları ile ele alınan, klasik Marksist söylemlerden uzak duran dünyadaki anti-kapitalist kırsal hareketlerin, özellikle özel mülkiyeti ve üretim ilişkilerinin kapitalistleşmesini eleştiren ve ulus devlet iktidarını elde etmeyi hedeflemeyen EZLN, MST ve gıda hâkimiyeti sağlamayı amaçlayan Via Campesina hareketlerinin söylemleri ile büyük bir paralellik içindedir. EZLN gibi PKK de bugün geline noktada yeni bir devlet iktidarı yaratmayı amaçlayan politikayı reddetmektedir. Ayrıca, yazının önceki kısımlarında dile getirilen, McMichael’in Via Campesina’nın ideolojisini değerlendirirken söylediği gibi, Öcalan’ın yeni görüşleri de kapitalistleşme ve proleterleşmeyi mutlaka geçirilmesi gereken bir süreç olarak gören perspektiften “ontolojik kırılma”yı ifade eder. Proleterleşmeyi ilerleme sürecinde yaşanılması doğal bir süreç olarak değerlendiren pozitivist klasik ortodoks Marksist söylemden uzaklaşan Öcalan, kentlerdeki istihdam sorununun kapitalizme içsel bir sorun olduğunu ileri sürerek bu sorunun kentlerde proleterleşme ile değil, kırlarda ekolojist gıda üretimi yapılarak çözülmesi gerektiğini önermiştir. Bunun dışında yukarıda dile getirilen toplumsal hareketler ile Öcalan ve PKK arasında söylem düzeyinde benzerlikler olsa da, bugün itibarıyla EZLN, MST ve Via Campesina’nın örgütsel yapılanmaları, örgüt içi hiyerarşileri ve önde gelen aktivistlerinin bu örgütler içindeki konumları ile ulusal kurtuluşçu gerilla hareketi olarak örgütlenen, katı bir hiyerarşi üzerine temellenen PKK ve bu katı hiyerarşi üzerinden söz söyleme yetkisini koruyan Öcalan’ın konumu arasında büyük farklılıklar olduğu açıktır. Ayrıca bugün itibarıyla Kürt hareketi sadece Öcalan ve PKK’den ibaret değildir. Söz konusu örgütsel farklılıklar ve Kürt hareketinin karmaşık örgütsel yapısı yazının sınırlarını aşması nedeniyle bu yazıda ele alınmayacak.

Öcalan’ın dile getirdiği Türkiye’nin Kürt bölgesinin ekonomi politığına ilişkin görüşler dışında, PKK’nin internet sitesinde “Demokratik Özerklik ve Ekonomi” adlı bir metin yayımlandı. Sık sık Öcalan’a referans verilen metinde ilerlemeci-doğrusal tarih anlayışı ve pozitivism eleştirilerek, özel mülkiyet, “sınıfçı-devletçi” toplumun temeli olarak belirlendi.

Emeğin gerçek anlamda özgürleşmesi ancak sosyalizmde mümkün olabilir. Gerçek değeri gizlenen emek, kapitalizmde bir metaya dönüştürülerek en üst düzeyde kendisine yabancılaştırılmıştır. Bu metalaşma ve yabancılaşmanın önüne ancak sosyalizm geçebilir. Ancak o zaman karşılığı gizlenen emek gerçek değerine kavuşacak ve kendine yabancılaşmaktan kurtulacaktır. Elbette bu kurtuluş, devletçi uygarlığın bir türevi olan reel sosyalizmle mümkün olmayacaktır. Çünkü bu sistem altında yaşanan da, özel kapitalizm yerine bürokratik bir sınıfın egemenliğine dayanan devlet kapitalizmidir. Onun için de demokratik sosyalizm, reel sosyalizmin daha da gizli hale getirdiği emeğin yabancılaşmasının gerçek anlamda aşılmasını sağlayacaktır (Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011).

Yukarıdaki alıntıda da görüleceği üzere emeğin ancak sosyalizmle kurtulacağı görüşü 1978'de hazırlanan bildiride olduğu gibi bu metinde de varlığını korumuştur. Fakat, yeni projede emeğin yeni konumunun nasıl olacağından ziyade, özel mülkiyet ve tekelleşme gibi diğer kapitalist öğelere dair öngörülerde bulunulmuştur. Metne göre Demokratik Özerklik modelinde özel mülkiyet, ne kapitalizmdeki gibi ne de reel sosyalizm deneyimindeki gibi ele alınacaktır. Özel mülkiyeti mevcut tarihsel koşullarda ortadan kaldırmak mümkün değildir. "Ama azami kâra dayanan veya bu mantık üzerinden şekillenen tekelleşen özel mülkiyet yapılanmasına karşı olmak hem doğru, hem mümkün hem de uygulanabilir." Bu metinde tekelleşmenin oluşmasına engel olmak, Demokratik Özerklik'in temel amaçlarından biri olarak belirlenmiştir. Kurulacak yeni sistemde amaç, azami kârı gerçekleştirmek olmayacaktır. Tekelci mülkiyeti önlemek için halk ekonomilerinin kurulması gerektiği ve bazı diğer ekonomik kurumlar ile tekelleşmenin önünün kesileceği iddia edilmiştir (A.Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011). Tekelciliği engelleyen ekonomi politikalarının yanı sıra, sanayi üretiminden ziyade tarımsal üretimin öncelikli kılınması gerektiği, yeni kurulacak sistemde tarım sektörüne ağırlık verileceği ve organik tarımın geliştirileceği dile getirilmiştir. İşsizlik sorununun ise sanayiden ziyade, tarımsal üretime yönelerek çözüleceği, organik tarımın geliştirilmesinin Demokratik Özerklik'in temel yaklaşımı olduğu, varolan tarıma açılmamış toprakların hem devlet politikalarından hem de kapitalizmden kaynaklı açlığı ve işsizliği ortadan kaldırmak için kullanılacağı öne sürülmüştür (A.Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011).

Ürünlerin dolaşımına ilişkin olarak ise tüccarların haksız kazanç elde ettiği ve yapılması gerekenin hem tüketici hem de üretici üzerinden haksız kazanç sağlayan tüccarlığın ortadan kaldırılması olduğu belirtilmiştir. Finans sermaye ile ilgili olarak ise banka sisteminin tasarruf bankacılığı yönünde üretime kredi kaynağı yaratmak üzere değiştirileceğinin, bono, repo, borsa, hisse senetleri alışverişi ve faiz gibi finans kapitalin hiç bir ögesinin kullanılmayacağı, finansa dönük planlar dışında doğaya zarar veren tüm enerji üretim biçimlerinden kaçınılması gerektiğinin ve bunun yerine rüzgar ve güneş enerjisi gibi kaynakların kullanımının desteklenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Toprak reformu ile ilgili olarak ise büyük toprak

sahiplerinin topraklarının topraksız köylülere dağıtılacağı, küçük toprak sahiplerinin ise toprak mülkiyetine son verilmeyeceği, devletin denetimi altında ve işlevsiz bırakılan toprakların köylülere dağıtılması durumunda topraksız köylü kalmayacağı dile getirilmiştir. Köylerde kooperatifler hâlihazırda yaratılmış ise toprağın kooperatiflere bırakılabileceği ve istihdam sorununun böylece çözüleceği iddia edilmiştir (A.Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011).

1970'lerden Günümüze Öcalan ve PKK'nin Söylemindeki Temel Dönüşümler

1978'den günümüze kadar gelen dönemde PKK'nin Kürt Bölgesi'nin ekonomi-politiğine ilişkin söylemlerinde ortaya çıkan en büyük dönüşüm, kentli ve kırlı sınıflar arasında ittifaklar yaratılarak sınıfsız bir toplum kurma iddiasından vazgeçilmiş olunmasıdır. 1990'ların sonlarına kadar Türkiye'nin Kürt Bölgesi'ndeki üretim, bölüşüm, dolaşım ve tüketim ilişkileri klasik Marksizmin yöntem ve kavramları kullanılarak analiz edilmiştir. Bugün ise bölgedeki söz konusu ilişkilerin son otuz yılda nasıl bir dönüşüm sürecine girdiğine ilişkin tarihsel bir analiz yapılmadan, bölgedeki en önemli ekonomik sorunlar işsizlik, özel mülkiyet, sınırsız kâr amacı, tekellilik ve tüccarlık olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu sorunların ancak sosyalizmin kurulması ile çözüleceği, fakat bugün kapitalizmin bir bütün olarak yok edilmesinin pratikte mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Bugün geline nokta kapitalizmin, sanayileşmenin ve işsizliğin yarattığı yıkımın önüne geçilebilmesi için, kentsel alanlarda mahalle örgütlenmeleri ve belediyeçilik, kırsal alanlarda ise özel mülkiyet biçimini yeniden üretmeyen komünleşme, belediyeçilik ve kooperatifçilik çalışmalarının başlatılması gerektiği önerilmiştir. 2005 yılındaki yeniden inşa bildirgesinde kentsel alanlardaki fabrikalarda da komünler yaratılması gerektiğine vurgu yapılırken, sonraki yıllarda yayımlanan metinlerde kentsel alanlarda komünler yaratılmasına dair belirgin bir vurgu yapılmamaktadır. Fabrikalarda komünler kurmak yerine, fabrikalarda çalışma ayrıcalığına sahip olmayan işsizlerin sorunlarının çözülmesi daha temel bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel mülkiyet eleştirisine olan vurgu ve ekolojist-komünler projesinin gündeme getirilmesi, 2000'ler öncesinde Öcalan ve PKK'nin öne sürdüğü projelerin ön kabullerinin bazılarından hâlâ vazgeçilmediğinin ve o dönemdeki ön kabullere paralel olarak, sadece anti-kapitalist değil, aynı zamanda komün-ist bir ideoloji çerçevesinde hareket edildiğinin göstergesidir. Hatta komün-izme olan vurgu yeni projelerde çok daha ön plandadır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde hayata geçirilmeye çalışılan komünler ve mahalle meclisleri üzerinden yapılandırılması planlanan söz konusu konfederalizm ve demokratik modernite projesi, bölgeyi kontrol altında tutan ulus devlet iktidarını ortadan kaldırma iddiasından ziyade, devletin bölgedeki kontrolünü gevşetme veya zayıflatma iddiasıyla öne sürülmektedir. Devlet iktidarının bölgedeki gücü yok edilmeyecek, fakat revize edilecektir. Başka bir deyişle, konfederalizmin; ortadan kaldırılması imkânsızlaşan kapitalist ulus

devlet iktidarının, sermaye sınıfının ve kapitalist marketin varlığını sürdürdüğü koşullar altında, kapitalizmle yanyana ve içiçe gerçekleştirilebileceği öngörülmüştür. Bu bağlamda verili kapitalist ulus devlet iktidarının varlığının devam ettiği koşullarda, komün-ist bir projenin uygulamaya geçirilmesi sırasında ortaya çıkacak çelişkiler, söz konusu yan-yanalılık ve iç içelikte aranmalıdır.

Türkiye'de son otuz yıla yayılan çatışmalı süreç, Türk devletinin PKK'nin yönlendirdiği toplumsal ayaklanmayı bastırma kapasitesi, askeri ve politik gücü; PKK'nin hareket ettiği bölge üzerinde Türk ulus devlet iktidarını ortadan kaldırmasının imkânsız olduğunu göstermiştir. Ayrıca bölgede yeni bir devlet iktidarının yaratılmasının olası olduğu bir durumda bile, kurulacak yeni ulus devletin entegre olacağı sosyalist ulus devletlerden oluşan blok dünyadan silinmiştir. Hem dünyada, hem Orta Doğuda hem de Türkiye'de toplumsal hareketlerin varolmasına ve gelişmesine imkân veren yapısal koşulları ifade eden ve aynı zamanda toplumsal hareketler tarafından da yaratılan politik fırsatlar, önceki döneme göre önemli oranda farklılaşmıştır. Söz konusu dönüşen politik fırsatları, Öcalan ve PKK; farklı söylem, projeler, politik çerçeveler ve örgütlenme mekanizmaları yaratarak değerlendirme yöntemini seçmiştir. Bugün çatışmalı sürecin ardından bölgede yeni bir devlet iktidarını kurmayı sağlayacak yerel ve küresel politik fırsatlar ortadan kalkarken, Türk devlet iktidarının bölgedeki varlığını yok saymak imkânsızlaşmıştır. Fakat aynı zamanda yeni politik fırsatlar yaratılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin legal politik alanı, kısmi ve parçalı da olsa Kürtlere ve Kürt hareketine açılmıştır.

1970'lerden günümüze kadar gelen dönemde PKK ve Öcalan'ın söylemlerinde değişen diğer bir konu, ağırlıklı olarak kırsal alanlarda gerçekleştirilmesi ön görülen komün-ist demokratik modernite projesinin öznelinin kim olduğuna ilişkindir. 1970'ler sonundan 1990'ların sonlarına kadar geçen dönemde, kurulması planlanan sosyalist ulus devlet iktidarının ağırlıklı olarak işçi ve köylü ittifakı ile gerçekleştirileceği ön görülmüştür. Fakat bugün gelinen noktada, Öcalan'ın ve PKK'nin yeni projesinin özneli, açık biçimde dile getirilmese de bir önceki projedeki gibi işçiler ve köylüler olarak değil, kentlerdeki işsizler ve topraksızlar olarak belirlenmiştir. PKK ve Öcalan'ın klasik Marxist-Leninist ideolojiden kopuşunun en önemli göstergesi sadece ilerlemeci sanayileşmeci paradigmayı reddetmeleri değil, aynı zamanda gerçekleşecek komün-ist projenin öznelinin Türkiye'deki Kürt nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan işsizler olarak belirlenmiş olmasıdır. Söz konusu ideolojik dönüşüm, 1990'lar öncesinde kırlarda yaşayan yüzbinlerce Kürdün yerinden edilmesi, mülksüzleştirilmesi ve bu kesimlerin kentlerde kapitalist üretim ilişkilerine güvenceli ücretli işçiler olarak entegre olamamaları olgusu ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca yeni projenin öznelinin topraksızlar ve işsizler olarak belirlenmesi, bir önceki kısımda ele alınan, Bernsten, Moyo ve Yeros tarafından dile getirilen diğer geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerdeki bir çok kırsal hareketin sınıfsal kompozisyonuna da tam olarak paraleldir. Dünyadaki bir çok toprak işgali ve kırsal hareket kentlerdeki ücretli işçiler ile ortak örgütlenmeler

içine dahil olamayan marjinalize edilmiş ve suçlaştırılmış işsizler, güvencesiz geçici işçiler, köylüler ve topraksızlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Öcalan'ın savunmalarının işsizliği aşmaya dönük kısımlarında, Kürt Bölgesi'nde ve Türkiye'nin diğer kentlerinde yaşayan işçi sınıfının ve diğer sınıfların söz konusu "demokratik modernite" projesine nasıl entegre edileceği ayrıntılandırılmamıştır. Savunmalarda Kürt bölgesindeki kent ve kırsal arasındaki ilişkiselliğe vurgu yapılmış olsa da, söz konusu ilişki, kentlerdeki aşırı nüfus ve işsizlik yükünü kırsal üstlenmesi gerektiği çerçevesinde dile getirilmiştir. 2005 yılında yayımlanan PKK'nin Yeniden İnşa Bildirgesi'nde değinilen fabrikalarda da komünler kurulması önerisi, sonraki metinlerde derinlemesine ayrıntılandırılmamıştır. Geline nokta, Öcalan ve PKK'nin kırsaldaki üretim ilişkilerine dair alternatif anti-kapitalist veya komün-ist projeler geliştirirken, kentlerdeki üretim ilişkilerine dair anti-kapitalist veya komün-ist önerileri derinleştirmedikleri görülür. Örneğin PKK'nin internet sitesinde yayımlanan "Demokratik Özerklik ve Ekonomi" metninde finans ve ticari sermayeye dair yaptırımlar yapılacağı dile getirilirken, bölgedeki üretici güçlerin nasıl bir dönüşüm sürecine gireceği belirsizdir. Ayrıca, PKK'nin metninde dile getirilen büyük toprak sahiplerinin topraklarının ve kullanılmayan devlet arazilerinin topraksızlara dağıtılmasına ve tüccarlığın ortadan kaldırılmasına dair yapılması öngörülen yaptırımların anayasal ve yasal yollarla mı yoksa yasadışı yollarla mı gerçekleştirileceği belirtilmemiştir. Hem Abdullah Öcalan'ın önerilerinde, hem de PKK'nin yayımladığı metinde ortaya koyulan projelerin hangi stratejiler ve araçlar kullanılarak gerçekleştirileceği ayrıntılandırılmamıştır. Bunun nedeni, metinlerin kamuya paylaşılmış olması olabilir. Fakat öne sürülen bu projeler, bazı önemli soruları gündeme getirmektedir. Örneğin, kırsal alanlarda hâlihazırda koruculuk sistemi sürerken, bölgede çatışma koşulları tam olarak ortadan kalkmamışken ve mayınlı araziler geniş bir alan kaplarken, kentlerdeki işsiz kesimler hangi topraklara yerleştirilecektir? Devletin yasalarının ve otoritesinin sağladığı özel mülkiyet güvencesi militer güçlerle korunurken, bölgedeki büyük toprak sahiplerinin toprakları topraksızlara hangi yollarla dağıtılacaktır? Yoksa diğer çevre ve yarı-çevre bölgelerde olduğu gibi devlet arazilerine işgaller mi gerçekleştirilecektir? Ya da toprak işgalleri yerine yerinden edilenlerin köylerine geri dönüşü mü sağlanılacaktır? Köylere geri dönüş projeleri gündeme getirilecekse, yerinden edilmeler öncesi toplumsal ilişkiler ve kurumlar yerine, kapitalizm ve feodalizm karşıtı, aile veya aşiret kurumları üzerine temellenmeyen feminist ve komün-ist toplumsal ilişkiler ve kurumlar nasıl kurulacaktır? Ortaya çıkması olası kapitalizm öncesi toplumsal ilişkileri yücelten "köy romantizmi"nin oluşması tehlikesinden nasıl kaçınılacaktır? Kentli işsizler ve geçici işçiler kırsala geri dönmeye hangi politik söylemler ve vaatler ile ikna edilecektir?

DTP'nin, BDP'nin ve DTK'nın Projeleri

Yasadışı alanda hareket eden PKK'nin ve İmralı hapishanesinden düşüncelerini

yasal yollarla ileten Öcalan'ın bölgedeki mülkiyet, üretim ve dolaşım ilişkilerine ilişkin projeleri yukarıda sunulduğu gibi özetlenebilirken, yasal alanda hareket eden Kürt hareketinin ise bölgenin ekonomi-politiğine ilişkin kamuya sunduğu projelerini daha farklı önkabuller ve öngörüler ile dile getirdiği görülür. Yazının bu kısmında, DTP'nin "Demokratik Siyasi Tutum Belgesi", BDP'nin internet sayfasında yayımlanan parti programı ve Demokratik Toplum Kurultayı'nın (DTK) kamuya sunduğu "Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı"na değineceğim.

2007 yılının Kasım ayında Demokratik Toplum Partisi, olağanüstü kongresinde Demokratik Siyasi Tutum belgesini kamuya paylaştı. Demokratik özerklik talebinin dile getirildiği belgede, bölgedeki yoksulluğun temel nedeni "Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan merkezîyetçi ekonomik politikalar" ve "çatışma ortamının yarattığı ekonomik geri bıraktırmışlık" olarak belirlendi. Bu ön kabulden hareketle, bölgedeki yoksulluk, işsizlik ve "azgelişmişlik" in ortadan kaldırılması için tarıma dayalı sanayi, hayvancılık, turizm ve "emek yoğun sektörlerde kalkınmayı hedefleyen", bölgeye dönük "özel bir teşvik yasası"nın çıkarılması gerektiği, KOBİ'lerin yatırım teşvikleri ile desteklenmesi gerektiği, Avrupa Birliği'nden temin edilecek fonların bölgeye aktarılması gerektiği, Irak ve Kürdistan Federe yönetimi ile olumlu ticaret ilişkileri geliştirilmesi gerektiği, zorunlu göçün "şehirler üzerindeki baskısının azaltılması" amacıyla köye dönmek isteyenler için gerekli koşulların hazırlanması ve kırlarda "kırsal kalkınma projelerinin hayata geçirilmesi" gerektiği dile getirildi (DTP, 2007).

Yukarıda özetlenen haliyle Siyasi Tutum Belgesi'nin ekonomiye ayrılan kısmı, Türk devletin kamu harcamalarını ve yasal düzenlemelerini ekonomi politikalarında merkezileştirmiştir. Açık biçimde dile getirilmese de, devletin teşvik yasalarına, yatırımlara, KOBİ'lere ve bölgesel ticari entegrasyona dönük vurgular, Kürt Bölgesi'ndeki sermaye odaklarının Türkiye kapitalizminden ve Kürdistan Federe Bölgesi'nde hâlihazırda gelişme sürecinde olan kapitalist pazardan daha fazla değer ve pay almasının amaçlandığını gösterir. Ayrıca, bölgedeki yoksulluk ve işsizliğin; ağırlıklı olarak, işsizlerin kapitalist üretim ilişkileri içinde proleterleşmesi ile sona ereceği varsayılmıştır.

2011 yılı itibarıyla BDP'nin internet sitesinden erişilebilen parti programına baktığımızda ise DTP'nin Siyasi Tutum Belgesi'yle benzer önkabullerin paylaşıldığını, fakat bu programın daha eleştirel bir üslupla yazıldığını gözlemliyoruz. BDP'nin parti programında, Türkiye'de iktidara gelen hükümetlerin "tutarlı", "istikrarlı", "geleceğe yönelik" ve "bütüncül" iktisadi politikalar uygulamadıkları ve yapılması gerekenin "gerçekçi" iktisadi politikalar uygulamak ve tasarlamak olduğu ifade edilmiştir. Metne göre bugün itibarıyla işsizlik, bölgeler arası eşitsizlik, özelleştirmeler, işçilerin haklarının gasp edilmesi, artan dış borçlar, tarım ve hayvancılık sektörlerinin yaşadığı tahribat Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarını oluşturmaktadır. Örneğin programa göre işsizlik sorununun temel nedeni, ülkede yaşanan çatışma-

lı süreç, “ülke kaynaklarının doğru değerlendirilmemesi”, “bütçenin doğru kullanılmaması” ve “yanlış” hükümet politikalarıdır. İşsizliğin yanı sıra, ücret düşüklüğü de diğer bir önemli sorun olarak belirlenmiştir. Bu sorunlara BDP’nin parti programının önerisi ise tarım, sanayi, eğitim ve sağlık gibi sektörlerde istihdam potansiyelinin artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sendikal hakların güçlendirildiği sosyal güvenceli işlerin temin edilmesidir. Türkiye’de sanayinin ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi’nde yoğunlaştığı, hükümetlerin buna sessiz kaldığı, sanayinin belli bölgelere yoğunlaşmasını engellemek amacıyla BDP’nin yasal düzenlemeler yapacağı ve bu bölgelerde sanayinin geliştirilmesi için destek politikaları uygulanacağı iddia edilmiştir. Tarım, orman ve hayvancılık sektörlerine ilişkin olarak ise BDP’nin büyük bir tarım ve hayvancılık reformu gerçekleştireceği, tarım ve hayvancılıkla uğraşan ve yeterli toprağa sahip olmayan kesimlere toprak tahsis yapılacağı, kırsal alanlarda verimliliği arttırmak amacıyla teknoloji kullanımının özendirileceği, ekolojik tarımın ve kaliteli tohum üretiminin özendirileceği, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde tarım ve hayvancılık sektörlerinin yeniden canlandırılacağı ve ormanları kullanma ve muhafaza hakkının köylülere verileceği fakat mülkiyetin devlete bırakılacağı dile getirilmiştir. Bunların dışında, kentlerdeki işçi sınıfının örgütlenme sürecine ilişkin olarak, çalışanlara grev ve toplu sözleşme hakları tanınacağı dile getirilmiştir (BDP, 2011).

BDP’nin Parti Programı her ne kadar DTP’nin hazırladığı Siyasi Tutum Belgesi’ne kıyasla işçi sınıfının sosyal haklarına daha fazla vurgu yapmış olsa da bu metinde de DTP’nin hazırladığı Siyasi Tutum Belgesi’nde olduğu gibi, hem kentsel hem de kırsal alanları içine alan daha çok yeni yasalar ve düzenlemeler ile bölgenin Türkiye’deki sermaye birikiminden aldığı payın artırılmasını amaçlayan kapitalizm içi öneriler dile getirilmiştir. Türkiye’nin Kürt bölgesindeki yoksulluğun, sermaye odaklarının bölgeye çekilmesi ve işsizlerin proleterleşmesi ile çözüleceği varsayılmıştır. Bu öneriler emek ve sermaye arasındaki sömürü ilişkisini ortadan kaldırmaktan ziyade, emek-sermaye ilişkisini koruyarak emeğe daha güvenceli işler sağlamayı hedeflemektedir. BDP’nin parti programında kentsel alanlardaki düzenlemeler merkezi bir konuma yerleştirilmiştir. Özel mülkiyet ilişkilerine eleştirel yaklaşan ekolojist-kırsal komünler veya kentsel alanlarda üretim süreçlerini sermayenin elinden koparmayı ya da üretim süreçlerini sermayenin yönetimine bırakmamayı amaçlayan kentsel komünler yaratılmasına dair anti-kapitalist vurgular yapılmamıştır. Hem DTP’nin hazırladığı Siyasi Tutum Belgesi’nde, hem de BDP’nin parti programında, PKK’nin ve Öcalan’ın metinlerindeki benzer biçimde kapitalizmin radikal bir eleştirisi yapılmamıştır. Daha önce dile getirildiği gibi Öcalan da legal partiler gibi kentsel alandaki emek sermaye ilişkisini ortadan kaldıracak öneriler getirememekte, fakat emek sermaye ilişkisini yaratan kapitalist sanayileşmeyi kökten eleştirerek, işsizliğe bir çözüm olarak sunulan kapitalist sanayileşmeyi söylem düzeyinde toptan reddetmektedir. PKK ve Öcalan’ın metinleri, Türk devletinin yaptırım gücünü, yasal süreçleri ve bölgedeki burjuvazi proleterin dışında tutarken, DTP’nin Siyasi Tutum Belgesi ve BDP’nin parti programı

hem Türkiye Cumhuriyeti devleti yasalarını, hükümet politikalarını, hem de Türk ve Kürt burjuvazisini projelerin içine dahil etmiştir.

Yasal alanda gündeme getirilen son metin, “Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı” adlı 2010 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Ahmet Türk başkanlığindeki Demokratik Toplum Kongresi’nin hazırladığı kurultayda sunulan metindir. Bu metinde dile getirilenler, Öcalan’ın düşüncelerine ve üslubuna yukarıda ele alınan iki metne göre çok daha yakındır. Açılış konuşmasında Ahmet Türk, taslağın BDP’nin “Demokratik Özerk Kürdistan Projesi”nden ne anladığını dile getirmiştir. Metne göre Kürdistan’daki yoksulluğun nedeni “dış güçlerin askeri işgali, siyasi ve ekonomik sömürgecilik politikaları”dır. DTK’nın hazırladığı metinde işsizliğin ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, birincil ekonomik amaç olarak belirlenmiştir. “Anti-tekelci topluluklar ekonomisi” kategorisi kullanılmış ve bu tarz bir ekonominin kurulması durumunda zenginliklerin sadece Kürt halkı için değil, aynı zamanda tüm bölge halkları için de ekonomik bolluğu arttıracakı iddia edilmiştir (DTK, 2010).

Herkesin kendi işinin ve işyerinin emekçisi olduğu, kadın istihdamına öncelik veren, azami kârı hedeflemeyen kullanım değerini esas alan, anti tekelci, eşitlikçi, dayanışmacı bir ekonomik sistemi oluşturmak gerekmektedir. Ekonomik kaynakların kullanım ve tüketim hakkı, Demokratik Özerk Kürdistan’a ait olmalıdır (DTK, 2010).

Anti-tekelci ekonomik yapılanmaya dair vurguların yanı sıra, azami kârı elde etmeyi amaçlayan kapitalizm, sanayileşme ve bunların ekoloji üzerindeki tahribatı eleştirilmiştir. “Kapitalizmin anti-ahlakiliğinin ancak ekolojik yaklaşımla” aşılabileceği, siyasi örgütlenmenin “tabandan başlayarak köy komünleri, kasaba, ilçe, mahalle meclisleri, kent meclisleri biçiminde demokratik konfederal temelde örgütlenmesini yaparak üstte Toplum Kongresinde temsil yetisini bulur” ifadesine yer verilmiştir. Köy komünleri kurulması projesi bu metine dahil edilmiştir (DTK, 2010). DTK’nın metninin BDP parti programı ve DTP’nin “Demokratik Siyasi Tutum Belgesi”ne göre anti-kapitalist söyleme çok daha yakın olduğu ve bu bağlamda bu metinde ortaya konan önkabuller ve öngörülerin, ele alınan önceki iki metinden bir kopuşu simgelediği ve Öcalan’ın söylemine yakınlaştığı açıkça ortadadır. Bu söylemsel kopuşun devamlı olup olmayacağını zaman gösterecektir.

Son olarak, DTK’nın bu metni de aynen Öcalan ve PKK’nın metinleri gibi verili toplumsal koşulların analizini yapmayan, Kürt bölgesinde 1980’lerden itibaren dönüşen toplumsal ve ekonomik ilişkileri değerlendirmeyen teorik düzeydeki belirlenimler ile kısıtlıdır. 1970’lerde verili toplumsal koşulların analizleri yapılırken, bugünkü metinlerde bu tarz analizlere yer yoktur. Gelineen noktada Kürt hareketinin söylem düzeyinde eksik kaldığı en önemli noktalardan biri, yoğun çatışma

koşullarının ardından bölgede dönüşen toplumsal koşulları ve bölgenin ekonomi politliğini derinlikli biçimde değerlendirmeden politikalar öne sürmesidir.

Sonuç Yerine

Bugün gelinen noktada Öcalan tarafından öne sürülen köy komünleri projesinin pratiğe yansımalarını Viranşehir’de çalışmaları sürdürülen kır komünleri projesinde görmek mümkündür. 3 Aralık 2011 tarihinde BDP’nin kontrolünde olan Yüksekova belediyesinin haber sitesinde belediyenin de desteği ile, beş yıl önce çalışmalarına başlanan köy komünleri projesinin yeniden hayata geçirildiği ve Yüksekova sınırları içinde bulunan toplam 19 köyün komün çalışması içinde yer aldığı haberi yayımlandı. Habere göre köy komünlerinde hukuk, eğitim, mali ve kültürel alanlarda komisyonlar oluşturuldu ve her köy komününde içlerinde kadınların da yer aldığı komün meclisleri kuruldu. Komünler içinde ikinci evlilik yapmak, zorla evlilik yapmak ve kadına karşı şiddet uygulamak yasaklandı. Bunun dışında komünlerde ekolojik dengenin korunmasının amaçlandığı, kooperatifleşmenin başladığı ve bazı meraların ortaklaştırıldığı ifade edildi. Ortaya çıkan birçok alt yapı sorunu, yol, kanalizasyon, sulama ve çöp toplama gibi sorunların komünlerin kendi imkânları dahilinde çözüldüğü bildirildi (*Yüksekova Haber, 2011*). Hem Viranşehir komün projesi içinde yer alan, hem de Brezilya’daki Topraksız İşçiler Hareketi’nin çalışmalarına katılan Metin Yeğin de komünlerde ekolojik tarımın başlatılacağını, başlangıçta ekolojik tarım için her aileye 10-15 metrekaare alanda ekim yapma imkânı verileceğini ve ihtiyacı karşılayan gıda üretiminden sonra ilaç üretimi amacıyla şifalı bitki üretimine geçileceğini dile getirdi. Projenin resmi açılışı 1 Mayıs 2011 tarihinde yapılacak (Bianet, 2011).

BDP’nin kontrolündeki Viranşehir Belediyesi’nin desteği ve Metin Yeğin’in önemli katkıları ile Öcalan’ın ürettiği paradigmlar çerçevesinde kırsal komün çalışmaları geliştirilirken, bazı BDP’li belediyeler ve milletvekilleri ise Türk ve Kürt sermaye grupları ile olan yakınlaşmalarını geliştirdiler. 27 Ekim 2010 tarihinde BDP Eşbaşkanları Selahattin Demirtaş ile Gültan Kışanak, BDP Genel Başkan Yardımcısı Tuncer Bakırhan ve BDP İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği’ni (TÜSİAD) ziyaret ettiler. Ağırlıklı olarak Türkiye’de demokrasinin geliştirilmesi ve yeni bir demokratik anayasanın hazırlanması sürecinin konuşulduğu görüşmede, BDP’li milletvekilleri Türk işadamlarına Kürt bölgesine yatırım yapmaları için çağrıda bulundu. BDP eşbaşkanı Selahattin Demirtaş Türk burjuvazisine dönük çağrısını şöyle dile getirdi:

“...Umut ediyorum kendileri en kısa zamanda bir toplantılarını belki Diyarbakır’da yapacaklar. Bu vesileyle biz başta bölge kökenli olmak üzere, bölgeye yatırım yapmak isteyen bütün işadamlarını TÜSİAD’ın Diyarbakır’da olacağı gün Diyarbakır’a davet edeceğiz. Oradaki sanayi odalarımız, yerel yönetimlerimizin hepsi çağrı yapmalıdır. Bölgede

yatırımın motivasyonunu, heyecanını yaratacak bir çalışmayı belki de hep birlikte yapabilmeliyiz" (Para ve Borsa, 2010).

Söz konusu çağrılarının ardından TÜSİAD başkanı Ümit Boyner, Diyarbakır'ı ziyaret etti. Demokrasi ve barış mesajlarını dile getiren Ümit Boyner, konuşmasını şöyle sürdürdü:

...KOBİ'ler olmadan bölgesel farklılıkları gideremeyiz. O nedenle de ağırlıklı KOBİ'lerimizin oluşturduğu bölgesel SİAD'larla, kurumsal gelişimleri ve etkinliklerinin artışı için işbirliği yapmayı çok önemsiyoruz...Yatırım ortamını iyileştirmek ciddi şekilde hem beşeri, hem maddi alt yapıya yatırımı teşvik etmeyi gerektirecektir. Bunun için özel sektör ve devlet olarak görev bölümü yapmamız gerektiğine inanıyoruz. Bu kapsamda, hem yerli hem yabancı yatırımı arttırmak amacıyla bu bölgeye özel bir Yatırım Danışma Konseyi önerimiz var. TÜSİAD olarak biz buna öncülük etmeye hazırız. Bu mekanizma için bölgedeki Kalkınma Ajansları ile de işbirliğine gidebiliriz. Gelin, bölgeye özel, ilki 2011 yılında olmak üzere Yatırım Danışma Kurulu oluşturulalım (DHA, 2010).

Ümit Boyner'in konuşmasının ardından gelen süreçte yakın zamanda Diyarbakır'da Ortadoğu Ahşap İşleme Makineleri Fuarı, Ortadoğu Mobilya Yan Sanayi Fuarı ve 2. Üretim Makineleri ve Yan Sanayiler Fuar'ları Diyarbakır TÜYAP'ta gerçekleştirildi. Fuarlara ABD, Almanya, Avusturya, Çin, Azerbaycan, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya, İsraill, Kore, Tayvan, Ukrayna, İran, Irak ve Suriye'den 200'e yakın sayıda firma ve firma temsilcisi katıldı (Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi, 2011). Fuarın açılışında Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir Diyarbakır'ın kongre, fuar ve ticaret şehri olmasından memnuniyet duyduğunu da belirterek şu sözleri söyledi:

Ortadoğu'daki yeni politik gelişmelerle birlikte bu yıl beklediğimizden birazcık altında bir alım gücü olan kesime hitap ediyoruz...Ama emin olun bu gelişmeler öyle bir şekilde sonuçlanır ki umarım bundan sonraki fuarlarda çok daha yüksek katılımlı, çok daha yüksek hacimli bir kesime hitap edebiliriz... Aman ha gevşemeyin. Bu birlikteliği, bu ortak çalışmayı ne pahasına olursa olsun yükselterek devam ettirmek durumundayız (Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi, 2011).

Hem BDP'li bir belediyenin desteği ile kırsal alanda gerçekleştirilen Viranşehir ekolojist kırsal komün projesi, hem BDP ile Türkiyeli sermaye odakları arasındaki ilişkiler, bugün itibarıyla gelişme aşamasında olan süreçlerdir. Viranşehir kırsal komünler projesinin geleceği hakkında politik çıkarımlar yapmak için henüz erkendir. Bununla birlikte, BDP'nin Türk, Kürt ve uluslararası burjuvaziyi bölgenin ekonomi politikasına yön verecek aktörler olarak gördüğü ve bu kesimleri projesine katmak istediği açıkça ortadadır.

Türkiye'nin Kürt bölgesinde demokratik özerklik çerçevesinde yeni bir anti-kapitalist, ekolojist ve komün-ist bir hareketin geliştirilmesi veya kapitalist sanayileşmeye ağırlık veren politikaların güçlendirilmesi, ağırlıklı olarak PKK, Öcalan ve legal Kürt partiler arasındaki dönüşen ilişkilere, PKK'nın ve legal partilerin projeleri yönlendirme güçlerine, örgütlenme mekanizmalarına ve kitlelerin yeni projelere verdikleri tepkilere bağlı olacaktır. Bu bağlamda, bu yazıda ele alınamayan, kentlerdeki kapitalist toplumsal ilişkilere formal yollarla entegre olamamış veya kentlerde işsizleştirilmiş yüzbinlerce Kürdün ideolojik tercihleri, Kürt bölgesinin geleceğini etkileyecek önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmelidir. Kapitalist yapısal koşullar, Kürt hareketinin ve öznelerin seçimleri ile de ilişkili olan ideolojik tercihlerin yanı sıra; ortaya çıkan politik fırsatlar, hem PKK'nın hem legal partilerin verili politik fırsatları değerlendirme ve yeni politik fırsatlar yaratma kapasitesi, Türk devlet politikaları, Türk devleti ile BDP, PKK ve Öcalan arasındaki ilişkiler; Türk, Kürt ve uluslararası burjuvazinin bölgeye dair projeleri ve bölgedeki çatışma koşullarının dönüşümü gibi etkenler de, bölgenin ekonomi politişinin gelişimini etkileyen önemli toplumsal faktörler olacaktır.

Kaynakça:

- Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011.
<http://www.pkkonline.com/tr/index.php?sys=article&artID=652>
- Aguilar, Filomeno V., Jr. 2005. "Rural Land Struggles in Asia: Overview of Selected Contexts", içinde *Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, edited by Sam Moyo and Paris Yeros, New York: Zed Books
- Akkaya, Ahmet Hamdi ve Joost Jongerden. 2011. "2000'lerde PKK: Kırılmalara Rağmen Süreklilik?", *Toplum ve Kuram Dergisi*, Sayı 4, Toplum ve Kuram Yayınları.
- Arrighi, Giovanni, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein. 1986. *Antisystemic Movements*, New York: Verso.
- BDP. 2011. Parti Programı, <http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/program.html>

- Bello, Walden. 2009. "Robert McNamara's Second Vietnam", Washington, DC: *Foreign Policy In Focus*, July 13, 2009, http://www.fpiif.org/articles/robert_mcnamaras_second_vietnam
- Bernstein, Henry. 2006. "From Transition to Globalization: Agrarian Questions of Capital and Labour", A Paper for Presentation to the Workshop on 'The Peasantry and the Development of Capitalism in Comparative Perspective', as part of the International Conference on Land, Property, Social Justice and Development.
- Bianet, 2011, 21 Şubat. <http://bianet.org/bianet/toplum/128038-viransehirde-komun-kuruluyor>
- Bianet, 2010, 20 Ağustos. <http://bianet.org/bianet/siyaset/124273-ocalan-demo-kratik-ozerkliki-anlatti>
- Borras Jr, Saturnino M., Marc Edelman ve Christobal Kay. 2008. "Transnational Agrarian Movements: Origins and Politics, Campaigns and Impact", *Journal of Agrarian Change*, Vol.8 Nos.2 and 3, April and July 2008, pp.169-204.
- Derlugian, M.Georgi. 1998. "The Social Cohesion of the States", içinde *The Age of Transition Trajectory of the World System 1945-2025*, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, London: Zed Books.
- DHA, 2010. <http://www.dha.com.tr/haberdetay.asp?Newsid=129962>
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2011. <http://www.diyarbakir.bel.tr/NewsDetail.aspx?ID=4567&natid=0>
- DTK, 2010. Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı
- DTP, 2007. Siyasi Tutum Belgesi
- Edelman, Marc. 2005. "Bringing the Moral Economy back in...to the Study 21st Century Transnational Peasant Movements", *American Anthropologist*, Vol.107, Issue 3, pp.331-345.
- Goodwin, Jeff. 2001. *No Other Way Out - States And Revolutionary Movements, 1945-1991*, New York: Cambridge University Press.
- Kalouche, Fouad ve Eric Mielants. 2008. "Transformations of the World-System and Antisystemic Movements: 1968-2005" (der.) William G. Martin, *Making Waves Worldwide Social Movements, 1750-2005*.
- Kempton, R. Daniel. 1989. *Soviet Strategy Toward Southern Africa-The National Liberation Movement Connection*, New York: Praeger Publishers.
- McMicheal, Philip. 2007. "Reframing Development: Global Peasant Movements and the New Agrarian Question", *Revista Nera* – Ano 10, N.10 – Janeiro-Juno De 2007.
- McMicheal, Philip. 2008. "Peasants Make Their Own History, But Not Just as They Please...", *Journal of Agrarian Change*, Vol.8 Nos.2 and 3, April and July 2008, pp.205-228.
- Migdal, Joel S. 1974. *Peasants, Politics, and Revolution*, Princeton: Princeton University Press.
- Moyo, Sam ve Paris Yeros. 2005. "Resurgence of Rural Movements Under

- Neoliberalism”, içinde *Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, edited by Sam Moyo and Paris Yeros, New York: Zed Books
- Moyo, Sam ve Paris Yeros. 2005. “Land Occupation and Land Reform in Zimbabwe: Towards the National Democratic Revolution”, içinde *Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, edited by Sam Moyo and Paris Yeros, New York: Zed Books.
- Öcalan, Abdullah. 1978. *Kürdistan Devriminin Yolu*, Weşanên Serxwebûn 24, Herausgeber: Agri Verlag Vogelsanger Str. 286 D-50825 Köln
- Öcalan, Abdullah. 1998. “Sosyalizmde Israr İnsan Olmakta Isrardır”, Weşanên Serxwebûn 87.
- Öcalan, Abdullah. 2003. *Özgür İnsan Savunması*, <http://www.scribd.com/doc/20054887/Ozgur-%C4%B0nsan-Savunmas%C4%B1>
- Öcalan, Abdullah. 2009. *Özgürlük Sosyolojisi*, <http://www.scribd.com/doc/34893409/A-Ocalan-Ozgurluk-Sosyolojisi>
- Öcalan, Abdullah. 2009a. *Kapitalist Modernitenin Aşılma Sorunları ve Demokratikleşme*, 1. kitap: UYGARLIK, Maskeli Tanrılar ve Örtük Krallar Çağı. http://www.pkkonline.com/tr/files/books/Yeni_savunma.pdf
- Öcalan, Abdullah. 2010. *Ortadoğuda Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü*, Mezopotamya Yayınları.
- Öcalan, Abdullah. 2011. “Türkiyede Demokratikleşme Sorunları, Kürdistan’da Çözüm Modelleri (Yol Haritası)”, http://rojevakurdistan.com/turkce/files/ocalanin_yol_haritasi.pdf
- Özcan, Ali Kemal. 2006. *Turkey’s Kurds A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, New York: Routledge.
- Paige, Jeffrey. 1997. *Coffee and Power Revolution and the Rise of Democracy in Central America*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Para ve Borsa. 2010. <http://www.paraborsa.net/tusiad-diyarbakira-gidecek-bdp-yatirim-gelin-cagrisi-yapacak>
- Petras, James. 2005. “The Centrality of Peasant Movements in Latin America: Achievements and Limitations”, *Synthesis/Regeneration* 38 (Fall 2005)
- PKK. 1978. PKK Kuruluş Bildirisi. N.A
- PKK. 1995. 1995 Programı. N.A
- PKK. 2005. Yeniden İnşa Bildirgesi. N.A
- Scott, James C. 1976. *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, New Haven: Yale University Press.
- Toplum ve Kuram. 2010. “Kürt Hareketinin Kronolojisi (1960’lardan 1999’a)”, *Toplum ve Kuram Dergisi*, Sayı 4, İstanbul: Toplum ve Kuram Yayınları.
- Veltmeyer, Henry. 2005. “Dynamics of Land Occupations in Latin America, in

- Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa", Edited by: Sam Moyo and Paris Yeros, *Asia and Latin America*, New York: Zed Books.
- Vergara-Camus, Leandro. 2009. "The MST and the EZLN Struggle for Land: New Forms of Peasant Rebellion", *Journal of Agrarian Change*, Vol.9, No.3, July 2009, pp.365-391.
- Yüksekova Haber, 2011, 3 Aralık. <http://www.yuksekovabirlik.org.tr/-19-koyde-komunu-calismasi-699h.htm>
- Walker, Kathy Le Mons. 2008. "From Covert to Overt: Everyday Peasant Politics in China and the Implications for Transnational Agrarian Movements", in *Transnational Agrarian Movements Confronting Globalization* edited by Saturnino M. Borras Jr, Marc Edelman and Christobal Kay, Blackwell Publishing Ltd.
- Wallerstein, Immanuel. 2002. "New Revolts Against the System", *New Left Review* 18, November-December, 2002.
- Walton, John. 1984. *Reluctant Rebels Comparative Studies of Revolution and Underdevelopment*, New York:Columbia University Press.
- Wolf, Eric R. 1999. *Peasant Wars of the Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- Woods, Ngaire. 2006. *The Globalizers The IMF, the World Bank, and Their Borrowers*, Ithaca:Cornell University Press

Kürt Hareketi’ni Diyarbakır Cezaevi’ne ‘Hapsetmek’: İktidar, Özne ve Siyaset Üzerine Eleştirel Bir Deneme

Bahar Şahin Fırat ve Mesut Fırat***

Özet

Son yıllarda Kürtlerin ve Kürt “sorununun” inkâr edilmek yerine gerçekliğinin “yeni-den inşa” edilmeye çalışıldığına, bu yeniden inşa sürecinin en elverişli araçlarından birisinin ise, 12 Eylül’le hesaplaşmak söylemi çerçevesinde, Diyarbakır Cezaevi kılınıdğına tanık oluyoruz. Türkiye’de PKK özelinde Kürt hareketi ve dolayısıyla Kürt “sorununun” oluşum ve seyrinin Diyarbakır Cezaevi’nde yaşanan ve sonrasında da takip eden kötü uygulamalara tepki olarak ele alınmasının, gerçekliği çarpıtmak anlamına geleceğini iddia eden bu yazı, Kürt hareketinin söylemsel olarak Diyarbakır Cezaevi’ne “hapsedilerek” siyaseten yok sayılmaya çalışıldığını savlıyor. Kürtlerle devlet arasında bir “sözleşme”nin olmadığı gerçeğini hatırlatan yazı, Diyarbakır Cezaevi’ndeki direniş pratiklerinin ve Kürt “sorunundaki” sürekliliğin göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekerek, iktidar, özne ve siyaset bağlamında, Kürt hareketinin Diyarbakır Cezaevi’nde doğduğuna ilişkin hegemonik söylemi tartışmaya çalışıyor.

Giriş

“Sen yanlış biliyorsun, senin ağrıyan dişin sağda değil, soldadır.”¹

Uzunca sayılabilecek bir suskunluk döneminin ardından, Diyarbakır Askeri Cezaevi vahşetine tanık olanların anlattıkları, Türkiye’de Kürt sorununun gelişimini tahlil edenler için bir nevi “bulunmaz Hint kumaşı”na dönüştü. Cezaevinde uygulanan şiddetin Kürt mahkûmlar üzerinde PKK’ye katılımları olağanüstü düzeyde arttıracak bir etki yaratmış olması, son yıllarda Kürt hareketinin içinde de, meseleye “dışarıdan” bakanlarca da sıklıkla dile getirilen, kabul gören önemli bir argümana dönüştü. Girişteki “alaycı” görünebilecek yaklaşımımızın sebebi, Diyarbakır Cezaevi’ndeki (insan kötücüllüğünün -ve onun sıradanlığının-² hayal

*İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

**İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

1- Cezaevi hekiminin ağrıyan dişini çektiirmek isteyen tutukluya verdiği cevap. Çayan Demirel, Diyarbakır 5 No.lu belgeselinden bir tanıklık

2- Bkz. Arendt, Hannah (1979) Eichmann in Jerusalem- A Report on the Banality of Evil, Penguin Books: New York, 1979.

edilebilir sınırlarını zorlayan) uygulamaları ne Kürt hareketi ne de bu uygulamalara doğrudan maruz kalanlar için marjinalleştirmek ve önemsiz kılmak değil. 1980-84 arasında 5.000 mahkûmun kaldığı Diyarbakır Cezaevi'nde yaşanan deneyim, yaşamı orada son bulanlar için de, yaşamına travmalar, psikolojik ve fiziksel hasarlar ve "sakatlıklarla" devam etmek zorunda kalanlar veya mücadeleyi dağlara (sonraları "ovalara") taşıyanlar için de elbette şekillendirici, motive edici, harekete geçirci distopik bir deneyim olarak okunabilir. Her şey bir yana, Aziz Nesin'in dahi Kürtlerin hayal güçlerinin ürünü olarak gördüğü Diyarbakır tecrübesinin nihayet Kürtlerin belleğindeki mahzenlerden çıkarak toplumsal bir "görünürlük" kazanması bile başlı başına önemli bir gelişmedir.³ Ne var ki, bu görünürlük, bireysel ve toplumsal hakikatin henüz kendisi değil, ancak bir semptomu olarak değerlendirilebilir.

İtirazımız, özellikle son yıllarda Türkiye'de PKK özelinde Kürt hareketinin ve dolaşısıyla Kürt "sorununun" oluşum ve seyri konuşulurken; Kürt hareketinin, kendi dinamikleri, iç çekişmeleri, örgütlenme süreci, toplumsal bağlam ve tabanı, kısacası kendi özneliği ve öznelliği yok sayılarak, sadece Diyarbakır Cezaevi'nde yaşanan ve sonrasında da takip eden kötü uygulamalara tepki olarak ele alınmasıdır. Diğer bir deyişle, iktidarın⁴ "yol açtıkları" üzerinden, edilgen bir konuma indirgenerek tek taraflı bir okumaya maruz bırakılmasıdır. Böyle indirgemeci bir okumanın çeşitli sakıncaları olduğunu düşünüyoruz. Öncelikle iktidar, Kürt meselesi tartışmalarını 1980 sonrası dönemde gelişen PKK hareketine, PKK'nin ortaya çıkışını da Diyarbakır Cezaevi'ne hapsederek Cumhuriyet tarihi boyunca Kürtlerle ilgili politikalarının sürekliliğini görünmez kılmaktadır. Böylelikle, Cumhuriyet öncesinde başlayan ve çeşitli biçimlerde günümüze dek süren Kürt hareket(ler)inin eylem ve eyleycilerini ve onların öznelliklerini okuma dışı bırak-

3- "Aziz Nesin, 'Çocuklar' dedi, 'bu cezaeviyle ilgili çok şey söylendi, ancak siz orada canlı yaşayanlardansınız, sizden dinlemek istiyorum'. Anlatmaya başladım, mesela 'banyoya giderken, mahkemeye giderken, mahkemeden dönerken, görüşmeye giderken, işte havalandırmaya çıkarılırken' gibi başlıkların altında cezaevini anlatıyorum. Benden sonra Mesut devam ediyor. Sonra ben anlatıyorum; o anlatıyor. Neyse böyle 27- 28 tane olayı Aziz Nesin'e anlattık. Tabii biz bunları anlatırken Aziz Nesin çok dalmıştı; pencereden, yağın karı seyrediyordu. Sonra bir ara dönüp bize baktı ve şunu söyledi: 'Yahu çocuklar, ben kendi hayal dünyamı çok geniş biliyordum. Ama bakıyorum ki, Kürtlerin hayal dünyası benimkinden daha çok genişmiş'. Yani anlattıklarımıza inanmadı ve anlattıklarımızı bir hayal ürünü olarak değerlendirdi." Aktaran, Selim Dindar, Balçıçek Pamir röportajı, 25.08.2009, HaberTürk gazetesi

4- Bu noktada belirtmeliyiz ki "iktidar"dan kastımız, dar anlamda bugünkü AKP iktidarı değil, onu da içeren daha geniş ve katmanlı bir yapılar, söylemler ve eylemler sistemidir. İktidardan kastımız salt anlamıyla AKP olsa idi, Kürt hareketinin tarihsiz ve öznesiz kılınmasına dönük eleştirimizi geçersiz kılmış olurduk. Zira AKP de, sözünü ettiğimiz bu sistemin 2000'li yıllarda kazandığı biçimin görüngüsüdür ve tıpkı Kürt sorunu gibi öncesiz değildir.

makta, meseleye hangi tarihi okuyarak bakacağımıza da karar vermektedir.⁵ Kürtlerin elinden “aktör” olma hakkını alırken, paradoksal şekilde kendini meselelerin hâkim ama dolaylı aktörü olarak kuran iktidar, nihayet son dönemde sıkça karşılaştığımız “bu sorunu biz çözeriz” tavrını tam da böyle bir yerden kurabilmektedir. Neticede, Kürt hareketine kendisinin yol açtıkları üzerinden bakan iktidar, bugün yine kendisinin “açtığı yol”u Kürt meselesinin çözümünde makbul ve yegâne seçenek olarak dayatabilmekte, Kürt hareketine de “sen özne değilsin, karar veremez, talep edemez, eyleyemezsin; zaten temsil de etmiyorsun” diyebilmektedir.⁶ Aşağıda, dün de bugün de muktedirlerin Kürdün ağrıyan ve çekilmesi gereken dışının hangisi olduğunu Kürt’ten iyi bildiğini iddia edebilmesi, diğer bir deyişle Kürt hareketinin öznesizleştirilerek siyaset alanının dışına atılmaya çalışılması ile Diyarbakır Cezaevi çevresinde üretilen söylem arasındaki ilişkiyi tartışmaya çalışacağız.⁷

Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi: “Allah’ın Olmadığı, Peygamberin İzne Çıktığı” Yer

“Eğer biz gazeteciler, Diyarbakır Cezaevi’ni, insanlığa karşı işlenen suçların yaşandığı korkunç bir mekân olarak o dönemde tam sergileyebilmiş olsaydık, Türkiye’de belki bazı şeyler değişirdi”⁸

Hasan Cemal’in muhtemelen iyi niyet ve dayanışma duygusuyla ve Türkiye medyasının suskunluk siyaseti üzerinden iktidara eklemelenmesini eleştirmek üzere dile getirdiği cümlesini biraz daha yakından bir okumaya tabi tutarak başlayalım. Diyarbakır Askeri Cezaevi, hiç şüphe yok ki korkunç bir mekândı. Çeşitli tanıklık-

5- Kürtlerin mevcut sisteme itirazları bilindiği üzere 1830’lardan itibaren Osmanlı’da gelişen merkezileşme politikalarına karşı gösterdikleri direnişlerle başlar. Her ne kadar bu direnişler, bugünden bakıldığında, merkezileşmeye karşı dar bir elit çevrenin tepkisi olarak görülse de aslında Kürt hareketi için belirleyici olanın “özerk olma hali” olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Bugünün dili, mitik bir tarih ve hayali bir cemaat kurmak üzere bu direnişlerin Kürtlükle zorla ilişkilendirildiğini, aslında bu direnişlerin Kürdî bir boyutunun olmadığını da söyler. Aynı coğrafi mekânda gelişen bu hareketleri birbirinden koparıp atomize etme arzusu aslında Kürtleri öznesiz ve tarihsiz kılma çabalarının ideolojik bir yansıması olarak da okunabilir.

6- Muhakkak ki Kürt hareketi, Cumhuriyet tarihi boyunca ideolojik ve politik olarak çeşitlilikler göstermiştir. Özellikle 1970-80 arasında çok sayıda Kürt örgütü siyasal faaliyet göstermiş ve soruna dair farklı tanımlar, çözüm araçları ve önerileri geliştirmişlerdir. Bu örgütlerle ilgili bir tartışma, bu yazının kapsamı dışındadır. Bu yazıda, aksi belirtilmedikçe Kürt hareketinden kastedilen PKK ve HEP’ten BDP’ye uzanan legal Kürt siyasî partileri olacaktır.

7- Hâlihazırda Diyarbakır Cezaevi hakkında yazılanlar, büyük ölçüde kişisel tanıklıkların aktarımı ve anı kitaplarından oluşmaktadır. Yakın tarihin bu önemli anlarından birine ilişkin üretilecek nice çalışmaya ihtiyaç olduğunu vurgulayarak, alternatif bir okuma önerisi olmasını amaçladığımız bu çalışmanın eksiksiz bir yorum olduğu iddiasını taşımadığımızı belirtmek isteriz.

8- Aktaran Neşe Düzel, “Üç Yıllı Cehennemde Geçirdi”, 23 Haziran 2003, Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=673856>

ların aktardıklarından biliyoruz ki, Diyarbakır Cezaevi sadece bir cezaevi değil, aynı zamanda bir askeri okuldu ve mahkûmların “insan değil, düşman olarak görüldükleri” bu yerde “hemen ölmek gibi bir yükümlülükleri vardı.”⁹ 5 No.lu Cezaevi hem geleneksel baskıcı hem de disipline edici modern iktidar tekniklerinin bir arada kullanılarak beden ve zihinler üzerinde oluşturulan hâkimiyet aracılığıyla itaatin sağlanmaya çalışıldığı total bir kurumdu. Bu total kurumda, bedenler ve zihinler üzerindeki hâkimiyetin yaratılmasında, Foucault’un (1975) modern iktidarın başlıca kurulma mekânları olarak tarif ettiği hapisane, hastane ve okul pratiklerinin bileşiminden faydalandığını söylemek mümkündür. Mahkûmlar cezalandırılırken aynı zamanda “eğitilerek” bir şeye dönüştürülmeye çalışılıyordu. Önce eti, kemiği ve iliği boşaltılıp kimliksizleştirilmeye çalışılan mahkûmların içi zorunlu olarak ezberletilen ve keyfi bir rutinle okutulan (Nutuk, İstiklal Marşı, Andımız, vb.) metinlerle doldurulmaya çalışılıyordu:

... Mesela marşlar vardı. Son dönemlerde cezaevine gelen insanların çoğu, okuma yazma ve Türkçe bilmeyen köylü vatandaşlardı. Bunlara 58 tane marşı ezberletmek için orta-okul, lise mezunu ve öğretmen arkadaşları görevlendiriyorlardı. O marşları, Türkçe bilmeyen insan okuyamadığı zaman, gardiyan tarafından onun sorumlusuna dayak atılıyordu. Bunu çok yönlü düşünmek lazım; bu yöntemle hem itaati arttırmak amaçlanıyordu, yani o güne kadar karşısında yer aldığınız bir iradenin marşlarını artık siz öğreniyorsunuz. Bu, ilkin öğreten insanın üzerinde ruhsal bir çöküntü yaratıyor. Sonra öğreten ile öğretilen arasındaki ilişkiyi tahrip ediyor, bu da teslim almayı çok daha kolay sağlıyor. Herkesin gözü önünde yapılan uygulamaların amacı da ruhsal çöküntüyü hızlandırmaktı.¹⁰

Çeşitli fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet pratiklerinin uygulayıcıları sadece cezaevi yöneticileri ve gardiyanlar değil, cezaevi hekimleri de olabiliyordu. Hekimler, tut-sakların maruz kaldığı kötü uygulamalara kayıtsız kalarak, hastalıklarını tedavi etmeyi reddederek, yanlış tedaviler uygulayarak, hatta hastalanmalarına taammünden yol açarak, bizzat birer işkenceciye dönüşebiliyordu:

Dr. Orhan Özcanlı biz veremlilerin balgamlarını tahlil için toplar, mutfağa götürüp yemeklere karıştırır ve o gün bol miktarda yemeği bütün koğuşlara dağıttırır. Bir araştırma yapılırsa 1983 yılında Diyarbakır Cezaevi’ndeki veremli sayısının, bütün Türkiye’deki veremli sayısı kadar olduğu anlaşılacaktır ve bu da Dr. Orhan Özcanlı’nın ‘başarısıdır. Yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım tutuklulara bok yedirirdi. Dr. Orhan Özcanlı ise; ekmeğin üzerine krem deterjan sürdürerek yedirmeyi, toz

9- İsimsiz bir avukat, “Akıl Ötesi”, Serbestî Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s. 26.

10- Dr. Güllüoğlu, A. “5 Yıllık bir Kabustu”, Serbestî Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.15

deterjanı suya katarak içirtmeyi tercih ederdi. Yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım tutukluları aç bırakmaktan zevk alırdı. Dr. Orhan Özcanlı ise susuz bırakmaya bayılırdı. Diyarbakır sıcaklığında, yazın ortasında vana-dan suyu keserdi; beş veya altı gün tek damla su akmazdı. Tutuklular art arda düşer bayılırdı. ¹¹

Üstelik itaat etmesi ve kimliğinden sıyrılması gerekenler sadece mahkûmlar da değildi. Mahkûmları ziyarete gelen yakınları da cezaevinin baskıcı ve disipline edici uygulamalarından nasibini alıyordu. Total kurum, total bir cezalandırma alanı olarak işliyordu. Tıpkı mahkûmlar gibi ziyaretçilerin de, örneğin Kürtçe konuşması yasaktı. Kürtçe konuşan ziyaretçiler de tıpkı mahkûmlar gibi kötü muameleye maruz kalıyordu:

Doğrusu ziyaretçilerimizin gelmesini istemiyorduk; isimler okunup, isimleri ziyaretçisi olanların listesinde geçmeyenler seviniyorlardı... Ziyaretçilere de büyük eziyetler çektiriyorlardı; yani birisi dışarıdan cezaevinin ziyaretçi kabinine gelinceye kadar itilip kakılıyordu. Bir de benim nenem vardı, hiç Türkçe bilmezdi ve beni görmek için can atıyordu. Ama Cezaevine Türkçe bilmeyen ziyaretçiler alınmazlardı, çünkü yasaktı. Bir gün babamla annem, “Fato nene dilsizdir desek, acaba içeriye almazlar mı” diye düşünüyorlar ve bunda karar kalıyorlar. Dilsiz olduğu için imtihan da yapamazlar, “Türkçe biliyor mu bilmiyor mu” diye. Nenemi de çok sıkı tembihliyorlar. Velhasıl nenem bütün o dış kontrol noktalarındaki dürtüklemelere rağmen, dilsiz olarak imtihanını geçiyor. O gün nenem ziyaretime geldi, o “dilsiz” haliyle bana bakıyordu, gözlerinden yaşlar akıyordu; annem konuştu, babam konuştu, ama nenem hiç konuşmadı. “Nene konuş sen nasılsın?” dedim hiç ağzından bir kelime çıkmadı; sadece hıçkırıyordu, ağlıyordu ve öyle yaşlı gözlerle bana bakıyordu; tabii ben de bilmiyordum onun dilsiz diye tembihlendiğini. Sonra ben çıkmadan nenem öldü. ¹²

Mahkûmlarla ve cezaevi mekânıyla sınırlı olmayan bu total cezalandırma hali, doğrudan görünür şiddet araçları kadar, gizli şiddetle de gerçekleştiriliyordu. Bu süreci daha etraflıca resmedebilmek için, Arendt'in Nazi Almanyası ve Stalin dönemindeki Sovyet toplama kamplarını örnek vererek tartıştığı totaliteryanizmin işleyişine müracaat etmek anlamlı olacaktır. Arendt, Totaliteryanizmin Kökenleri (1958) adlı eserinde, totaliteryanizmin başvurduğu fiziksel şiddetin yol açtığı esas tahribatın, insanların “bildikleri dünyanın yitimi” olduğunu anlatır. Bununla kas-tettiği, kişilerin o ana kadar deneyimledikleri yaşamın kökten bir biçimde değişerek kurgusal bir dünyaya dönüşmesidir. Bu “yeni” dünyada her şey baş aşağı

11-- Aktaran Çürükkaya, Selim: “Diyarbakır Zindanı”,

http://www.diyarbakirzindani.com/index.php?option=com_content&task=view&id=128&Itemid=1

12- Bulut, S.: “Cehenneme Giden Yol”, Serbesti Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı

14, Eylül-Ekim 2003, s. 153

olmuştur, absürt ve hunhar olan istisna olmaktan çıkarak kuralın ta kendisi haline gelmiştir. Ayrıca hunhar ve absürt olan keyfi bir biçimde uygulanmaktadır. Bizzat keyfiyetin kendisi de, birbirinden bağımsız istisnai vakaların amalgamından ziyade, sistematik bir bütünlük olarak hayata geçirilmektedir.

Totaliteryanizmin par excellence'i olan toplama kamplarında tutsaklar, sadece aşına oldukları dış dünyadan ve gerçeklikten kopartılmazlar. Ayrıca kendi benliklerine (self-ness) de yabancılaştırılıp bir kitlenin ayrıştırılmış parçaları haline getirilir, hafızasız ve sözsüz bir yığına dönüştürülürler. Bu yığındaki tek tek herkes, vazgeçilebilir, yok edilebilir, öldürülebilir birer bedendir. Zira hepsi söyleme ve eyleme becerileri ellerinden alınan, kendiliğindenlikleri (spontaneity) inkâr edilen, farklılıkları imha edilmiş birer “yaşayan ölüye” dönüştürülür. Böylece çoğul insanlardan (men) tek bir İnsana (Man) dönüştürülmeye çalışılan kişilerin arasındaki ilişkisel (inter-est) olanakları da kapatılmış olur. Arendt, özgürlüğün temel ilkesi olarak tanımladığı hareket kapasitesinin, mekân olmadan var olamayacağını hatırlatır. Yaşayan ölülerin geçmişleri gibi, gelecek tasavvurlarının da yok edildiğini düşünürsek, totaliteryanizmin tutsağını salt mekânda değil, zamanda da, yani karanlık bir şimdiye de hapsettiğini söylemek mümkündür. Diyarbakır Cezaevi, aslında ne tam anlamıyla bir cezaevi, ne de bir toplama kampıydı. Belki de onu toplama kampına yakınlaştıran, nev-i şahsına münhasır kılan, dünyanın en kötü on cezaevi listesine sokan “şöhreti”, tam da kategorileştirilmesini ve anlaşılmasını imkânsız kılan bu “aradalık”, bu mutlak keyfiyet durumundan kaynaklanmaktadır. Nitekim Arendt'in toplama kampları deneyimi üzerine yazdıklarından 30 yıl sonra Diyarbakır Cezaevi'nde, yazarın bilinen dünyanın yitimi ve hakikatle gerçekdışının birbirine karışması olarak tarif ettiği durum, bir mahkûmun dilinden şöyle aktarılıyordu:

Yaşadıklarımızın gerçekliğinden kuşkuya düşebiliyorduk tabii. Mesela Mehmet Salih Besen olayında gerçeklik duygumu ben tamamen yitirdim. 50 yaşlarındaydı. TKİ'de memurdu. Kendisini ve bizleri ölü zannediyordu. 'Biz ölüyüz, şu anda kabirdeyiz' diyordu. Biz, 'Amca yok öyle bir şey, gerçek hayattayız' desek de, koğuşun aslında bir mezar olduğunu öyle mantıklı savunuyordu ki, ben dâhil bazılarımız ölü olduğumuza inanmaya başlamıştık. Mesela cuma günleri görüşme günümüzdü. Bize soruyordu. 'Bizi ziyarete gelenlere biz dokunabiliyor muyuz? Hayır. Bize uzaktan bakıyorlar, ağlıyorlar ve gidiyorlar. Çünkü onlar bizim kabrimizi ziyaret ediyorlar. Cizrede biliyorsunuz kabir ziyareti cumalarıdır' diyordu. Gardiyanların da Zebani olduğunu söylüyordu. Gerçekten de koğuşun camları boyalıydı. Biz dışarıyı göremiyorduk, koklayamıyorduk, duymıyorduk. Bu durum uzun sürdü ve ona yaşadığımızı bir türlü ispat edemiyorduk. Bir gün mazgal açıldı ve 'Mehmet Salih Besen hazırlansın, tahliye oluyor' dendi. Ben şahadet getirdim. Dedim ki, 'Biz yaşıyoruz...!' Salih amca ise 'Seyidim beni gönderme. Sen bana sahip çıkıyordun. Şimdi tek başıma mahşere hesap

vermeye gidiyorum' diye ağladı. Sonradan onunla birlikte tahliye olan gençten öğrendik ki, onları Siirt'teki sivil cezaevine götürmüşler. 'Eğer beni hanımım, çocuklarımla konuşturursan ölmediğime inanırım' demiş. Cezaevi müdürü de telefon etmelerine izin vermiş. Genç, Salih Amca'nın evini aramış, karşısına hanımı çıkmış. Telefonu Salih Amca'ya vermiş. Salih Amca, hanımına 'Ben sağ mıyım, ölmedim mi?' diye sormuş. Ve ahize yere düşmüş. Salih Amca, içerideki vahşeti görünce, oradan sağ kurtulacağına inanamadı. Sağ kurtulduğuna inandığında ise buna kalbi dayanmadı.¹³

Görüldüğü üzere, hakikatle gerçeğin birbirine karışması, bilinen dünyanın alt üst olarak yitmesi, geri dönüşsüz, mutlak bir kayba tekabül etmekteydi. Bilinen dünyanın imgesinin bir an için geri dönmesinin yarattığı zamansal kopukluk ve beraberinde gelen "şok" ise, ancak travma ve nihai kayıpla sonlanabiliyordu. Geçmişin geri döndüğü anda, gelecek yok oluyordu.

Sebeup/ Sonuç Karşıtlığının Ötesinde Bir Yorum

Ah şu Diyarbakır Cezaevi'nin bir dili olsa da konuşsa. Ah şu Diyarbakır Cezaevi 12 Eylül sonrasında yaşananları bir anlatsa. Ah şu 5. Koğuş dile gelip, o insanlık dışı işkenceleri, o insanlıktan uzak muameleleri bir söylesen. ... Ve istiyoruz ki orası artık varlığıyla sürekli bize 12 Eylül'ü hatırlatmasın istiyoruz, hatırlatmasın.¹⁴

Her ne kadar Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanmasının ardından başlayan fiili bir çatışmasızlık süreci söz konusuysa da, bu dönemi gerçek bir barış dönemi olarak düşünmek olanaklı değildir. İktidarın Kürt "sorunuyla", Kürt hareketinin (parlamento içi ve dışındaki) kurum ve temsilcileriyle ve bizzat Kürtlerle ilişkilendirilen başvurduğu katı ve çıplak tahakküme dayanan şiddet siyaseti bugün halen terk edilmemiştir. Bilakis, şiddet siyasetinin başat yöntem olmaktan çıktığını, ancak daha "rafine" ve "inceltilmiş" iktidar teknikleriyle birlikte var olduğunu gözlemlemek mümkündür. İktidar, artık Kürtleri ve Kürt "sorununu" müdanasız bir şekilde inkâr etmiyor, bunun yerine, onun gerçekliğini yeniden inşa etmeye çalışıyor. Bu yeniden inşa sürecinin en elverişli araçlarından birisi ise, 12 Eylül'le hesaplaşmak adına, Diyarbakır Cezaevi, kılınıyor. Fakat ne 12 Eylül'le ne de Diyarbakır Cezaevi süreciyle sahici bir hesaplaşma içine girildiğini söylemek mümkün görünmüyor. Nasıl ki Cumhuriyet politikalarının sürekliliğinden bağımsız bir kopuş anı olarak resmedilen 12 Eylül'ün bedenlere, toplumsal ve siyasal dokulara kazılı zih-

13- Aktaran Selim Dindar, Neşe Düzel Röportajı. 23 Haziran 2003, Radikal gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=673856>

14- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 03.09.2010, Diyarbakır Mitingi Konuşması. Tam metin için bkz. http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-diyarbakir-mitinginde-yaptigi-konusmanin-tam-metni_7292.html

niyeti, kurumları ve Cumhuriyet mirasıyla gerçek anlamda bir hesaplaşma yaşanmıyorsa, sebep ve sonuçlarından, siyasal ve toplumsal bağlamından kopartılan, doğrudan ve sadece 12 Eylül'le bağlantılandırılarak süresizleştirilen, muktedirlerce bir "acı pornografisine" dönüştürülen Diyarbakır Cezaevi gerçeğiyle de hesaplaşılmamaktadır.

Diyarbakır Cezaevi'ndeki hunharlığa tanıklık edenler, anlattıklarının orada yaşadıklarının yüzde, binde hatta milyonda biri bile olmadığını söylemektedir. Mahkûmlar tanıklıklarında, kaba dayak, falaka, elektrik verme, ters ve düz askı, soğuk duş, coplanma, cop sokma, tecavüz, köpek saldırtma, buza yatırılma, fare, kurbağa gibi canlı hayvanlar, diş macunu, deterjan gibi kimyasallar ve dışkı yedirme, köpeğe tekmiil verdirme, esas duruşta yatmaya zorlama, lağım çukurlarına atılma, yaralara tuz doldurulması, dişlerin çekilmesi, aç ve susuz bırakma, çırlıçıplak soyma, birbirinin ağzına/ yüzüne işettirme, hastalıkların tedavi edilmemesi/ yanlış tedavi uygulanması ve ölümle tehdit etmeyi içeren pek çok işkence yönteminden bahsetmektedir. Tanıklıklar, öldürmeye dahi varan bu fiziksel ve cinsel şiddetin sıradanlığı, keyfiligi ve acımasızlığının yanında, psikolojik ve sembolik şiddetin de çok türlüşüne maruz kalındığını ortaya koymaktadır. Öyleyse, çok çeşitli işkence yöntemlerinin her birinin, kullanılan farklı teknikler dâhil, tüm detaylarıyla anlatılmasından sonra mağdurların hâlâ "bu ancak yüzde biridir" demesinin bir anlamı olmalıdır. Muhtemelen bu durum, tek tek işkencelerin toplamını aşan ve gündelik hayatın tamamına tutarlı bir bütünlük içerisinde nüfuz ettirilen bir total cezalandırma mantığının varlığıyla açıklanabilir. Belki de anlatılmamış başka bir işkence yöntemi kalmamıştır; anlatıl(a)mayan "% 99", işkenceyle elde edilmek istenen ve söze dökülemeyen kaybın ta kendisidir.

Bugün Diyarbakır Cezaevi üzerinde geçmişte yapılan "hataların" kabulü ve telafisi bağlamında geliştirilen söylemin esas olarak bu mağduriyetlere odaklandığı görülmektedir. Bu noktada sorunsallaştırılması gerektiğini düşündüğümüz iki boyut var: İlki, Diyarbakır Cezaevi'nde yaşananların günümüzün "geçmişle hesaplaşma" retoriğinde karşılığını bulan, "acı pornografisi" olarak tanımlamayı tercih ettiğimiz sahte yas ritüellerine ilişkindir. Diyarbakır Cezaevi, elbette tutsakların bugün kendilerinin dahi hatırlarken (belki) sansürlendiği, (belki) hatırlamak istemediği korkunç uygulamalara sahne olmuştur. Niyetimiz, bu uygulamaların korkunçluğunu hafifletmek; yaşananları teorik bilginin gölgesine yığarak silikleştirmek, önemsizleştirmek değil; tersine, iktidarın söyleminde salt bir mağduriyetler manzumesine dönüşen Diyarbakır deneyiminin yok sayılan direniş kısmına dikkat çekmektir. Zira Diyarbakır Cezaevi, hunharlığın mekânı olduğu kadar, tutsakların kendi bedeni üzerinden iktidara karşı geliştirdiği isyanın ve kaybını telafi etme çabasının da mekânıdır. Diyarbakır Cezaevini 1980 sonrasında Kürt hareketinin, özel olarak PKK'nin gelişiminde belirleyici kılan unsur, iktidarın düşünmemizi istediği gibi cezaevi yönetiminin vahşi uygulamalarında değil, üç kibrit

çöpüyle Mazlum Doğan'ın¹⁵ ve çaputlarla bedenlerini birbirine bağlayan "Dörtlerin"¹⁶ kendilerini ateşe vermesi ve Kemal Pir'lerin¹⁷ ölüm orucuna yatmasında sembolleşen direniş pratiklerinde aranmalıdır. Hatırlatmak gerekir ki, cezaevi sürecinde, salt kötü muameleye atfedilen inşa edici güç de yanıltıcı olabilmektedir. İşkence, bedenın kendisiyle ve dışarıyla olan ilişkisini bozarak hem bedenın kapasitesi açısından hem de bedenın bilinçle olan ilişkiselliği açısından bir güç kaybına yol açsa da, asıl belirleyici olan işkenceye maruz kalan tarafından geliştirilen isyan hafızasının, anlık zamanı geçmiş ve gelecekle ilintilendirerek yarattığı öz-bilinçlilik (self-reflexivity). Bu öz-bilinçlilik, tutsakların kendilerine dayatılan hunharlıktaki çıkışsızlıktan ve kendilerini nesneleştiren cezaevi gerçekliğinden kendi bedenlerini, kayıplarının yası olarak kurban ederek kurtuldukları bir düşünme ve eyleme halidir. Bu düşünme ve eyleme hali, geçmişini geri getirirken hem geleceği hem de bu ikisinin arasındaki sürekliliği kurması bakımından da hayatidir.¹⁸ Belki de bu yüzden, Diyarbakır Cezaevi'ni Türkiye'nin Auschwitz'i olarak tanımlamak, fotoğrafın sadece bir yanını görmek olacaktır.

İkinci olarak, Diyarbakır Cezaevi, mağdurların anlattıklarından ve Cumhuriyet tarihi boyunca iktidarın Kürtlerle ilişkilene biçiminden anladığımız kadıyla, darbe ortamının yarattığı hesapta olmayan bir "hata", anlık bir irrasyonellik, münferit bir kötücüllük değildir. Bizzat Kürt olanın, geçmişini ile birlikte yargılanıp cezalandırıldığı toplu ve total bir infaz kurumu olan Diyarbakır Cezaevi'ne dair yaşayanların aktardıklarından anlaşılmaktadır ki, iktidarın hafızasında, Kürtlerin cezalandırılması gereken bir öncesi vardır. Dolayısıyla, bugün, Diyarbakır Cezaevi'ni "PKK belasını" doğuran yer olarak resmetme çabasında ve bunun politik yansımalarında ne iyi niyet ne de sahicilik aramak mümkün değildir. İktidar ve iktidarın dili, PKK'nın gelişimini salt Diyarbakır Cezaevi'ndeki uygulamalara "tepki" üzerinden okuyarak, Kürtlerin başlama ve sürdürme potansiyellerini, kendiliklerinden eyleme becerilerini ve bunun ardındaki tarihsel deneyim ve birikimi görmezden gelmekte, Kürtlerin içinde bulunduğu her türlü eylem alanı ve biçimini iktidarın varlığı ve eyledikleri üzerinden, kendine bağlı olarak tarif etmektedir. Dolayısıyla, neyin söylenip, neyin gizleneceğinin bilgisini de kendisi üretmekte ve dolaşıma sokmaktadır.

15- Mazlum Doğan, 1982'nin Newroz gününde cezaevindeki baskılan protesto etmek için yaşamına son verdi.

16- 17 Mayıs 1982'de Ferhat Kutay, Necmi Öner, Mahmut Zengin, Eşref Anyık, cezaevi ortamını protesto etmek için üzerlerine neft dökerek kendilerini yakdılar.

17- Cezaevindeki ilk toplu açlık grevi, Ocak 1981'de yapılmıştı. Devam eden işkenceleri protesto etmek için başlatılan ölüm orucunda Kemal Pir (7.9.1982), M. Hayri Durmuş (12.9.1982), Akif Yılmaz (15.9.1982) ve Ali Çiçek (17.9.1982) hayatını kaybetti.

18- Benzer bir analiz için, İRA militanlarının cezaevindeki Dirty Protest (1978) eylemlerini, "bastırılanın geri dönüşü" olarak tanımlayan ve eylemleri İrlanda tarihini kayıt altına alma/açığa çıkarması üzerinden değerlendirilen Aretxaga'ya (1995) bakılabilir.

Diyarbakır Cezaevi milat olarak belirlendiğinde, Kürt sorunu, 1980 sonrası Kürt hareketi ve esas olarak PKK, bir “yok-tarihten” türemiş, öncesiz ve birikimsiz “an”lar olarak resmedilmektedir. Nasıl ki cezaevinde mahkûmların var oluşları, öncesiz ve sonsuz bir “şimdinin” içine hapsedilmek istendiyse, Kürt hareketi de Diyarbakır cezaevinin içine hapsedilmeye çalışılmaktadır. Kürt hareketinin varlığı ancak muktedir olanın yaptığı veya yapmadığı şeylere tepki vermek üzerinden, yani edilgen bir pozisyon olarak düşünülebilir hale getirildiği ölçüde, içinde barındırdığı sınıfsal, dinsel, ideolojik, politik ve yerellikten menkul büyüklü küçüklü farklar görmezden gelindiği gibi, siyaset yapma kapasitesi de yok sayılarak, tekil ve homojen bir devlet-karşıtlığı olarak var olabilmektedir. Paradoksal olarak ise, Kürt hareketi söylemsel düzeyde böyle var kılınarak aslında yok sayılmaktadır.

Oysa Diyarbakır Cezaevi’ndeki mahkûmlar, ya 1980 öncesinin birbirinden farklı politik çizgideki örgütlerinin yöneticisi, mensubu veya sempatizanı veya hiçbir politik örgütle bağlantısı bulunmayan, sadece “doğan güneşe karşı çıkmış”, çiftçilik, çobanlık, tüccarlık, öğretmenlik, hekimlik vb. işlerle uğraşan “sıradan” kişilerdi.¹⁹ Diyarbakır Cezaevi’nde niye bulundukları, başlarına gelen felaketin gerekçesi, bu felakete nasıl karşı koymak gerektiği konusunda her birinin ayrı bir değerlendirmesi ve eylemi vardı. PKK’lı, KDP’li, TİKKO’lu, KUK’lu, Rizgarîci, Ala Rizgarîci, DİSK’li, TÖB-DER’li, TKEP’li, DDKO’lu, TKSP’li, TKDP’li, KAWA’cı, Dengê Kawacı, her yaştan, her sınıftan, her aşiretten Kürtler, Diyarbakır Cezaevi’ndeki gerçekliği başka başka açılardan algılayıp gerçeklik, yaşam, ölüm, direniş, onur, dayanışma ve ihanete ilişkin farklı yorumlar geliştirdi. Her bir deneyim ve yorum, bir aidiyet olarak Kürt olma halini farklı açılardan besleyip bir siyaset pozisyonuna dönüştürdü ya da dönüştür(e)medi.

İktidarın, Kürt hareketinin Diyarbakır Cezaevi’nde doğmuş olduğuna ilişkin iddiası o kadar abartılı ve yanıltıcıdır ki, hem bu saydığımız farklı pozisyonların tarihsel varlığını görünmez kılar ve önemsizleştirir, hem de hareketin 1980 sonrasındaki en önemli aktörünün güçlenmesini, salt cunta dönemine has kimi kötü uygulamalarının sonucuna indirger. Eskinin müstakbel Türk’ü ve 90’ların sözde vatandaşı Kürtler (Yeğen, 2006), nihayet 2000’li yıllarla birlikte “vatandaşlığa” terfi etmişlerse de, iktidarın indinde en fazla devletin karanlık odaklarınca mağduriyete uğratılan, acı çeken ve acısı tazmin edilebilir sayılan, haksızlığa uğramış tek tek bireyler olabilmişlerdir. Kürtleri mağduriyet pozisyonuna hapseden bu yaklaşım, Kürt sorununu Diyarbakır Cezaevi’ndeki kötü uygulamalara indirgeyerek sorunun sürekliliğini gizlediği gibi, Kürtlere bu sorunun nihai olarak nasıl çözüleceği konusunda söz söyleme hakkını da vermemektedir. İktidar, Kürtlerin çektiği acıyı zaten bildiği iddiasındadır, ama Kürde kendi acısını anlatma ve acısının nasıl taz-

19- Daş, H.: “Doğan Güneşe Karşı Çıktın”, Serbestî Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.49

min edileceğini belirleme hakkını tanımaktan imtina eder. Kürtlerin acı çekme (ve acıya tepki verme) hakkını teslim eden iktidar, tepki vermek dışındaki olasılıkları, diğer bir deyişle Arendt'in (1958) siyasetin bizzat kendisi olarak tarif ettiği kendiliğindenliğin alanını, başlama ve sürdürme kapasitelerini, direnişi sürekli eyleme dönüştürme kararlılığını yok sayarak, aslında Kürtlere siyaset yapma imkânını kapatır.

Diğer yanda, iktidar Kürt hareketinin 80 sonrasındaki en önemli aktörüne kendine koyduğu isimle seslenilmesine bile tahammül edemez. PKK, PeKeKe olarak yok sayılarak, ancak iktidarın dilinde PeKaKa'ya dönüştürülebildiği ölçüde var olabilmektedir. Hatta "reklamı yapılmış olur" gerekçesiyle örgütten bahsederken adının zikredilmeyerek "malum örgüt" denmesi dahi salık verilebilmektedir. Öznesizleştirme süreci tam da burada başlamaktadır adeta; özne kendi adını kendi koymıyorsa, hatta isimsizleştiriliyorsa, nasıl özne olabilir? Vurgulamak gerekir ki, iktidarın dilinde PeKeKe'nin PeKaKa'ya dönüşerek var olması sadece harf, dolayısıyla dil değişikliğinin yarattığı farktan kaynaklanmamaktadır. PeKeKe'nin PeKaKa'ya dönüştürülerek var kabul edildiğinde maruz kaldığı nitelemeler bu tercihin nedenlerini de içinde barındırmaktadır. Devlet, Cumhuriyet tarihi boyunca Kürtleri Türk olduklarına ikna edemediği ve Türkleştiremediği gibi, bu "projenin" başarısızlığının nedeni olarak da milliyetçilik/ bölücülük/ terörizm ekseninde tanımladığı Kürt hareketini göstermiştir. Kürt hareketi, bu niteliklerle tanımlanarak var kabul edilirken, aslında tam da bu nitelikler üzerinden yok edilmesinin söylemsel ve politik gerekçeleri yaratılmakta ve meşru hale getirilmektedir. İktidar, "Kürt milliyetçiliğini" kendi "makbul" milliyetçiliğinin karşısı veya Kürtlüğün "etnik bölücülüğünü" Türklüğün birleştiriciliğine karşı olarak tanımladığında, kendinden bağımsız olarak talep etme, karşı koyma, direnme, üretme, eyleme ve söyleme imkânı olmayan, dolayısıyla özne olmayan bir hareket tarif etmektedir. Kürt hareketi iktidarın algısında, söyleminde ve eyleminde ancak yok edilmek üzere var kılıp; tekil, homojen, milliyetçi/bölücü/terörist bir nesneye dönüştürülmektedir.

Sonuç Yerine

Mahkûmların ortak ifadesiyle, şimdiye kadar yaşanan hiçbir deneyime benzemesiyle biriciklik arz eden Diyarbakır Askeri Cezaevi, iktidarın her anlamda mutlaklığı kurmaya çalıştığı bir yer olmasına karşın, farklı algı ve deneyimlerle, karşı koyuş ya da kabullenmeler üzerinden farklı öznelere üretti. Eğer Kürt hareketini iktidarın yapmamızı istediği gibi, etki-tepki ilişkisine dayalı kaba bir nedensellik üzerinden değil de, bir aidiyetin siyasi kategoriye dönüşme sürecinin tarihsel şartlarını, süreklilik, özgünlük ve olumsuzluk durumlarıyla birlikte ele alarak okuyabilirsek, meseleye iktidarın belirlediği alanın dışından bakmamız mümkün olabilir. Böylesi bir okuma, örneğin, Diyarbakır Cezaevi'nde babalarla oğullara aynı copun sokulmasıyla, Dersim isyanı lideri Seyit Rıza'nın son arzusu olmasına rağmen, oğlunun idam edilmesini gördükten sonra infaz edilmesi arasındaki bağlantıyı kura-

bilmeyi; veya Kürt hareketinde daha 1950’lerde iktidara günümüzün insan hakları perspektifinden seslenen aktörlerin varlığını (ve onları yaratan koşulların sürekliliğini) görebilmeyi gerektirir:

... Bizce, nasıl ki anadili Türkçe olan vatandaş çekinmeden, korkmadan, herhangi bir takibata duçar olmadan, kendisine Türk diyor, diye-biliyor ise, asgari dört bin seneden beri aynı topraklar üzerinde fasilasız yaşamış bulunan ve Türk ile aynı çatı altında yaşaması –bidayette sarıh ve kesin muahedeler ve fermanlar ile bilahare, yani Lozan Muahedesinde ifadesini bulan zımnî anlaşma ile- hasbelkader zaruret olan Kürd’ün dahi, kendisine devletin Kürt vatandaşı demesi, evladına mektepte, resmi dil olan Türkçe yanında ana dili olan Kürtçenin de okutulmasını istemesi kadar tabii ve ahdi bir şey olamaz.²⁰

Aksi takdirde, Kürt hareketi öncesi olmayan bir Diyarbakır Cezaevi olgusuyla, iktidarın adını ve biçimini tanımladığı, eyleyemeyen, söyleyemeyen, üretemeyen, amorf bir öznesizlik pozisyonuna mahkûm edilir. İktidar, Kürt hareketini öznesizleştirmek, anonimleştirerek temsilcisiz kılmak ve siyaset alanının dışına atabilmek için hem bu sürekliliği göz ardı etmekte, hem de hareketin temsilcilerini ve eylemlerini salt terörle ilişkilendirerek Kürt meselesinin tarihsel, siyasal ve toplumsal zeminini çarpıtmaktadır (misrepresentation). Oysa makbul bulunan tarihin sayfalarına yansımayan dönemler daha dikkatlice incelendiğinde, silahlı mücadelenin 1984’ten itibaren Kürtlerin “29. İsyanına” önderlik eden PKK’nın icadı olmadığı görülecektir. 1923 sonrasında gerçekleşen tüm Kürt isyanları silahlı ayaklanmalardır; her birinde iktidarın çeşitli uygulamalarına, hatta iktidarın kendisine dönük bir tepki söz konusudur elbette, ama her birinde farklı bir yerellik, dini, politik-ideolojik motivasyon ve toplumsal katılım da gözlenmektedir. Dolayısıyla mağdurlarınca vahşet, cehennem, akıl ötesi, kâbus gibi sözcüklerle anılan Diyarbakır Cezaevi deneyimini silahlı mücadeleye, yani PKK’ye katılımın tek başına yeterli nedeni olarak ele alan bir bakış açısı, hem PKK’yi hem de geri kalan 28 isyanı yaratan nesnel ve öznel koşulları görmezden geleceği gibi, mağdurların Diyarbakır Cezaevi’ne gelmezden önce geliştirdikleri ve bizzat orada ortaya çıkan farklı öznellik pozisyonlarına da kör kalmamıza neden olur.

Hülasa, Diyarbakır Cezaevi, kâbusun başladığı değil, olsa olsa kadim kâbusun kristalize olduğu yer olabilir. Zira Kürtlerin Cumhuriyetin egemenliğini ve kuruluş prensiplerini Türklerle veya devletle müzakere etme imkânı hiçbir zaman olmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ve Cumhuriyetin ilanını önceleyen süreçte var olduğu söylenen görüşmeler de hiçbir zaman sistematik bir boyut kazanmadığı gibi, Kürtlerin bu süreçte desteğini almak amacıyla geliştirilmiş pragmatik taktik-

20- Daş, H.: “Doğan Güneşe Karşı Çıktın”, Serbestî Diyarbakır 5 No.lu Askerî Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.49

ler olmaktan öteye geçmemiştir. Aynı bir entite olan Kürtler başlarına gelen oldu-bittiye aslında başından beri rıza göstermeyerek, hep karşı koydular. Ancak, Cumhuriyet tarihi Kürtlerin ayrı bir halk olduğu olgusunun inkârı ve milli birlik tablosu içinde eritilme siyaseti üzerine kurulduğundan, Kürtlerle devlet arasında bir “sözleşme”nin olmadığı gerçeği sürekli olarak perdelenmeye çalışıldı. Diyarbakır Cezaevi’ni anlamaya ve yorumlamaya çalışan herhangi bir okuma çabasının bu gerçeği göz ardı etmemesi gerekir. Kürtlerle devlet arasında başından beri var olmayan toplumsal sözleşmenin eksikliğini göz ardı ederek yapılacak her okuma, bugün Kürt hareketini, 1980 sonrasında Diyarbakır Cezaevi’nde yapılan kötü uygulamalara tepki olarak okumanın konforlu sınırları içinde kalmaya mahkûmdur.

Kaynakça

- Arendt, H. 1958. *The Origins of Totalitarianism*, World Pub. Co: Cleveland.
- Arendt, H. 1979. *Eichmann in Jerusalem- A Report on the Banality of Evil*, Penguin Books: New York.
- Aretxaga, B. 1995. “Dirty Protest. Symbolic Overdetermination and Gender in Northern Ireland Ethnic Violence”, *Ethos*, Cilt: 23, Sayı: 2, Haziran 1995, s. 123-148.
- Bulut, S. 2003. “Cehennem Giden Yol”, *Serbestî* Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s. 153.
- Bucak, M. R. 1991. *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü’ye Mektup*, Doz: İstanbul.
- Daş, H. 2003. “Doğan Güneşe Karşı Çıktın”, *Serbestî* Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül- Ekim 2003, s.49.
- Düzel, N. 2003. “Üç Yılı Cehennemde Geçirdi”, 23 Haziran 2003, *Radikal Gazetesi*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=673856>
- Foucault, M. 1975. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York: Vintage.
- Dr. Güllüoğlu, A. 2003. “5 Yıllık bir Kabustu”, *Serbestî* Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.15.
- İsimsiz, 2003. “Akıl Ötesi”, *Serbestî* Diyarbakır 5 No.lu Askeri Cezaevi Özel Sayısı, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s. 26.
- Yeğen, M. 2006. *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa- Cumhuriyet ve Kürtler*, İletişim: İstanbul.

Metin Yeğin ile Röportaj

Toplum ve Kuram Dergisi: Ax û Av kolektifinden bahseder misiniz biraz? Sizi bu projeyi yapmaya iten şey neydi? Bu fikir nasıl ortaya çıktı, neden Viranşehir?

Metin Yeğin: İnsanların temel bir hakkı var; bu hak da barınma hakkı. Bu dünyada olan herkes mutlaka bir ev sahibi olmak zorunda. Bu temel hakkı tartışırken benim bir sürü röportaj ya da konuşmada verdiğim örnek gene aklıma geldi, ona döneyim ben. İstiklal caddesi üzerinde bir tane deli görmüştüm. Deli yani, aklın hegemonyasından kurtulmuş. Bolulu Hasan Usta tatlıcısına girmeye çalışıyor. Polisler de bunu kenara çektiler, iyi davranıyorlar adama. Dediler ki: "Ne istiyorsun?" Bu dedi: "Yemek istedim vermediler." "Ee" dedi polis. "İçerde kendileri yiyor ama." Yani ben biraz böyle düşünüyorum. Beni ilgilendirmiyor onların borsaları, bankaları, mesai saatleri. Beni ilgilendirmiyor onların libor faizleri, bir yerlerden kârlılıkları falan filan. Biz eğer insansak, bizim yemek yeme hakkımız var. Su içme hakkımız var. Parasız sağlık ve eğitim hakkımız var. Ayrıca esas olarak barınma hakkımız var. İşte böyle bir barınma hakkının bu toplu konutlarla çözülebilmesi mümkün değil. Bunu dünya örnekleri gösteriyor. Şimdi toplu konutlar esas olarak radikal inşaat tekellerini besleyip onları yücelten unsurlardır. Ayrıca çok fiili olarak bakarsan, dünyanın hiçbir yerinde toplu konutlarda yoksullar oturmaz. Toplu konutlar, TOKİ benzeri konutlar ya zenginlerin rant aracıdır yani onların kiraladığı yerlerdir ya da orta sınıfın gelecek 15-20 yılını ipotek haline koydukları, yaşamalarını ipotek haline getirdikleri araçlardır. Bir yazıda söylemiştim: "Allah'ım bana uzun ömür ver ki; borcumu ödeyeyim, ipoteğe karşı rezil olmayayım." diye. Bunun benzerleri var. Mesela Şili'de bunların hepsi oldu. 17-18 yıl sonra onlar paraları ödeyemeyince atıldılar. Kimse farkında değil, TOKİ tapu vermez. Bizim yok etmeye çalıştığımız mülkiyetin bile kağıdını vermiyor TOKİ. Şili'de de böyle oldu; 17 yıl sonra evlerinden atıldılar. Atılmanızı demek, aynı zamanda işten atılmanızı demek; çünkü hiç kimse bakımsızları işe almaz. Onun için doğrudan evden atılmışlardı ve bir derenin kenarına çadır kurmuşlardı. Orda yaşamlarını idame ettirmeye ve aynı zaman da olanları protesto etmeye çalışıyorlardı. O zaman biz ne yapacağız, bu sorunu başka türlü çözmemiz lazım. Bunun için kerpiç evler çok iyi bir yöntem. Çünkü kerpiç evler özellikle betonarme evler gibi çok pahalı değil, çok daha az parayla inşa edilecek evler. İkincisi kerpiç evler ekolojik evler. Ekolojik evlerin iki yönü var: birincisi aslında bunlar organik yapılar, toprakla yapıldığı için. Kafanıza

nylon bir torba geçirdiğinizde 3-5 dakika sonra ölürsünüz. Betonarme evler de böyle oluyor; ama kerpiç evler içeriyle dışarıyı iç içe koyan, nefes alan yerlerdir. Bu yüzden de kerpiç evler bütün dünyada en sağlıklı evlerdir. Betonarme lobilerinin ve radikal inşaat tekellerinin dediklerine aldırmayın. Dünyadaki evlerin dörtte üçünü zaten insanlar kendileri yapmıştır. Bunların da en az yarısından fazlası kerpiç evlerdir. Bu yüzden biz barınma hakkını çözmek için kerpiç evler yapıyoruz. Bu organik, yapısal bir durum. Ayrıca sadece ekolojinin bir altı olarak organik diyorum. Aynı zamanda ekolojiktir. Çünkü ekoloji sadece hangi yapıyla inşa ettiğinize bakmaz, kerpiç malzemeyle villa yaparsanız o ekolojik değildir, bu yetmez. Organik bir yapıdır ama ekolojik değildir. Ekolojiklik aynı zaman da bunun inşa sürecidir. O evin yapılış kararının veriliş biçimidir, hiyerarşi dışında katılım biçimidir, eşitlikçi, birlikte bir inşa biçimidir. Onun için biz "Ax ü Av" projesinde ekolojik evler inşa ediyoruz. Bu proje aslında kaç yıldır vardı ama biraz zor aştık sorunları. Mesela Chavez Venezüella'da gecekonduya karşı kerpiç evler projesi yapmaya kalktı. Gene çelik kalasla kerpiç evler yapıyordu. Moğolistan'dan mühendisler getirmişti. O da tabi yukardan aşağıya doğruydı, ekolojik değil, organikkti. Güzel evlerdi ama kısmi kaldı.

TKD: Viranşehir'i tercih ederken sizi iten etkenler neydi?

M.Y: Biraz tesadüfler aslında. Başta söylemiştim ya film yapıyorum, yazıyorum, bir yerlerde konuşuyorum ama aynı zamanda bir de gezici vaiz olarak üst bir yerden konuşuyorum. Sempozyumlarda, kongrelerde, sokaklarda, yılda yüz yerde falan. Bunlardan bir tanesi de Viranşehir'di. Çok da politik bir ortam var aslında bölgede. Viranşehir'de bir sempozyumda Cumartesi saat 10:30'da konuştuğumda 1200 kişi geldi, kaldı. 750 kişi ayakta falan kalıyor. İnsanların böyle bir durumu vardı ve oranın daha önceki belediye başkanıyla konuşmuştuk, desteklemişti. Şimdi KCK operasyonundan dolayı cezaevinde. Şimdiki belediye başkanıyla konuştuk o da destek verdi ve o da şimdi cezaevinde. Ben bunları söyleyince herkes: "Hocam tabi gel, hemen. "Şimdi dünyanın öbür ucundan kalkacak adam buraya gelecek kerpiç ev yapmak için. Zaten bizim burada da olmaz" falan diyor. Sonra bunu yapmaya başlayınca insanlar şaşırıyor. Tabi başlarına bela oluyorsun "hadi şunu yapalım" deyince. Böyle bir süreç var. Kimsenin hayır dediği yok, herkes destekliyor. Geçen gün dedim, artık işkence kadar nefret edeceğim; "senin dediklerin güzel de, bu yapılabilir ama şimdi zamanı değil" demelerinden. Oysa tam zamanı. Şimdi ve bu şekilde başladı Viranşehir'de. Sandığımdan zor açtık, bu beni şaşırttı. Kimse hayır demedi. Doğrusu bir paradigma var "ekolojik demokrasi" ve bunun üzerine bizim yaptığımız şey bu ekolojik demokrasi açısından çok önemli bir örnek. Yani insanların katılımını sağlamak, demokratik mimari, sonra eşitlikçi, hep birlikte bir inşa süreci. Tamamen uygun bir süreç. Kimse hayır demiyor bölgede; ancak bunu kimse pratik olarak yorumlamıyor. Bu güne kadar da hemen hemen hiç yapılmamış. Yüksekova'yı bir tarafa koyalım, onun ayrı bir durumu var. Hiç yapılmamış diyebilirim. Bu yüzden kimse hayır demiyor ama insanların kafasındaki apartman

imajını yıkmak bile çok zor oldu. En yoksul insanın, mesela evi yok, çok kötü bir yerde yatıyor; kafasında bir şey yaratmaya başladığında bir apartman düşüncesi var. Köyden kente geldiği zaman apartman hayali var. Köyden kente, apartmana, apartmandan villaya geçiş düşüncesi var. Biz doğrudan villaya geçiyoruz aslında ama buna şaşıyor. Sandığımdan zor oldu. Bazen de orta sınıfla konuşmaya başlıyorsun. Onun kafasındaki imajı açmaya çalışıyorsun. Bunun için önce Arizona'da evlerin yüzde 90'ı kerpiçtir deyip fotoğraflarını gösteriyorsun. Bu "Villa ya" dedi herkes. Bunu yapıyorsun ama kandırmıyorsun. Bunu herkese toplu olarak anlatıyoruz sonra da herkese tek tek anlatıyoruz. Bu anlatımın içinde de şey var, biz mülkiyet vermiyoruz. Orada oturmak isteyen bir ömür oturabilir. Öldü mü çocuklarına kalabilir; ama orayı terk ederse, orayı satamaz, kiraya veremez, orayı boş da bırakamaz. Kolektifin diğer insanları orda kalır. Onlar kimin ihtiyacı varsa ona verirler. Bu önemli bir ayırım süreciydi. İkinci ayırım süreci ise; diyoruz ki "biz iyilik sever değiliz, burayı topraktan yapacağız; ama buranın kapısı var, penceresi var, damı var. Bunu sen karşılayacaksın; ama nasıl karşılayacaksın, aileler hep birlikte toplanacak; işte birinde hızar var, ötekimde planya var. Bir yandan camları kesiyoruz, bu şekilde karşılayacaksın, gidip bir yerden getirmeyeceksin." Ama bunu mutlaka yapabilir. O kadar yoksullar ki şuanda, evin bir tanesi 5 bin liraya çıkacak, mucize. Biz 50 tane evi bir tane TOKİ evi fiyatına çıkaracağız, hep birlikte yaptığımız için. Yine de 5 bin lirayı bulmaları çok zor insanların. Çok yoksul bir durum var. Buna rağmen biz ona hiçbir zaman "al sana bu 5 bin lirayı" demiyoruz böyle bir şey yok. Çünkü hem karara katılacak hem de sorumluluğa katılacak. Biz iyilik sever değiliz, sadaka vermiyoruz. Biz onurlu bir şekilde barınma hakkını hep birlikte inşa eden insanlarız. Bu yine bizim geçmişteki gecekondu sürecinden hem de özellikle MST (Topraksız İşçi Hareketi'nden), Meksika gecekondu deneyiminden çıkan bir sonuç. Bu çalışma süreci neredeyse "kutsal" bir süreç. Çalışmayı yücelttiğimiz için değil, bu süreçteki katılım için. Katılım şart. Bu katılma, dönüştürmeyi gerektiriyor. Hatta şöyle bir örnek veriyoruz: Bir arkadaş başından beri benimsemişti, her şey çok iyi. Bütün toplantılara geliyor ama o sırada kaza yaptı ve bacağı kırıldı, o katılamaz. Çünkü çalışmanın içinde olmak zorunda. Onun yerine başkası katılamaz zaten. Bir de onun içinde olup o dönüşümü, birlikte tuğla taşımayı, senle beraber, var olan güçlüğü, sabah 6'da kalkmayı, bir birimizle kavga etmeyi hatta, bunları birlikte yaşamak zorunda. Bunu da çok önemsiyoruz. Ama burada bizim bir sürü göçmen-mevsimlik işçimizde dert çıktı. İşe gidecek şimdi. Öyle bir paradoks ki bu; işe gitmezse parayı kazanamıyor, işe giderse evde çalışmıyor. Buna tam bir çözüm bulamadık. Başka zamana, ikincisine olsun diyoruz. Çünkü birebir katılım çok önemli, diyoruz ki bir yerden ödünç al, hatta faizli para alan var. Ama bundan vazgeçemeyiz. Bundan vazgeçersek ya da olanaklar bulmaya çalışırsak, bu sefer de herkes bundan yararlanmak isteyecek. Bu sefer de dediğim gibi bunun altından kalkamayacağız. Yine iyilik sever olacağız.

TKD: Daha önceki sohbetimizde topraklara el koymaktan bahsetmiştiniz. Özellikle Nusaybin'de bunu yapacaksınız ya da başka yerde. Bu nasıl olacak? Ayrıca

Viranşehir'de de başladınız, peki bu arazi belediyenin mi devletin mi?

M.Y: Arazi belediyenin. Hemen Viranşehir'in kıyısında. 1992'de köy boşaltılmalarından etkilenmiş, boşaltılmış yoksul bir mahallenin kıyısında. Bunun iki etkisi var: bizim kerpiçle ev yapmamız onları da etkileyecek. Onların da kerpiçle ev yapmaya başlayacağını düşünüyoruz. Çünkü briket evlerde ve çok kötü koşullarda yaşıyorlar. Briket dünyanın en kötü yapı aracı. Soğukken çok soğuk, sıcakken çok sıcaktır. Bizim inşa sürecimizin onları da dönüştüreceğini zannediyoruz. İkincisi artık birlikte çalışıyoruz, ilk temelimizi attık. İnsanlar geliyorlar, katılımda bulunuyorlar. Bu süreçte inşaat tam bir organize süreci. Nusaybin'de de benzer yerler var. Çünkü belediyenin işlerinden biri aslında sosyal olarak halka konut sağlamak. Ama bu kullanım alanı -onlar planlarda kullanım konut alanı olarak gerçekleşiyor, hukuksal olarak öyle bir durum var- inşallah arazilere el koyarak yapacağımız günler gelecek. Fiili olarak büyük toprak sahiplerinin topraklarını işgal ederek. Çünkü büyük toprak sahipliği sadece bir mülkiyet sorunu değil aynı zamanda bir kültürel durum. O kültürel durumu değiştirmek için de işgal önemli bir biçim. Viranşehir'de olmayabilir ama farklı yerlerde olabilir. Ancak şu anda öyle bir durum ki aslında oralaradaki, insanlar kendi topraklarını kullanamıyor yani. Kendi tapulu olan yerlerini terk edip başka yere gitmişler, onu kullanamamışlar. Kendi köyünde duramıyor işte. Tapulu köyüne dönmüyor. Orada yaşamamış. Onun için de biraz daha zaman var galiba.

TKD: Burada teknik birkaç soru soralım: Kolektif nasıl bir araya geldi? Kaç kişi tarafından oluşturuldu? İlk aşamada kaç ev yapılacak?

M.Y: İlk aşamada 48 ev yapılacak. 48 evlik proje var ve başlıyoruz. Şimdi yüzde 10 alçı koyuyoruz; ama bu alçı ekolojik. Hiçbir kimyasal işleme girmemiş alçıyı alıp kullanıyoruz. Bu inşaat sürecimizi çok çabuklaştırıyor. Başka bir yöntem, geleneksel kerpiçle beraber alçı yöntemi. Bunu araştırırken ortaya çıktı ki; alçı aslında dünyanın diğer çeşitli geleneksel yapılarında yok, Mezopotamya'da var, geçmiş yapılar da. İTÜ'de bir çalışma vardı, Bilge Işık'ın. Bundan yararlanıyoruz. Alçı süreci çok hızlandırıyor, daha güçlendiriyor. Zaten burada deprem riski yok, kerpiç de depreme dayanıklı. Biz bunu Lice'de de gerçekleştireceğiz hemen. Lice'de geçici deprem evleri yerine, 35 yıldır devletin yenileyemediği evlerin büyük bir kısmını biz iki ayda yenileyeceğiz. Tabi depreme çok dayanıklı şekilde.

TKD: Ortak karar alma süreci nasıl işliyor?

M.Y: Genelden biraz özele inersek, ben her ilişkide otorite vardırı kabul etmem. Eğer her ilişkiyi bir otorite biçimine dönüştürürseniz, devleti küçümsersiniz. Bütün hepsini sıradanlaştırırsınız. Bence böyle değil, tabi herhangi ikili bir ilişkide de mutlaka bilgiye daha çok ve daha az ulaşanlar vardır ya da daha çok etkili olan insanlar var. Bu, otorite değildir aslında. Bu, ne zamanki onu diğerleri tamamen

sessiz bir şekilde dinlediğinde, birinin dediği her şey olduğunda, tartişmasız bir şeye dönüştüğünde iktidar olur. İradeyle, inisiyatifle iktidarı ayırmak gerekir diye düşünüyorum. Hatta burada yapılan tartişmalarda  ne çıkan insanlar oluyor. İnaaat bilgisi var, yıllardır çalışmış ustası var, kalıpçı var. Tabii ki öne doğru çıkıyor ya da başka türlü, yıllardır orada  nc  durumunda olmuş ya da daha önceki göçmen işçilerin başında olmuş birisi  ne çıkıyor. Ama bu, diğerlerinin kendilerini ifade etmemesi anlamına da gelmiyor. Koordinatörler var onların üzerinden gidiyor. Onlar sadece haber veriyorlar. Ama biz burada onu aştık. Burada sorun, bir sorun olduğunda çözüm için mutlaka benim aranmam. Mesela ilk gün inaaata başladık. Bir ara yan yanalar, biz Lice'deyiz. Ama beni arıyorlar; "Hocam araba gönderir misiniz?" diye. Sonra toplantı aldık ve herkes birbirine numaraları verdi, sadece birileri aranmasın diye. Bunu d n şt remediğimizi düşünüyorum. Tabi çalışırken olacak bu, çalışırken dönüşecek.

TKD: Çalışma sürelerini belirlediniz mi? şu anda çalışan kaç kişi var?

M.Y: Aslında o tam belli değil. Burada çelişki görünüyor Kimseyi zorlamadan bu işi yürütmeyi istiyoruz. şimdiye kadar da böyle oldu. Ama gelmediğinde çıkıp şikayet ediyoruz, dedikodu ediyoruz. Dedikodu iyi bir baskı aracı aslında. Yani bir yönetim kuralım, kimlerin gelmediğini tespit edelim, bunları yapmıyoruz. İnaaattan anlayanlarla bir araya geliyoruz, inaaatı onlar yürütüyor. Zaten aslında anlıyorsun bir süre sonra. şuanda herkesin geleceği bir iş yok, çalışan, temel atan en az 15 kişi vardır. Ama biz 250-300 kişiyiz. İT 'den Bilge Işık hoca geldi, aletleri gösterdi. Çevreden insanlar da bakınıyor, ne oluyor, nasıl oluyor. Bu arada tartişmalar oluyor, geleneksel kerpi iler grubu var. Ama şunu söylemek lazım, bizim etkimiz var tabi. Bir şey olduğunda uzlaşma yolunu açan,dönüştüren, sonuç olarak tavır alan. Mesela biz Mayıs'a kadar çıkıp gitmeyi düşünüyoruz oradan.Bir şey anlatayım, bence çok ilginç.Bir arkadaş kom nlerle ilgili ilk başlarda konuşurlarken şeyi anlattı; şimdi dedi İsrailde bir Kubbitz  rneği anlatmaya başladı. Bir kibbutz'daki birisine milli piyango çıkmış, demiş ki "benim", kibbutz demiş ki "hayır bu benim. "  nk  sen burada yaşıyordun. Sonra adam şehre gitmiş, altı ay orda yaşayamamış, duramamış ve geri dönmüş. Bunu anlatıyor şimdi. Beni de desteklemek için. Ben dedim "dur ya, bunu sakın anlatma,çünkü şimdi milli piyango çıkarsa bunlar alır parayı derler." Mesela şöyle dedikodular duyduk: "Bütün yürüyüşlerde siz önde yürüyeceksiniz." Böyle konuşuyorlarmış. "Yürüyüşlere zorla katılacaksınız ve bir de önde yürüyeceksiniz." Bize ne diyoruz, ister y r s n ister yürümesin. Partili olsun olmasın, bu beni ilgilendirmez. Ama çok önemli bu dedikodu. Biri şunu diyor mesela "bir inek alacağım, yetmiş kişiye soracağım, ineği alayım mı almayayım mı diye?"

TKD: İnsanlara bu komünü nasıl anlatıyor ve formüle ediyorsunuz?

M.Y: Az önce bahsettim, bir paradigma komün. şimdi düşünsenize bundan on yıl

kadar önce komün falan deyince nasıl bir şey, böyle bir durum var tabi komün dediğiniz zaman. Açıkçası tam komün mü dersen hani böyle her şeyin ortaklaşmacı olduğu, cezaevindeki gibi ortaya koyduğun parayı, her şeyini unutman... Böyle bir yapı da değil, aslında bu dayanışmacı birlikte hareket eden bir yapı bu. Ama yine de niye komün? Bana kalırsa yine de komün, çünkü bu alçak düzenin içerisinde, onun dışında inşa edilen her şey ne kadar aykırıysa o kadar komün bu. Yani biz neye karşı aykırı davranıyoruz? Biz bir kere kentsel dönüşüm falan diye bize dayatılan onların yapısal durumunun karşısında tam alternatif anlamda kendi binalarımızı inşa ediyoruz. Bu çok aykırı. İkincisi; bu inşaat sürecini radikal inşaat tekelleri üzerinden değil onların yapılarının dışında, toprakla gerçekleştiriyoruz. Üçüncüsü; onların hiyerarşik karar verme sürecinde eşitlikçi ve demokratik bir mimari uyguluyoruz. Dördüncüsü; bugün ortak topraklarımızda ekolojik tarım yapmak, oradaki ailelerin birlikte sürdürebileceği bir alan yaratmaya çalışıyoruz. Baştan itibaren kadınlar için özgür alanları mümkün olduğu kadar açmaya ve onları karara katmaya çalışıyoruz ve hatta çocukları, altı yaşından büyük her çocuğu da bu karar sürecinin içine katıyoruz mümkün olduğu kadar. Bunların hepsi bana kalırsa komün. Ama zaten hiç gerçekçi değil; "hadi sen her şeyini bırak da bütün her şeyini ver." Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir sözü vardır; "eğer ayakkabına paltona isim verirsen şahsiyet kazanır" diye. Adamı sen orda değiştirmezsin, böyle bir iddiamız da yok. Yerlilerle beyaz çocuklara yarış yaptırıyorlar. İşte beyaz çocuklar bir duvarın karşısına geldikleri zaman -engelli bir yarış- yerliler duruyorlar, arkadan gelen beyaz çocukları bekliyorlar, onları duvardan aşırma için. Bizimki böyle bir şey aslında. Bizimki böyle dayanışmacı, daha fazla yapısal bir durum

TKD: Peki üretim ilişkileri nasıl organize edilecek? Daha önce organik tarımdan bahsetmiştiniz, üretilen sebzeler, meyveler, bunların dağıtımı satışı nasıl olacak? Nasıl organizasyonlar yapacaksınız?

M.Y: Şimdi biz sadece bunun için perspektif veriyoruz. Temel yaklaşımımız şu; ortak bir alanımız var. Mesela sen burada oturuyorsun, bu ortak alandaki çalışmaya katılmak istemezsen katılmazsın. Biz seni hiçbir zaman zorlayamayız. Ama sen katılmadığın zaman "orda benim hissem var" diye sen oradan hiçbir alamazsın şey. Yani toprak işleyenin. Aileler genellikle şöyle diyorlar; -işte altı ev, altı ev ya biçim olarak- mesela o her altı evin seçimine de oturup masaya, "ben senle komşu olmak istiyorum" diye seçeceğiz. Ne zamanki bir sorun olursa, tartışma ya da ikna etmeye yöneleceğiz, sonra yoksa işte kura çekeceğiz belki. İşte herkes diyor ki mesela "biz bölüşelim altı ev altı ev olarak işleyelim" diye. Şu anda öyle söylüyorlar. Şimdi orda bir mücadele var aslında. Çünkü çok bağımsız, bireysel muhabbet geliştirmeye çalışıyorlar. Onlara kalırsa aslında, herkese verelim paylaşılmış toprağı, çekelim gidelim yani. Ama tabi böyle de kolektif üretim biçimini de önerdiğimiz zaman, onu tartıştığımız zaman da, bu sefer gruplar halinde üretmeyi düşünüyorlar. Belki de öylesi doğru. Onu süreç gösterecek ama şimdi o kadar iyi yerimiz oldu ki onuç dönüm, yani diğer bu ufak yerlerle beraber 17-18 dönüme varıyor bizim toprağı-

mız. Orada gerçekten de ilaç için bitki yetiştirdiğimiz de hiç kimsenin göç etmeyeceği, herkesin asgari olarak geçinebileceği sadece yiyeceği değil yani, normal yaşantısını sürdürebilecek kadar para kazanacağı iddiasındayız. Bunun da çevredeki tarımsal yapıyı da etkileyeceğini düşünüyoruz. Çünkü Viranşehir çölden önceki son kavşak. Eskiden 250 metreden su çekiliyordu, şimdi 500 metreden çekiliyor. 500'den sonra da su yok, petrol var yani. Çölden önceki son kavşakta Viranşehir, tarım biçimini değiştirmek zorunda. Biz orada başarılı olabilecek bunun gibi alternatif bir tarım biçimi gerçekleştiriyoruz.

TKD: Yapmak istediğiniz komün çalışmasının oradaki kültürel yapı ile temas ettiğinde karşılıklı sıkıntılar veya katkılar oldu mu? Bundan biraz bahsedermisiniz? Engeller çıktı mı?

M.Y: Şöyle çıkıyor; mesela bir tane çok iyi katılımcımız vardı bizim, ailesiyle birlikte sürekli gelen, eşi hamile, iki üç ay boyunca büyük bir heyecanla katılan. "Çocuğum orda doğacak" falan diyen. Sonra baktık ki "ben ayrılmak istiyorum çünkü öbür aşiretten olan birisi var aramızda" dedi. Orada bir de şöyle bir durum oldu, kendi aşiretinden öldürülen birileri rahat oluyor, çünkü sıra diğerlerinde. Böyle bir olay ve o yüzden ayrılan var. Çok da iyi bir katılımcıydı. Ya öbürüne çık diyeceksin, öbürünün de günahı yok aslında. Böyle şeyler de var ama aynı zamanda da bir arkadaş şey dedi; sosyolojik olarak bunu aile üzerinden örgütlerseniz daha iyi olmaz mıydı? Aralarında bir dayanışma ilişkisi vardır diye. Ve biz düşündük o zaman, bu tür bir dayanışma ilişkisi yararlı bir ilişki. Sonra mesela biz fazla kardeşlere karışmadık. Yani önemli ama orda bir hegemonya kuracak kadar bir iktidar durumuna dönüşmezse iki kardeş ya da iki yakın arkadaş, bu dayanışmacı durumu pekiştiren bir şey haline geliyor. zaten çok kardeşimiz yok aslında, hiç yok aslında, kadın kardeşler var ama.

Aynı zamanda bizim oraya TOKİ geliyor şimdi. Hemen hemen rakip şeyde. Bu tabii büyük bir baskı, inanılmaz bir baskı. Mesela oraya sekiz kat falan vereceklermiş.

TKD: TOKİ'nin oraya geliş komün projesi başladıktan sonra mı?

M.Y: Sonra. Yani giriyormuş şimdi. Öyle dedikodular var. Bu büyük bir baskı. Şöyle bir baskı, bizim hemen öbür tarafa girecek -inşallah öyle olmayacak- burayı şimdi sekiz katlı yaptığı zaman buradaki bütün gecekondular da dönüşüme tabi olacaklar, tapulu olanlar. Ve onlar da yükselecek. Ciddi bir baskı var. Sadece bu evlerde kalmayıp, bunu mümkün olduğu kadar yaygınlaştırmak zorundayız aslında. Mümkün olduğu kadar diğer tarafı dönüştürmek zorundayız.

TKD: Bu durum çevre mahallelerdeki o evleri de dönüştürebilir mi?

M.Y: Dönüştürülür. Dönüştürülebilir ama mesela bizde ev demek -bütün Türkiye için

diyorum- sadece başını sokacağın bir şey değil. Ev senin geleceğinin güvenliği. Adam TOKİ'ye girerken, o eziyetli yirmi yılın içine girerken bir de şey diyor; "benim çocuğum en azından rahat eder." Çünkü senin başka bir güvencen yok bu ülkede. Altmış beş yaşına kadar emekli olamıyorsun, işsizlik parası filan alamıyorsun. Evin olursa yaşarsın diye bir temel güvence var. Dolayısıyla biz mülkiyet dışı bir ilişki ileri sürdüğümüzde ürkebiliyor insanlar. Halbuki eve güvence için giriyor o da. Bu tarafı da var işin, ilginç olan kısmı. Mesela dün rastlaştım bir arkadaşına, cezaevinden tanıdığım. O şey diyor; ben gireyim dedim babama, babam da "sen gene cezaevine girersin, o zaman çocuklara ben bakmam, ayrıca ne olacak, nereye satacaksın" falan demiş. Çünkü ev aynı zamanda bir satın alma durumu, biçimi. Bunu denemeden öğrenme şansınız da yok aslında. Her taraftan istiyorlar. Nusaybin bekliyor şimdi bizi. Biz bu tarafı bitirmedik için oraya başlamadık. Nusaybin daha etkili. Lice'de farklı bir şey yapacağız. Orda insanların kendi toprakları var. Deprem evleri, prefabrik olarak elli iki metre kare inşa etmişler. Evin öbür tarafına depreme çok dayanıklı alker kerpiç binayı inşa edip sonra prefabrik evleri ortadan kaldırmak gibi bir niyetimiz var, hemen kısa bir zamanda, elli tane ev yapmak...

TKD: Bir mekan inşa edilirken -TOKİ veya benzeri son dönem toplu konut yaklaşımında- tüketim mekanları da üretiliyor aynı zamanda. Alışveriş merkezleri, buna benzer kimi yerler. Siz buna alternatif olarak nasıl bir şey ortaya koyuyorsunuz?

M.Y: Şimdi bir tane sosyal binamız var şu anda inşa ettiğimiz. Bunun içerisinde toplantı salonu var. Kadınlar kesinlikle erkek kahvesi olmasın istiyorlar mesela. Orada bir marketimiz var ama market de oradaki kendi ekolojik ürünlerimizi satmayı düşündüğümüz bir yer. Ama orası şart değil, market yani. Olmadı, orası başka bir şey haline de sokulabilir. Ama burada şimdi gelecekte olacak sorunlar kafama doğuyor benim. Herkes bana geliyor, "peki hocam şimdi orayı ne yapacağız? İhale usulüyle mi vereceğiz?" diyorlar. Ondan sonra yani kooperatif olmayı temenni ediyoruz ama gerek eski sosyalist ülkelerden bildiğim üzere de, böyle çok ufak mülkiyet durumlarıyla ilişkilerinde o iş çok iyi yürümeyebiliyor, tam olarak yürümeyebiliyor. Bunu da bizim yukardan aşağıya denetlemek gibi bir bir amacımız yok. Bilmiyorum işte, onlar karar verecekler. Biz bir alışveriş merkezi kesinlikle inşa etmiyoruz. Kendimiz için daha doğal olan, işte kadınların oturacağı bir yer, iki tane misafirhane inşa ediyoruz, gelenlerin kalacağı. Kendi ürünlerimizi satabileceğimiz bir yer, işte çocuklar için internet odası, toplantı salonu...

TKD: Son günlerde sizin bu çalışmalarınızdan dolayı aslında kimi tartışmalar da oldu. Basına da yansıdı bunlar. Kadının mutfaka hapsedilmemesi nedeniyle evin iç dizaynına ilişkin kimi tartışmalar oldu. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Evlerin şeklini de anlatabilir misiniz?

M.Y: Biz gene değiştirdik evin şeklini, daha kesin bir şey de yoktu çünkü. İnsanlar

ona göre konuşuyorlar, karar veriyorlar, sürdürüyorlar. Biz onlara öneriyoruz. Şimdi evi biraz daha büyüttük. K rk be  dönüm k rk sekiz olunca evi 140 metre-kareye çıkardık, kocaman bir ev. 225 metrekare arsa içerisinde 140 metrekare, kendi bahçesi var önünde. Ayrıca altı tane evin 450 metrekare ortak ayrı avlusu var. Bir de ortada 13 dönümlük ortak ekim alanı var. Bir yanımızda da 77 dönüm  zg r kadın parkı var. Böyle harika bir yerdeyiz. Bunu inşa ederken en son mutfak  ı ayrı yaptık, yaptık ama bunu Ay e D zkan söyledi diye yapmadık yani. Oradaki kadınlar söyledi diye yaptık, çünkü kadınlar karar verdi. Öbür türlü biraz daha daralıyorduk ve alanlarımızı daha iyi kullanmamız gerekiyordu. Anlatırken de Amerikan mutfak deyince herkes "a çok güzel" diyordu. Ama bize göre uygun bir biçim değildi. Ayrıca buradaki en önemli şeylerden biri, neden kadınların özgürleşme durumunu benim sırtıma yüklüyorsunuz? Ben kadınları  zg rle tirdi imde komik olur. Böyle bir şey olamaz. Her  zne kendisinin mücadelesini sürdürür. Biz orda kadınları daha  zg r bir alanla   maya çalışıyoruz. Ayrıca  imdi kimse Viran ehir'de soka ı bilmiyor insanlar, Viran ehir'i bilmiyor, geçmemiş oradan. Viran ehir'e ben şöyle desem "erkekler toplanın hep beraber, bundan sonra yemekleri siz yapacaksınız, hadi yumurta şöyle kırılır" diyeceğim,  at diye yumurta kıraca ım. Bu inanılabilir bir şey mi yani? Bunu diyemezsiniz. Bu bir toplumsal mühendislik durumudur. Biz insanları karara katarak  zg rl k  bir alan yaratmaya çalışıyoruz. Bugün kadının koordinatör olarak ne kadar etkin olduğunu görüyorsunuz. Bunu yaparsın zaten. Bir alan yaratıyorsun kendisine. Yoksa bana kalırsa o röportajda   yleydi; bu böyle yanlış çıkınca telefon açılıp onlara "i te mutfakla salonu i  içe yapmışlar, bu kadının özgürleşmesi mi?" diye sorulmuş. Onlar da "tabi ki değil" demiş, diye düşünüyorum. Ama tabii oradaki en büyük hata özellikle feminizm, düşünsel anlamda hani her türlü fikri ara tırman gerektiğini düşünüyorsun, ayrıntılı olarak bir düşünceyi okuman gerektiğini. Okuduktan sonra yargılamak zorundasın. Sen kendin bundan muzdaripsin hayatın boyunca. E o zaman senin de bizim ne olduğumuzu ne s yledi imizi okuman lazım. Aynı şeyin devamında Yeni Harman'da, sorduklarında da söylemiştim yani "gazeteciden kom nc  çıkartmak da bize ait" diyorlar. Hayır ben gazeteciden kom nc  olmadım. Ben hep kom nc yd m. Gazeteci oldum ve hala kom nc y m. Hareket uzmanı hiçbir zaman olmadım, hiçbir şeyin uzmanı olduğumu düşünmüyorum. Ben orda bir sürü şey   reniyorum, demin bütün söylediklerimizle de anla ıldı ı üzere. Ama biz ne yapıyoruz? Sadece kelimeler üzerinde kalmıyoruz, yaşama geçirmeye çalışıyoruz ve orada fiili olarak evleri inşa edip karşısına geçtikten sonra "ne güzel be a abey" falan diyeceğiz. En büyük zevkimiz de bu olacak.

TKD: Burada sizin Latin Amerika'daki deneyimlerinize de bağlantı kurmak istiyorum. MST, EZLN deki durum, orayla kar ıla tırdı ınızda benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

M.Y: Tabi her yerle ilgili ayrı bir farklılık var. Bazı avantajlarımız var oradan, bazı dezavantajlarımız var. Birincisi her ülkede şöyle bir laf duyarsın; "bu bizde olmaz"

diye, her ülkede vardır. Arjantin'e git, onu duy, Brezilya'ya, İngiltere'ye git, Fransa'ya git. "bizden adam olmaz" durumu her yerde vardır aslında. Ama mesela Brezilya'da biz MST çalışmaları içerisinde yaparken korkunç olumsuz, alkolün inanılmaz boyutlarda olduğu, uyuşturucunun korkunç şekilde yaygın olduğu, çok daha yaygın olduğu, silahın ve şiddetin çok daha fazla olduğu yerlerde biz bunu yaptık. Onun için bana kalırsa Viranşehir'de daha temiz bir durum var genel olarak. Ama aynı zamanda bir düşünsel paradigma var bizi kolaylaştıran. Kaç yıllık bir mücadele var, o mücadelenin bugün savunduğu düşünsel paradigma. Bizim gücümüz düşüncenin gücü diyoruz. Biz hiç bir yere bağımlı değiliz gibi anlatıyoruz durumu ve o düşünceden doğru hareket ediyoruz. Karşılaştırırsak öyle ama tabi şey oluyor bana kalırsa, biraz mesela bir işgal toprağındaki gibi organize değiliz biz şimdi. İşgal toprağında daha iyi organize oluruz. Çünkü bir baskı olduğu zaman, sen baskının karşısında daha iyi organize oluyorsun. Aslında daha zor ama daha iyi. Bu hep böyle. Yani Zapatista'nın örgütlenmesi içerisinde de öyle. Bir baskının karşısında daha iyi organize etme. O yok burada, zorla bir baskı da yaratmak istemiyoruz tabi. İlk anın getirdiği bir rahavet var. Yani şimdi bir de alışmış herkes birilerinden bir şey beklenmesine. İşte "şu belediye göndersin", niye belediye göndersin? Baştan beri arada bayağı insan vardı, onlar sonuna kadar -ne kadar da söylesek- mesela miktarın katılımını falan onların kararlaştıracağını düşünüyorlardı. Sonra bu çok önemliydi, onun için biz bundan hiç ödün vermedik. Neredeyse sonuna kadar hala bir şekilde birileri çıkacak onlara parayı verecek düşüncesi var Bir de şey var, işte katılamıyorum ben, para yok diyenler. Mesela belediye başkan yardımcısıyla yolda benim yanımda karşılaştı, işte "benim param yok, peki bunu nasıl yapacağız", baştan beri söylenmiş zaten. Ayrıca biz bunu çok önemsiyoruz: Sadece karar değil, aynı zamanda sorumluluğa katılmak gerektiğini. Çünkü o zaman ona göre savunacak kendi adamını ve geçmişini, geleceğini de.

TKD: Belediyeden konu açılmışken hizmetleri, sürdürülebilirliği, altyapı diye söyleyebileceğimiz tüm hizmetleri onlar mı yapıyor?

M.Y: Tabi belediye yapıyor. Belediyenin görevleri onlar. Dolayısıyla onların hepsini belediye karşılıyor. Ayrıca belediye bize destek olduğu zaman, fazladan bir destek olursa yani, diyelim ki su için geldi, o sırada "bir tane de temel kazar mısın?" diye böyle bir şeyler yaparsa, bizim belediyeye borcumuz olacak. Ondan sonra biz belediyeye ekolojik anlamda ortak ürettiklerimizi vereceğiz. Şu anda Diyarbakır'da da bir tüketici kooperatifi de örgütlemeye çalışıyoruz. Yani Lice'deki domates, Derik'teki zeytin, her yerdeki üretimleri doğrudan insanlara ulaştıran bir tüketici kooperatifi. Bu şekilde gerçekleştirecek Carrefour, Migros vb. ulus ötesi tekelleri de aradan çıkardığımız bir biçim. Bunun ayaklarından biri bizim kendi ekolojik ürünlerimizi, borcumuz karşılığında satacağız onlara. Aynı zamanda bu onlarla gelişen bir ilişki haline dönüşecek, aynı zamanda bir pazarımız da olacak bunu yaptığımızda.

TKD: Siz böyle bir çalışmayı genel de BDP'nin bulunduğu yerlerde mi yapıyorsunuz? BDP'nin, Kürt hareketinin size ne tür desteği oldu? Birlikte mi yapıyor-

sunuz bu tür çalışmaları? Herhangi bir sıkıntı çıktı mı? Biraz bundan bahseder misiniz? İlk fikir anından itibaren ne tür eksi ve artıları oldu?

M.Y: Aslında ben sadece BDP'nin olduğu yerde önermemiştim. Daha önce Hopa belediyesine de benzer şeyler önermiştim. İşte hatta Samandağ'da benzer şeyler önermiştim. Alternatif bir düşünceye daha açık yerlerde öneriyorum. Onun için tabi Kürt hareketinin olduğu yerler daha etkili, çünkü az önce tekrarladım ya, bir paradigma var. Onun üzerinden sürdürülebiliyor. Ama beni şaşkırtan aslında, bütün belediyelerin genel olarak diğer belediyelere benzemesi. Hatta bütün belediyeler galiba müteahhitler için icat edilmiş. Kurum seni içine aldığı zaman değiştiriyor. Senin sekreterin olması, senin oradaki durumun olması. Üç gün sonra başkan oluyorsun yani. Mesela şimdi ben seçilsem başkan olur muyum diye düşünüyorum. Acaba dönüşür müyüm diye. Ama gerçekten öyle oluyorsun, kurum seni dönüştürüyor. Tabi ki destekleri oldu. Kimse sözlü olarak bana hayır demedi bugüne kadar. Hatta sonra itiraflar çıkıyor. "Komün diyoruz ama biraz zaman istiyor. Çünkü 5 bin yıllık neolitik dönemden beri erkek egemen..." Ya bir dakika o zaman niye buna evet diyorsun? Eğer böyle diyorsan, evet diyorsan da bunu uygulamaya, yaşama geçir. Aynı zaman da ben bunu ısrarla söylüyorum. Özgür Komünler düşüncesi kimsenin nostaljik düşüncelerine, hoş şeylerine kenar süsü olsun diye değil. Özgür Komünler düşüncesi bir ölüm-kalım meselesi şu anda. Yani bir Japon Nükleer santral patlamasından sonra, bugünkü hayatımızı idame ettirme, ölüm kalım meselesi. Bu böyle biz kimsenin hoşuna gitsin diye yapmıyoruz bunu. Bu ölüm-kalım meselesi olduğu için dönüştürülmesi gerektiğini düşünüyorum. Sadece kelimeler güzel diye değil yani. Başka türlü bir yaşamı örgütlemek zorundayız. Başka türlü bir yaşamı örgütlemesek bu kapitalizmin yok ediciliği altında, yok olup gideceğiz. Aynı zaman da bakıyorsun ki, Ortadoğu içerisinde o isyanlar, o karşı çıkışlar. Bu arada Kürt hareketini çok ciddi eleştirmek lazım. Arap hareketleriyle hiç doğru dürüst bir bağının olmadığını görüyoruz aslında. Bu çok önemli. Bu bir hata tabi ki doğru dürüst bağının olmaması. Yoksa bütün Ortadoğu içerisindeki bana göre en ileri düşüncelerinden birine sahip olan Kürt hareketi onları etkilemedi aslında. Hem de potansiyel olarak da en güçlü olan hareket etkilemedi onları. Çok kısmi ilişkiler vardı. Mesela böyle bir durumun içerisinde bakıyorsun ki her şey kurumsallaşmış durumda. Bir Kürt bürokrasisi ortaya çıkıyor. Mesela bir demokrasi var teori olarak çok iyi. Komisyonlar kuruyorsun. Ama bu komisyonların kurulması senin demokratik anlamda inisiyatifini artırması gerekeceği yerde, herhangi bir iş yaparken bütün komisyonlar kendi iktidar alanlarına bunun dahil olduğunu söyleyip ayrı bir bürokrasi doğuruyorlar. Geçenler de biri bana yakınıyor, bir kültür merkezinde 8 Mart'a ilişkin panel yapıyor. BDP'nin iki tane de parlamenterleri geliyor. Kadın haraketi, "niye bize sormadın", kültür kurumları "bize niye sormadan yapıyorsun" diyor. Ama halbuki ayrı ayrı bütün yapıların korunması bana göre çoklu inisiyatiflerin inşa edilmesi demek. Çoklu inisiyatiflerin inşa edilmesi, yani radikal katılımcı demokrasi ayrı ayrı yerlerde katılımın sağlaması demek. Sen bir şey yaparsın ortaya çıkarsın, onu söylersin. Diğerleri eleştirir ya da

eleştirmez. Ama sen bana niye sormadın diye bunu söylediğin zaman, sen çoklu inisiyatifini biçiyorsun. Yani esas olarak komünleri örgütleyeceğine, demokratik katılımı örgütleyeceğine, birbirini engelleyen komiteler ve komisyonlar haline dönüşüyorsun. Yeni tip bir bürokrasi yaratıyorsun. Ve bu da insanın şevkini kırıyor herhalde. Bizim çalışmayı sürdürürken bakıyorsun 8 Mart toplantıları var şimdi. 8 Mart var şimdi. O geçiyor, 21 Mart Newroz... Bir ajanda var, ajandanın dışına çıkmıyorsun. Kelimeler üretiyorsun. Ama öte tarafta fiili olarak yaşamın içerisine yeni bir şey inşa etmeyi gözden kaçırıyorsun bu sefer de. Ben biraz dışarıdan olduğum için de bunun farkındayım kimse karşı çıkmıyor: "İyidir, güzeldir, hoştur biraz da delidir" diye bakıyorlar bana. Ama bu sefer de o insanın, inisiyatifin heyecanını kırıyorsun.

TKD: O radikal demokrasi dediğimiz şey söz de mi kalıyor?

M.Y: Tabi sözde kalıyor. Radikal demokrasi yerine, kendine ayrı... Radikal demokrasi, ayrı ayrı inisiyatifler kurarsın, oluşturursun. Mesela %87'i oy alan bir ilçede orada kent meclisleri yok. Şaşırdım ben. Niye yok? 'İşte merkezden arkadaşlar gelmediler, kuramadık kent meclisleri diyorlar.' Sen bunu yapmaya kalktığında 'nasıl bunu yapıyorsun' oluyor. Radikal katılımcı demokrasi bu değil ki. Yazılanlar bu değil yani. Öyle tahakkümle, hiyerarşi kurmaya çalışmıyor hareket. Bir olgudan bahsediyorum ben. Kimsenin kötü niyetli olduğundan bahsetmiyorum. Benim gördüğüm, dışarıdan baktığımda bir olgudan bahsediyorum. Bu olgu ne? Çoklu inisiyatifleri yaratabilme şansın sınırlanıyor. Her komiteyle, her kurduğun alan ve yukarıdan aşağıya doğru oluşturduğunda bunları işlerlik kazandırmak için yaptığın durum, insanların inisiyatifini kıran ve onları engelleyen durumlar haline dönüşüyor. Biraz iş kişiye dönüşüyor. Oradaki çalışmayı yürüten bir arkadaşın kendi iktidar durumuna dönüşüyor. Ben dışarıdan olduğum için bir şey sormak zorunda değilim. Ama herkesin birilerine bir şeyler sorması gerekiyor. Bu inisiyatifini durduruyor. Radikal katılımcı demokrasi biçimini, özgür komün düşüncesini durduruyor. Şimdi ona bakarsanız, açık konuşmak gerekiyor. Ateşkes sürecinde sivil hareket ne yaptı? Basın açıklamaları dışında parti ne yaptı yani? Tahrir meydanı gibi, Diyarbakır meydanında ateşkes için 50 bin kişi orada yatsaydı. Böyle mi olurdu ateşkes süreci? Hayır. Hepimiz yattık yani. Sonra biterken de herkes endişelendi açıklamalar yaptı, ateşkes sürsün diye. Şimdi yine aynı şey olacak. Biz aşağıdan doğru inşa etmezsek barış olmaz ki.

TKD: Tam o bahsettiğimiz felsefeyle ilgili, siyaseti biraz o nedenle sordum. Daha farklı yerlerde de bu tür komün deneyimi düşündüğünüz için ilişkilerin engel yaratabileceği ya da destek olabileceği mealinden bu soruyu sormuştum. Pratik anlam da katılım oluyor mu Kürt hareketinden?

M.Y: Tabi ki pratik anlamda oluyor. Ben her zaman diyorum o paradigmanın üzerinden o düşüncenin gücü üzerinden hareket ediyoruz. Ve belli bir şey yaptıktan

sonra onun gücü artınca öbür taraftarları da destekliyor, geliştiriyor. Onlarında inisiyatif durumunu ortaya çıkartıyor. Yani şimdi, Viranşehir Ax û Av, Nusaybinde parkları dağıtıp Ax û Bazar yapıyoruz. İnşallah Lice'de Ax û Jiyan olacak. Bütün bunlar, her yarattığın inisiyatif senin etki gücünü arttırıyor. Bu da diğer tarafta inisiyatif yaratma alanı dağıtıyor. İşte Suruç'tan geliyor arkadaşlar "su yok ne yapalım" diye. Biz de su komiteleri kurmalıyız, su meclisleri oluşturmaliyiz. Hatta bana kalırsa bütün belediyelerin 10 m³ ten az suyu mutlaka bedava yapması lazım. Dikili belediyesinin yaptığını niye yapmıyor burada belediyeler. Her yerde kaçak kullanıyor su. Ve bunu yaparsan eğer, kaçak suyu durdurursun. Çünkü kaçak su kullanımında herkes umursamaz bir şekilde kullanıyor. Ama 10 m³ gibi bir kıstas koyarsan, bunu gerçekleştirdirsen hem halka bedava olarak ulaştırmış olursun, hem de kendi suyuna sahip çıkmasını sağlarsın. Bunu kötü niyet anlamında söylemiyorum. İşleyişte olgunun bize yansıttığı durum olduğunu söylüyorum. Kendi kurumsallaşmamızı yaratıyoruz o kurumsallaşma komün kelimesiyle her ne kadar ortadan kaldırmaya çalışsa bile, bazen de tersine dönmeye başlıyor. Her yere gittiğimde artık Mayakovski, Toplantılarda Oturup Kalmışlar şiirini götürüyorum: "İvanoviçi arıyorum. Evet, A, B, C, D toplantısında. Sonra hızla toplantı salonuna birden bağıracaktım ama bir baktım ki herkesin yarısı orada. Öbür yarısı nerde diye sordum sekretere, ya aynı anda başka toplantı var, öbür yarısı da oraya gitmiş." Son bir toplantı yapalım, bir daha toplantı yapmayalım dedim". Bu şiiri çıkartıyorum dağıtıyorum herhangi bir yerde. Buna dönüşüyor, herkes bundan şikayetçi aslında. Ama çoklu inisiyatiflerin radikal katılımcı bir demokrasi inşa edemediğimiz zaman, yani bu şekilde dönüştüremediğimiz zaman... Bu kurumlarla, mesela kadınların mutlaka katılmak zorunda olduğu evdeki 20 kadını tutup çıkartıyorsun bir tarafa doğru. Bunu da küçümsüyor değilim. Ama aynı zamanda çoklu inisiyatifleri öbür yandan engelliyor. Bunu ortadan kaldıran, çoklu inisiyatiflerin açılacağı bir ilişki biçimini dönüştürmesi gerekiyor. Bu da yukarıdan aşağıya olmaz, bu da insanların inisiyatifine bağlı. İnisiyatif koyacaksın. Bir şey tanımlayacaksın, oradan yola çıkacaksın, doğru ya da yanlış. Fiili olarak özgür komün inşa etmek ölüm kalım durumudur. Böyle kenar süsü değil. Biz bu şekilde inisiyatifleri sağlamaya çalışıyoruz. İnsanları özgüvenlerini ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Bu özgüvenleri, sadece herhangi bir şeyi yapabilir olmanın dışında kendi örgütlenmesine yönelik, kendisini tanımlamasına, inisiyatifini tanımlamasına yönelik bir durum.

TKD: Şimdiye kadar ki sohbetimiz de hep devleti dışarı da tuttuk. Devlet bu işin neresinde, hiç engellemeye çalıştı mı yaptığınız komün çalışmalarını? Ya da bu tür bir mesajı oldu mu? Şimdiye kadar Valilikten, devletin herhangi bir kurumundan, resmi kurumlardan bir engelleme oldu mu?

M.Y: Yok herhangi bir şey olmadı. Bundan sonra olabilir mi bilemiyorum. Şuana kadar hiç bir şey olmadı. Şimdi Sabah gazetesi de, Cumhuriyet gazetesi de bizle röportaj yaptı. Biz çok meşruiyet. Biz yoksullarla birlikte evler inşa ediyoruz. Sadece zenginler, sadece Ağaoğlu mu inşa edecek bu ülkede? Sadece müteahhitler

mi inşa edecek bu ülke de. Hayır biz yoksullarla birlikte evler inşa ediyoruz. Çok meşruiyet. Şuan da bizi küçük görüyorlar herhalde. Aslında devlet diğer de yünden de baktığında, yani biraz rasyonel olsa görür, çok önemli bir şey inşa ediyoruz aslında. Ben El Salvador ve Guatemala'dan sonra, diyordum, ya da Meksika'da günde 80 kişi uyuşturucu kartellerin savaşları yüzünden ölüyor. Yani şimdi siz burada eşitlik, özgürlük ve adalet olmayan bir "barış" icra edersiniz, devletin bile baş edemeyeceği sorunlar çıkar. Ayrıca biz devletin ne yapacağını hesaplamıyoruz. Biz kendi hakkımız olan, kendi meşruiyetimiz içerisinde olan evi inşa etmek istiyoruz, öbür taraftan halkın kent tarımını oluşturarak, kendi yiyeceğini doğrudan elde edebileceğiz, ya da su hakkı ile ilgili, suyun paylaşmanın demokratik olarak verilebileceği alanlar yapıyoruz. Bu kadar meşru bir şeye tepki gösterirse bunu kamuoyuna açıklaması zor olur bence devletin.

TKD: Dille ilgili bir soru sormak istiyorum. Kürtçe anlaşıyor musunuz? Dil meselesini nasıl hallettiniz, insanlara konuyu anlatırken?

M.Y: Başlarken arkadaşlara da demiştim, bu çalışmada tek kazancımın Kürtçe öğrenmek olacağını düşünüyordum. Ama yavaş gidiyor, ortak dil olunca yani Türkçe olunca zor oluyor. Türkçe olunca herkes kolaya kaçıyor. Konuştuğum diğer 4-5 dili böyle öğrendim. Bu tür çalışmalarda öğrendim aslında. Onun için onlar kadar hızlı yürümüyor, Kürtçe öğrenmek. Ama birlikte çalışma yürüttüğümüz arkadaşlarımız var. Özellikle kadınlarla onlar iletişim kuruyorlar. Çünkü Türkçe bilmeyenler de var. Onlar da Kürtçe öğreniyor ve sürdürüyorlar. Tabi ki şimdi anadili artık, yani bunları konuşmakta bana şey geliyor, anadili hakkı çok temeldir. Ama şunu da hemen vurgulamak lazım. Dil sadece bir dil akvaryumları biçiminde sergilenen alanlar değildir, kültürel durumdur. Dolayısıyla biz buradaki dayanışmacı kültürünü Kürtçe "kom"u yeniden yarattığımız, yaptığımız bir çalışma. Dolayısıyla bu dil sorunu kimlik sorunundan ayrı elde edilemez, konuşulamaz bile. Biz bu kimliği yeniden inşa etme sürecini gerçekleştirmeye çalışıyoruz. O yüzden dile çok bağımlı bir şey. İnşallah öğreneceğiz bu çalışmayla.

Uzam/Mekan Politikası:

Kürt ve Zapatista Hareketlerinin Uzamsal Dinamikleri ¹

Zeynep Gambetti

Özet

Bu yazıda, Meksika'nın Chiapas eyaletindeki Zapatist hareketi ile Türkiye'deki Kürt hareketinin, silahlı çatışmanın yatışmasının ardından, kendilerine özgü iki mekan olan Diyarbakır ve Chiapas'ı nasıl oluşturduğuna odaklanılarak, iki toplumsal hareket örneği incelenecektir. Amacım ilk olarak mekan inşa etmenin bu hareketlerin söylem ve pratiğine nasıl bir etkisi olduğunu açığa çıkarmaktır. Mekan oluşturma sadece yerelleme veya fiziksel ortamla ilgili olmadığını, kendi içinde bir mücadele şekliyle ve bir hareket inşa etmekle de ilgili olduğunu iddia edeceğim. İkinci amacım ise "uzamı kendine mal etme" olarak adlandırılabilir olan edimin ne olduğunu genel hatlarıyla tartışmaktır. Bu, bir hareket tarafından açılan görünürlük ve dayanışma alanlarını içermekle birlikte hareketin yerel, ulusal veya küresel iktidar uzamlarında önem kazanması olasılığına da işaret etmektedir. Kürt hareketinin Türkiye demokrasisi üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna bakıp, bu hareketi Zapatista hareketinin yerel ve ulus-aşırı etkisiyle karşılaştırıyorum. Bunu, uzama dair fiziksel ve metaforik birtakım kavramları, toplumsal hareket literatüründe kullanılan bazı diğer kavramlarla ilişkilendirerek yapıyorum. Dolayısıyla bu çalışma, kolektif eylemliliğin uzamsal bir bakış açısından anlaşılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Buna ek olarak, içinde yaşadığımız neo-liberal çağda varlığını sürdüren özgürlükçü toplumsal hareketlerin karşılaşılabileceği çeşitli tehlikelere ve engellere işaret edecektir.

Bu yazı, birbiriyle bağlantılı olarak pek tartışılmamış olan iki kolektif hareketi inceleme girişimidir: Chiapas'taki Zapatista hareketi ve Türkiye'deki Kürt hareketi.² Bu hareketlerin içine doğdukları coğrafi, kültürel ve politik bağlamlar şimdiye kadar birbirlerinden ayrıntılı görüldüğünden karşılaştırmak için yapılan her girişim karmaşık ve zor bir hal alacaktır. Burada, birbirinden uzak görünen hareketleri incele-

1- Yazının Notu: Bu çalışma, 2004-2009 arasında Diyarbakır ve Chiapas'ta yürütülen bir saha çalışmasının ürünüdür. İlk olarak 2009'da New Perspectives on Turkey dergisinin 41. Sayısında (s. 43-87) İngilizce olarak yayınlanmıştır.

Yayın tarihi itibarıyla, Kürt hareketinin ortaya attığı demokratik özerklik projesini ve 2011'de başlatılan sivil itaatsizlik kampanyasını içermemektedir. Ayrıca yazının yayınlandığı tarihte Kürtlerin partisi BDP değil, hala DTP idi. Yazının içeriğini güncellemek yerine, sonuna 2009'dan beri gelişmelerle ilgili tahlillerimi eklemeyi daha uygun gördüm.

2- Dikkate değer tek istisna, şu anda City University of New York'ta Sosyoloji Bölümünde Mehmet Küçüközer tarafından yazılan Küreselleşme Çağı Köylü Ayaklanması: Meksika Zapatistaları ve Türkiye Kürtleri adlı doktora tezidir.

mekteki amacım ne toplumsal hareketler literatürünün geçerliliğini veya kullanılabilirliğini gösterme, ne de karşılaştırmalı siyaset biliminde kullanılan çeşitli analitik araçları test etme düşüncesidir. Amacım daha çok toplumsal hareketlerin uzamsallığına dair literatüre katkıda bulunmaktır. Çünkü, iddiam odur ki, farklılıklarına rağmen, söz konusu hareketlerin kendilerine özgü bir uzam (space) ve mekan (place) ilişkileri vardır. Bundan ötürü bu hareketlerin ortaya koyduğu özgün izlek takip edilerek uzam/meکان politikasına dair bilimsel çalışmalar da geliştirilebilir. İki hareketi etraflıca ele alan bir çalışma olmaktan ziyade bu yazı Diyarbakır ve Chiapas gibi iki belirli mekanda gelişen hareketlerin kendi egemen politik sistemleri içinde alanlar açarak, başlangıçta silahlı mücadele yürütürken ardından “sivil” veya “toplumsal” karakter kazanan dönüşümü nasıl kurduklarına odaklanmaktadır.

Bu yazının ilk amacı, mekan inşa etmenin bu hareketlerin söylem ve pratiklerini nasıl etkilediğini görmektir. Mekan oluşturma'nın yalnızca harekete “ev sahipliği yapacak” fiziksel konumla veya bir yere sembolik anlam yüklemekle ilgili olmadığını; ayrıca (ve belki daha da önemlisi) hareketin, harekete geçme kapasitesini oluşturan kaynak üretimiyle ilgili olduğunu öne sürmekteyim. Ele alacağım somut vakalar, toplumsal hareketleri (yeniden) inşa eden politik fırsat yapısı olarak mekanın önemine işaret eder. Ayrıca, uzamsal sınır ihlalleri kendi içinde birer direniş biçimidir. Mekan oluşturma, hareketin mücadelesinin (ve dillendirilmemiş amaçların) bir parçasıdır. Dolayısıyla, mobilizasyon için ilan edilmiş nedenler söz konusu olduğunda mekansal ilişkiye bakmak pekala kaçınılmaz olabilir.

Bu yazının ikinci amacı, toplumsal hareketlerin mevcut rejimdeki illa ki bir ulus-devletin sınırına hapsolmek durumunda olmayan iktidar yapılarını değiştirme potansiyeline denk düşen ve “alan elde etme” olarak adlandırdığım olgunun ana hatlarını tartışmaktır. Uzamsal ve toplumsal adaletin yakından ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bir hareketin belli bir yerelliğin ötesine yayılması (ölçek değiştirmesi), hareketin ağlarının genişlemesi ve hareketin repertuarında ortaya çıkan yenilikler, neoliberal çağda halk tabanlı kolektif eylemlerin sürekliliği için hayati önem taşımaktadır. “Uzam” kavramını daha çok toplumsal bir hareketin sosyal ve politik yapılar üstünde kalıcı etkiler yaratabilmesine olanak tanıyacak şekilde alan açması bağlamında metaforik-çağrışımsal anlamda kullanmaktayım. Bu şekilde uzamı kendine mal etme, gerçekten de McAdam'ın eyleme geçmenin ön koşulu olarak aldığı “bilişsel özgürlüğün” nedeni (ama illa sonucu değil) olarak da düşünülebilir.³

Farklı coğrafi konumlarda bulunan hareketleri kıyaslamama zemin oluşturan ana eksen de budur. Bu yazıda, ilk önce toplumsal hareketler, uzam ve neoliberal dönüşümle ilgili teorik literatürü ele alacağım. Daha sonra toplumsal mücadeleye dönüşen iki silahlı mücadelenin kısa bir tarihçesini sunacağım: Meksika'da Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusunun (EZLN) başlattığı Zapatista hareketi ve Türkiye'de Kürdistan İşçi Partisinden (PKK) doğan Kürt hareketi. Sonuç olarak,

belirli iki mekanın, Diyarbakır ve Chiapas'ın, bu hareketler tarafından nasıl inşa edildiğine odaklanacağım. Burada amaç mekan oluşturmamanın bu iki hareketin söylem ve pratiğini nasıl etkilediğini göstermektir. Sonuç olarak, 4. bölümde Zapatistalar ve Kürtler tarafından "alan elde etme" olarak adlandırdığım kavramın ana hatlarını çizeceğim. Kapsamlılık ve kesinlik iddiası olmaksızın, bu hareketlerin kendi ülkelerindeki iktidar yapılarını demokratikleştirme potansiyelini tartışacağım.⁴ İkinci olarak bu hareketlerin içinde bulundukları ekonomik ve politik yapılarda "neoliberal dönemeç" olarak adlandırılan önemli bir değişim gerçekleşmekte. Uzam konusunu tartışırken bu dönüşümü, küreselleşen dünyada toplumsal hareketlerin karşılaşmakta olduğu en önemli sorunlardan biri olduğunu düşünerek ele almaktayım.

Neoliberal Çağda Hareketlerin Uzamsallığı

Kolektif protestoların, isyanların, devrimlerin yoksunluk ve mağduriyetten ileri geldiği fikrine dayanan önceki açıklamaların (kimi zaman bütünleyici ve dönüştürücü biçimde) yerini doldurmak maksadıyla, toplum bilimciler son otuz yılda toplumsal hareketler konusunda birçok farklı arayışa giriştiler. ABD'de kaynak mobilizasyonu kuramını destekleyen akademisyenler; kolektif eylemliliğin örgütsel araçlar, hareketlerin maddi kaynakları, elitlerin ve uzmanların harekete katılımı, ağ oluşumu, hareketin parçası olmaya ve katılmaya bireyleri yönlendiren teşvikler sayesinde geliştiğini öne sürmektedirler.⁵ Siyasi süreç kuramı olarak adlandırılan diğer bir araştırma çizgisi ise belli başlı politik ve kültürel yapıların, hareketlerin kitleleri eylemliliğe geçirme ve amaçlarını gerçekleştirme kapasitesini şekillendirdiği düşüncesine dayanmaktadır.⁶ Bu kuramların eksik bıraktığı noktalar ise son on

3- Doug McAdam, *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*, 2nd ed. (Chicago: University of Chicago Press, 1999), 48-51.

4- Söylemeye gerek yok ki, benim sunduğum perspektif dışardan bir görüştür. Ne burada söz konusu olan hareketlerin karmaşıklığını içeriden biri olarak kavradığımı, ne de günlük hayat süreçlerini bir antropoloğun yaklaşımıyla ele aldığımı iddia ediyorum. Bundan dolayı iki silahlı sürecin ortaya çıkardığı ya da neden olduğu acılara haksızlık etmiş olabilirim. Benim normatif duruşum bu toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı, onların etkilediği ya da isteyerek veya istemeyerek dönüştürdüğü alan içerisindeki özgül konumumdan kaynaklanıyor.

5- James McCarthy and Mayer N. Zald, "Resource Mobilization and Social Movements," *American Journal of Sociology* 82, no. 6 (1977); J. Craig Jenkins, "Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements," *Annual Review of Sociology*, no. 9 (1983); A. D. Morris and C. M. Mueller, eds., *Frontiers in Social Movement Theory* (New Haven and London: Yale University Press, 1992).

6- Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (Reading: Addison-Wesley, 1978); McAdam, *Black Insurgency*; Sidney Tarrow, *Democracy and Disorder* (Oxford: Oxford University Press, 1989).

yılda daha sentez amacı güden yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁷ Bu yazı bağlamında önemsenerek noktalardan biri, bunların hareket oluşumunda bireysel ve toplumsal dinamiklerin rolüne bakmalarıdır. Örneğin, Tarrow'a göre, politik fırsat yapıları "tutarlı – ancak illa resmi, kalıcı ve ulusal olması gerekmeyen – ve insanları mücadeleci bir politika için girmeyi cesaretlendiren dinamiklerdir"; "baskı gibi, hatta yetkililerin direnişçilere karşı sağlam bir cephe sergileme kapasiteleri gibi" siyasi kısıtlar ise mücadeleyi kıran etmenlerdir.⁸ Odak noktası, dar bir siyasi yaklaşımdan ziyade bireyleri eylemliliğe geçiren yapıları ve daha genel manada kültürel çerçeveyi içeren yaklaşıma kaymıştır. Harekete geçirici yapılar ya da toplumsal ağlar; bireylerin içine "gömülü" olduğu yüz yüze etkileşim ilişkileri, kişisel ve grupsal bağlılıklar, örgütsel olanaklar, veya toplanma mekanları oldukları gibi, aynı zamanda örgütler arasında kurulan bağlardan oluşmaktadır. Ağların hareketin ortaya çıkmasından önce var olup olmadığı ya da hareket tarafından ve hareket aracılığıyla oluşturulduğuna dair kayda değer bir muğlaklık (belirsizlik) olmasına rağmen, bu tarz ağlar ve fırsatlar aynı anda var olabilirler.⁹

Daha çok Avrupa temelli toplumsal hareket araştırmaları ise, eyleme geçirme mekanizmalarına ve belirli hareketlerin örgütlenmesine odaklanmaktan çok, Batı toplumlarındaki yapısal değişimlere odaklanmaktadır. "Eski" hareketlerin yoğunlaştığı siyaset veya emek ve ekonomiyle ilişkili sorunların aksine, karmaşık, sanayileşmiş toplumlardaki "yeni" hareketlerin, yaşam şeklinin değişimi, kolektif kimlikler ve kültürel talepler etrafında toplandığı iddia edilmektedir.¹⁰ Hareketler "kültürel ve özellikle etik sorunlarla ilgilenmekte, çünkü sistem sadece 'üretim araçlarını' değil, ayrıca sembolik meta üretimini, yani bilgi ve imgelerin, kültürün üretimini kontrol etmektedir."¹¹

Yeni toplumsal hareket kuramları, kolektif eylemi dönemlere ayırarak 'köken', 'dalga', 'döngü', ve 'protesto repertuarlarını' inceleyerek kuram oluşturma çabalarının bir parçasıdır.¹² Örneğin Tilly'nin repertuar kavramı, ortak anlayışa, hafızaya

7- Doug McAdam, John McCarthy, and Mayer N. Zald, "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes - Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements," *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Framings* içinde, eds. Doug McAdam, John McCarthy, and Mayer N. Zald (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

8- Sidney Tarrow, *Power in Movement* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 20.

9- Jeff Goodwin and James M. Jasper, "Caught in a Winding, Snarling Vine," *Rethinking Social Movements: 9-9-9-Structure, Meaning, and Emotion* içinde, ed. Jeff Goodwin and James M. Jasper (Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2004), 17-18.

10- Jürgen Habermas, "New Social Movements," *Telos*, no. 49 (1981); *The Theory of Communicative Action*,

Vol. 2, *System and Lifeworld: A Critique of Functionalist Reason* (Cambridge: Polity Press, 1987);

Alberto Melucci, "The Symbolic Challenge of Contemporary Movements," *Social Research* 52, no. 4 (1985); Klaus Eder, "The New Social Movements: Moral Crusades, Political Pressure Groups, or Social Movements," *Social Research* 52, no. 4 (1985).

11- Alain Touraine, "An Introduction to the Study of Social Movements," *Social Research* 52, no. 4 (1985).

12- Marc Edelman, "Social Movements: Changing Paradigms and Forms of Politics," *Annual Review of Anthropology*, no. 30 (2001): 294.

ve kültüre dayalı “anlaşmalara” işaret etmektedir; bunlar, hem belirli yapısal tarihsel dinamiklerden, hem de daha önem arz eden toplumsal hareketlerin kendisinden doğarlar. Hareket repertuarı¹³ “nispeten kasıtlı seçimler aracılığıyla öğrenilen, paylaşılan ve hayata geçirilen sınırlı bir takım rutinleri” tanımlarken, “bireysel bilinçten ziyade bir dile benzemektedir.”¹⁴ Repertuarlar davranışı ve seçimi kısıtlarlar, fakat aynı zamanda neyin nasıl yapılacağına dair pratik bilgi barındırırlar. Toplumsal hareketin yaşam süresi içinde yenileme ve/veya tekrür yoluyla inşa edilirler. Aslında mücadelenin ve protestoların daha önceki biçimleri, daha sonraki döngülere alan açmaktadır. Böylece siyasi süreç kuramları, fırsatı kavramsallaştırırken, yalnızca protesto hareketlerinin ortaya çıkışını anlamaya yarayacak analitik araçlar değil, ayrıca hareketlerin baki oldukları süre boyunca yaşayacakları değişimleri de anlamaya yarayacak araçlar sunmaktadırlar.¹⁵

Yukarıdaki ifadelerde açıkça veya zımni olarak var olan gömülmüşlük ve bağlamsallık nosyonları, toplumsal hareketlerin uzamsallığına da kendiliğinden değinir gibi gözükse de, uzam ve mekan konusu toplumsal hareket kuramcıları tarafından uzun süre ikincil bir konumda bırakılmıştır. Tarrow’un belirttiği gibi,

Birçok akademisyen uzamlar arasındaki çekişmelere odaklandı ve bunu farklı bölgesel birimleri kapsayacak şekilde yaptılar. Fakat uzama dair açıklamalar, uzamın hem çatışmayı hem de baskıyı biçimlendirdiği gerçeği göz ardı edilerek çoğunlukla eksik bırakılmıştır; oysa çatışma çoğu kez uzamla ilgilidir; kamusal uzamlar çoğunlukla ortaya çıkan ve hatırlanan çatışma yönetimini yapılandırır.¹⁶

Aslında literatürün çoğu “uzamı, sistematik olarak araştırılması ve açıkça kavramsallaştırılması gereken çatışmalı politikaların kurucu ögesi olarak değil, verili ve sorunsallaştırılmayan arka planı olarak ele aldı.¹⁷ Byron Miller, toplumsal hareketlerde zamansallığa öncelik verildiğini, ancak aynı ilginin protestoların “uzamına” veya “mekanına” yöneltilmediğinden yakını: “Esas itibarıyla, uzama, uzamsal olmayan toplumsal süreçlerin taşıyıcısı olmaktan daha fazla bir önem atfedilmedi; mobilizasyon süreçlerinin işleyişini uzamsal kurumların etkilediği kabul görmü-

13- Age., 30.

14- Charles Tilly, “Contentious Repertoires in Great Britain, 1758-1834,” *Repertoires and Cycles of Contention* içinde, ed. M. Traugott (Durham: Duke University Press, 1995), 26.

15- Bkz. McAdam, *Black Insurgency*; Debra Friedman and Doug McAdam, “Collective Identity and Activism: Networks, Choices, and the Life of a Social Movement,” *Frontiers in Social Movement Theory* içinde.

16- Sidney Tarrow, “Silence and Voice in the Study of Contentious Politics: Introduction,” *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*, içinde, eds. Ronald Aminzade et al. (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 11.

17- William Sewell, “Space in Contentious Politics,” *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics* içinde, eds. Ronald Aminzade et al. (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 51-52.

yor.”¹⁸ Toplumsal ve uzamsal olan arasındaki ikilem, uzamı yalnızca dikkate alınması gereken diğer bir bağımlı değişken olarak gören çalışmalarda devam ettirilmektedir.¹⁹ Kolektif eylemi kavramsallaştırmanın çerçevesi, kolektif araştırma vurgusunu “nesnel” kaynakların mevcudiyetinden, daha “söylemsel” olan “çerçeveleme” kavramına kaydırmış olmasına rağmen, sadece birkaç araştırmacı hareketleri “mekan tabanlı çerçeve içinden ele almaktadır.”²⁰

Bununla birlikte, uzamsallığın kolektif eylemin sürekliliğinde veya çatışmalı siyasetin sonucunu belirlemede, ciddi farklılık yaratabileceğine kimse itiraz edemez. Lefebvre, 1974'teki çığır açan çalışmasında uzamı; pratiği, düşünceleri ve eylem olanaklarını etkileyen toplumsal ürün olarak inceler.²¹ 1848 ve 1870-71 Paris ayaklanmaları üzerine yapılan çalışmalar “kolektif davranışlarda mekana duyarlı bir perspektifin” 19.yüzyılda oldukça geliştiğini ve bu iki ayaklanma arasında Paris'in Haussmann tarafından üstlenilen kentsel dönüşümünün, Paris Komünü'nün kaderini belirlemede etkili olduğunu gösterdi.²² Neil Smith, David Harvey ve Edward Soja'nın çalışmaları, büyük ölçüde uzam ve toplumsal pratikler arasındaki karmaşık ilişkiye odaklanmaktadır.²³ 1989'da Çin'de Tiananmen ayaklanması, Plaza De Mayo Anneleri hareketi ve 1968'de Kaliforniya ve Paris'te öğrenci ayaklanmaları, ortaya çıktıkları mekana gönderme yapmaksızın kavramsallaştırılamaz. Örneğin, uzamı merkezi unsur olarak ele alan bir çalışmada, Wilton ve Cranford, mekan üzerinden gerçekleşen mücadelelerin yereldeki kaynak dağıtımını ve genel toplumsal adalet açısından hareketlerin meydan okuma kapasiteleri için ne kadar merkezi rol oynadığını gösterdiler. Aslında “uzam işgali ve mekanı kendine mal etme, egemen sınıflarca sürdürülen iktidar dengesini bozma çabası açısından politik strateji olarak işlev görebilir.”²⁴

Bu çalışma Bosco'nun Plaza de Mayo Annelerini ilişkiseliliğin ve uzamsallığın içinde etüd etme fikrine katılmaktadır. Her ne kadar farklı toplumsal hareket süreçle-

18- Byron Miller, *Geography and Social Movements* (Minnesota: University of Minnesota Press, 2000), 6. Miller'in Deborah G. Martin ile birlikte yazdığı “Missing Geography: Social Movements on the Head of a Pin?” başlıklı giriş bölümü uzam ve mekanı sosyal hareket çalışmalarına eklemlenmeye ilişkin çabaların mükemmel bir değerlendirme-sini sunmaktadır.

19- Age., 4-5.

20- Robert D. Wilton and Cynthia Cranford, “Toward an Understanding of the Spatiality of Social Movements: Labor Organizing at a Private University in Los Angeles,” *Social Problems* 49, no. 3 (2002): 378.

21- Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Oxford, UK and Cambridge, Mass.: Blackwell, 1991). Kitap ilk olarak 1974'de Fransızca olarak basılmıştır.

22- Thomas F. Gieryn, “A Space for Place in Sociology,” *Annual Review of Sociology*, no. 26 (2000): 478.

23- Bkz. Neil Smith, *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Scale*, 3rd ed. (Athens: University of Georgia Press, 2008); Edward Soja, *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory* (London: Verso, 1989); *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions* (Oxford: Blackwell, 2000) ve; David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), ve *Spaces of Hope* (Berkeley: University of California Press, 2000).

24- Wilton ve Cranford, “The Spatiality of Social Movements,” 377

rinin (örneğin, örgütlenme, mobilize etme, yada sürekli kılma) farklı uzamsallıklarda bulunan ağlar tarafından dolayınlandığını ve müzakere edildiğini biliyorsak da, farklı ilişkilerin uzamsal boyutlarının toplumsal hareket süreçlerine etki edip etmediği ve ne şekilde etki ettiği hala belirsizliğini korumaktadır.²⁵

“Uzamsallığın bir ağ içindeki ilişkisellikleri nasıl kısıtladığı ve sağladığı”na ilişkin dinamiklere bakmak özellikle ilginçtir.²⁶

Uzun bir süre boyunca uzam/mekan, toplumsal süreçlerin ya alıcısı ya da sonucu olarak görüldü. Örneğin Poletta “özgür mekan” kavramının (sivil haklar hareketinde siyahi kiliseler gibi) metaforik olması hasebiyle altında yatan birleştirici bağlar vurgusunun lehine terk edilmesi noktasında ısrar etti.²⁷ Bunun, fiziksel toplanma mekanlarında kurulmuş veya güçlendirilmiş birleştirici bağların bir özelliği olduğunu ileri sürdü. Bu yüzden, toplumsalın uzamsal olana bir önceliği olmalıdır dedi. Uzama dair bu tarz metaforik ya da ilişkisel yaklaşımlar -benim de kısaca tartışacağım gibi- bu çalışmanın amacı açısından değer taşımakla beraber, fiziksel ve coğrafi mekan, toplumsal hareketlerin anlaşılması için vazgeçilemezdir. Massey’in göstermiş olduğu gibi “salt uzamsal süreçler yoktur, uzamsal olmayan toplumsal süreçler de yoktur.”²⁸ Hareketlerin ve toplumsal süreçlerin etkin şekilde uzam-mekan üretmesini ne kadar dikkate almak gerekiyorsa, hareketlerin fiziksel ve coğrafi uzam yoluyla üretilmesini de o kadar dikkate almak gerekir.

Bu çalışmada, “mekan” kavramını, coğrafi konumu ve bu konumda gündelik toplumsal pratiklerin inşa ettiği maddi formları kastederek kullanacağım.²⁹ Bunlar, anlam ve değer yüklü olduklarından mekan olarak tanımlanmaktadırlar:

[Mekan] toplumsal kategorilere, farklılıklara ve hiyerarşilere denge ve devamlılık sağlar; kolektif eylemi ve ağ oluşumunu oluşturan, yüz yüze etkileşim modelini düzenler ayrıca manevi kültürel normları, kimlikleri, hafızaları –ve değerleri [...] içerir ve korur. Bu sonuçlar sadece (fakat bütünü değil) belirli bir noktada toplanan maddi formlardan ileri gelir; bu formlar, kısmen insanların bir mekana yatırdığı anlamlar aracılığıyla oluşurlar.³⁰

25- Femado J. Bosco, “Place, Space, Networks and the Sustainability of Collective Action: The Madres de Plaza de Mayo,” *Global Networks* 1, no. 4 (2001): 310.

26- Age.

27- Francesca Polletta, “‘Free Spaces’ in Collective Action,” *Theory and Society* 28, no. 1 (1999).

28- Doreen Massey, *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*, revised 2nd ed. (New York: Routledge, 1995), 51.

29- Bu tanımlama, az çok Arturo Escobar’ın “kültür mekanda oturur” derken aklındaki fikirle aynı doğrultudadır, yani “mekan; sınırlar, alanlar ve gündelik yaşam pratiklerine bağlı algılarla birlikte belirli bir konumun deneyimiyle ve bu deneyimden kaynaklananlarla ilgilidir [...] ki tüm bunlar, sadece mekan tabanlı süreçlerle inşa edilmezler” (“Culture Sits in Places: Reflections on Globalism and Subaltern Strategies of Localization,” *Political Geography* 20, no. 2 (2001): 152.)

30- Gieryn, “A Space for Place in Sociology,” 464-465.

Mekanın, toplumsal hareketlerin yapısı üzerinde önemli bir etkisi olması muhtemeldir o halde. Bir toplumsal hareket sadece motivasyonlarla ve/veya aktörlerinin yeteneklerinin sınırlarıyla oluşmamakta, ayrıca mekanla nasıl bir etkileşim kurduğuyla ve mekanın bıraktığı izlerle vücuda gelmektedir.

En belirgin şekilde Plaza de Mayo Anneleri örneğinin, Bosco'ya bell hooks'un direnişin "evi" kavramını çağrıştırmasının sağı şudur:

Mekan temelli kolektif ritüeller - bir grup için sembolik önemi olan mekanlarda kökleşmiş ve sıkça tekrarlanan faaliyetler - aktivizmin ve ortak kolektif kimliğin sürdürülebilirliğinde önemli rol oynarlar, ki bu yaygın coğrafi iletişim ağına sahip aktivistler için de geçerlidir.³¹

Benim tartışacağım bu düşünce, Diyarbakır ve Chiapas vakalarına önemli bir ışık tutmaktadır ve bu ikisi arasında ilginç bir karşılaştırmaya imkan vermektedir.

Coğrafyacıların muhalefetine rağmen "uzam/alan" (space) terimi, "mekan" (place) teriminden ayırt ettiğim analitik bir kavramdır. Kullandığım şekliyle uzam, toplumsal hareketlerin içinde faal oldukları daha geniş alanla ilişkilidir. Uzamı metaforik anlamda kullandım; yani "uzam 'hareket edebilme alanı' açan, üretken, diyaletik, hayat veren uzamdır".³² Alan ele geçirmek (appropriating space) toplumsal tahayyül içinde bir yer kazanmak demektir. Uzam, Melucci'nin düşüncesine göre, görünür olunan bir alandır, "hareketi kurumsallaştırma ya da partileştirme işlevi olmayan dolayımusal bir kamusal uzamda, hareket kendi özerkliğini sürdürürken, toplumun hareketin mesajlarını duymasını ve bu mesajları politik karara dönüştürmesini sağlayandır".³³ Daha da ileri giderek, bu terimi toplumsal ya da politik hareketlerin koşullandırıcı etken olma kapasitesine işaret etmek için - yani, belirli mekanların ötesine geçerek toplumsal süreçlerde sembolik ya da kurumsal izler bırakması manasında - kullanıyorum.

Nelson'ın "çökelti" (sedimentation) kavramı benim kavramsallaştırmam açısından gayet kullanışlıdır. Çökelti süreçleri, bir hareket tarafından yürütülen söylem ve pratiklerin, hareket sönmüldikten sonra bile kuramsallaşması manasına gelmektedir. Nelson'ın da belirttiği gibi,

[çökelti] kolektif örgütlenme ve protestolar sürecine yayılan

31-Bosco, "Madres de Plaza de Mayo," 317.

32- Neil Smith, "Contours of a Spatialized Politics: Homeless Vehicles and the Production of Geographical Scale," Social Text, no. 33 (1992): 64.

33- Melucci, "The Symbolic Challenge," 815.

(‘kimlikleri’ politik dil ve pratikleri içeren) söylemlerin tercüme edildiği ve çeşitli aktörler tarafından sadece zaman içerisinde değil, ayrıca tamamen farklı toplumsal ve politik arenalarda topluma mal edildiği karmaşık süreçlere işaret eder.³⁴

Bu kavram ayrıca, uzamsallık çalışmalarına, hareketin kendi yaşam süresini aşabilecek zamansal bir boyut katmaktadır. Dolayısıyla hareket merkezi önemini kısmen kaybeder. Dönüştürücü etkilerini incelerken destekçileri ve muhalif grupları da içeren beklenmedik çevreler arasında yarattığı dalga etkisi ilgi odağı olur. Bu amaçla, hareketin tetiklediği kolektif eylemin hareketle doğrudan veya dolaylı yoldan ilişkili olan halkın pratiklerinde ve yaşamlarında nasıl bir etki bıraktığına bakmak gerekir.

Başka bir mecrada, çatışmanın bir hareketi, davayı veya kimliği egemen kamu alanına zorla sokarak görünür kılabilmesine dair pek de rahat olmayan bir fikri geliştirmiştim.³⁵ Çünkü çatışmalar, kimlikler, farklılıklar, benzerlikler ve iktidar yapıları heterojen kitlelere görünür olmaksızın, ne eyleme yol açan sorunu ortak bir sorun olarak göstermek, ne de tam olarak bir “etkileşim” (ortaklaştırma) mümkün olabilir. Yeterli olmamasına rağmen, aleniyet, iktidar yapılarını yeniden şekillendiren veya değiştiren bir mobilizasyon bağı yaratmak için zorunlu bir koşuldur. Başka bir deyişle, uzamsal sınır ihlallerini, sorgulanmadan kabul gören toplumsal (ve politik) mekan düzenini bozma olarak da düşünülebiliriz.³⁶ Aynı şekilde “ölçek atlama”³⁷ toplumsal hareketlerin sadece genişleme ve kalıcılık kazanma yollarından biri değil, ayrıca mevcut rejimde varolan siyasi alternatiflerin ihlal edilmesi ya da dönüştürülmesi anlamına gelir.

Öte yandan, ele alacağım iki hareketin zamansal düzlemi hakkında da bir şeyler söylenmesi gerekir. Harvey’in ikna edici bir şekilde belirttiği gibi, dünyanın birçok yerinde, uzamlar ve mekanlar giderek neoliberal dinamikler tarafından şekillenmektedir.³⁸ “Hareketlilik”, “yer değiştirme” ve “yersiz yurtsuzlaştırma” gibi mekan

34- Lise Nelson, “Decentering the Movement: Collective Action, Place, and the ‘Sedimentation’ of Radical Political Discourses,” *Environment and Planning D: Society and Space* 21, no. 5 (2003): 559.

35- Zeynep Gambetti, “The Conflictual (Trans)formation of the Public Sphere in Urban Space: The Case of Diyarbakır,” *New Perspectives on Turkey*, no. 32 (2005); ve “Conflict, ‘communication’ and the Role of Collective Action in the Formation of Public Spheres,” *Publics, Politics and Participation: Locating the Public Sphere in the Middle East and North Africa* içinde, ed. Seteney Shami (New York: Columbia/SSRC Books, 2010 [yayına hazırlanan çalışma]).

36- Bkz. Wilton and Cranford, “The Spatiality of Social Movements,” 377.

37- Neil Smith, “Contours of a Spatialized Politics,” kitabında bunu şu şekilde tanımlıyor: “üretimi kolaylaştırmayı ve gündelik hayatın yeniden üretimini içermek yerine kısıtlayan, ve genellikle yukarıdan empoze edilen uzamsal sınırlar”ın çözülmesi, 60.

38- Bkz. David Harvey’s *Condition of Postmodernity*, “Neoliberalism as Creative Destruction,” *Geografiska Annaler* 88B, no. 2 (2006).

kayıb örnekleri, zamanımızın paradigmatik tasviridirler.³⁹ Küresel neoliberalizmin yeni sermaye birikimi rejimine hizmet etmeyen ortak çıkar alanlarını bertaraf etmesi sorunun daha ciddi bir nitelik kazanmasına yol açar. Kimlik siyasetinin yaygınlaşmasının, birikim ve üretim biçimlerinin esaslı değişimiyle eşanlı olması paradoksaldır kuşkusuz. Harvey'in belirttiği üzere, sermaye devir sürecinin hızlanması, geçici hizmetlere dönüş ve esnek birikim süreci, "geleneksel ve tarihsel olarak edinilen değerlerin hızlıca silinmesine yol açtı".⁴⁰ Aslında, önceden birleşik (ve böylece normalleştirici) olan toplumsal mücadelenin parçalanması, alternatif grupların hem fiziksel hem de ilişkisel anlamda bir taban sahibi olma yetisinden yoksun olmasının sebebidir. Demokratik taban siyasetini sürekli kılacak koşulları yok etme eğiliminde olan egemen söylemlerle kuşatılmış bir dünyada, bir hareketin koşullandırıcı bir etmen olabilmesi için belirli bir zemini koruyabilmesini sağlayan hareket kapasitesi dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Varoluş mekanını açmak ya da ele geçirmek, politik bir topluma somut bir gerçeklik bağışlar, kolektif eylemle üretilmiş olan iktidarı dengeler ve belleğin koşullarını kurar.⁴¹ Lefebvre'nin içgörüsü şudur ki, "herhangi bir toplumsal varoluş 'gerçek' olmayı arzular veya talep ederken kendi mekanını yaratmayı başaramazsa, çok tuhaf bir unsur haline gelir; ideolojik veya 'kültürel' alandan kaçmayı başaramayan garip türde bir soyutlama olur."⁴²

Bu şekilde bakıldığında, hem mekan oluşturma hem de uzamı kendine mal etme farklı coğrafyalardaki hareketleri birbirine bağlayan giriş noktaları sağlar. Elimdeki iki vakayı, toplumsal hareketler ve uzam araştırmalarından elde edilen içgörülerini bu hatlar üzerinden birleştirerek değerlendireceğim, ancak kavramsal çerçeveyi veya belirli bir paradigmayı seçmek yerine fırsat, yapı, repertuar, ağ, yer, mekan ve ölçek gibi unsurların giriftliğini ve birbirleriyle ilişkilerini gösterme girişiminde bulunacağım.

Farklı Coğrafyalarda İki Zora Dayalı Mekan Oluşturma Vakası

PKK ve EZLN'nin her ikisi de artık doğrudan kendi kontrolleri altında olmayan çeşitli barişçil güçleri tetiklemiş silahlı gerilla gruplarıdır. Bu yazının amaçları doğrultusunda ilgilendiği şey, silahlı bir hareketten nasıl olup da sosyal bir hareketin ortaya çıktığıdır.

Kürt çalışmalarında ortak eğilim, Türkiye'deki Kürt hareketinin arkasındaki akıl olarak ve temel itici güç olarak PKK'ye odaklanmaktır; buna rağmen, bu yaklaşı-

39- Escobar, "Culture Sits in Places," 146-147.

40- Harvey, *The Condition of Postmodernity*, 290.

41- Bu dünyanın içinde olmak ile dünyanın parçası olmak arasındaki farkın en görünür olduğu noktadır. Aktaran, Jacques Taminiaux, *La fille de Thrace et le penseur professionnel: Arendt et Heidegger* (Paris: Payot, 1992), 162.

42- Lefebvre, *The Production of Space*, 53.

mı en azından üç önemli gerekçe yüzünden eksik buluyorum: (1) Önce 1990'da yasallaşmayı getiren ve sonrasında, 1999'dan bu yana, Kürt siyasi partilerine belli bir derecede meşruiyet sağlayan uzun ve meşakkatli yol onları PKK'ninkine tıpatıp örtüşen bir çizginin ötesine itmiştir. (2) 1999'dan bu yana Güneydoğu illerindeki yerel seçimlerde yasal Kürt siyasi partilerinin kazandığı başarılar, artık PKK'nin daha geniş ulusal/uluslararası kaygıları ve iddialarıyla tam olarak örtüşmeyen yerel söylemlere ve pratiklere ön ayak olmuştur. Dolayısıyla, siyasi ve toplumsal fırsat yapılarının Kürt hareketi için bir bütün olarak değiştiği söylenebilir. (3) Kürt siyasi liderlerinin geçen birkaç yıl içerisinde Türk entelektüelleri, sanatçıları, akademisyenleri ve aktivistleriyle kurduğu ilişkiler ve ittifakların hepsi PKK tarafından teşvik edilmemiştir; bunlar daha ziyade barış ve uzlaşma için gerekli olan koşulları üreterek PKK'yi silahsızlandırma teşebbüsleridir. Bu nedenle Kürt hareketinin ilişkiler ağı oluşumunun PKK'ninkine tıpatıp aynı olmadığı söylenebilir.

İntikam yaklaşımına sahip bir ideolojik gündem ve güçlü bir kişilik kültürüne sahip bir gerilla gücü olarak PKK, otuz yıllık varlığı süresince yerel ve küresel değişimlere kendini uyarlamak konusunda başarılı olmuştur.⁴³ PKK, özellikle Türkiye'nin Güneydoğusunda, devletin yanı sıra aşiret hayatının da Kürtler üzerinde uyguladığı şiddet ve baskıdan faydalanarak ve/veya siyasi telkin yoluyla hatırı sayılır ölçüde halk desteğini güvence altına almıştır. Kürt hareketini; sendikalar, sivil toplum kuruluşları, kültürel merkezler, görsel ve yazılı basın ve 1990'dan bu yana kurulan bir dizi siyasi parti (HEP, ÖZDEP, DEP, HADEP, DEHAP ve DTP, BDP) aracılığıyla çeşitlendirme ve çoğaltma teşebbüsleri genellikle PKK'nin uzlaşmaz stratejilerinin yanı sıra, Türk siyasal düzeninin hoşgörüsüzlüğüne takılmıştır. Bununla birlikte, özellikle 1999 yerel seçimlerinden sonra, Kürt partileri seçmenleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla kapsamlı ilişkiler geliştirmeyi başardılar. Bu partiler hem PKK merkez yönetiminden, hem de Türk siyasal düzeninden kaynaklanan baskılara rağmen, zaman zaman ikili bir hayat sürdürüyor gibi görünseler de, kendilerine ait bir hayata da sahip olageldiler. Benim görüşüme göre, askeri bir duruşu toplumsal bir harekete dönüştüren, yasal Kürt toplulukları etrafında kurulan ilişkisel ağlardır. PKK, 1970'lerin sonlarında Abdullah Öcalan'ın karizmatik figürü etrafında toplanan bir avuç kararlı Marksist ile başladı. Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyerek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt kimliğini inkar etmesine ve bastırmasına son vermek açısından yegane yolun bağımsız bir ulus-devlet olduğu inancına sarılarak, başlangıçtan itibaren şiddet içeren taktikleri tercih etti. 1978 yılında parti programı düzenlendikten sonra, PKK'nin ilk saldırısı Şanlıurfa'da milletvekili olan büyük bir toprak sahibine yönelikti. 1980 askeri darbesi, unsurlarını eğitmek ve güçlendirmek için Bekaa Vadisi'ne taşınmasına yol açtı. 1984 yılında, askeri cuntanın kışla-

43- Öcalan'ın kendi örgütünü böyle değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bkz. Ali Kemal Özcan, "The Vacillating PKK: Can It Be Resurrected?," Middle Eastern Studies 43, no. 1 (2007): 114-115.

ya geri dönmesinden bir yıl sonra, PKK Güneydoğu'daki iki karakolu basarak kendisini yeniden Türkiye'de konumlandırdı. Türkiye devleti, 1987 yılında onbir Güneydoğu ilinde Olağanüstü Hal ilan edip Kürt köylülerini korucu olarak hizmet etmeleri için silahlandırarak ve dağlarda olduğu kadar köylerde ve şehirlerde de geniş çaplı operasyonlar yürütmek için bölgeye binlerce iyi donanımlı asker göndererek misillemede bulundu. Köy korucularının ve düzenli ordunun keyfi ve acımasız muamelelerinin mağdurlarının bunlara tepki olarak dağlara çıkması PKK saflarının kademeli bir şekilde şişmesine yol açtı. 1993 yılında Öcalan, komutası altında 30.000 gerilla olduğunu iddia ediyordu.⁴⁴ Bu dönem aynı zamanda çeşitli şehirlerde serhildan (Filistin intifadasına denk düşen Kürtçe kelime) denilen geniş çaplı halk ayaklanmalarının çeşitli kentlerde gerçekleştiği dönemdi. Türk ordusu-nun yakıp yıkmaya stratejisi geri tepiyordu.

Bu esnada, ilk yasal Kürt partisi olan HEP, 1990 yılında kuruldu. Bu hem yeni bir dönemeç, hem de silahlı hareketin gerilemesinin başlangıcıydı. HEP'in taktiksel hataları (milletvekillerinin Kürtçe yemin etmesi gibi) ve rejimin hareketi ezmek için her türlü aracı kullanma yönündeki şaşmaz hevesi, sonunda PKK üzerinde askeri ve siyasi galibiyetle sonuçlandı. Yeni kurulan KONGRA-GEL'in (PKK'nin isim değişikliği geçirdikten sonraki halinin) reformcu kanadının itiraf ettiği üzere,

1993'de 13.000 olan gerilla sayısının 1998'de 8.500'e düştü. Başka bir deyişle, yüzde kırk düşüş yaşanmıştı [...] Gerillanın büyümesi durmuştu; yeni katılanların sayısı kayıpların yarısını karşılamak için yeterli değildi. Siyaset [serhildanlar] belirli yıldönümlerinde tekrarlanan etkinliklerle kısıtlı kalmıştı.⁴⁵

PKK, 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması üzerine neredeyse küllü bir kargaşa içine düştü.⁴⁶

PKK, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de, kendisi dışında başka bir Kürt hareketinin ortaya çıkmasına izin vermedi. Alternatif bir organizasyon kurmaya çalışan gruplar ya da entelektüeller ya susturuldu veya öldürüldü.⁴⁷ Öte yandan, Türk siyasal düzeni Kürt kimliğinin herhangi bir olumlanmasına karşı tetikte olduğu için, o da aynı şekilde önde gelen kişileri susturdu ya da ortadan kaldırdı.⁴⁸ Paradoksal bir şekilde birbirini yansıtan bu iki ideoloji arasında, düşmanlaştırmayan söylemler için nere-

44- Age. 108

45- Aktaran, Özcan, "The Vacillating PKK," 120.

46- Chris Kutschera, "Disarray inside PKK," The Middle East, May 2000

47- Kemal Burkay'ın Kürdistan Sosyalist Partisi, PKK tarafından bastırıldı ve kısa sürede HEP, DEP ve HADEP'in nüfuzu altında güç kaybetti. Şerafettin Elçi'nin Demokratik Kitle Partisi, PKK karşıtı konumundan dolayı kendisini örgütlemekte başarılı olamadı. Bkz. Henri J. Barkey, "The People's Democracy Party (HADEP): The Travails of a Legal Kurdish Party in Turkey," Journal of Muslim Minority Affairs 18, no. 1 (1998): 134.

48- HEP-DEP-HADEP'in 92 üyesi faili meçhul cinayetlerin kurbanı oldular. Bkz. 135.

deyse hiç alan bırakılmadı. Bu durum, Türkiye'deki yasal Kürt partilerinin içinde oldukları zor durumla kavranabilir. HEP, sosyal demokrat SHP saflarından kovulan Kürt milletvekilleri tarafından kuruldu. Bir yıl sonra, HEP ve SHP, HEP'e yüzde 10 ulusal seçim barajını aşarak mediste 22 milletvekiliyle yer almasına şans veren bir seçim ittifakı içine girdiler.⁴⁹ Ancak kurulu düzen partiyi yasaklamak için sonu gelemeyen nedenler buldu. HEP, bir isim değiştirme manevrasıyla, önce ÖZDEP sonra DEP haline gelerek, milletvekillerini korudu. Ama bu tür baskılar partinin radikalleşmesine yol açtı. Barkey'nin gözlemlediği gibi,

HEP özünde bir Kürt partisi olmasına rağmen, meselenin etnik boyutunun ötesinde ilgi çekmek için çaba gösterdi ve sembolik bir şekilde ilk başkanı olarak bir Türkü seçti. DEP ise aksine, PKK tarafından başlatılan 1993 ateşkesinin başarısızlığı sonrasında giderek daha sertleşip, kurulu düzene karşı gelme şansını denemeye istekli oldu.⁵⁰

Kürt meselesine yön veren iki aktör arasındaki ayna etkisine yakalanmışçasına DEP de yasaklandı ve liderleri hapsedildi ya da sürgüne zorlandı.

Alternatif bir alanın nihayet inşa edilebilmesi, bu iki uzlaşmaz hegemonik gücün (PKK ve Türk ordusunun) eşzamanlı olarak geri çekilmesiyle mümkün oldu. Bu alan varlığını, 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması ve aynı yıl içerisinde, Türkiye ve AB arasında Helsinki Anlaşması'nın imzalanmasına borçludur. Anlaşma ile Ankara tam üyeliğe yönelik bir dizi demokratik taahhütlerde bulundu ve insan hakları sicili açısından AB tarafından denetlenmeyi kabul etti. Bu aslında Türkiye'deki Kürt hareketi için mevcut siyasi fırsat yapısında önemli bir değişiklikti.

Benzer bir durum da Chiapas'da gözlemlenebilir. EZLN'nin Meksika hükümetine karşı açtığı savaş, Meksika, ABD ve Kanada arasındaki NAFTA anlaşmasının yürürlüğe girmesine tesadüf etti. Bu başından planlanmış değildi. EZLN askeri hazırlıklarını daha önce tamamlamadığı için bu tarih seçilmişti.⁵¹ Ama tesadüfün kıymeti, Meksika hükümetini silahlı isyandan sadece on iki gün sonra isyancılar ile müzakereye zorladığı zaman ortaya çıktı. Hükümet, kuzey komşuları nezdinde pazarlama imajını kaybetmek istemedi. Chiapas isyanının hızla alternatif bir alan oluşturmak için yeni bir döneme girebilme nedenlerinden biri budur. Eğer isyan, hükümetin kendi imajı hakkında endişe ettiği bu buhranlı ana denk gelmeseydi, Gizli Komitenin Meksika'ya ve internet üzerinden diğer yerlerdeki sivil topluma enerjik olarak yönelttiği çağrı EZLN'yi Meksika ordusunun tank ve ağır silahları altında ezilmekten kurtarıp kurtaramayacağı cevapsız kalan bir sorudur.

49- Age. 130

50- Age.

51- Nick Henck, Subcommander Marcos: The Man and the Mask (Durham and London: Duke University Press, 2007), 3. Bölüm.

O halde EZLN de siyasi fırsat yapılarının değiştiği bir zamanda kendisini kamu ilgisinin odağı haline getirdi.

Aslında EZLN, 1970'lerde radikal Marksist öğrenciler tarafından kurulan FLN'nin bir koluydu. 1984 yılında küçük bir gerilla grubu, Lacandón ormanında, bir ayaklanma organize etme niyetiyle ikamet etmeye karar verdiğinde, yerli halkla iletişime geçebilmek için gereken araçlara -yani dil, nüfusun güveni ve benzeri- sahip değildi. EZLN'nin hikayesinin bu bölümü muazzam bir öneme sahip olmasına rağmen yeterince çalışılmamıştır. Aynı şey PKK için de söylenebilir. Bu isyankar gruplar ilk temaslarını nasıl gerçekleştirdiler? Yerel nüfusu harekete geçirebilmek için ne gibi söylemler inşa ettiler veya kullandılar? Bu seferberlik süreci içerisinde ne gibi engellerle karşılaştılar? Örneğin, 1990'larda PKK, din karşıtı söylemini yumuşatmak zorunda kaldı, çünkü "bölgede Marksist öğretilerin yenilgisinin onanmasıyla, PKK eylemliliği halk desteği için İslamî telkine yaslanmak zorundaydı."⁵² Aynı şekilde, EZLN Marksist ve öncü söylemini yeniden uyarlamak zorunda kaldı. Gerillalar ilk önce kendilerini halk içerisinde yararlı hale getirmek zorunda kaldılar, ancak ondan bir hayli zaman sonra siyasi telkinle halkı seferber etmeye başlayabildiler.⁵³

Zapatistaların savaşı çok kısa bir şekilde on iki gün sürdü. PKK'nin savaşının ise herhangi bir alternatif alan inşa edilebilmesinden önce tam on beş yıl gibi bir zamanın geçmek zorunda olmasının nedenlerinden biri, hem Türk ekonomisinin, hem de Ankara'nın uluslararası ilişkilerinin savaşa rağmen kendini idame edebilmesidir.⁵⁴ 1984 yılında savaş başladığında Türkiye, askeri darbe yüzünden uluslararası toplumdan zaten izole edilmişti. Askeri cunta, liberal bir piyasa ekonomisine hızlı geçişin yolunu açtı. Dolayısıyla ekonomi canlandı ve yıllık yüzde sekiz oranında büyüme hızına erişildi. Böyle dinamik bir pazar, güneydoğuda süren savaşa rağmen (hatta belki tam da bundan ötürü) Türkiye'ye yoğun şekilde yatırım yapan yabancı yatırımcılar için gitgide daha cazip hale geldi. Uluslararası piyasalarda satılan devlet tahvilleri de yatırımcılar için bir cazibe kaynağıydı. Kısacası, insan hakları sicilinden dolayı Avrupa Birliği'nden gelen sözlü baskılara rağmen, ne iş adamlarının önde gelenleri, ne de siyasetçiler Kürt sorunu ile ilgili katı tutumlarını değiştirme ihtiyacı hissetmediler. Merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a (1927-1993) atfedilen bazı çabalar dışında herhangi bir yüksek rütbeli Türk siyasetçisi PKK ile

52- Yazarı bilinmiyor, "The Case of the PKK: History, Ideology, Methodology, and Structure (1978-99),"

Ankara Papers 9, no. 1 (2004): 31.

53- Sadece tek bir felsefeyi kabul eden hiyerarşik bir örgüt olarak PKK, daha çok ideolojik ve askeri eğitime ağırlık vermektedir. Bkz. Özcan, "The Vacillating PKK," özellikle s. 31-32. Fakat örgütün taraftar edinmekteki görece kayda değer başarısını, kullandığı varsayılan "insanları korkutarak örgütü desteklemeye zorlama" taktiklerine bağlamak yanlış bir saptama olacaktır. Sıradan köylülerin neden PKK saflarına katıldığı hususunda yürütülen bir çalışma yoktur. Öte yandan, bu tür kanıtlardan mahrum şekilde rastgele yargılar üretmek mümkün değildir.

54- Diğer neden, tabii ki, PKK'nin sivilere karşı terörist taktiklere başvururken EZLN'in başvurması olması gerçeğidir.

müzakereyi savaşı sona erdirmek açısından geçerli bir seçenek olarak görmedi.

Buna karşılık, Meksika hükümeti EZLN ile hemen pazarlık etmek zorundaydı. NACLA'dan elde edilmesi beklenen yararları tehlikeye atma ihtimali çok riskliydi. Meksikalı ve uluslararası sivil toplum, sürecin en başından itibaren halledilmesi gereken bir etken olageldiler. Bu yüzden EZLN kullanılabilecek siyasi fırsatlar açısından daha avantajlıydı.

Ancak bir benzerliği belirtmek gerekir: Her iki silahlı ayaklanma, Kürtlerin ve Chiapas'ın yerli halkının içinde yaşamakta oldukları kötü koşulları zorla ve dramatik bir şekilde kamunun ilgi odağına taşıdı. EZLN'nin sözcüsü Subcommandante Marcos, yerli ayaklanmasını kısa ve öz bir şekilde “yaşamak için ölme”nin⁵⁵ bir biçimi olarak tanımlar. Benzer bir şekilde, önde gelen Türk gazetecilerinden Hasan Cemal şöyle demektedir:

Türkiye'de basın, gazeteciler, Kürt ya da Güneydoğu sorunu konusunda görevini yapmadı. Görevini yapanlar sınırlı sayıda kaldı. Ben itiraf ettim. Siyaset bilimi okumuş biri olarak ben Kürt sorunu nedir bilmiyordum. 1980'lerin başında PKK'nın sahneye çıkışıyla bu sorunu öğrenmeye başladım.⁵⁶

Marcos'un trajik ifadesiyle beraber bu itiraf, her iki ülkede ayaklanmanın öncesinde iktidar yapılarının nasıl işlediğine dair bize çok şey anlatır. Kürtler, Meksika'daki yerli halklar gibi “unutulmaya terkedilmiş” değillerdi, ama ancak asimile olmak yoluyla milletin birliğine yönelik tehdit olmaktan çıkabilecek şüpheli unsurlar olarak adledilmekteydiler.⁵⁷ Öte yandan Meksika ulusal kimliği, Maya sembollerini Meksika cumhuriyetinin efsanevi ecdadî köklerini yeniden icat etmek için kullanmasına rağmen, Meksika'da yerliler neredeyse serf benzeri muamele gördüler.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, her iki ülkede de silahlı ayaklanmanın zorla tanınma alanı açmaya hizmet ettiğidir. Bunun Türkiye'de etki etmesi daha yavaş oldu, çünkü kurulu düzenin söylemlerinde PKK'nın ilk operasyonları bir avuç fanatik bölücünün münferit terörist eylemleri olarak tanımlandı. Ancak, 1987 yılında Güneydoğu'da Olağanüstü Hal ilanından ve 1990'da ayaklanmanın serhildanlarla beraber kitlesel bir hal alması sonrasında, “Kürt Sorunu” terimi kamusal alanda dolaşıma girdi. Bu, Kürt ayaklanmasına nihayet “olay” vasfı kazandırdı; oysa 1994'te Zapatistaların Chiapas'da dört kenti ele geçirmesi onların isyanına bu vasfı anında kazandırmıştı.

55- Subcommandante Marcos, “Dying in Order to Live,” *Our Word Is Our Weapon: Selected Writings* içinde, ed. J. Poncé de Leon (New York: Seven Stories Press, 2002), 17.

56- Hasan Cemal, “Basın General Emri Dinlememeli (Neşe Düzel ile röportaj),” *Radikal*, 26 Mayıs 2003.

57- Blz. Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa* (İstanbul: Metis, 2006).

EZLN kendisini Meksika hükümetine benzer bir şekilde dayattı. Bir mekanın, yani San Cristobal de las Casas kentinin, gayet medyatik bir şekilde ele geçirilmesi ve Zapatistaların mesajlarını ulusal ve uluslararası kamuoyuna iletmek üzere interneti kullanmaları devlet yetkilileri tarafından yüzleşilmesi gereken bir kırılma noktası teşkil etti.⁵⁸ Ne egemen medya, ne de siyasi retorik ayaklanmaları görmezden gelmek, önemsizleştirmek veya kökten kötü olarak kodlamak gibi alışlagelen taktilere başvurabildi.

Diğer bir benzerlik de kaydedilmelidir. Ayaklanmaların “olay” karakteri kazanmasının paradoksal sonuçları vardı: (1) Her iki ayaklanma da siyasi düzenin, medyanın, sivil toplumun ve araştırmacıların ilgisini uyandırarak büyük ölçekte görünür-lük elde etmeyi başardı, (2) Her iki durumda da, temaşanın kendisi yüzünden önceki hazırlık aşaması ve sonraki yeniden yapılanma süreci ikinci plana itildi. Diğer bir deyişle, temaşa yüzünden hareketin daha az göz alıcı yönleri gölgede kaldı denilebilir.

Bu durum, özellikle Türkiye’de, araştırmacıların gerek mevcut Kürt partisi DTP’ye, gerek kendi iç işleyişlerinde veya eylem gündemlerinde Kürt meselesine öncelik tanıyan Eğitim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen), İnsan Hakları Derneği (İHD) gibi örgütlere, gerekse Özgür Gündem gazetesi ve Selis gibi kadın derneklerine yetersiz ilgi göstermesiyle aşıkardır. Bu yapıların PKK tarafından manipüle edildiği düşünülür. PKK’nin Türkiye’nin siyasi ve sosyal alanında faaliyet gösteren bazı Kürt yanlısı örgütleri doğrudan veya dolaylı olarak kontrol ettiği veya belli bir dereceye kadar etkilediği doğru olabilir. Fakat Barkey’nin dikkat çektiği gibi, Kürt partileri “devletin iddialarının aksine, hiçbir zaman Kuzey İrlanda’daki Sinn Fein ile IRA arasındaki organik bağa benzer bir bağ geliştirmede; Sinn Fein IRA’nın silahlı militanların siyasal kolu olduğu gerçeğini saklamıyordu.”⁵⁹ Bu nedenle, Kürt kimliğinin homojen bir ulusal imgeleme zorla yerleştirilmesine yol açan söylemsel ve pratik “çökelmeyi” dikkate almadan yapılan tahliller, eksik, yanlı ve hatalı olmanın bedelini ödemek zorunda kalacaklardır.

Türkiye’nin güneydoğu illerinde 1960’lı yıllarda ortaya çıkan Kürt “mikro-alanı”nın “Türk siyasi arenasında kesin olarak kök saldı”⁶⁰ dönem 1990’ların başıdır. Ulus-devletin sınırları içerisinde farklılaşan siyasi ve sosyal alanların açılmasının işaretidir bu. Kürt savaşı ülkenin gündeminde sürekli konu edilmekle kalmadı sadece; birbirini izleyen Kürt partileri ayrıca genel seçimlerde güneydoğu

58- Henck, Subcommander Marcos, 187, “Marcos’un San Cristobal’ın ele geçirilmesini tanımlarken ‘isyan’, ‘devrim’ ya da ‘başkaldırı’ değil ‘olay’ kelimesini seçmesi oldukça önemlidir” yorumunu getirmiştir.

59- Barkey, “HADEP,” 131.

60- Hamit Bozarslan, “Turkey’s Elections and the Kurds,” Middle East Report, no. 199 (1996): 16.

illerinde olağandışı yüksek oranda oylar elde ettiler. 1995'te HEP ve DEP'den sonra üçüncü yasal Kürt partisi, olan HADEP ülke çapında oyların sadece yüzde 4,2'lik kısmını elde etti, ancak Diyarbakır'da yüzde 46,7; Van'da yüzde 37,4 ve Hakkari'de 54,3 oranında oy aldı.⁶¹ Bu bir milyonluk bir toplama ulaştı ki Barkey'nin uygun biçimde gözlemlediği gibi, partiye belli bir dereceye kadar meşruiyet sağladı.⁶² Başka hiçbir ana akım partisi Kürt milliyetçiliğinin kaleleri olarak düşünülen şehirlerde bu performansı tekrarlayamadı.

Böylece ülkede, biri bölgesel ve diğeri ulusal olmak üzere iki ayrı seçim dinamiği işlemeye başladı. Mart 2009 yerel seçimlerinde, örneğin, DTP ulusal oyların sadece yüzde 5.68'ini almış olsa da belediye başkanlığı koltuğunu bir büyükşehirde (Diyarbakır) ve Kürt bölgesindeki yedi il merkezinde kazandı. Hakkari'de 78,97 kadar yüksek bir orana ulaştı. İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) doğu ve güneydoğu illerinde DTP'yle yarışmak için ve bilahassa Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi için, yani bu "Kürt kalesi"ni zaptedebilmek için, hatırı sayılır bir kaynak akıtmıştı; oysa süreç daha önce elinde bulundurduğu belediyeleri de kaybetmesiyle son buldu.⁶³ O halde Kürt illeri, ülkenin geri kalanından farklı davranıyor ve tepki veriyordu. Bu Kürt "mikro-alan"ı varlığını büyük ölçüde yükselen savaş ve serhildanların göz alıcılığına borçluydu. Bunlar 1980 darbesiyle sıkı bir hizaya çekilen ulusal kamusal alanda kelimenin tam manasıyla açılmış yarıklardı.⁶⁴ Türk siyasal düzeni tanınma taleplerini yerine getirmiyor olsa da, hâlihazırda fiili bir tanıma gerçekleşiyordu. PKK, yasal Kürt partileri ve Güneydoğu'daki Kürt varlığı, Türkiye'de siyasetin bir parçası ve bölümü olmuştu. Parti programları hazırlanırken dikkate alınması gereken, seçimler sırasında uğraşılacak, mücadele edilecek etmenler haline gelmişlerdi.

Chiapas seçimler anlamında bir "mikro-alan" haline gelmedi çünkü Zapatistalar temsili demokratik mekanizmaları boykot ettiler. Bununla birlikte, Chipas merkezi hükümet tarafından kontrol edilemeyen özerk bir bölge olageldi. Bölgeye gelen ziyaretçiler gayri resmi bir sınırın varlığı karşısında afallarlar: gördüğünüz ilk köy evinin duvarı boylu boyunca Zapatista bayrağıyla kaplıdır ve yön tabelası üzerinde "Zapatista Köyü. Alkollü içkiler, uyuşturucu ve diğer yasadışı maddeleri sokmak yasaktır --- İyi Hükümet Komitesi" okunur. Burası ülkenin geri kalanından tecrit edilmiş basit bir yerleşim bölgesi değildir. Zapatistalar bunun, Meksika ve dünyanın başka yerlerinde örnek alınabilecek bir öz-yönetim modeli olmasını amaçlamaktadırlar. Daha da önemlisi, yerli haklarının dili, aşağıda üzerinde durulacağı gibi, Zapatistaların maharetle hükümeti imzalamaya razı ettikleri anlaşma-

61- Age. 18

62- Barkey, "HADEP," 129.

63- "DTP Güneydoğu'da Ezdi Geçti," Radikal, 30 Mart 2009.

64- 12 Eylül 1980 tarihinde iktidara gelen askerî rejim tüm siyasi partileri yasakladı, Sol'u neredeyse tamamen yok etti, sendikaları ve dernekleri kapattı ve gazeteleri sansürledi.

dan dolayı, Meksika'da dolaşıma girmeye başlamıştır.

Bununla beraber, alternatif siyasi, ekonomik, sıhhi ve adli yapılar kurma mücadeleleri, Subcommandante Marcos'un gerçek kişiliği kadar görünürlük kazanmaya yatkın görünmüyor. Kaldı ki, bu iki hareketten hiçbiri savaştığı rejimi devirebilmiş değil. Ancak, hareketlerin ürettiği söylem ve pratiklerin harekete yakın çevrelerin ötesinde yarattıkları etkileri değerlendirebilmek için, ayaklanma sonrası gelişmelere bakmak elzemdir. Her iki hareket de, kendi ülkesindeki otoriter siyasi uzama kendini yerleştirdikten sonra, geniş ilişkiler ağı kurmayı başardı, ve her biri kendine özgü bir biçimde, inşa ettiği mekanlar, yani Diyarbakır ve Chiapas, sayesinde "ölçek atladılar".

İki Farklı Mekan İnşası Dinamiği

Başta belirttiğim gibi, benim mekan inşası olarak adlandırdığım olgu, hareketin toplumsal süreçler üzerinde daha az görünen ve ayırt edilebilen etkilerini çalışabilmek için uygun bir çerçeve sağlıyor. Gerek Meksika'da, gerekse Türkiye'de, "kolektif örgütlenme ve direniş anlarında kullanılan söylemlerin değişik aktörler tarafından sadece zaman içerisinde değil, ayrıca farklı sosyal ve siyasi mücadele alanları içerisinde tercüme edilmesi ve topluma yerleştirilmesi türünden karmaşık süreçler,"⁶⁵ benzer bir mantık izledi.

Öcalan'ın yakalanmasından sonra, Kürt hareketinin en önemli kurumsal yapıları 1999 yerel seçimlerinde HADEP'in elde ettiği 8'i Büyükşehir olmak üzere 38 belediye idi.⁶⁶ Başka bir yazıda, bu seçim zaferinin etkisinin kelimenin dar anlamıyla sadece siyasi değil, esas olarak kültürel ve toplumsal olduğunu ileri sürmüştüm.⁶⁷ Özellikle Diyarbakır'da, on beş yıllık "düşük yoğunluklu savaş" sonrasında şehrin harap ve tekinsiz halden çıkmasında belediye başlıca itici güç oldu. Belediyenin merkezi devlet kurumlarına karşı denge sağlayan kurumsal ağırlığı olmadan, dönüşüm bu kadar etkileyici olamazdı. Bu dönüşümü kısaca özetleyeceğim, çünkü mekan inşa etmenin sadece fiziksel bir mekanı kendine mal etmekle ilgili değil, aynı zamanda bir hareketi (yeniden) inşa etmekle de alakalı olduğunu gösteriyor.

Diyarbakır, 1987 yılında ilan edilen Olağanüstü Hal yüzünden ciddi acı çekti. Kamusal alandaki faaliyetler sokağa çıkma yasakları ve gözetimler yüzünden sınırlandı. Yüzlerce kişi bazen güpegündüz gerçekleşen "yargısız infaz"lara teslim oldu. Zorla boşaltılan köyler, şehir nüfusunun üç kat büyümesine; altyapı ve kanalizasyon sistemlerinin büyük ölçüde nüfusun ihtiyaçlarına hizmet vermekte yetersiz kalmasına sebep oldu. İşsizlik, başka bölgelerde mevsimlik işçiliğin olmadığı kış ayla-

65- Nelson, "Decentering the Movement," 559.

66- <http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=8;yil=1999>. 2004 yılındaki yerel seçimlerde yeni isim alan Kürt partisi bölgede 56 belediyenin yönetimini kazanmıştır.

67- Bkz. Gambetti, "The Conflictual (Trans)formation."

rında yüzde 60'lara yükseldi. Bu maddi zorluklar, savaş ve kayıpların getirdiği travmayı derinleştirdi.⁶⁸ Açıkçası, hükümet finansal ve sosyal yardım sağlamaya meyilli değildi. İlk HADEP belediye başkanı, çok ihtiyaç duyulan altyapı yatırımları için AB'den fon aramak zorunda kaldı. 1980'den bu yana, çöplerin toplanması ve temiz su sağlanması gibi temel ihtiyaçları gözetken ilk kamu kuruluşu haline geldi. Belediye, toplumsal ihtiyaç söyleminin (yeniden) kuruluşuna böylelikle katkıda bulunurken, aynı zamanda "devlete karşı halk" biçimini alan keskin ayrımın etkilerini dağıttı. Merkezi idarenin yerel talepleri karşılamadaki isteksizliğinden doğan boşluğu doldurdu.

Belediye meşruiyetini, kutuplaşmış kamusal alanda kendilerine uygun bir yer açmaya çalışan çeşitli toplumsal ve sivil aktörleri desteklemekte de kullandı. Yerel gençliği tiyatro ve müzik grupları oluşturmak için özendirdi; yerel ve ulusal sanatçıları biraraya getiren bir festivali başlattı. Kürt yeni yılı kutlamaları üzerinde uygulanan yasağı aşmak için zekice taktikler kullandı ve Newroz'u gerçekten de popüler Türk şarkıcılarının ve binlerce izleyicinin ilgisini çeken bir kutlama haline dönüştürdü. Türkiye'nin diğer bölgelerinde bulunan sosyal ve kültürel dernekleri şehrin çeşitli sorunlarıyla ilgili proje önermeleri için şehre davet etti (örneğin sokak çocukları ile ilgili olarak) veya kendi özel kurumlarını kurmak isteyenleri teşvik etti (Diyarbakır Kültür Merkezi bu duruma örnektir).

İşin aslı odur ki, 2000 Newroz kutlamaları Türkiye'de sembolik alanı ikiye bölen anlam zincirini sarstı. İki tarafın (devlet yanlılarının ve Kürt yanlılarının) arasında sınır çizen ve güçlendiren bir gösterge işlevi görmek yerine; Kürt hareketi tarafından tanınma, devlet cenahında ise hegemonyaya zemin teşkil eden ortak bir mücadele alanı haline geldi. Bu, Newrozun sembolik anlamını hem Kürtler, hem de Türkler için başkalaştırdı. Hala Kürt hareketi için Kürt kültürel kimliğini temsil ediyor olsa da, şiddetli bir çatışma mevzisi olmaktan çıkıp bir kutlamaya dönüştü. Türk kamuoyu içinse Newroz, tehdit içeren çağrışımlarından sıyrılarak fiziksel anlamda Kürtlerden kopuk bir biçimde olsa da kutlanmaya başladı.

DEHAP'ın (partinin adı arada değişmişti) bir sonraki belediye başkanı şehri sömürgeciliğin izlerinden daha fiziksel bir düzlemde kurtarma işine girişti. Şehre bir mekan olarak yeni bir imgelem kazandırılması, 1995 yılında bir sivil toplum kuruluşunun şehrin surlarının onarılması için çeşitli kamu kurumlarını seferber eden girişimi ile hızlandı.⁶⁹ 2003 yılında özel bir girişimci tarafından desteklenen Anadolu'nun Yedi Harikası yarışmasına Diyarbakır'ı dahil edebilmek için düzenlenen bir kampanyanın temel unsuru surlardı. Surlar, Türk milliyetçi söyleminde ve tarih yazımında kabul görmemiş bir tarihi temsil etmeye başladı. Antik surların

68- Travma ve savaş sonrası zorluklar için bkz. Dilek Kurban vd., *Coming to Terms with Forced Migration: Post-Displacement Restitution of Citizenship Rights in Turkey* (İstanbul: TESEV, 2007)

69- Şeyhmus Diken, *Güneydoğu'da Sivil Hayat* (İstanbul: Metis, 2001), 97-98.

bu şekilde yüceltilmesi bir yandan yerel gururu inşa ederken, diğer yandan bunu aştığı için çifte etkiye sahipti. Yerel ve tikel olanın sınırları, Kürtlüğü dünya (küresel veya evrensel) kültürel mirasın içine dahil edebilecek şekilde aşıldı. Bu konuyu da başka bir yerde ele almıştım.⁷⁰ Burada şimdilik Türk Cumhuriyeti'nin Ermeniler, Kürtler, Süryaniler, Araplar ve diğerlerinin yüzyıllarca yaşadığı doğu ve güneydoğuda "öteki"nin izini silmek konusunda oldukça başarılı olduğunu belirtmek kafidir.⁷¹ Diyarbakır, 1925 yılında Cumhuriyet tarihindeki ilk Kürt isyanına tanıklık ettiğinden dolayı böylesi yok etme stratejilerinin öncelikli hedeflerinden birisiydi. Diyarbakır'ın kültür ve tarihinin yeniden müzakereye açılması, Türkiye topraklarında kendisini silmekten ziyade, kültürel mirası üzerinden tahayyül eden bir Kürt kimliğinin kurulmasına dayanak oluşturdu. Şehir böylece gayr-ı resmi Kürt başkenti oldu ve yeni bir anlam kazandı.

Burada dökümünü yapmanın gereksiz olacağı bu ve benzeri detaylar; sosyal, kültürel ve şehirselleşme ihtiyaçlarına dair yeni bir söylemi vücuda gelmesinin, eski düşmanlıkların dağılıp, daha akışkan bir güçler kümesinin oluşması açısından nasıl bir kilit noktası olduğunu göstermektedir. Bu mekan inşa etme edimi Kürt hareketinin sonraki dönüşümü üzerinde de etkili oldu. Aşağıda göstereceğim gibi, sadece hareket içerisindeki birtakım aktörlerde değişiklik yapmakla kalmadı, hareketin söylemini de değiştirdi. Uzamsal sınırların ihlali sayesinde Diyarbakır'ın bir "Kürt kalesi"ne dönüştürülmesi, daha geniş bir toplumsal hareketin oluşumunda sadece bir tesadüf değildi, direniş pratiklerinin inşa edilmesinde önemli bir parçasıydı. Sembolik anlamla donatılan Diyarbakır, Plaza de Mayo örneğinde olduğu şekilde, bir mobilizasyon unsuru haline geldi. Bu, gerçekten de "belli bir mekanın simgeselliğinin" değiştirilebildiğini gösterir.⁷²

Olaylar Chiapas'ta farklı bir seyir izledi. Chiapas süreci daha kırsal olan başka bir dinamiğe işaret etmekte. Kürt hareketinin tatmin etmekte olduğu kentsel ihtiyaçlar ve yapıların aksine, Chiapas'da Zapatistalar tarafından kontrol edilen bölgede ciddi şekilde temel ve hayati ihtiyaçları olan yoksullaştırılmış köylüler yaşamaktaydı.⁷³ Chiapas, Meksika'nın en yoksul eyaletlerinden biridir. Türkiye'nin güneydoğusu için de geçerli olduğu gibi ihmal, bilinçli yıkım ve yaygın bir yozlaşmadan muzdariptir. Fakat EZLN, PKK'nın yaptığı gibi bağımsız bir devlet kurmayı amaçlamadı. Zapatistalar yerlilerin resmi olarak tanınmasını, haklarının kanun tarafın-

70- Zeynep Gambetti, "Decolonizing Diyarbakır: Culture, Identity and the Struggle to Appropriate Urban Space," in *Comparing Cities: The Middle East and South Asia*, edit.. Kamran Asdar Ali ve Martina Rieker (Karachi: Oxford University Press, 2009).

71- Özellikle bkz. Kerem Öktem, "Incorporating the Time and Space of the Ethnic 'Other': Nationalism and Space in Southeast Turkey in the Nineteenth and Twentieth Centuries," *Nations and Nationalism* 10, no. 4 (2004).

72- Bosco, "Madres de Plaza de Mayo," 323.

73- PKK ve daha sonraki Kürt hareketi, bir milyona yakın insanın kırsal bölgelerden doğu ve güneydoğudaki şehirlerle zorunlu olarak kitleler halinde göç etmesinden dolayı, bugün çok daha geniş bir kentsel temele sahiptir. Kürtlerin en yüksek kentsel nüfusu İstanbul'da yoğunlaşmıştır.

dan garanti altına alınmasını ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini talep ettiler. Bununla beraber, başlangıçtan itibaren yerli hakları meselesini iki diğer kaygıya bağladılar: yerli toplulukların kendi kaderlerini tayin hakkı ve neo-liberalizme karşı mücadele. Başka bir deyişle, amaçları, yerlileri unutulmuşluğun pençesinden kurtarıırken, aynı anda çokuluslu şirketlerin Meksika'nın kaynaklarını tahrip etmelerinin önüne geçmek ve yerlilerin yüzyıllardır kullanmış oldukları bir siyasi örgütlenme biçiminin resmi olarak tanınmasını sağlamaktı.

İsyanının ilk aşaması 1996 yılı Şubat ayında, San Andres Anlaşmasının imzalanmasıyla sona erdi; Zapatistaların müzakerelerin başında önerdiklerinin ancak küçük bir bölümü karşılanabiliyordu. Anlaşma, aslında, Meksika'da kültürel ve etnik çoğulculuğun tanınmasını amaçlıyordu, fakat bunu yerli toplulukların kendi kaderlerini tayin hakkı meselesine bağlayacak biçimde. Hükümet bu hakları anayasaya dahil etme sözü verdi. Ayrıca, yerlilerin siyasi temsilini iyileştirme, yargı sistemine katılımlarını sağlama, geleneksel adalet sistemlerini (usos y costumbres) tanıma ve toplulukların sürdürülebilirliği için gerekli önlemleri alma sözü verdi.⁷⁴ Yılın sonunda Cumhurbaşkanı Ernesto Zedillo EZLN'ye çoktan ihanet etmişti bile. Dolayısıyla, Zapatistalar için yegane çözüm, San Andres Anlaşmasının şartlarını kendi kendilerine uygulamaya geçirmek, federal hükümetin (sahip olmadıklarını ispat ettikleri) iyi niyetine güvenmeye gerek duymadan “hemen şimdi ve burada” gerçekleştirmek idi.

Böylece, ayaklanmanın ikinci aşamasından dördüncü aşamasına kadar olan kısmı, Zapatistaların kontrol ettiği 38 belediyede özerkliğin tesis edilmesi biçimini aldı.⁷⁵ İkinci aşama Aguascalientes ismi verilen 5 koordine merkezinin kuruluşuna ve kaynakların ortak havuzda birleştirilmesini içeriyordu. Üçüncü aşamada, hükümetin resmi temsilcileri ve yetkilileri bölgeden kovuldu. 2003 yılının Temmuz ayından itibaren vuku bulan dördüncü evrede bölgesel yapıya sahip özerk hükümet idaresi başlatıldı: “Her özerk bölge, eski Aguascalientes'in yerini almış olan Caraco'lerdeki beş bölgesel Juntas de Buen Gobierno'ya (İyi Yönetim Cuntasına) dönüşümlü olarak temsilci göndermekte.”⁷⁶

Deniz kabuğu fikri Zapatista mekan inşa etme sürecinin temel ilkesini temsil eder. Subcommandante Marcos fikri şu şekilde ifade etmiştir:

Temmuz ve Ağustos 1994'te, Guadalupe Tepeyac eteklerinde doğmuş ve hala ayakta olan bir mimari şaheseri size anlatmak istiyorum. Çoğunlukla okur-yazar olmayan, en “eğitilmişlerinin” üçüncü sınıfı anca

74- Gloria Munoz Ramirez, Ateş ve Söz. 20. ve 10. Yılında EZLN (İstanbul: Ayrıntı, 2005), 53-54.

75- Richard Stahler-Sholk, “Autonomy and Resistance in Chiapas,” in Dispatches from Latin America: On the Frontlines against Neoliberalism, eds. V. Prashad and T. Ballvé (Cambridge: South End Press, 2006), 220-221.

76- Age., 221. Juntas de Buen Gobierno genel olarak federal hükümete atfedilen kötü yönetime karşı olarak iyi yönetim komiteleri anlamına gelmektedir

ulaşabildiği Tojolabal mimarları, Zapatistaların Ulusal Demokratik Kongresine ev sahipliği yapmak üzere 28 gün içinde bir başyapıt yükselettiler. Zapatistalar Meksika tarihini onurlandırarak, buluşma yerine Aguascalientes adını verdiler [...] Barınak, kütüphane ve diğer tesisler için uğraşma zamanı geldiğinde, isyancı Zapatista Tojolobales halkı -doğaçlama mimarları- devasa oditoryumun etrafında tamamen dağınık bir görüntü arzeden yapılar serpiştirmeye başladılar [...] bu yoksul isyankar topraklarda sarmal şekline dolanan Zapatista deniz kabuğunu keşfetmek için oldukça yüksekten uçmanız gerekti [...] Aguascalientes kabuğu karşılaşmanın, diyalogun, değişimin, arayışın mekanıydı. Yerli Zapatistalar hangi “mimarî” gelenekten ödünç almışlardı bunu? Bilmiyorum, ama o deniz kabuğu, o sarmal, girişi davet ettiği kadar çıkışı da davet ediyor ve gerçekten de deniz kabuğunun nerede başlayıp nerede bittiğini söylemeye cesaret edemiyorum”⁷⁷

Caracol (İspanyolcada deniz kabuğu anlamındadır) olarak yeniden isimlendirilen bu yapılar, fiziksel olarak Zapatista topluluklarının ortasında yer almaktadır. Basit bir anlatımla, sosyal ve siyasi düzen, yatay bir köyler ağına göre işler; bunlar delegasyon sistemiyle (temsiliyet değil) üç değişik düzeyde dikey olarak birbirine bağlanırlar: municipio (belediye), region (bölge) ve caracol. Caracol hem topluluklar için toplanma yeri, hem de özerk hükümetin makamıdır. Çoğu Zapatista topluluğu kırsal olduğundan her caracol, kendine bağlı pueblolardan (köylerden) erişime uygun bir mesafededir. Mevcut yerleşim birimleri üzerine inşa edilmek yerine, ayrı bir mekan olarak tasarlanmışlardır. Hepsi oditoryum, klinik, okul ve idari ofisler gibi benzer bina ve tesisleri içerir. Farklı köylerden insanlar meclislerde oturup, ortak ihtiyaçlarını görüşmek ve çözüm bulmak amacıyla burada bir araya gelirler. Deniz kabuğu fiziksel olarak geçirendir o halde: hiç kimse burayı mesken tutmaz, ama topluluğun gücü burada etkinlik kazanır. Bilinen anlamda belediye idaresi veya hükümetin tersine, caracol'un kontrolü seçimler aracılığıyla kazanılıp kaybedilmez; kendisine bağlı bütün topluluklar tarafından sürekli elde tutulur. Caracol'lar uzamsal sınır ihlalleridir, zira Meksika rejimini eyaletler, bölgeler, belediyeler ve sınırlara ayıran “resmi” mekansal düzenlemeyi bozarlar.

Subcommandante Marcos'a göre, EZLN'nin öncü ideolojisi Chiapas'taki yerli halklarla temas ettiğinde büyük ölçüde değişti. Gerillalar nasıl dinlemek ve anlamak gerektiğini öğrenmek zorunda kaldılar: “1984'de klasik devrimci gerilla savaşının içindeyken [...] 1986'ya gelindiğinde çoğunlukla yerlilerden oluşan, dikkatli bir şekilde dinleyen ve yeni öğretmenimiz olan yerli halka güç bela ilk kelimelerini mırıldanan bir silahlı gruptuk.”⁷⁸ Doğrusu, yerli nüfus ile gerilla grupları ara-

77- Subcommandante Marcos, “The Conch of the End and the Beginning (Neoliberalism and Architecture or The Ethics of the Quest Versus the Ethics of Destruction),” in *Our Word Is Our Weapon. Selected Writings*, ed. J. Poncé de Leon (New York: Seven Stories Press, 2002).

sında karşılıklı bir bağımlılık vardı. Gerillalar, ihbar korkusuyla yerlilere güvenmiyorlardı, ama kırsalda hayatta kalabilmek ve ordu kurabilmek için yerlilere ihtiyaçları vardı. Yerliler, gerilla ordusunun hiyerarşik saflarına sürüklenmek korkusuyla gerillalara güvenemezken, kendilerini hükümet baskınları ve milis müdahalesine karşı nasıl savunacaklarını öğrenebilmek için gerillaya ihtiyaç duyuyordu. “Hayatta kalabilmek için kendimizi yeni bir kod kullanarak tercüme etmemiz gerekti [...] bu dil kendini tabandan tavana doğru inşa etti”⁷⁹ diye yazan Marcos, yerlilerin “farklı bir altyapıları, karmaşık bir tarih öncesi ayaklanma birikimleri var; biz de yaklaşımımızı karşılıklı etkileşim sonucunda değiştirdik” diye ekliyor. EZLN bu şekilde yavaşça kendisini “Zapatista” olarak adlandıran bir toplumsal harekete evrildi ve deniz kabuğu, özerkliği olduğu kadar liderliğin eksikliğini de simgelemek üzere icat edildi.

En başta vurgulanması gereken şey, Zapatistaların, devlet partisi PRI'nin kontrolünden çekip aldıkları bölgelerde nasıl bir iktidar kurduklarıdır. Meksika'da halen yürürlükte olan federal devlet iktidarı üzerinde hak iddia etmeyerek Zapatistalar aslında kaçınılmaz olduğu düşünülen siyaset biçimlerini de reddediyorlardı. Meksika'da devrim yapmak adına yola çıkmış silahlı entelektüeller ile yüzyıllardır Chiapas'da yaşamış olan yerliler arasında müzakerelerin başlangıç safhasında alternatif yapılar kuruldu. Müşterek anlayış ve ortak stratejilerin benimsenmesiyle on yıllık (1984-1994) süreç içerisinde ortaya çıkan siyaset mekanı, yapı-karşıtı (anti-structure) olma potansiyelini içeren yapılarla tanımlanabilir. Şüphesiz ki Zapatistalar belirli bir düzen kurduklarından, bu anlamda hiçbir şekilde anarşist değiller. Fakat bu düzene özgün olan şey, kendi yapısı itibarıyla belirsizliğe kapı açmasıdır. Sermayenin tahakküm kurmaya olan eğilimi ve modern devletle olan tarihsel (ve kurucu) ilişkisi göz önünde tutulursa, Zapatistalar tarafından üretilen siyasal mekan hakimiyet veya tahakküm kalıplarının oluşumuna karşı adeta potansiyel bir panzehir işlevi görmektedir. Konseylerinin özgün örgütlenme biçimi -temsili demokrasi veya parti siyasetinin reddi, katılım mekanlarının çoğaltılması, idari görevlerin profesyonelleştirilmemesi- kapitalizmin tarihsel olarak kendisini kurduğu siyasi yapıdan ayrılmıştır. Bu itibarla, mekan mücadelenin aracı, direnişin alacağı biçimi belirleyen etkin bir güç haline gelir; aynı şekilde mekan inşa etmek mücadelenin hedefine dönüşür. Bir başka deyişle, mekan bir amaç olduğu kadar araçtır da, kurucu bir güç olduğu kadar kurulan bir güçtür.

Zapatistaların direnme gücünü aslında bu gerçek açıklamaktadır; ayaklanmanın başından bu yana on üç yıl geçti. Yaşamın tüm alanlarının örgütlenmesi için kurulan yapı bütünüyle topluma ilişkin bir tefekkürün oluşumunu tetiklerken bireyleşmeye de izin vermiştir. Yer(el)lerin (pueblos), Zapatistalar tarafından kontrol edilen Chiapas'ın bütününe eklenmesi sürekli iletişim akışını güvence altına ala-

78- Henck, Subcommander Marcos, 95.

79- Age, 94-95.

cak şekildedir. Bu yapı sadece bireysel taleplerin kolektif olanla müzakere halinde olmasını sağlamaz; aynı zamanda farklı seviyeler arasında ince ayar teşkil eden öznelıklar üretir. Köprü inşasından okullarda hangi derslerin okutulacağına kadar kararlar meclislerde ortaklaşa bir biçimde alınır.⁸⁰ Köylerin kapasitesini aşan sorular bir üst seviyelere sevk edilir, ancak köy yukarı seviyelerde alınan kararları reddetme veya kabul etme konusunda nihai kararı verme hakkına sahiptir. Bireylerin toprağa, kaynaklara ve tüketime dair haklarını korurken, kaynakların bir havuzda toplanmasını mümkün kılan, yani kolektif faydayı da sağlayan alternatif ekonomik çözümler üretilmiştir.

Zapatista hareketi tarafından dönüştürülen mekanlar Diyarbakır'daki daha merkezi, yoğun ve mimari olarak görülebilirliği olan kent modelli değişimin özelliklerini taşımadı.⁸¹ Bilâkis, bu alanlar yeni bir yapı olan özerk yönetime dahil olma suretiyle dönüştüler. Köylerde günlük yaşam toplumun içinde ve ötesinde varolan ve giderek genişleyen bir yaşamsal sarmala (deniz kabuğu metaforu gibi) bağlıdır. Başka bir deyişle, Chiapas'da -Zapatista özerkliğine ait- mekanların inşa edilmesi, Zapatista hareketini bütünler.

Her ne kadar düşman güçlerin sahasında mekan inşa etme, hareketin gücünü ve canlılığını gösteren bir işaretse de, Stahler-Stolk'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, özerklik modeli ile ilişkili birkaç tehlike vardır. Bunların arasında bölgesel "patronculuk" tehlikesi; sınırlı kaynaklarla "kendi kendini denetleyen bir vatan"da sıkışıp kalmak; "neo-liberal devletin, kar getirmeyen kamu hizmetlerini 'özerk' ama mali kaynakları yetersiz olan birimlere devrederek savuşturması olasılığı"; "yeni türden bölme ve yönetme mekanizmaları" ve "uysallaştırılmış neo-liberal çokkültürlülük" -yani "neo-liberal modelin yerel kimliklerin çoğulluğunu, bu kimlikler temel haklar etrafında örgütlenmeye başlamadıkları sürece tanınması" - vardır.⁸²

Diğer taraftan, ülke içi siyaset alanında Zapatistaların manevra kapasitesi iki unsur tarafından yavaşlatılmaktadır: (1) Hükümet ile yapılan müzakereler veya taktiksel hamlelerin hepsi uygulanmadan önce halk meclislerinde tartışılır. Bu, savaşın neden on iki günde sona erdiğini de açıklar: yerli halk yeterince kan döküldüğüne karar vermişti zira. (2) Halkın ihtiyaçlarını gözetmek muazzam bir zaman ve enerji gerektir-

80- Her caracol'da gerçekleşen faaliyetlerin detaylı bir betimlemesi için bakınız; Gloria Munoz Ramirez, "Chiapas, La Résistance," Réseau d'information et de solidarité avec l'Amérique Latine (2004), http://risa.collectifs.net/article.php3?id_article=1194.

81- Alandaki gözlemlerim ve mülakatlarımdan, Chiapas'ın en büyük şehri San Cristobal Zapatistalar tarafından ele geçirilmeden önce şehirde bir tür apartheid rejiminin uygulandığı açığa çıkıyor. Yerli halktan kişilerin ne şehir merkezinde ikamet etmelerine, ne de yerli olmayanlara tahsis edilen kaldırımlarda yürümelerine müsaade ediliyordu. Şehir, şimdi Zapatista olmayan ama Meksika toplumunda yerlilerin yeni kazandığı statüden faydalanan Chamula Yerlileri tarafından kelimenin tam anlamıyla istila edilmiş durumda. Öte yandan, Meksika'nın en geniş yerli nüfusunun yaşadığı bölgenin başkenti olan Oaxaca'da "beyazların" iktidarı hala sürüyor.

82- Stahler-Sholk, "Autonomy and Resistance," 222-223.

mekte ve dolayısıyla Zapatista yaratıcılığı dışarıdan çok içeriye kanalize edilmektedir.

Bu nedenle, iki hareketin, yeni bir kimlik ve ilişki yapısı ile yeniden donattıkları mekanların ötesinde yarattıkları geniş etkileri değerlendirmek önemlidir. Bu çalışmanın amaçları için özellikle ilgi çekici olan, iki hareketin nasıl olup da “ölçek atlama”yı başardığı ve böylece ilişkiler ağını kendilerine özgü muhitlerin ötesine genişlettikleridir. Bununla ilintili olarak, eylem ve simgelem repertuarındaki yenilikler, değişimler ve kesintilere de bakmak gerekir. Özellikle, daha önce metalaşmamış varlık ve kaynaklar üzerinde küresel neoliberal saldırılarla bütünleşen ulusal güvenlik söylemlerinin birey ve grup haklarına bir darbe vurduğunu kabul edersek bunun neden önemli olduğunu görebiliriz. Anlaşılan artık demokratikleşme, ulusal düzeyde yapılacak kurumsal düzenlemeler manasına gelmemektedir. Piyasa güçleri, tüm vatandaşları mülksüzleştirirken sadece tecavüzkar sermaye birikimiyle değil, aynı zamanda “zorunluluk” söylemi ile toplu karar alma mekanizmalarından yoksun bırakmaya da hizmet etmektedir. O halde, Kürt ve Zapatista hareketleri siyasi ve ekonomik yapıların dönüşümüyle nasıl ilişkililiyorlar? Her ne kadar sadece fikren de olsa, değerlendirilmesi gereken şey budur.

Neo-liberal Dönemde Uzamın Ele Geçirilmesi

Bu noktayla ilgili yapılacak tahliller sorunsuz değildir ve ince ayarlar verilerek ilerlemekte fayda vardır. Ne iki hareketin de içinde oluştukları tarihsel ve kültürel bağlam ne de karşısında mücadele etmek durumunda kaldıkları iktidar yapıları kolay bir karşılaştırmalı analiz yapılmasına müsaade etmiyor. Bu makalenin açıkça sınırlı olan amaçları bakımından, ağ oluşumunun ve “çökme”nin bazı görünür işaretleri ile ilgili kimi mülahazalarda bulunmakla yetineceğim.

Kürt/Demokratikleşme Hareketi

Kürt ayaklanması, yasal partilerin ve organizasyonların kuruluşuyla “ulusal” bir hal aldı. Savaşın hafiflemesi ve AB’ye katılım hedefi, demokratik taleplerin daha kolay kabul göreceği bir hoşnutluk atmosferi yaratınca; Kürt hareketi de Kürt olmayanları, solun önemli bir kesimini, Türk aydınlarını ve sivil toplum aktivistlerini içerecek şekilde önemli ölçüde genişledi. Bu arada, işkence mağdurları ve zorunlu göç mağdurları acılarını ve taleplerini dile getirmek üzere dernekler kuruyorlardı. Bu tür etkinlikler genel Türkiye kamuoyuna seslendiği için özellikle önemliydi. Televizyon kanallarının özelleştirilmesi ve Kürt yanlısı Med TV’nin kurulması da özellikle etkili oldu.⁸³ Uydu yayıncılığı aracılığıyla, Med TV (şimdi Roj TV adını aldı) Kürt kültürünün ve politikasının kendini ifade edeceği gayri-resmi bir ifade aracına sahip bir alan açmayı başardı.

83- Bkz. Amir Hassanpour, “The Creation of Kurdish Media Culture,” Kurdish Culture and Identity, edit. P. G. Kreyenbroek and C. Allison (London and New Jersey: Zed Books, 1996).

Tüm bunlar, sivil aktivizm sahasını ve o sahanın aktörlerini belirgin biçimde değiştirdi. En önemlisi de, Kürt belediyeleri aracılığıyla Kürt hareketinin önderleri ile Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki demokrasi aktivistleri arasında sağlanan yakınlaşmadır. Diyarbakır bu iki kesimin, birlikte panellere katılarak ve somut toplumsal projeler üzerinde işbirliği yaparak birbirini tanımaya başladığı yer oldu. Yukarıda da ileri sürüldüğü gibi, mekan inşası (place-making), bu ağların oluşmasında kilit rol oynadı. Kürt hareketi içinde herkesten önce, kentin DEHAP'lı Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir, İstanbul'un resmi ya da gayri-resmi aktivist çevrelerinden davetler almaya başladı. Baydemir'in söylemi hem DEHAP'ın hem de PKK'nın ulusalcı liderlerinden farklılaşmıştı. Baydemir, göreve seçildiğinden beri Türklerin ve Kürtlerin birarada barış içinde yaşamalarını mümkün kılacak koşulların oluşturulması için çağrılar yaptı. Hakim medya tarafından sürekli olarak damgalansa da, Baydemir ilk hamlelerinden birisini başkanlık ofisine yeni görevler yükleyen bir doğrultuda yaptı. Örneğin, onun inisiyatifiyle DEHAP'lı 9 belediye başkanı, devletin henüz silah bırakmamış PKK militanları için çıkardığı "Af Yasası"na alternatif olarak "Kardeşlik Yasası" önerdiler.⁸⁴ Bunu yapan başkanlar sadece seçmenlerinin kitle desteğiyle hareket eden temsilciler olarak değil, aynı zamanda partinin ulusal düzeydeki milletvekilleri gibi hareket ediyorlardı. Gerçekten de, Türkiye'nin AB kriterlerine tam uyum kapasitesinin değerlendirildiği 17 Aralık 2004 AB zirvesinden önce Diyarbakır Belediye Başkanı bir dizi Avrupa başkentini içeren bir geziye çıktı. Türkiye'nin katılımı lehine tutum aldı.⁸⁵ Şüphesiz, bu adım, gündelik biyopolitikanın ötesinde, yerel olanı ulusal ve uluslararası düzeye bağlamak için atılmıştı. Daha da önemlisi belediye başkanları mevcut siyasi yapıların ve repertuarların ötesine geçip yeni bir güzergah belirliyorlardı.

Türkiye'deki kurulu düzenin, ana akım medyayı da içine alan son derece merkezileşmiş, bürokratik ve katı ideolojik yapısı, bu hamlelere karşı mücadele etmek üzere ulusal güvenliğe karşı yeni tehditler icat etti; milliyetçi histeri duygularını, linç girişimlerini, ve Türk bayrağı üzerinden hiddeti kıskırttı.⁸⁶ Her yeni "açılım"a karşı (Kürt hareketinin önemli figürleri ile etkili Türk entelektüellerinin Kürt meselesi üzerine düzenlediği tartışmalı konferansta olduğu gibi), Kuzey Irak'a hareketleri da içerecek biçimde, değişik yoğunlukta misillemeler gerçekleştirdi. 2005 ile 2009 yılları arasında Türkiye'deki siyaset arenası demokratik ve gerici güçler arasında, kelimelerin gerçek anlamıyla, bir halat çekme yarışmasına dönmüş durumdaydı.

84- "DEHAP Çözüm Arayışında," Radikal, 21 Nisan 2005.

85- Gazeteciler Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a AB zirvesinden sonra, çabaları için Baydemir'e teşekkür edip etmeyeceğini sorduğunda aldıkları cevap olumsuzdu. Baydemir, bu süreçte Türkiye'nin Kürt sorunu hakkında varolan Avrupalı korkuları teskin etmek üzere oynamayı seçtiği rolün tanınmamasından duyduğu hayal kırıklığını ifade etti. Yazarın Osman Baydemir ile Diyarbakır'da gerçekleştirdiği görüşme, 17 Ocak 2005.

86- Zeynep Gambetti, "Linç Girişimleri, Neo-Liberalizm ve Güvenlik Devleti," Toplum ve Bilim, no. 109 (2007).

Buna rağmen DTP 2007’de parlamentoda 23 koltuk elde etmeyi başardı.⁸⁷ Dolayısıyla parlamento demokratik mücadelenin sahnelendiği alanlardan biri haline geldi. Her ne kadar DTP’li 23 vekil PKK’yle organik bir bağlarının olmadığını ispatlamaları yönünde her yerden gelen baskılarla karşılaşmış olsalar da, neticede Türkiye’deki Kürt nüfusun temsilcisi olarak kabul edildiler. “PKK’nin bu ülkenin bir gerçeği olduğunu niye inkar ediyoruz?”⁸⁸ örneğinde olduğu gibi parlamento çatısı altından “skandal” nitelikte görüşler açıkladılar ve bu açıklamalar partinin kapatılması ya da dokunulmazlıklarının kaldırılması gibi hukuki adımların atılmasına yol açtı. Ancak bu hamleler, HEP/DEP sürecinde yaşanan ciddi durumun aksine, sivil toplum aktivistleri arasında önemli bir muhalefetin oluşmasına yol açtı. Irkçılığa Dur De girişimi, bir dayanışma göstergesi olarak, Ocak 2008’de DTP’nin Meclisteki grup toplantısına aktivistler gönderdi. Örgütün sözcüsü şöyle demektedir: “Size hem Türk hem de Kürt milliyetçiliğine, her tür milliyetçiliğin hakaretine ve sabotajına karşı destek olmaya geldik; bütün Türkiye’nin temsilcisi haline gelmenize engel olmaya çalışanlara karşı size destek vermeye geldik.”⁸⁹

Irkçılığa Dur De, demokratların ve diğer ilerici Türk çevrelerin önemli bir bölümünün ne düşündüğünü açıklıyor gibiydi: Kürt hareketi, ülkede, aynı anda hem düzene hem de diğer iki kitle hareketine, yani aşırı milliyetçilere ve İslamcılara karşı durabilme kabiliyetine sahip tek önemli toplumsal harekettir. Türkiye’de işçi hareketi, 1980 askeri darbesinin tahripkâr etkilerinin ardından kendini yeniden örgütleyemedi. AB’nin teşvikiyle başlayan demokratikleşme sürecinin gelişmesi umutları, AB içinde de Türkiye’nin tam üyeliğine karşı bir direnç oluşmasıyla alakalı olarak sekteye uğradı. Bu yüzden de Türkiye’deki çoğu radikal demokrat ve sol görüşlü entelektüel umudunu, mevcut durumda demokratik güç potansiyelini taşıyan tek hareket olarak Kürt hareketine bağlamış durumda. Tanınmış Kürt şahsiyetleriyle diyalog kurmak için büyük bir enerji harcamaktalar. Zaman zaman bu diyalog süreci, Türklerin Kürtlere ne yapmaları gerektiğini dikte etmeye başladıkları, örneğin PKK’nin yürüttüğü savaş dahil olmak üzere her tür militarizmi kınamalarını istemeleri türünden bir monologa dönüşmektedir.⁹⁰ İnişli çıkışlı sürece rağmen bu “diyaloglar”, 2003 yılından bu yana Türkiye’de altı büyük kentte bir dizi barış konferansında somutlaşırsa, nihayetinde 2007 yılı itibarıyla bir “Barış

87- Seçim sonuçlarının tek parti tarafından belirlendiği Meksika’nın aksine, Türkiye siyasi sistemi, %10’luk seçim barajına rağmen, seçim kanalları aracılığıyla önemli ölçüde ideolojik çeşitlilik biriktirdi. 40 siyasi parti ve 772 bağımsız aday 2007 seçimlerinde birbirine karşı mücadele etti. Her ne kadar sol yüzde 10 engeli yüzünden parlamentodan ideolojik olarak dışlansa da, aşırı sağ ve İslamcılar, sosyal demokratlar, liberaller ve cumhuriyetçilerle birlikte temsil yet kazandılar. Mevcut parlamento DTP de dahil olmak üzere dört siyasi partinin temsilcilerini ve dört bağımsız milletvekili içerir.

88- “Sakık: PKK Bu Ülkenin Gerçeği ve Meclis’te de Konuşulmalı,” Radikal, 6 Aralık 2007.

89- “DTP’li Türk: Kürtler 4 Bin Yıldır Bu Topraklarda, Azınlık Değildir,” Radikal, 9 Ocak 2008.

Meclisi” kuruldu. Kürt sorununun demokratik çözümünü geliştirmeye çalışan aktörleri bir araya getiren bu gayri resmi meclis, pek çok başka amacın yanı sıra şunları gerçekleştirmek üzere faaliyetlerini koordine etmeye çalışmakta: Silahlı çatışmayı sona erdirmek; “Ötekini” kınayan söylemle mücadele etmek; Kürtlerin “siyasal arenaya aktif özneler” olarak tam katılımının önündeki bütün kurumsal ve yasal engelleri kaldırmak; Güneydoğu’da yoksulluk ve eşitsizliği azaltmak için planlar geliştirmek; Kürt dilinin kullanımı üzerindeki yasakları kaldırmak ve yaygın medyanın nefret ve güvensizlik ortamının sürdürülmesindeki rolünün sorgulanması çağrısında bulunmak.⁹¹ Meclis, Meksika’daki Ulusal Yerliler Kongresinin aksine resmi olarak örgütlenmiş bir yapı değil; fakat demokratikleşme çabalarını merkezileştirmekte ve kurumsallaştırmaktadır. Türkiye’deki siyaset sahnesinde önemli bir başka yenilik ise, pek çok küçük muhalif partinin bir araya gelerek güçlerini birleştirecekleri bir Çatı Partisinin kurulması isteğidir. 2007 seçimlerinde stratejik bir ittifak kuruldu; Kürtler ve sol partiler birlikte bağımsız adaylar çıkardılar. Bu makale tamamlanırken, aynı derecede önemli olarak iktidarda bulunan AKP’nin himayesinde ani ve göreceli olarak beklenmedik bir “açılım” hayata geçirildi; “Kürt Sorununu” çözmek için gösterilen bu çabadan dolayı siyasi sahnenin alevlenmesine yol açan “demokratik açılım” süreci başlatıldı.

Bahsi geçmekte olan parlamento eksenli, kurumsal ve toplumsal gelişmeler son derece önemli olsalar da, iki büyük sorun bu süreçte çözülemeden kaldı: (1) Güneydoğudaki ekonomik sorunlar ele alınırken yoksulluğun azaltılması ve kalkınmadan başka herhangi bir söylem kullanılmadı. (2) Kürt sorununa çözüm önermede, devletçi politikadan ve araçsal müzakerelerden başka bir söylem hayata geçirilmedi.

Kuşkusuz Kürt hareketinin uzun ve acılı mücadelesi çeşitli söylemlerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına yol açtı. En önemlileri, vatandaşlık kavramı üzerine (Türk sözcüğünün yerine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını ifade eden “Türkiyeli” kavramını getirmek); anadilde eğitim hakkı ve devlet televizyonunda azınlıkların temsil edilmesi üzerine yapılan tartışmalardır. Hareket, Türkleri kendileri üzerine düşünmeye sevk etmenin yanı sıra, devletin karanlık yüzünü, özellikle de kontrgerilla ve terörle mücadele faaliyetlerini açığa çıkarmada önemli bir rol oynadı. Her erkeğin “doğuştan asker” olarak görüldüğü bir toplumda antimilitarizm nüvelerinin ortaya çıkışı, kuşkusuz 15 yıllık iç savaşın yol açtığı acılara

90- Tahakküm eden etnik grubun ironik bir şekilde kendi kurtarıncılarına dönüştürmek istedikleri azınlığa hükmetmeye çalışması az çok demokrat bir gazete olan Radikal’ın Pazar ekindeki tartışmalarda fazlasıyla belirgindir. Benzer eğilimler İstanbul Bilgi Üniversitesinde düzenlenen Türkiye’nin Kürt Sorunu Konferansı boyunca da gözlemlenmiştir. Aynı şekilde Başış Girişimi Grubu’nun ilk olarak devlete mi yoksa PKK’ye mi silahları bırakma çağrısı yapılacağı meselesinde ayrıştığı görülmüştür.

91- Bianet, “Amaç Başarı Kuracak Toplumsal Örgütlenme,” (2007), <http://www.bianet.org/bianet/insanhaklari/90221-amac-barisi-kuracak-toplumsal-orgutlenme>.

dayandırılabilir. Küresel eğilime uygun olarak, çok-kültürlülük (daha doğrusu azınlık kültürlerine esteteze edilen bir ilginin gelişmesi) kentli elit arasında da popüler hale geldi. Hükümet tarafından verilen somut tavizler, Kürtçe bir televizyon (TRT 6) yayınına başlatmak ve üniversitelerde Kürtçe üzerine araştırma bölümlerinin kuruluşunu teşvik etmekte.

Bununla birlikte devlet otoriteleri, seçilmiş temsilciler ve geniş bir kamuoyu hâlâ, Türk/Kürt, terörist/barışçı ve tehdit/güvenlik gibi katı ikilikler üzerinden düşünmekte ve davranmaktadır. Bu durum, bölgesel dinamiklerin Türkiye’de Kürt hareketinin hareket alanlarının sınırlarını nasıl çizdiğine bakarak kısmi olarak açıklanabilir. Örneğin, PKK, son derece çatışmaya meyilli bir zemine sahip olan, özellikle petrol rezervlerinden dolayı emperyalist güçler için hâlâ müthiş çıkarların söz konusu olduğu bir bölgede, Ortadoğu’da faaliyet yürütüyor. Ortadoğu’nun geçmişine sonu gelmez iktidar mücadeleleri damga vurmuş olsa da, uzun süre Osmanlı’nın egemenliğinde kaldığı için bölge tarihsel olarak kendi kendini yönetme tecrübesinden yoksundur. Buna karşın, Orta Amerika ardı ardına emperyalist müdahalelerden payını almış olsa dahi, çeşitli geleneksel yerli komünal organizasyonlar ve çağdaş Meksika’nın kuruluşuna yol açan devrimci mücadeleler, kolektif isyan hareketleri için deneyim ve meşruiyet sağlayan bir temel oluşturmuştur.⁹² Türkiye’yi farklı kılan diğer bir sebep hiç kuşkusuz “Sevr sendromu” veya parçalanma korkusudur. Türk toplumunun geniş kesimleri I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden itibaren bu korkudan mustarip olmakta ve politikacılar da bu korkuyu istedikleri gibi ve istedikleri zaman kullanıp istismar etmektedirler.

AB üyeliğinin eninde sonunda demokratikleşmeyi getireceği umudu zayıflayınca, ülkenin ve bölgenin yukarıda ifade edilen çatışma meyline rağmen, herhangi bir temel değişikliğin dış yardım olmaksızın başarılması gerektiği su yüzüne çıktı. DTP’nin seçim başarısı, hâlihazırda kazanılmış demokratik alanları genişletmek ve tabana dayanan eksiksiz bir halk hareketine öncülük etmek için bir kaldıraç olarak kullanılabilirdi. Bu henüz gerçekleşmedi. DTP, 2007 seçimlerinden sonra yaptığı özeleştiriye vizyon eksikliğini kısa ve öz olarak şöyle özetlemektedir:

Partideki çoğul yapı zenginliğe dönüştürülemedi. Radikal demokrasiyi kendimizden başlatmamız gerekirken, devlet neden demokratikleşmiyor diyerek şikayetçi pozisyonda kaldık.⁹³

Değiştirmek istedikleri iktidar yapıları içerisine kısırılan mevcut Kürt hareketi içerisindeki gruplar, bir bakıma devletin tek karar alıcı ve kaynak dağıtıcı mekanizma olarak merkeziliğini yeniden üretiyorlar. Örneğin onlar da “ taraflar” (Türkler ve

92- Maria Fernando Paz, “Searching for Root Causes: A Historical Background Sketch of the Protagonists of the Zapatista Uprising,” *Identities* 3, no. 1-2 (1996).

93- Bianet, “DTP: Ezilenlerin Sesi Olmayı Başaramadık,” (2007), <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/100883-dtp-ezilenlerin-sesi-olmayi-basaramadik>.

Kürtler, devlet ve PKK) söylemini kullanmaya devam ediyorlar. DTP dâhil olmak üzere pek çok aktör taraflar arasında aracı olarak hizmet etmeyi önermektedir. Bu durum, kavramsal sınırları daha akışkan ve daha geçirgen kılmak yerine, bölünmüş bir toplum fikrini yeniden üretmektedir. Genel söylem; uygulanabilirlik, siyasi pragmatizm ve parti temelli politikadan müteşekkildir. Hareket tarafından yürütülen siyasi faaliyetler, imza kampanyaları, kitlesel gösteriler ve seçkinler arasında yapılan kapalı konferanslar veya çalıştaylardan ileri gidememektedir. Kürt hareketi ile Türkiye’de yaşayan diğer azınlıklar arasında ya çok zayıf bir ittifak vardır ya da hiç yoktur.⁹⁴ PKK liderliği tarafından teşvik edildiği aşikâr olan “Edi Bes e” kampanyası, Zapataların “Ya Basta” (yeter) sloganını benimsemiş olsa da, yalnızca Öcalan’ın özgürlüğünü talep etmektedir.⁹⁵

Bundan başka, ne Kürt elitleri tarafından ne de hareketin parçası olan sivil toplum kuruluşları tarafından neoliberal dönüşümün etkilerine karşı koymak için açıkça- sı hiçbir çaba harcanmamaktadır. Örneğin, Diyarbakır, özel sektör projeleri ve kâr avcılığı için bir merkez haline gelmektedir. Nüfusun ekonomik anlamda çaresiz olan kesimini neoliberal piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına göre disipline etmek için bol miktarda mikro kredi projeleri hayata geçirilmektedir. Zorunlu göç mağdurlarının ihtiyaçlarıyla ilgili altyapı projeleri ve düzenlemeler, köye dönüş projeleri, iktisadi ve sınai sorunlar, yoksulluk, eğitimsizlik, kadın sorunları ve sağlıkla ilgili sorunlar, hiç kimsenin alışılmışın dışında, katılımcı veya komüniter bir yaklaşımla ele almaya ihtiyaç duymadığı biyopolitik sorunlardır. Geçim ve istihdamın en büyük sağlayıcısının hâlâ devlet olduğu düşünülmektedir. Devlet, şiddet ve tehdit yerine, disipline edici pratikler ve tüketim kültürünün geliştirilmesi yoluyla toplumu boyun eğdirmeye meyilli projeler geliştirme eğilimindedir. Tarım sektörü üzerindeki neoliberal saldırıya karşı hiçbir alternatif sürdürülebilir tarım vizyonu tartışılmamaktadır.

Dolayısıyla yukarıda ifade edilen koordineli çabalar en iyimser görüşle elitist kalmakta; en kötümser görüşle ise devlet merkezli bir adalet ve demokratikleşme düşüncesinden kendisini ayırtıramamaktadır. Zapatistaların aksine, Kürtler vasıtasıyla gelişen yeni demokratikleşme hareketi alternatif bir siyasi ve ekonomik tasavvurdan yoksundur.

94- DTP’nin lideri Ahmet Türk, Kürtleri diğer azınlıklardan ayırmaktan çekinmiyor: “4000 yıldır bu topraklarda yaşayan 15 milyon Kürt Türkiye Cumhuriyeti’nin ana ayaklarını oluşturan iki halktan biridir.” (“Kürtler Azınlık Değildir.”).

95- Medyaname, “KCK Yürütme Konseyi Üyesi Duran Kalkan PKK Bundan Sonra Ne Yapacak Sorusunu Yanıtladı,” (2007), http://www.medyaname.com/tr/index.php?option=pek_content&task=view&id=1049&Itemid=1689, accessed on 5 September 2008. Öcalan’ın 2003’te “demokratik-ekolojik toplum” fikrini geliştirirken Zapatista ayaklanmasından çokça esinlendiği iddia edilir.

Zapatistaları Kürt hareketinden ayıran, Zapatistaların nihai olarak hem liberalizm hem de neoliberalizmle uzlaşmayı reddetmesidir. Yukarıda tanımlandığı üzere, Zapatistaların alternatif siyasi vizyonu, daha geniş bir demokrasi kavramı ve pratiği geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Ne kadar liberal olursa olsun, temsili demokrasi EZLN'nin nazarında yeterli değildir: "Zapatista demokrasi anlayışı, herkesle, hatta bizden farklı düşünenlerle bile aşağıdan kurulan bir demokrasi anlayışıdır. Demokrasi, yetkiyi her zaman ve her yerde halk için kullanmaktır."⁹⁶ EZLN'nin boykot ettiği çeşitli seçimler, muhalif parti PRD'nin önemli ölçüde hüsrana uğramasına neden olmuştur. Buna rağmen, EZLN'nin Meksika toplumu içerisinde bir hizbin "temsalcisi" olmayı reddetmesinin nedeni, mevcut siyasi yapıların çözümünden ziyade sorun yarattıkları; yoksulların, dışlananların ve ötekileştirilenlerin, ezilenlerin ve sömürülenlerin karşı karşıya kaldığı sorunlardan sorumlu oldukları inancıdır. Bu durum, solun neden Zapatista deneyimine kuşkuyla baktığını kısmen açıklar. EZLN'nin asli gayesi, devlet gücünü ele geçirmek ve bu gücü devrimci sonuçlar için kullanmak değil; ekonomik iktidar yapıları da dâhil olmak üzere tüm iktidar yapılarını değiştirmektir. Bu yapıları kullanmak, aslında onları meşrulaştırmak anlamına gelecektir. Zapatistaların mücadele düşüncesi, gücü burada ve şimdi kökten değiştirmeyi içermektedir. Bir başka deyişle, araçlar hedeflenen amaca uygun hale getirilmelidir. Hareketi yakından izleyen bir gözlemci, Zapatistaların siyasi vizyonunu, "tıpkı bir grup küçük parçacığın eski rejim tarafından örülen ağlardan kaçabilmesi gibi, "toplumcu" (lo popular) ve "meşru" (lo legítimo) olan arasında ahenk arayan incelikli bir yenilik" olarak yorumlamaktadır. EZLN'nin internette yayınlanan bildirileri, hareketin anti-neoliberal tutumuna dair yeterli retorik kanıt içermektedir. Fakat gerçekte neyin ne kadar değiştiğinin değerlendirilmesi gerekmektedir.⁹⁷

PKK'nin aksine EZLN başından itibaren uluslararası bir ilgi gördü. Taleplerini belirli bir sosyal veya etnik grupla sınırlı tutmadı; sadece Meksika'da değil her yerde bütün ezilen grup ve sınıfların sorunlarını kucakladığını iddia etti. EZLN'nin temel talepleri—özgürlük, adalet, demokrasi, onur— o kadar geneldi ki, davayla özdeşleşmeye ve davayı sahiplenmeye davetiye çıkarması kolay oldu.⁹⁸ EZLN'nin internet, basın bültenleri ve açık mektuplar kullanması, onlara "post-modern devrimciler" ünvanını kazandırmanın yanı sıra, hareketi Chiapas'ın sınırlarının ötesine yaymanın ustaca bir stratejisiydi. Kolombo'nun Amerika'yı "keşfetmesinin" 500.

96- EZLN, "Communiqué Regarding Elections," (2000),

http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/2000/ccri_elections_june.html.

97- Antonio Garcia de Leon, "Chiapas and the Inverting of Established Orders," *Identities* 3, no. 1-2 (1996): 267.

98- EZLN'nin ilk basın konferansında La Jornada'nın temsilciliğini yapan Gloria Munoz Ramirez'in kelimeleriyle: "Bu taleplere kim karşı çıkabilir? EZLN'nin sözcüsü konuşurken, hepimizin gözleri yaş dolmuştu." San Cristobal'da yazarla mülakat, 21 Temmuz 2007.

Yıldönümü kutlamalarına karşı yapılan kitlesel protestolar, Latin Amerika'daki yerlilerin içinde yaşadıkları zor koşullara dair halihazırda bir ilginin doğmasına yol açmıştı.⁹⁹ Zapatistalar, elde edilmiş bu zemin üzerinden harekete geçerek on beş gün gibi kısa bir süre içerisinde binlerce insanın desteğini kazanmayı başardılar. 12 Ocak 1994'te, yaklaşık 100.000 kişi ordunun Zapatista ayaklanmasını bastırmasını engellemek amacıyla Meksiko City'deki Zocalo meydanında toplandı. Marcos'un "sivil toplum" olarak adlandırdığı yapılara çağrısı, hem EZLN'nin zayıf donanımlı silahlı güçlerinin bu "dış" desteğe ne kadar bağımlı olduğunu, hem de bu çağrının Marcos'un ihtiyaç duyduğu "sivil toplumu" nasıl yarattığının göstergesidir.

Bu, hareketin ağını mevcut sınırlarının ötesine doğru genişletmesinin ve "ölçek atlamasının" mükemmel bir örneğidir. Bosco'nun Plaza de Mayo Anneleri'yle ilgili olarak öne sürdüğü gibi, bu bağlantılar, hareketin "yerelde yararlanamadığı önemli kaynakları elde etmek için başka mekanlardaki ağları harekete geçirmesine" yardımcı oldu.¹⁰⁰ Bu bağlantılar fiili olmaktan ziyade sanal bağlantılar iken, Zapatistalar tarafından 1996 yılından beri periyodik olarak tertip edilen uluslararası buluşmalar (encuentros), ölçeği büyümüştür. Dolayısıyla bölgesel (Chiapas) ve küresel (özellikle Latin Amerika fakat aynı zamanda Avrupa ve Güneydoğu Asya) ağlar arasında birebir fiziksel temas da sağlanmıştır.

Dünyanın başka yerlerindeki aktivistlerin ve kolektiflerin Zapatista davasını desteklemesi, Zapatistaların farklı coğrafyalardan ve kültürlerden her kesimden insanların hayallerini yakalayan bir örnek, bir model haline geldiğini gösterir. Couch'un çarpıcı bir biçimde dile getirdiği gibi, küreselleşme karşıtı hareket bu örnekten çok fazla etkilenmiştir.¹⁰¹ Wallerstein daha da ileri giderek şunu iddia eder:

Eğer son beş yılda Güney Amerika ülkelerinin çoğunda sol veya halkçı hükümetler iktidara geldiyse, Zapatista örneği fitili ateşleyen gücün parçasıdır. Eğer Seattle'deki protestocular, Dünya Ticaret Örgütü'nün 1999 toplantısını engelleyebilmişlerse ve Cenova, Quebec ve başka yerlerde ve bu yıl Gleneagles'te benzeri gösteriler devam ettirmişse, Zapatistalardan azımsanmayacak derecede ilham almışlardır. 2001 yılında başlayan bu yeni sistem karşıtı mücadele Dünya Sosyal Forumu ile taçlandırıldığında, Zapatistalar artık bir kahramanlık modeli teşkil etmekteydiler.¹⁰²

99- John Ross, *Rebellion from the Roots: Indian Uprising in Chiapas*, Monroe, Main: Common Courage Press, 1995, 55-57.

100-Bosco, "Madres de Plaza de Mayo," 319.

101 Jen Couch, "Imagining Zapatismo: The Anti-Globalisation Movement and the Zapatistas," *Communal/Plural* 9, no. 2 (2001).

102- Immanuel Wallerstein, "The Zapatistas: The Second Stage," *Commentary* no. 165, 15 July 2005, <http://fbc.binghamton.edu/165en.htm>.

Zapatista hareketi, liberalizme ve neoliberalizme “herhangi bir alternatif yoktur” düşüncesine meydan okuduğu ve demokrasiyi şu şekilde tanımladığı için takdir görmektedir:

(1) vatandaş gücüne dayanan, temsili bir yapı olmaksızın kararların ortaklaşa alındığı siyasal bir demokrasi; (2) ekonomik gücün yurttaşlar arasında eşit dağıtımını sağlayan yapılar ve ilişkilerden oluşan ve mahalleler/topluluklar temelinde inşa edilen halk konfederasyonlarının üretim araçlarının mülkiyetini/yerel vergilendirmeyi yeniden düzenlediği ekonomik bir demokrasi; (3) toplumu doğayla yeniden entegre etmeyi amaçlayan ekolojik bir demokrasi, ve (4) sosyal alanda demokrasi (iş yerlerinde, eğitimde, evde vb.).¹⁰³

EZLN mücadelesinde eksik kalan boyut, ayaklanmanın altıncı aşaması olan Öteki Kampanya'nın düzenlenme sebebi olan ulusal düzeydi. Soru, EZLN'nin Meksika'nın geri kalanını harekete geçirmede gerçekten ne ölçüde başarılı olduğudur. Zapatistalar inşa ettikleri küresel mekânı neoliberalizm karşıtı duruşlarına borçlu olmalarına rağmen ve bu duruş herhangi bir hareketin sürekliliği için hayati olmasına rağmen, yeni sermaye birikim yapılarının bulunduğu koşullarda, ulusal düzeyde sağlam bir yerin kazanılması daha az hayati değildir. Zapatistaların tabana dayalı bir hareket olmasından dolayı hayatidir. Eğer hareket, Meksika'nın yozlaşmış politik ekonomi düzeninden zor yoluyla koparıp aldığı zemini korumayı başaramazsa, yaşamlarını iyileştirmeye kalktığı yerli halklar arasındaki desteğini kaybetmeye mahkûmdur. Bir başka deyişle, EZLN'nin Meksika'daki mevcut güç mekanizmalarını değiştirmeyi başaramaması, küresel çapta belki de devam edecek olan sembolik ve birleştirici uzama rağmen, kendi inşa ettiği fiziksel mekanda boşulmasına yol açacaktır.

Barış konvoylarından ve sembolik marşlardan başka, Zapatistaların Meksika siyasi arenasında yarattığı daha somut farklardan biri, 1999 yılında gerçekleştirilen “Yerli Halkların Haklarının Tanınması için ve İmha Savaşına Karşı Ulusal İstişare” idi. Bu, Meksika tarihinde ilk bağımsız yerli halkları organizasyonuydu. Meksika'daki toplantıya (Consulta) üç milyondan fazla insan katıldı ve buna paralel olarak ABD'deki Meksikalılar da çeşitli istişareler gerçekleştirildi. Bu durum, “ulusal (ve ulus ötesi) düzeyde katılımcı demokrasiyi örnekleyen ve Chiapas'ın askeri ve enformasyon kuşatmasını delen bir etkiye” sahipti.¹⁰⁴ “İtaat ederek yönet-

103- Iain Watson, “An Examination of the Zapatista Army of National Liberation (EZLN) and New Political Participation,” *Democracy and Nature* 8, no. 1 (2002): 66.

104- Richard Stahler-Sholk, “Globalization and Social Movement Resistance: The Zapatista Rebellion in Chiapas, Mexico,” *New Political Science* 23, no. 4 (2001): 503.

mek” felsefesine bağlı olan EZLN, sivil toplumla bu türde pek çok istişare organize etti. Dolayısıyla Zapatistaların, farklı bağlamlarda mücadele eden diğer gruplar tarafından örnek alınan örgütsel bir miras bıraktığını ileri sürmek mümkündür.

Yasal düzeyde San Andres Anlaşması, uygulama sürecinde “yasama oyunlarına”¹⁰⁵ mustarip olmasına rağmen, taleplerin sürdürülmesini sağlayan bir zemin oluşturdu; ancak yerli toplulukların taleplerini karşılamakta yetersiz kaldı. Yerli halkların kültürel ve toprağa ilişkin haklarının tanınması yönündeki siyasi irade yoksunluğu, içerdği ekonomik boyut dikkate alınmadan tam olarak kavranamaz. Bu durumu Higgins şöyle ifade eder:

Meksika’da barış sürecinin önündeki bir engel olarak neoliberal yönetimselliğin önemi küçümsenmemelidir. Neoliberalizm açısından, Cocopa’nın [Chiapas’taki Barış ve Uzlaşma Komisyonu, çok partili yasama organı] önerdiği yasa teklifi, Meksika’nın yerli haklarını etkin biçimde korumanın bir aracıydı. Yerli kültürün sadece yaşamakla kalmayıp, muhtemelen gelişip serpilmesine olanak sağlayacak hem yasal hem de pratik mekanizmalar oluşturma girişimiydi –ve bu vesileyle yatırımcıların ve özel şirketlerin, Meksika’nın hem insan hem de maddi kaynaklarından yararlanma yetkilerine kısıtlamalar getirildi.¹⁰⁶

EZLN, başlangıçtan itibaren siyasi sorunlarla ekonomik sorunları birbirine bağlamıştı. Toprak reformu yönetmeliğinin 1992 yılında yürürlükten kaldırılması, “bardağı taşıran son damlaydı.”¹⁰⁷ Chiapas aslında 1917’de başlatılan devrimci toprak dağıtımını tasarısının dışında tutulmuştu. 1930 yılında bölgedeki yerli nüfuslara nihayet toprak verildiğinde, yerlilere düşen pay özellikle dik yamaçlardaki en kötü araziler oldu. İspanyol çiftlik sahipleri devasa arazilere sahip olurken, toprak için talep patlaması nedeniyle Los Altos yerlileri ovadaki Lacandon ormanlık arazisine yerleştiler.¹⁰⁸ Nick Henck’in ikna edici bir şekilde ileri sürdüğü üzere, yerel nüfusun silahlı bir ayaklanmaya katılmak için kandırılmasına gerek yoktu, çünkü güçlü toprak sahiplerinin şiddetine karşı köylülerin derhal korunmaları gerekiyordu.¹⁰⁹

Bununla birlikte Tarık Ali’ye göre, Zapatistaların “iktidarı ele geçirmeden dünyayı değiştirme” felsefesi, egemenlik biçimlerini tehdit etmemesi nedeniyle hiçbir somut kazanım sağlamayan “ahlaki bir slogan”dan başka bir şey değildir.¹¹⁰ Bir

105- Nicholas P. Higgins, “Mexico’s Stalled Peace Process: Prospects and Challenges,” *International Affairs* 77, no. 4 (2001): 898.

106- Age. 900

107- George A. Collier, “Zapatismo Resurgent. Land and Autonomy in Chiapas,” *NACLA Report on the Americas* 33, no. 5 (2000): 20.

108- Ross, *Rebellion from the Roots*, 69-70.

109- Henck, *Subcommander Marcos*, 84.

110- Aktaran, Neil Harvey, “Inclusion through Autonomy: Zapatistas and Dissent,” *NACLA Report on the Americas* 39, no. 2 (2005): 14.

Zapatista çiftçisinin “soğuk savaşa [...] bizi yavaş yavaş öldüren ucuz fiyat savaşına”¹¹¹ benzettği Puebla-Panama Planı, devlet destekli kudretli bir neoliberal özelleştirme ve sömürme planı olarak hâlâ bölgenin tepesinde sallanmaktadır. Fakat çökelti sürecini göz önünde bulundurduğumuzda, hiçbir somut kazanımın olmadığını söylemek hata olacaktır. Örneğin işçi sendikaları ile Zapatistalar arasında herhangi bir temas olmadığı düşüncesi, EZLN’nin sendika liderleri üzerindeki etkisini gözden kaçırır. Meksika’nın bağımsız sendikaları üzerine yapılan bir araştırmanın ortaya koyduğu üzere, işçiler ile EZLN üyeleri arasında temaslar olmuştur. Bir sendikacının sözleriyle:

Yaklaşık bir yıl önce işçiler ile Zapatista ordusunun yerlileriyle güzel bir karşılaşma yaşandı [...]. Bu karşılaşmadan itibaren Zapatista ordusuyla işçilerimiz arasında güçlü bağlar oluştu, o günden bu yana aramızdaki dayanışma giderek arttı. İşçi arkadaşlarımızı Zapatistalara elektrik hizmeti vermek üzere gönderdik; bunu kendi kendimize yaptık. Kablolari ve jeneratörleri ve ihtiyaç duydukları her şeyi alıp götürdük ve elektrik kullanabilmeleri için onlara bırakıp döndük.¹¹²

Daha da ötesi, Zapatistaların tabanla istişareler yoluyla politika yapma ve farklı fikirlere saygı duyma yaklaşımı, öncesinde hiyerarşik bir yapıya sahip kurumları karar alma konusunda etkilemiştir. Gene bir sendika liderinden alıntı yaparsak:

Birbirimizi daha çok dinlemeye çalışıyoruz; bu değişiklik bir günde meydana gelmedi, bu bir değişim sürecidir. Örneğin şimdi bağımsız sendikaların büyük çoğunluğu San Andres Anlaşması için ve aynı zamanda kendi ihtiyaçları ve talepleri için savaşıyorlar, dolayısıyla şimdi ortak talepler üretiyoruz.¹¹³

Özerklik deneyiminin Chiapas’ta Zapatista bölgesinde yaşayan yerlilerin yaşamı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmek mümkündür. Önceden hastane ve okul olmayan yerlerde hastane ve okullar inşa edildi. Temmuz 2007’de Üçüncü Galaksiler Arası Buluşmada Zapatistaların bir sözcüsüne göre, Oventic Caracol’unda bir okulun yapılmış olması, hükümeti de komşu köyde iki okul yapmaya sevk etmiştir: “Fakat bu okullarda ya öğretmen yoktur ya da mevcut öğretmenler eğitim veremeyecek kadar sarhoştular.” Topluluklar çocuklara öğretecekleri konuları kendileri belirliyorlar (örneğin, Roberto Barrios’ta matematik, yerli dili

111- Harvey’nin gerçekleştirdiği mülakat, Age., 15

112- Alex Khasnabish’in gerçekleştirdiği mülakat, “Moments of Coincidence: Exploring the Intersection of Zapatismo and Independent Labour in Mexico,” *Critique of Anthropology* 24, no. 3 (2004): 266.

113- Age. 272

ve kültürü, topluluğun tarihi ve doğa bilimleri öğretiliyor). Hiç kimse sınıfta kalmıyor, çünkü her öğrencinin kendine özgü öğrenme ritmine sahip olduğu varsayılıyor. Zapatistalar not verme sistemini daha komüniter değerlendirme yöntemi ile değiştirdiler: “Not verme yöntemini kullanmıyoruz, çünkü hiç kimse bir başkasından daha fazla ya da daha az bilgiye sahip değildir.” Promotores olarak adlandırılan eğitmenler, Zapatista kliniklerinde veya okullarında hizmet vermek üzere seminer veya çalıştaylarda eğitilmektedir. Söz konusu eğitmenlerin giderleri Meksika hükümeti tarafından değil, Avrupa’daki Zapatista dayanışma grupları tarafından karşılanır. Mevcut durumda çokça ihtiyaç duyulan bir aşı programına başlanmıştır. Toplulukların çözdükleri bir başka sorun ise insan artıklarının ortadan kaldırılmasıdır. Her municipioda (belediyede) sağlık, eğitim, tarım, adalet ve hazineden sorumlu komisyonlar vardır. Yerli halk Caracol’larda kurdukları kanalizasyon sisteminden gururla bahsetmektedirler (Örneğin Oventic’te bu yaz 2000’den fazla insana hizmet verildi) ve dışıkları gübre olarak kullanmayı düşünmektedirler. Çiftlik sahiplerinin epeyce arazisine el konmuştur. Hükümet görevini yerine getiremediği için, yeni doğan çocukları kaydetmek üzere topluluklar içinde nüfus daireleri kurulmuştur. Kısacası, topluluklar “yaparak öğrendiklerini” (aprendiendo en practicando) doğruluyorlar.

Kaynakları bir araya toplama ihtiyacı bir dizi feminist uygulamaları da ortaya çıkarmıştır: kadınlar üretime ve pazarlama sürecine tam olarak katılıyorlar ve gelirin harcanması konusunda söz sahibiler. Örneğin alkol istismarı konusunda kaygılarını yüksek sesle dile getirdiler. Kocaları alkol dolayısıyla büyük zorluklarla kazanılan parayı boşa harcamakla kalmayıp, aynı zamanda sarhoşken eşlerini dövüyorlardı. Zapatistaların kontrolündeki bölgelerde alkolün yasaklanması nedeniyle budur. Zapatistalar, ayrıca kadınlara kendi eşlerini seçme ve çocuk sayısına karar verme hakkını tanıyan Devrimci Kadın Yasasını çıkarmıştır.¹¹⁴ Başka bir cephede, Zapatista kadın kooperatifleri tarafından işlenen ve satılan geleneksel gömleklerin üzerinde, yapan kişinin adını ve gömleği üretmek için kaç saat çalıştığını gösteren bir etiket bulunur. Çok açık ki, bu, Marx’ın “meta fetişizmi” olarak adlandırdığı olgunun etkisini azaltan anti-kapitalist bir uygulamadır.

Kısacası, Zapatista hareketi, olağan dışılıktan günlük yaşama doğru bir kayış yaşamaktadır. Meksika’da yerel politik arenadaki yeri, kuşkusuz ki başka yerlerdeki aktivistler üzerinde sahip oldukları kalıcı etkiye denk değildir. EZLN, ezilenleri ulusal çapta bir hareketin çatısı altında birleştirmek için Meksika’yı dolaşmayı

114- EZLN, “Revolutionary Women’s Law,” in *The First World, Ha Ha Ha! The Zapatista Challenge*, ed. Eliane Katzenberger (San Francisco: City Lights, 1995). Ayrıca bkz. Elena Poniatowska, “Women’s Battle for Respect: Inch by Inch,” *The Zapatista Reader* içinde ed. Tom Hayden (New York: Thunder’s Mouth Press/Nation Books, 2002); ve R. Aida Hernandez Castillo, “Zapatismo and the Emergence of Indigenous Feminism,” *Dispatches from Latin America. On the Frontlines against Neoliberalism* içinde, ed. V. Prashad and T. Ballvé (Cambridge: South End Press, 2006).

amaçlayan Öteki Kampanya boyunca nispeten bir ataletle karşılaştı. Zapatistalar artık “içe” döndüler; deyim yerindeyse özerkliği gerçekleştirmekle uğraşmaktalar. Bir yorumcu, bu durumu Zapatistaların koşullara uyum sağlamada gösterdiği başarısızlığın işareti olarak görüyor: “neoliberal devletle herhangi bir ilişkiyi radikal bir şekilde reddediş, diğer sosyopolitik alanlarda mücadele edenlerle sembolik olarak ve günlük politik uygulamada birleştiği ölçüde çekiş gücü kazanır”.¹¹⁵ Bu tür eklemlemelerin birleştirilmesi olasılığı gerçekten de zayıf görünmektedir, çünkü Meksika hükümetinin dört başı mamur neoliberal stratejisi, Chiapas dışındaki bölgelerde çok az dirençle karşılaşmaktadır.

Sonuç yerine

Hem Kürt hareketi hem de Zapatistalar “zorunluluk” söyleminin saldırısı altındadırlar – özelleştirmenin, yersizleştirmenin ve metalaştırmanın zorunluluğu veya ulusal güvenliğin, bireysel güvenliğin, kent güvenliğinin zorunluluğu gibi. Türkiye’nin güneydoğusunda askeri operasyonlar hâlâ bir seçenek iken, Chiapas’ta paramiliter operasyonlar hız kazanmaktadır. Fakat yerel halka boyun eğdirmek için, neoliberal tarım ve sosyal politikaları aracılığıyla daha kurnaz bir strateji de devreye sokulmaktadır. STK’lar Türkiye’de bu sürecin ayrılmaz parçasıdır. Zapatistalar, Chiapas’ta STK’ların faaliyetleri üzerinde denetim geliştirmeyi başarırken, çok uluslu şirketler, kereste ve su gibi doğal kaynakları ele geçirmek için bölge üzerinde rekabet halindedirler.

Şüphesiz, Kürt hareketinin hem Türk siyasetini hem de Türkiye’de yaşayan Kürtlerin yaşamını değiştirdiği söylenebilir. Eğer uzlaşmacı olmayanlar mevcut siyasi sürece müdahale etmezlerse, Kürt kimliğinin eninde sonunda “normalleşmesi” güçlü bir ihtimaldir. Bu muhtemelen ülkede hukuki ve kültürel yapıları demokratikleştirerek önceki normları ve tahayyülleri, daha esnek tanımlanmış norm ve tahayyüllerle takas edecektir. O zaman bir domino etkisi başlayabilir ve diğer kimlikler (Ermeni, Yahudi, Arap) ve inançlar da (Alevi, Yezidi) özgürlüğe kavuşabilir. Bu iyimser senaryoda Türkiye’de sahici özgürlükçü bir demokrasi gelişebilir ve hatta Türkiye AB’ye kabul edilebilir.

Fakat bütün bunlar gerçekleşse bile, neoliberal reformların etkisi altında kırsal bölgelerin boşaltılmasını durdurmak için neler öngörülmektedir? Mevcut durumda sunulan mikro kredi projesinden başka, Güneydoğudaki Kürt köylülerinin gelir kaynağı neler olacaktır? Bu durum, Diyarbakır’ı turizm cazibesi haline getirmek amacıyla şehrin eski surlarına bitişik olan semtlerin “temizlenmesini” nasıl engelleyecektir? O semtlerde—çoğu, ordu tarafından köylerin boşaltılmasıyla göç edenlerin yaşadığı yerlerdir— ikamet edenlere makul gelecek sağlamanın garantisi ne

115- Charles Hale, “Rethinking Indigenous Politics in the Era of the ‘Indio Permitido,’” *Dispatches from Latin America. On the Frontlines against Neoliberalism* içinde, ed. V. Prashad and T. Ballvé (Cambridge: South End Press, 2006), 277.

olacaktır? Yerel bir aktivistin sorduğu gibi “Diyarbakır nerede biter, İstanbul nerede başlar?” Hangi sosyal mekanizma, göç etmiş Kürtlerin çöp toplamak üzere Türkiye’nin batısındaki büyük kentlere gönderilen çocuklarının kaderini değiştirecektir? Hatta kendiliklerinden bu sektörde çalışmaya başlayan kâğıt toplayıcıları, belediyelerle işbirliği yaparak onları çok kârlı bir sektör olduğu aşikâr olan atık sektörünün dışına atmaya çalışan çok uluslu şirketlere karşı nasıl korunacaktır? Bunların arasında dışlananları, marjinalleştirilenleri, damgalananları kim temsil edecektir? Hangi siyasi kanallar aracılığıyla kendi seslerini duyurabileceklerdir? Onları kentsel planlama ve diğer ıslah projeleri yoluyla kaybolmaktan kim ve ne koruyacaktır? Ve eğer bu sorulara doğru yanıtlar bulunamıyorsa, “Kürt sorunu” çözülmüş olacak mıdır?

Bu sorularla birlikte daha pek çok soru değerlendirme kriterlerini bulanıklaştırmaktadır. Şöyle ki, alternatif bir siyasi ve ekonomik vizyona sahip olmaksızın herhangi bir sosyal hareketin gerçekten halk tabanına dayanan demokrasiyi güçlendirip güçlendiremeyeceğine dair zihinlerde kuşku uyandırmaktadır. Zapatistalar da ulusal çapta bir ittifak kuramayabilir ve fiziksel alanda boğulabilir. Fakat o halde bile geride bir mücadele felsefesi ve yöntemi olarak Zapatismo kalacaktır. Zapatista gibi hareketler, yalnızca özel sorunlarla ilgili mücadelelerde değil, aynı zamanda belirli ilişki ve dayanışmalarda mevcut olan özgürlükçü potansiyelin farkında olan mücadelelerde de konvansiyonel siyasi aktörlerin hesaplarında kayda değer bir yeri olmayan yapılar, süreçler ve insanlar arasındaki bağlantıları farkedip, yaratıcı bir şekilde hareket etme kapasiteleri ile ayırt edilebilirler.¹¹⁶

Gerçekten de, bu araştırmayı Zapatismo’nun Meksika dışındaki tahayyüllerde açtığı alan olanaklı kılmıştır.

116- Rob B. Walker, *One World, Many Worlds: Struggles for a Just World Peace, Explorations in Peace and Justice* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1988), aktaran Watson, “An Examination of the EZLN,” 71.

Güncelleme

İstanbul, 3 Haziran 2011

2009 yılının başında Kürt hareketi ile Zapatistaları kıyasladığımda, demokratik özerklik mevzuu henüz gündemin bir parçası değildi. Yazıda dolayısıyla Kürt hareketinin alternatif siyasal ve ekonomik bir vizyon üretmediği tespitinde bulunuyordum. Bu 2009 başı için geçerli bir tespit idiyse de, artık Kürt hareketinin farklı bir noktada olduğunu kabul etmek gerekir.

Bugün bulunulan noktayı, Demokratik Toplum Kongresi'nin (DTK) serüveni üzerinden okumak anlamlı olacaktır. 2007'de Anayasa Mahkemesi DTP'yi kapatmayı tartıştığı sıralarda kurulan DTK, DTP'li milletvekilleri, belediye başkanları, gençlik ve kadın örgütlerini bir araya getirmenin dışında, bölgedeki diğer partilerin (Hak-Par ve KADEP gibi), ve sivil toplum ve meslek örgütlerinin temsilcilerini de içeriyor. DTK ilk kongresinden itibaren "demokratik özerklik" modelini kamuoyuna sunduysa da, 2009'a kadar alternatif bir vizyon geliştirmek ve bunun somut adımlarını atmak yönünde yeterince irade gösteremedi. Haziran 2009'da düzenlenen 3. Olağan kongresine 600 delege ve 98 belediye başkanı katılınca yeniden canlanan arayışlar, bir dizi kongre ve çalıştayla devam etti.¹¹⁷ Ancak DTP'nin kapatılması ve seçilmiş belediye başkanlarının yeni kurulan BDP'ye geçmesinin hemen ardından, DTK hakkında soruşturma başlatıldı. DTK Eşbaşkanı Hatip Dicle ve 8 BDP'li belediye başkanı terörle mücadele ekipleri tarafından gözaltına alındı. ANF'ye göre Aralık 2009 ve Ocak 2010'da tutuklanan DTP'lilerin sayısı 1500'ü buldu.¹¹⁸

Buna rağmen DTK, Ağustos 2010'daki kongresinde özerklik modeli ile ilgili bir açıklama yaptı. Açıklamada iki yenilik vardı. Bunlardan ilki, özerklik projesinin 1921 Anayasasına dayandırılmasıydı. Zapatistaların Meksika'nın bağımsızlaşmasında etkin rol oynayan halk önderi Emiliano Zapata'yı örnek almalarında olduğu gibi, burada da mevcut siyasetin eleştirisi tarihteki kurucu bir âna referansla meşrulaştırılıyordu. Buna göre 1921 Anayasası hem Kürdistan'ın özerkliğini tanıyor, hem de yerel yönetimlerde özerklik ilkesini benimsiyordu. İkinci yenilik, farklı ülkelerdeki (İspanya, Almanya, İtalya, ABD, İngiltere, Rusya, Çin, Hindistan) deneyimlere referans verilmesiydi. Demokratik özerklik projesi böylece hem tarihi bir eksene, hem de bu coğrafyayı aşan idari yapılar yelpazesine oturtuldu. Ancak

117- 2009 Temmuz'da "Birlik ve Çözüm Çalıştayı", Eylül'de Barış Mitingi, Ekim'de "Kürt Meselesinde Anasayal Öncelikler Çalıştayı", Aralık'ta "Demokratik, Katılımcı, Ekonomik Politikalar Çalıştayı" toplandı. 2010 Şubat'ta "İnanç Çalıştayı" ve "Müzakere ve Çözüm Deneyimleri Konferansı" düzenlendi.

118- ANF, 27.01.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nucelD=20743>

DTK açıklamasında mevcut siyaset kalıplarına özgü tabirler (“vatan”, “cumhuriyet”, “yerel yönetimler” ve “anayasa” gibi) kullanmaya devam ediyordu.

20 Ağustos’ta Öcalan, avukatları aracılığıyla yaptığı özerklik açıklamasında, ulus devlet sistemini ve kapitalizmi eleştirerek, var olanlardan farklı bir siyaset modeline işaret etti.¹¹⁹ Sadece Kürtlerin yaşadığı coğrafi uzam için değil, tüm Türkiye için alternatif katılımcı idari yapıların oluşmasını öngören bu vizyona göre, halk sadece yerel meclisler aracılığıyla değil, aynı zamanda kapitalizmi aşındıracak bir halk ekonomisiyle de kendi kaderini tayin etmeliydi.

5 Aralık 2010’a gelindiğinde, gerek KCK operasyonları adı altında devam eden tutuklamalar, gerekse bu konuda irade ve deneyim eksikliğinden dolayı DTK henüz bu yönde somut bir adım atamamıştı. Bir özeleştiride bulunmak gereği hissedildi:

“Toplantımızda yapılan diğer bir tespit ise, Kürt halkının sürdürdüğü demokratik mücadele ile temel gündemi belirlerken, demokratik çözümün yegâne yolu olan demokratik özerkliğin inşa çalışmalarında Kongremizin örgütlenme komisyonlarının bu duruma denk gelecek bir mücadele temposu yakalamamış olmasıdır. Halkımıza yönelik yürütülen askeri, siyasi ve kültürel soykırım politikalarına karşı demokratik özerkliği istenilen düzeyde hayata geçirememek, kapsamlı bir demokratik halk mücadelesinin yeterli düzeyde gelişmesini sağlayamamıştır.”¹²⁰

Bu süreçte hiç bir somut adım atılmamış değildi elbet. DTK, Aralık 2009’da alternatif anti-kapalist bir ekonominin temellerini tartışmak üzere bölgeden ve ülkenin dört bir yanından katılımcıları Diyarbakır’a çağırmıştı. Burada kooperatifçilik ve komünal üretimden, kapitalizme yenik düşmeyen bir bölgesel kalkınma perspektifine kadar birçok konu gündeme geldi. Bunlar ufak adımlarla da olsa birkaç beldede fiilen denenmeye başlandı. Diğer yandan kadınlar BDP başkanlığında bir Kadın Meclisi kurarak, örgütlenme yoluna gittiler. Türkiye’deki diğer kadın mücadeleleriyle ortaklaşma kurmakta gecikildiği tespiti üzerinden hareketle, “kadının demokratik anlayışının” toplumu örgütlemeye daha fazla devreye girmesi yönünde irade belirttiler.¹²¹ Ayrıca devletin sunduğu sağlık hizmetine alternatif olarak halkçı bir sağlık sisteminin geliştirilmesi yönünde ilk toplantılar yapılmaya başlandı.

2010 sonunda kent ve mahalle meclisleri kurma çalışmalarını hızlandıran DTK, nihayet, 19 Aralık 2010’da demokratik özerklik projesinin içini dolduracak önerileri sundu. Muğlak ifadelerle ve aceleci bir şekilde kaleme alınmış olsa da,

119- ANF, 20.08.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nucelD=31636>

120- ANF, 05.02.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nucelD=36979>

121- ANF, 31.10.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nucelD=35396>

Diyarbakır'da okunan demokratik özerklik metninin ruhu Latin Amerika'daki ilerici grupların mücadelelerinin pek uzağına düşmemekteydi. Özerklik projesi, ekonomik anlamda sol bir vizyon içeriyor, siyasal anlamda ise katılımcılık ilkesi esas alınıyordu. Dikkate değer diğer bir boyutu ise, sadece Türkiye'nin demokratikleşmesinde referans alınacak bir model olarak önerilmesinin ötesinde, Kürt sorununun barışçıl çözümüne katkı değerini de taşımasıdır.

BDP'nin demokratik özerkliğin kurulmasını daha çok belediyelere, yani yerel yönetimlere bağlayan kitapçığında "doğrudan demokrasi" ilkesinin telaffuz edilmesi, ne devletten vazgeçildiği, ne de temsili demokrasinin açtığı dar siyasal alanla yetinileceği izlenimini yaratmaktadır.¹²² Zapatistaların özerklikten anladığından daha az radikal olan bir noktadan hareketle, "yerinden yönetim" terimiyle ifade edilecek yönetsel bir yapı hedeflendiği anlaşıyor. Ayrıca iki dilliliğin toplumsal yaşantıda örülmesi açısından belediyelerde tabelalar Türkçe ve Kürtçe olarak değiştirilmiş, esnafa Kürtçe etiketler dağıtılmıştır.

Tüm bu gelişmeleri değerlendirmek gerekirse, Kürt hareketi tarafından son dönemde geliştirilen demokratik özerklik modeli kısmi olarak başarılı sayılabilir, ancak bazı engeller henüz aşılmamıştır. Devlet, KCK davaları kisvesi altında özerklik projesine müthiş darbeler vurmaya devam etmektedir. Kürt sorununun çözümünde artık militarist yaklaşımın fayda etmeyeceği konusunda görünürde bir görüş birliği olmasına rağmen, askerlerin yerini savcılar ve polis alınca, olağanüstü hal ilan etmeye gerek kalmadan olağanüstü gözetim ve tutukluluk halleri yaratılmaktadır. Güvenlik veya terörle mücadele gibi çeşitli kılıflara bürünebilen keyfi soruşturma ve gözaltıların sayısındaki çarpıcı artış, hak söyleminin altını boşaltmakta, hakları askıya almaksızın normalleştirilen bir hukuksuzluk düzlemi yaratılmaktadır.¹²³

Ancak Kürt hareketi cihetinde de bazı sorunlar mevcuttur. Kitle halinde düşünmenin ve hareket etmenin belli avantajları ve dezavantajları vardır. Avantaj olarak, birlikten doğan gücü sayabiliriz. Bölgede siyasi bilincin çok gelişmiş olması, yaşanan baskının bir kader olmadığına dair inançla oluşturulan irade ve seferberlik çok önemlidir. Ancak önder siyasetinin ötesine tam anlamda geçilememesi, üç büyük iktidar kaynağının nasıl bertaraf edileceği yönünde bir belirsizlik oluşturmaktadır: sermaye, silah ve toprak.

122- Barış ve Demokrasi Partisi, Özgür Demokratik Yerel Yönetimlerle Demokratik Özerkliğe, İstanbul, Gün Matbaa, 2011.

123- Bu, Uluslararası Af Örgütü'nün 2011 Türkiye raporuna da yansımıştır:

<http://www.amnesty.org/en/region/turkey/report-2011>

İlk olarak, silahlı örgütün demokratik özerkliğin kurulmasındaki yeri ne olacak sorusu bakidir. Kürt sorunu kadar ülkenin tamamına sirayet etmiş bir meselenin çözümü, özerklik dışında, gerillayı sivilleştirerek bir iradenin oluşturulmasına da bağlıdır. Sivilleşmek için 1990'dan beri gayet somut adımlar atmış olan bir hareketin eninde sonunda çoğulculuşacağı, son dönemde ortaya atılan demokratik özerklik projesinin inisiyatifi halka devretmeyi ve silahları nihayetinde bertaraf etmeyi amaçladığı aşıkardır. Ancak bunu fark eden iktidar mercileri, "terörist" söyleminin gördüğü faydalı işlevi kaybetmemek için savcılar devreye sokmakta ve silahlı örgütü sürekli olarak tepkisellik pozisyonuna itmektir. Bölgede oy kaygısıyla oynanan oyunların arasında, demokratik özerkliği bir tehdit olarak algılamış olan Kürt sermayesinin AKP saflarına katılması da vardır. Sermayedarların ve din-dar Kürtlerin bir kısmının hareketten uzaklaşması da silahlı örgütün elini toplumsal yapılardan çekmesini engellemektedir. Tehdit siyasetine başvurmayı etik olarak reddeden bir noktaya gelineceğinin en hazin göstergesi, Kasım 2009'da yazar ve Kürt aydını Orhan Miroğlu'na yapılan baskıdır.¹²⁴ Zorla kepenk kapatırılması veya referandum boykotuna zorla uyulmasının sağlanması gibi söylemler, demokratik özerkliğin temel felsefesiyle tezat oluşturmaktadır. Silahlara sahip olmayan bölge halkının kendi kararlarını almasının fiiliyatta nasıl gerçekleşeceğine dair henüz somut bir işaret yoktur dolayısıyla.

Keza, demokratik özerkliğin şimdilik en belirgin olarak kentlerde inşa ediliyor olması, mekânsal olarak iki sıkıntı doğurmaktadır. Birincisi, sermaye ve piyasa eksenli olmayan bir kent ekonomisi kurulması için çok yol kat etmek gerekir. Kentler küresel ekonominin önemli rant ayaklarından biri olageldiği için, halkın kendi öz kaynaklarını kullanarak piyasaya alternatif üretmesi zordur. Bu konuda yaratıcı fikir geliştirebilmek üzere, siyasal nitelikte bir özerklik modelinin geçerli olduğu İspanya'ya değil, dünyadaki anti-küresel direniş hareketlerine, yani Brezilya'ya, Hindistan'a, Meksika'ya bakmak gerekir. Artıkların işlenmesi ve yeniden üretime sokulması, alternatif ticaret ağlarının yaratılması, kolektivist üretim ve tüketim, ve devlete rağmen topluluğun aldığı kararları hayata geçirme konusunda dünyada önemli bir deneyim birikimi oluşmuştur. Kürt hareketi bu örneklerden ilham almakta gecikmektedir. İkinci sıkıntı, toprak dağılımı meselesidir. Zapatistalar'da olduğu gibi tarıma dayalı ekonomilerde, ekonomik özerkliğin dayanma gücü, gıda üretimi üzerindeki kontrolün topluluğun kendi elinde olmasına bağlıdır. Kentleri de besleyecek olan ve piyasadan bir oranda özerkleştirecek olan gıdanın üretimi; kolektivist tarım, kooperatifçilik ve adaletli toprak dağıtımı ve kullanımı gibi birtakım dönüşümlerin örgütlenmesini gerektirir. Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerde demokratik özerkliğin kentlerde inşa ediliyor olması, kırsala harcanacak olan enerjinin ertelenmesine yol açmaktadır. Oysa kırsal, kentin ekonomik özerkliğinin dayanağını teşkil eder. Küresel anti-kapitalist

124- Bianet, 29.11.2010: <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/126320-pkk-orhan-miroglunu-tehdit-etti-boyle-giderse>.

hareketin “gıda egemenliği” başlığı altında tartıştığı ve pratiğe geçirmek için mücadele verdiği sistemin önemi yeterince anlaşılmamaktadır. Bu amacı Türkiye’de en kitlesel biçimde gerçekleştiren Çiftçi-Sen gibi oluşumlarla Kürt örgütlerinin bağı yok denecek kadar azdır.

Kürt hareketinin bilinçli bir kitlesi ve sağlam bir iradesi olduğu gibi, alternatif projeleri hayata geçirebilecek bölgesel bir mekanı da vardır. Bu mekana kapitalizmin henüz pek girmemiş olması kalkınma açısından gayet olumsuz sonuçlara yol açmışsa da, alternatif bir ekonomi deneyimi açısından aslında elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Ancak her sol proje gibi, özerk ve alternatif ekonomi inşası, Türkiye açısından düşünüldüğünde, tüm ezilenleri sınıf mücadelesi altında birleştirmeden kazanılacak bir mücadele değildir. Nerede ve nasıl gerçekleşeceği, Kürt hareketi ile Türkiye’deki özgürlükçü sol hareketlerin ittifakıyla belirlenebilir ancak. Kaldı ki, 2009’da yazdığım yazının sonuç bölümünde sorulan sorular bakidir: “Diyarbakır nerede biter, İstanbul nerede başlar?” Kürt halkının Türkiye’nin her yerine dağılmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ulusal düzlemde herhangi bir “çökme” sağlanabilmesi için, salt etnik temelli bir mücadele vermek yeterli olmayacaktır.

Bu açıdan bakıldığında BDP’nin seçimlere 17 parti ve örgütle beraber Emek, Özgürlük ve Demokrasi Bloku altında girmesi olumlu bir “ölçek atlama” örneğidir. Seçim sonrasında, iktidardan daima bir adım önde gitmek bloğa süreklilik sağlayacak en önemli strateji gibi durmaktadır. Zapatista deneyiminden hareketle iki tespitte bulunulabilir. Birincisi, talep etmek yerine, talep edileni bölgede veya bölge dışında “hemen şimdi” hayata geçirmek, de jure (hukuki) olmasa bile, de facto (fili) durumlar yaratılmasını sağlar. Bunların, mekan inşası ve alan açılması açısından mobilize edici etkisi olacağı kuşkusuzdur. İkincisi, ulusal kamuoyunda gittikçe artan milliyetçi reflekslere zemin yaratacak hamleler yerine, talepleri iktidarların beklemediği yönlerde genişletmek önemlidir. Türkiye’de kadınların, azınlıkların, emekçilerin, tarımsal dönüşüm ve HES’ler yüzünden suyundan ve geçim kaynağından olan köylülerin yanında mücadele vermek, Kürt hareketinin bölgesel mekana ve etnik kimliğe sıkıştırılma çabalarını bertaraf edebilir. İstanbul’da olduğu kadar Mersin’den Söke’ye ulusal uzamın farklı mekanlarında yaşayan Kürtlerin artık oldukça çeşitlenmiş olan sorunlarına hitap etmeden özerkliğin altını tam olarak doldurmak mümkün olmayacaktır zira.

Zapatistalar “yaparak öğrenme” ilkesini benimsiyorlar, çünkü demokrasinin ancak demokratik süreçlere katılma suretiyle yeşerebileceğine inanıyorlar. Oynanan tüm sindirme oyunlarına rağmen bu coğrafyada da bunun mümkün olduğunu gösteren gelişmeler mevcuttur.

Siyasi Eğitim Mekânı Olarak Cezaevi: PKK Üyeleri ve Sempatizanlarının Cezaevlerindeki Eğitim Deneyimleri*

*Kariane Westrheim***

Giriş

PKK (Kürdistan İşçi Partisi), Kürtlerin Türkiye’de gördükleri baskıya ve ülkenin güneydoğusunda aralıksız biçimde gerçekleşen ordu müdahalelerine bir reaksiyon olarak 1978’de kuruldu. Örgüt, 1984 ve 1999 yılları arasında Türk devletine karşı bir savaş geliştirdi. Savaşın Kürt toplumu için feci sonuçları oldu (1). Bunlardan bir tanesi de PKK ile ilişkili olmakla suçlanan ve sayıları oldukça yüksek bir seviyede bulunan siyasi tutukluların ortaya çıkması oldu.

Siyasi tutuklular, fikirleri veya eylemleri hükümetler tarafından devlet otoritesine meydan okuma olarak algılanarak tehdit unsuru oluşturduğu gerekçesi ile esaret altında tutulan veya gözaltına alınan kişilerdir. Hapishane yazıları antolojisinde, Boul’da göre (1991/2005), bireye karşı yapılan adaletsizlik, muktedir olanların bakış açısına göre devlet için icrası gerekli olan bir uygulamadır. Halbuki adaletsizliklere katlananlar bu durumu farklı görmektedirler. Onlara göre, bu durum devletin yoğun ve baskıcı gücünün kötüye kullanılması manasına gelmektedir (2005, s. XVII). Tecrit yöntemiyle tutuklu üzerinde yalnızlık hissiyatı yaratmak, devlet açısından tutukluların moraline zarar vermek için uygulanan önemli yöntemlerden birisi olarak görülmüştür. 66 günlük açlık grevi sonrasında 27 yaşında hapishanede ölen İRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) aktivisti Bobby Sands, halk tarafından desteklenmedikleri söylenerek tutukluların demoralize edilmesinin amaçlandığını belirtmiştir (Sands 1998, s. XX). Yine, Robben Adası’nda Nelson Mandela ile birlikte 12 yıl geçiren ANC (Afrika Ulusal Kongresi) siyasetçisi ‘Mac’ Maharaj (1978) arasında paralellik kurmak mümkündür. Maharaj’a göre, devletin amaçlarından biri siyasi tutukluları tecrit ederek tutukluların sessiz kalmasını sağlamaktır. Bu strateji ile ümit edilen şey fişlenmiş olan siyasi liderlerin, devletin çıkarlarını tehdit eden fikirleri ile insanları etkilemelerinin engellenmesiydi (1978, s. 179-80). Mandela gibi insanlar takipçilerine bilgi-kanaat ve fikirler sağlayarak yürütülen mücadelenin siyasi sembolleri haline gelmişlerdi. Mandelâya göre

**Bu makalenin orijinal İngilizce versiyonu Journal for Critical Education Policy Studies’de yayınlanmıştır (Volume 6, Number 1 (May 2008)).

**Bergen Üniversitesi

(2003), cezaevinde gerçekleştirilen eylemlerin çoğunda kayda değer derecede eğitsel bir boyut vardı:

Mücadele sürecinde, Robben Adası bir ‘üniversite’ olarak anılırdı. Bu bizim burada kitaplardan öğrendiklerimiz nedeniyle söylenmiyordu. Robben Adası’nın ‘üniversite’ olarak anılmasının nedeni burada bizim birbirimizden öğrendiklerimiz temelindeydi. Kendi kendimizin fakültesi, profesörü, müfredatı ve dersi olmuştuk (Mandela 2003, s. 556).

Genç siyasi mahkumların tarih bilgisi temelinde eksikleri vardı ve eğitilmiş ANC üyeleri Mandela’nın ‘Sokratik tarz’ dediği biçimde bu mahkumları eğitmeye başladılar. Mahkumlar gruplar halinde liderlik edenler etrafında toplandılar; fikirler ve teoriler açıklandı, tartışıldı ve müzakere edildi (age, s. 454). Bu model, Brezilyalı eğitimci Paulo Freire’nin kültürel ocaklar (cultural circles)(2) olarak nitelendirdiği, sadece tahakküm kuran toplumsal yapıları ifşa eden bir araç değildi, aynı zamanda insanların okuma-yazma yetisi kazandıkları, bireysel olarak bilinçlendikleri ve gelecekteki gelişimleri için iradelerinin idaresinin kontrolünü ele geçirdikleri bir modele oldukça yakındı.

PKK’nin siyasi eğitim için kullandığı üç esas alan teşhis edilebilir: dağ (kırsal alan), cezaevleri ve Türkiye ile diasporadaki Kürt toplulukları. Mücadelenin güçlü bir siyasi ve toplumsal hareket olarak gelişmesi için bu alanların yeknesak bir şekilde ele alınması gerekmektedir. PKK’ye göre, cezaevleri, hareketin genişleyerek gelişmesi için önemli bir yere sahipti. PKK’nin cezaevlerinde yürüttüğü eğitimi nasıl bir bağlamda gerçekleştirdiğini anlamak adına, tutuklular tarafından cezaevi içerisinde deneyimlenen koşulların eğitsel boyutu üzerine bir inceleme yapılması gerekmektedir.

Türkiye’deki Cezaevleri

Baskı, işkence, katliamlar ve mahpusluklar Kürtlerin peşini tarih boyunca bırakmadı (McDowell, 2000; Romano, 2006). Bould’a göre, baskıcı iktidarların tahakkümü altında, belirli insan grupları hatta tüm bir toplum (Kürtlerin durumunda olduğu üzere) devlet tarafından meşru görülen şiddet kullanımına maruz kalabilirler. Totaliter bir rejim içerisinde tüm halk cezalandırılırken bireyler de aralıksız süren bir korku ikliminde yaşarlar (Bould, 2005: XVII). Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, Türkiye’de 12 Eylül 1980(3) öncesine uzanan ve Kürdistan’a daha baskıcı bir rejimi reva görmüş olan, yoğun bir biçimde uygulanagelen yaygın şiddet ve işkence vesayeti olduğunu belirtmek gerekmektedir. PKK de, haddizatında ordu tarafından yürütülen sıkı bir baskı ile karşı karşıya kalmıştır (White 2000, s.148). Kitlesele gözaltı dalgasının olduğu süreçte, PKK merkez yürütme komitesini de kapsayan bir biçimde neredeyse 1790 PKK üyesi tutuklanmıştı. Bu, diğer Kürt

siyasi gruplarından tutuklanan insanların sayısından esaslı bir biçimde fazlaydı (McDowell, 2003, s. 420). Bu dönemde cezaevi koşulları çok sert olduğundan birçok siyasi mahkûm uzun süreli açlık grevlerine girdi veya intihar eylemlerine girişti (Kutschera, 1994). Eski siyasi mahkûmlar maruz kaldıkları işkence ve dehşeti detaylı bir biçimde dile getirmişlerdir (Zana, 1997). Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde (4) 1981-1984 yılları arasında resmi kaynaklar 32 tutuklunun öldürüldüğünü kabul ederken resmi olmayan kaynaklar bu sayının daha fazla olduğunu belirtmişlerdir (McDowell, 2000, s. 425). Ordunun yönetimi ele geçirmesinden sonra Diyarbakır Cezaevi'nde PKK tarafından organize edilen bedenlerin kurban edilmesi gibi direniş pratikleri ile diğer Kürt ve Türk siyasi gruplarından ayrıştığı söylenebilir (Özcan, 2006, s. 195-96) (5).

PKK tarihi içerisinde yer alan birçok şehitlik anlatısı vardır. 1982 yılında hücresinde kendisini asan Mazlum Doğan (6) şehitlik eylemleri arasında öncü olanlardan birisidir. Bu eylem gerçekleşikten birkaç hafta sonra dört siyasi mahkûm ('Dörtler') el ele vererek bedenlerini ateşe vermişlerdir. Yoldaşları alevleri söndürmeye çalıştıklarında 'Dörtler' bunu bedenleriyle 'özgürlük ateşi' yaktıkları gerekçeyle ısrarla reddetmişlerdir. PKK'nin tutuklu olan birçok kadrosu televizyonda yayımlanacak bir itirafçılık pratiğini kabul etmektense intihar etmişler (Romano, 2006: 72) ve takipçileri olan diğer PKK'liler için öncül şehitler olmuşlardır.

PKK'nin verdiği siyasi eğitim, örgüte güçlü bir bağlılığı gerekli kılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, PKK üyesi birçok genç, bahsi edilen yıllarda savaş alanlarında veya gayri-insani ve adil olmayan siyasi koşulları protesto etmek amacıyla ne kadar adanmış olduklarını göstererek ölmüşlerdir. Cezavinde olmak, PKK ile bağlantılı olmakla suçlanan mahkûmların siyasi inançlarını zayıflatmaktan ziyade güçlendirdi. Mahkûmların çoğunluğu kırsal kökenli ya da işçi sınıfından gelmekteydiler. Cezaevi koşulları her ne kadar sert olsa da, bu mahkûmların birçoğu belki de hayatlarında ilk defa ciddiye alınma deneyimini yaşayarak öğrenme sürecine girme fırsatı yakaladılar. Serbest bırakılan tutukluların birçoğu sonradan dağa çıktılar (Westreheim, 2008, yayın sürecinde) veya Kürt toplumu içerisinde sadık bir biçimde çalışan üyeler oldular. Hareket için bağlılık, adanmışlık ve güçlü bir aidiyet hissiyatı bütün siyasi hareketler için önemli olgulardır. Görüşmecilerimden bir tanesi, tutuklu arkadaşlarının PKK için güçlü duygusal adanmışlıklarını gördüğü vakit bu durum hakkında kendileri ile görüşmek için çabaladığını belirtti. Bu görüşmecinin düşüncesine göre, duygularını ve eleştirel duruşunu dengeleyemeyen sempatanların örgüte faydalı olmaları pek mümkün değildi:

Benim öğrencilerimden bir tanesi örgüte gönülden bağlıydı. Serbest bırakıldıktan sonra doğruca dağa çıktı. Sonradan da şehit düştü. Sonrasında hem çok aktif ve inançlı bir şekilde çalışmak için hem de yüz yüze baktığımız insanların farkına varmak için muazzam sorumluluk hissettim (I. Görüşmeci)

Son süreçte gerçekleşen bir değişim doğrultusunda, Türkiye'deki cezaevi sistemi, kısmen kendi kendini organize eden 1990'lardaki koğuş sisteminden 2000'den sonra eğitsel etkinliklerin gerçekleştirilmesini zorlaştıran, tutukluları izole eden hücre sistemine geçildi. Bu bağlamda, Green, koğuşlarının çoğunda illegal silahlı siyasi gruplardan birisine bağlı olan inançlı üyeler bulunduğunu, koğuşlarda neler olup bittiğini bil-seler dahi cezaevi yönetiminin normalde koğuşlar içerisinde var olmadığını belirt-miştir. Siyasi tartışmaları ve eğitimleri de içerecek bir şekilde bu siyasi gruplar koğuş-lardaki günlük yaşamı organize etmekteydi. Koğuş, tutuklular ve örgüt arasındaki ile-tişimi sağlamakla birlikte özellikle siyasi örgüt üyesi olan mahkûmlar arasında oldukça yakın bir komünite hissiyatı oluşturmaktaydı (Green: 2002: 98). Görüşme yaptığım insanlardan birisi cezaevindeki komünite ile karşılaştığında dışarıdan çok farklı oldu-ğunu belirttiği bir atmosfere müdahil olduğunu belirtmiştir.

Benim kaldığım koğuşta en fazla 180 kişi kalıyordu. Hapishanede kaldığım süre boyunca binlerce mahkûmun gelişine ve gidişine şahit oldum. Buna rağmen, cezaevinde kalanlar arasındaki arkadaşlık ve saygı atmosferi oldukça şaşırtıcıydı (I. Görüşmeci).

Türk otoriteleri, cezaevlerinin terör suçluları için eğitim merkezi haline gelmesinden ve açık koğuş sisteminin terör ve suç örgütlerini büyütmesinden korkmaktaydı (Green, 2002: 98). Görünür bir biçimde kendi ayakları üzerine organize olan koğuş sistemi, 2000 yılından sonra radikal bir değişime maruz kaldı ve devlet siyasi tutukluları, 'reha-bilite etme' amacıyla F-Tipi Cezaevleri üzerinden tecrit etmeye çalıştı (7). Küçük grup-lar halinde tecrit, siyasi mahkûmların birkaç kişi ile paylaştıkları hücrelerde yaşadıkları, etkinlikler, eğitsel programlar ve uygun egzersizler yapma olanaklarından neredeyse tamamen mahrum oldukları bir rejimdir. Bu rejim bir topluluk olarak hareket etme ve dayanışma içerisinde yaşama olasılığını sınırlarken gözlemlenemeyen şiddet riskinin ortaya çıkmasını da artırmaktadır (8). Görüşme yaptığım kişilerden birisi arkadaşları-nın nasıl gizli bir şekilde notlar yazarak hücrelerden hücrelere yollamaya çalıştıklarını anlatmıştır. Bununla birlikte, cezaevi görevlileri de tutuklular arasındaki bu iletişimi ve eğitsel aktiviteleri baltalamak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Önceki Araştırmalar

1970'lerden bugüne kadar geçen süreyi kapsayacak şekilde; Türkiye'deki hapishane, yargılama ve mahpusluk koşullarına ilişkin kayda değer çalışmalar siyaset bilimciler, avukatlar, tarihçiler ve antropologlar tarafından yapılmıştır (bkz. McDowell, 2000; Romano, 2006; White, 2000; Özcan, 20006; Gunter, 1990; Green, 2002). 1980'lerde siyasi mahkûmlara yönelik gerçekleştirilen işkence ve kötü muamele pratikleri, eski belediye başkanı ve siyasetçi Mehdi Zana tarafından diğer anlatılara göre detaylı bir şekilde tarif edilmiştir (Zana, 1997). Önceden tutuklu olan Leyla Zana (1999) bir siyasi mahkûm olarak kendi kişisel gelişiminin nasıl Kürt özgürlük mücadelesi ile neredeyse eşanlamli hale geldiğini göstermektedir.

Ayrıca Uluslararası Af Örgütü (2001), İnsan Hakları İzleme Örgütü (2000) ve Norveç Helsinki Komitesi (2007) gibi birtakım insan hakları örgütleri de Türkiye'deki hapishanelerin durumuna ilişkin çalışmalara katkılarda bulunmuşlardır. Bu çalışmaların çoğu Türkçe veya Kürtçe olduğundan ötürü daha geniş kitlelere ulaşma imkânı bulamamıştır. PKK lideri Abdullah Öcalan, son dönemde Almanca ve İngilizce olarak da yayınlanan, orijinal olarak Türkçe ve Kürtçe dillerinde basılan birçok yazı, kitap ve notlar kaleme almıştır (Öcalan, 2003; 2007).

Bu makalenin konusu olan PKK'nin cezaevinde verdiği siyasi eğitimler olgusu, Kürt meselesi üzerine çalışan akademisyenler tarafından ihmal edilmiş çalışma alanlarından birisidir. Bunun nedeni böyle bir çalışmayı gerçekleştirmek için yapılması gereken araştırmayı icra etmenin sorunlara gebe olması ve çalışma sahasına yaklaşmanın oldukça zor olmasıdır (Westrehim & Lillejord, 2007). Ayrıca, önceden tutuklu kalan mahkumların cezaevi sürecinde yaşadıklarını anlatmak hususunda tereddüt etmeleri de olasılık dahilindedir. Bu çalışma ise PKK hareketinin eğitsel boyutunun daha geniş bir çerçevede anlaşılmasını amaçlayan bir katkı olarak düşünülmelidir.

Araştırma Sahasına Yaklaşmak

Bu makalenin temelini oluşturan esas soru şu şekildedir: *Cezaevinde siyasi eğitim nasıl gerçekleştirildi ve yapılan bu eğitim çalışmaları hangi yollarla tutukluların kişisel gelişimini ve daha geniş bir bağlamda PKK hareketinin verdiği mücadeleyi etkiledi?*

Bu araştırma sorusu ve başvurulacak temel teorik perspektif, görüşmecilerin anlatılarının yorumlanması için gerekli araçları temin edebilecek ve aynı zamanda PKK eğitiminin cezaevlerinde nasıl gerçekleştiğini ve bu eğitimlerin cezaevi dışında verilen mücadele ile olan ilişkisini derinlemesine bir şekilde anlaşılmasını mümkün kılacak niteliksel bir metodolojik yöntem kullanmayı gerektirmektedir. Bu makale, PKK ile ilişkileri dolayısıyla 1 ile 8 yıl arasında cezaevinde kalmış üçü erkek biri kadın olan dört yetişkin ile yapılan görüşmelere yaslanmaktadır. Geniş bir çerçevede bu görüşmecilerin fikirleri PKK'nin resmi görüşlerine yakın olsa da, görüşmecilerin kendi kelimelerini kullanmak konusunda zorluk çekmedikleri ve özgür bir biçimde konuştukları belirtilmelidir. Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler, görüşme yapılan kişilerin bireysel gelişimi ve kolektif kazanımları hakkında ilgi çekici veriler sunmaktadır. Bu görüşmeler, 2007 yılının Mayıs ve Haziran ayları arasında Avrupa'da gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmecilerin neden PKK'ye destek vermek gibi bir tercihte bulunduklarını anlamak adına görüşmecilerin kısaca özgeçmişlerine değinmek gerekmektedir.

I. Görüşmeci

Bu görüşmeci, Kuzey Kürdistan'ın (Türkiye) büyük şehirlerinden birinde doğmuştur. Yüksek lisans derecesi olan bu görüşmeci, 1991 yılında kendi aile evinde PKK

kadrolarını barındırmakla suçlandığı vakit bir öğretmen olarak çalışmaktaydı. 1991 yılında, mahpusluğunun ilk yılında, bu görüşmeci bir hapisshaneden diğerine nakledilir. Sonunda kendi memleketinde bulunan cezaevine transfer edilmeden önce 2 yıl kadar başka bir cezaevinde kalır. Savaşın en yoğun bir biçimde yaşandığı 1993 yılında, PKK ile ilişkili oldukları gerekçesi ile babası öldürülür ve ailesinden birkaç kişi tutuklanarak hapse atılır. Bu olayların görüşmeci üzerinde çok önemli etkiler bıraktığını belirtmek gerekmektedir. 1995 yılında cezaevinden salındıktan sonra Kürtler lehine faaliyetler yürüten bir partide tam zamanlı olarak çalışmaya başlar.

II. Görüşmeci

Bu görüşmeci, Kuzey Kürdistan'da bulunan bir işçi sınıfı ailesinden gelmektedir. Görüşmeci kendi ailesini yurtsever ve PKK'ye destek veren bir aile olarak tanımlamaktadır. Görüşmeci 12 yaşında iken, ailesi bölgede gördükleri şiddetli baskı yüzünden şehre taşınır. Görüşmeci, 1990'ların başında PKK'nin eylemlerine ve gösterilerine katılmaya başlar. Bir lise öğrencisi iken, gizli bir şekilde PKK'ye tıbbi destek sağlamak için kullandığı bir eczanede yarı-zamanlı olarak çalışmaya başlar. İlk olarak 1993 yılında dağa çıkar ve öncelikli görevi olan yaralanan kadrolara tıbbi destek verme işini gerçekleştirirken yaklaşık 2 yıl kadar orada kalır. Sonrasında ise siyasi faaliyetler yürütmek için bir yıl kadar İstanbul'da bulunur. 1996 yılında, dağ kadrolarına katılmak için yola çıktığı süreçte yakalanır ve sonrasında 8 yıl kadar cezaevinde kalır. 2004 yılında serbest bırakılır.

III. Görüşmeci

Görüşmeci Ankara'da bulunan bir işçi sınıfı ailesinin altı çocuğundan en küçüğüdür. 1997 yılında PKK'ye destek verdiği gerekçesi ile yakalanmış, 1 yıllık bir cezaya çarptırılmıştır. Görüşmeci cezaevinde olma durumunu korkunç olarak nitelendirirken, bu durumun kendisine, tüm yaşamına ve mücadelesine dair bir fırsat sunduğunu da kabul etmektedir. Cezaevinde kalması, kendisini ilk romanını yazma konusunda motive eder. 1998 yılında cezaevinden salındığı vakit PKK gerillaları arasına katılmaya karar verir. Dağa çıktığı zaman üç kardeşi gerilla olarak dağdadır ve birlikte gerillaya katıldığı küçük kardeşi de birkaç ay içerisinde öldürülür. Bu görüşmeci beş yıl boyunca dağ kadroları arasında yer alır. Son kertede sığınma hakkı edinmeye çalışmaktadır.

IV. Görüşmeci

Bu görüşmeci Kuzey Kürdistan'da bulunan bir şehirden gelmektedir. Polis tarafından sürekli taciz edilmiş 8 çocuklu yurtsever bir ailenin üyesidir. Lise eğitimi sürecinde kendisinin ve bazı öğrenci arkadaşlarının Kürtçe konuşmak konusunda ısrarcı davranışları sonucunda polis birkaç defa okula gelir. Polisler tarafından

sorgulanırlar ve bazen de dövülürler. 1996 yılında, mezun olmasının hemen ertesinde, PKK üyesi olduğu gerekçesi ile tutuklanır. 2 yıllık cezaya çarptırılır. Tutukluluk hali bakış açısını değiştirir. 1998 yılında serbest bırakıldıktan sonra dağa çıkar ve 6 ay kalır. 2004 yılında Avrupa'ya çıkmaya karar verir ve son kertede bir temizlikçi olarak çalışmakta ve yapmış olduğu sığınma talebi başvurusunun sonuçlanmasını beklemektedir.

Görüşmeler sonucu ortaya çıkan verilerin analizi, görüşmecilerin anlatılarından meydana gelen bazı oluşturuıcı temalara (generative themes) dayanmaktadır (Freire, 1972; Kincheloe, 2005). Oluşturuıcı tema, araştırmacı ve görüşmeci için yüksek öneme haiz siyasi ve kültürel temalara denk düşmektedir. Bu temalara, sabit bir biçimde etkileşim halinde olduğu karşı-muadil temalar tarafından çokça meydan okunur (Freire, 1972, s. 77). Görüşme durumunda, görüşmeyi yapan ve sorulara yanıt veren kişi araştırılmakta olan konuyu aydınlatmak amacıyla karşı-muadiller olarak davranabilirler. Çatışma yaşayan Kürtler için, karşı-muadil görüşmecilerin içinde yaşadıkları çatışmalı bağlam olarak da düşünülebilir. Bu yüzden, temalar deneyimlenmiş baskıcı şartların etkisini yok etmenin bir biçimi olarak görülebilir. Analitik bir düzlemde, çözümlemesi yapılmış olan görüşmeler, Kvale (1997:121) tarafından tarif edilen niteliksel prosedürler ile Hatch'ın (2002) belirttiği siyasi analiz prosedürleri bir araya getirilerek adım adım incelenmiştir. En sonunda, yorumları ve sorularıyla benim analizlerime meydan okuyan başka bir araştırmacı ile ortaya koyduğum argümanlar tartışılmıştır.

Eleştirel Araştırma Yönteminde Geçerlilik

Genel olarak, geçerlilik (validity), bir çalışmanın planlanmasından sonuçların geçerliliği hakkında en munasip muhakeme yolunu bulmayı sağlama sorusuna kadar, kişinin kendi bilimsel üretimine karşı araştırma süresince eleştirel bir pozisyonu sürdürebilmesiyle alakalıdır (Klave, 1996:165). Geçerli kılma süreci (validation), ampirik bilginin ve analizin araştırma sorusu ile nasıl ilişkili olduğu üzerine berrak bir çerçeve arayışına denk düşmektedir. Bu çalışma oldukça politize bir bağlamda yürütüldüğünden ve bütün araştırmalar bir şekilde siyasi olduğundan (Hatch, 2002; Carr, 1995), benim kendi pozisyonumu saha araştırmasına çıkmadan önce netleştirmem ve görüşmecilere de bunu belirtmem gerekmekteydi (9). Bu çalışma esnasında, bu makalenin taslak hali bir görüşmeci tarafından okundu ve diğer bir görüşmeci ile bu taslak tartışmaya açıldı. Bu yol, Silverman'ın (2001:233) görüşmeci geçerliliği sağlama (respondent validation) dediği yöneme çok yakındır.

Niteliksel araştırma yöntemi, araştırma süresince görüşmeciye saygı duyma ilkesi-ne yaslanarak aralıksız bir biçimde çalışmanın ahlaki etkileri ve çıkmazları üzerine düşünmeyi de beraberinde getirir (Kvale, 1996). Bu durum, görüşmecilerin hassa-

siyetleri ve sağladıkları bilgilerin hassaslığı yüzünden bu çalışma için özellikle önem arz eder. Eleştirel araştırmacılar, araştırma sürecinde üretilen bilgiyi ve bilimi, araştırılan insanların faydası için kullanma niyetindedirler. Falla'nın (1994) belirttiği üzere, politik şiddet üzerine çalışan bir araştırmacının araştırma sürecinde 'nötral' olmak manasında 'objektif' olması imkansızdır (Koivunen içinde 2002). Araştırma sürecinde yakınlık ile mesafeli olma arasındaki denge süregiden bir açmaz olmuştur. Eleştirel niteliksel araştırma için geçerlilik testi, araştırmacının akla uygun ve güvenilir olup olmadığıdır. Kincheloe'ya göre, en temel manada, geçerlilik olgusu sorgulamayı ve teorize etmeyi gerektirmektedir. Teorik varsayımlar, zımni bir biçimde bütün araştırma sürecinde verinin ve bilginin inşa edilmesine öncülük ederler. Bu içgörü akılda tutulacak olursa, eleştirel araştırmacılar belirli bir bilginin doğru olduğunu gösterme amacıyla yola çıkmazlar. Bunun yerine, yaptıkları, 'birbirlerine meydan okuyan doğruluk iddiaları' terimine uygun bir şekilde açıklanabilir. Kincheloe'ya göre, 'geçerli hakikat'ın 'araştırmacının hünerinin kalitesi' (2003:177-78) ile yer değiştirmesi sonucu doğabilir; bunun olmaması için araştırmacı eleştirel ve güvenilir bir mesafeyi araştırma süresince ve bulguların okuyucuya sunulması esnasında da korumalıdır.

Paulo Freire ve Antonia Gramsci: Teorik Çerçeve

Teorik olarak, bu makale Paulo Freire ve Antonia Gramsci'nin fikirlerine yaslanmaktadır. Her ikisi de, eğitim alanına ve özellikle de ileri yetişkin eğitimi ile toplumsal, kültürel ve kişisel dönüşümü amaçlayan siyasi öğrenim süreci alanlarına temel etkileri olan kişilerdir. Freire ve Gramsci, siyaset ile eğitim arasındaki bağı kurduklarından ve kişinin kendisini ve içerisinde yaşadığı toplumsallığı eleştirel bir biçimde tanımmasının önemini belirttiklerinden ötürü eleştirel eğitimciler için önemli bir yere sahiptirler. Freire ve Gramsci'ye göre, toplumda gerçekleşen önemli toplumsal değişimler dönüştürücü eylem(ler) olmayı gerektirir. Freire'ye göre (2004), dönüştürücü süreci destekleyen güç umuttur. Umut, praksis, eylem ve somut mücadele içinden kök vermelidir. Eğer bu şekilde gerçekleşmiyorsa, eylemsizlik, umutsuzluk ve çaresizlik peyda olur ve değişimleri gerçekleştirmek imkânsız hale gelir.

Freire ve Gramsci'nin teorik çerçevelerinin bu çalışma ile alakasını kuran diğer bir gerçek ise her ikisinin de hayatlarında zulüm görmüş olmalarıdır. Freire'nin, eğitimin kurtarıcılığı üzerine görüşlerini şekillendiren süreç bir yıllık sürgün yaşadığı zamandır. Her ikisinin de vurguladığı diğer bir nokta ise öğrenme sürecinin sadece resmi kurumlarda değil, enformel toplumsal alanlarda da olabileceği üzerinedir. Siyasi nedenlerden dolayı Gramsci, 1926 ve 1936 yılları arasında tutuklu kalmış ve ciddi sağlık sorunları nedeniyle tahliye edilmiştir. Bu dönem içerisinde cezaevinde eğitim etkinlikleri organize etmiş ve hatta uzak bir ada olan Ustica'da bulunan cezaevi okulunu (scuola dei confinati) yönetmiştir (Borg & Mayo, 2002: 93). Freire ve Gramsci'nin eğitim ve siyasi eylem konusundaki fikirleri Marksist bilinçlilik teorisine yaslanmaktadır. İkisine göre de eğitim, birçoğu dönüştürülme ve nihayetinde

devrimcileştirilme potansiyeli olan çok çeşitli bağlamlarda gerçekleşebilir (Allman, 2001, s. 85). Bu görüş, PKK'nın, sahip olunan bilginin ve kişisel karakterin dönüşümüne odaklanan kolektif bir girişim olarak siyasi eğitim konusundaki Marksist tutumuyla aynı hattadır.

Eğitimsel projeler aracılığıyla, PKK örgüt içerisindeki farklı aktörleri aynı yöne çekebilme yetisine güvenerek, siyasi eylemlilik için bir taban kurmak arayışı içindedir. Bu süreçlerin ve toplumsal ve siyasi değişimi gerçekleştirmek konusunda bir istek sahibi insanların yönelimini belirleyecek olan bilinçli ve ahlaki bir önderliğin ne kadar önemli olduğunu hem Freire hem de Gramsci belirtmektedir (Freire, 1972; Gramsci, 2005; Allman, 1999).

Girpoux'a göre, Gramsci'nin siyasi eğitim üzerine düşünceleri arasında dikkatlere mazhar olması gereken nokta, toplum içerisinde dominant olan söylemlerden türeyen ön kabullerden ve ideolojilerden kişiyi kurtaracak olan -geçmişin güncelene nasıl devrolduğuna dair- eleştirel bir bakış geliştirmesinin ne kadar zaruri olduğunu belirtmesidir (Giroux 2002, s. 49). Siyasi eylem, Hoare ve Smith'e göre (2005:XXIII) tekil bilincin toplumsal ve doğal dünya ile her biçimde temas ettirilmesi iken, benzer bir doğrultuda değerlendirmelerde bulunan Godotti'ye (1996) göre ise dönüştürücü eyleme öncülük eden bir pratiktir (1996: XVII). Bizler ise bu ilişkiselliklerin birer ürünleri olarak var olmaktayız. İnsanların doğa ile ilişkisi kendi eylemlerinin sonucudur ve tarihsel eylemler Gramsci'ye göre ancak 'kolektif insan' ile gerçekleştirilebilir (SPN, 2005: 349) (10). Gramsci, Marx ve Freire'nin ortaya koyduğu, insan varlığının (insan doğasının) diğer insanlar ve toplumsal durumlar ile ilişkilenden önce var olmadığı yönündeki tespitlerini paylaşmaktadır. İnsanın doğa ile olan ilişkisi toplumsal ilişkiler ve teknoloji aracılığıyla tebliğ olunur. Bu yüzden Gramsci insanların müdahil oldukları sosyal ve kültürel ilişkilerin bir toplamı olduğunu iddia etmektedir. Soyut olan insan doğası diye bir şeyden bahsetmek mümkün değildir. Burada anlatılmaya çalışılan bireyselliğimizin sürekli olarak pratik ve yeni sosyal biçimler ile değişen toplumsal ilişkilerimizin bir ürünü olduğudur. PKK, bir parti veya hareket olarak, üyeleri ortak bir vücutun parçaları gibi hareket ettiği sürece kolektif insan olarak kabul edilebilir.

Bu doğrultuda, görüşmecilerin anlatılarının içeriği oldukça siyasidir. Siyasi anlatıları tanımlama veya analiz etme sorunsalı siyasi bağlamlarından ayrı bir şekilde ele alınamayacağından yola çıkılacak olursa (Shenhav, 2005), 1970'lerden bu yana Türkiye'de PKK hareketinin gelişmesini sağlayan siyasi koşullardan bağımsız bir şekilde görüşmecilerin siyasi anlatıları değerlendirilemez. Allman'a göre, bizler tarihsel olarak spesifik bir doğası olan mevcut ilişkilerimizin bilincine varıp insani potansiyelimizin farkına varabildiğimiz zaman yeni ilişkiler yaratabiliriz (Allman, 2001:110-111; SPN: 355). Bu yüzden görüşmecilerin hikâyeleri, kolektif ya da bireysel olsun, kendilerinden ve ortak veya ayrı olarak müdahil oldukları siyasi eylemlerden ayrı bir biçimde ele alınamaz. Gramsci'nin (1980) kolektif özne

(Casey, 1996:222) kavramı, bireylerin bir araya gelmesi ve aynı değişimi -aynı parti ya da sınıf için olsun ya da olmasın- talep eden kişilerle birlikte eyleme geçmesi olarak tanımlanır; ve bu yukarıdaki argümanı destekler niteliktedir. Bu makalede, PKK üyeleri ve destekçileri kolektif özneye refere etmektedir.

PKK'nin eğitim konusundaki temel amacı Türk eğitim sistemi tarafından Kürtlere empoze edilen hegemonik tarih ve bilgi anlayışını dönüştürmektir. Asimilasyon süreciyle, Kürtler kendi tarihsel ve kültürel kavrayışlarına yabancılaştırılmışlardır. Önceden de belirtildiği üzere, Gramsci toplumu dönüştürmeye muktedir olan aktif tarihsel özneliğin oluşturulmasının altını çizmiştir. Lakin bu özneliği oluşturmak, ezilen kesimlerden gelen öğrencileri eleştirel, bilinçli ve disiplinli genç erkek ve kadınlar haline getirecek bir halk eğitim sistemini gerekli kalmaktadır (Fontana, 2002:33). Gramsci'ye göre geleneksel entelektüeller, toplumun daha iyi olana doğru götürülmesi konusunda başarısız olmuştur. Ezilen sınıfların kendilerini özgürleştirmeleri için kökleri bu insanların tarihsel deneyimlerine ve günlük yaşamlarına değen kendi 'organik' entelektüellerini geliştirmek zorundadırlar. Böyle süreçlerde insanları kendi fonksiyonlarının farkına vardırarak için -özellikle toplumsal ve siyasi alanlarda- bu entelektüeller ön saflarda yer almalıdırlar (Poppe 1995: 45 içinde Gramsci, 1971). Organik entelektüelin ortaya çıkmasına ilişkin Gramsci disiplini (kişisel-disiplin) bir önkoşul olarak görmüştür. Gramsci'ye göre insanların kolektif olarak yaşamlarını değiştirmeleri için kitlesel bir bilinçlenme elzemdir. Bu bağlamda entelektüelin rolü çok önemli görülmüştür. Gramsci'ye göre, eğer işçi sınıfından veya köylü bir özgeçmişden olan öğrenciler organik entelektüeller olacaklarsa (SPN, s. 45), ailesel çevreleri sayesinde sayısız avantajlarla donatılmış üst sınıftan gelen öğrencileri yakalamak için nasıl çalışmaları gerektiğini ve hangi yollarla fiziksel öz-disiplin ile öz-kontrol edineceklerini öğrenmeliydiler (Borg, Buttigieg & Mayo, 2002, s. 11). Görüşme yaptığım kişilere göre bu perspektifler PKK'nin sağladığı eğitimin bütününi oluşturmaktadır.

Türk okullarında uygulanan asimilasyon politikasının bir sonucu olarak, PKK, toplum içerisinde, dağlarda ve cezaevlerinde enformel eğitim alanları açmayı, hareketin başarıya ulaşması yolunda oldukça önemli görmektedir. Yıllar boyunca, PKK hareketi, siyasi eğitimler aracılığıyla farklı düzeylerde gazeteci, yazar, sanatçı, siyasetçi ve eğitimci olarak aktif çalışan kendi organik entelektüellerini üretebildi. Bu kişiler diasporada ve genelde Kürt toplumunun dönüşümü için çalışmaktadırlar. Cezaevindeki siyasi eğitimin her mahkûmun hayatını nasıl temelinden etkilediğini anlamak için bu eğitimin nasıl organize edildiğini ve nasıl yürütüldüğünü anlamak önemlidir.

Cezaevinde Siyasi Eğitim

Görüşülen kişilerin anlatılarındaki benzer bir nokta, dördünden üçünün, yakalandıkları zaman, PKK'yi farklı biçimlerde destekledikleri, ama hiçbir biçimde aktif

üye olmadıklarıdır. Nitekim, cezaevinde kalmak, onların PKK için çalışma yönündeki kararlarını güçlendirmiş görünüyor. Serbest bırakılmalarının ardından, ikisi dağda gerillaya katıldı. Görüşme yapılanlardan birinin söylediği gibi:

Cezaevine konulan insanların %90'ı elbette militan değil, sempo-tizandı. Çeşitli sorunları vardı ve de bu sorunların hepsiyle aynı anda uğraşıyorlardı. Ama eğitim sayesinde, bakış açılarını geliştirdiler, sorunlarıyla baş edebiliyor, daha büyük meselelere yoğunlaştılar. Ama şunu söyleyebilirim ki, cezaevinde kalmak çoğumuzun PKK'ye daha çok yakınlaştırdı (Görüşülen Kişi II).

Siyasi eğitim ile Türkiye'deki Kürtlerin durumuna eleştirel ve reflektif bir duruş, PKK'ye aktif olarak katılmanın temel nedenleri olarak belirtiliyor. (Westrheim, 2008, basımda). Eğitim, cezaevi yıllarındaki günlük temel aktiviteydi. Görüşme yaptığım kişilerin belirttiğine göre, mahkûmlar kişisel gelişim bağlamında önemli değişimler geçirdiler.

Eğer cezaevindeki eğitim PKK'nin yararına olacaksa, yapılandırılması ve koordine edilmesi gerekiyordu. Şartlardan ötürü her ne kadar imkânsız görünürse görünsün, PKK, Türkiye ve Kürdistan'daki bütün cezaevleri için, eğitim programı yürütecek bir merkez komite oluşturmayı başardı. Yerel bir eğitim komitesi, bütün programı, tek tek cezaevlerinin koşullarına ve mahkûmların özel ihtiyaçlarına göre uyarlıyordu. Eğer mahkûmlar arasında okuma-yazma bilmeyenler varsa, eğitimli bir mahkûm onlara okuma-yazma öğretmekle görevlendiriliyordu. Veya siyasi eğitim bünyesinde ayrı bir ders ve örgüt için siyasi çalışma yürütmekle görevlendirilmiş mahkûmlar için ayrı bir ideoloji olabiliyordu. Çünkü cezaevi personeline sağlanan kitapların hepsi Türkçeydi ve örgütün gönderdiği Kürtçe yazın ve belgeler cezaevine izinsiz olarak sokuluyordu. Kürt mahkûmlardan birçoğu Kürtçe konuşamıyorlardı, bu nedenle de hem Türkçe hem de Kürtçe konuşma grupları oluşturulmak zorundaydı. Kürtçe kitaplara ve derslere izin verilmediği için, bu tür aktiviteler personelin olmadığı zamanlarda gizlilik içerisinde yapılıyordu. Görüştüğüm kişilerin belirttiğine göre, eğitim aktiviteleri günün çoğunu kaplıyordu. Görüşme yaptığım kişilerden birine ait olan şu sözler, 1995 ve 2000 yılları arasında eğitimin nasıl organize edildiğine örnek teşkil edebilir:

Eğitim programı üç kısma ayrılmıştı: sabah oturumunda önderimiz Abdullah Öcalan'ın metinleri üzerinde yoğunlaşıyorduk. Genellikle üç mahkûmdan oluşan bir grup, metinleri okuyor ve not tutuyorlardı, kalanlarımız da notları okuyor ve soru hazırlıyorduk. Ardından, konu üzerinde ve sorulara cevap niteliğinde ortak bir tartışma yürütülüyordu. Metinler ve teoriler cezaevi dışındaki ve içindeki yaşamlarımızdan örnekler gösterilerek açıklanıyordu. Öğleden sonraki oturumda mahkûmlar yedişerli sekizerli gruplara ayrılıyordu. Her bir grup, sosyalizm, Kürt tarihi, PKK tarihi, emperyalizm, Marksizm gibi konulardan birine yoğunla-

şıyordu. Sonra, her başlık, her bir mahkûmun kişisel çalışması için alt başlıklara ayrılıyordu-. Grup çalışmasına dayanan bir broşür hazırlanıyordu ve eğer eğitim komitesi tarafından onaylanmayı başarırsa, öteki mahkûmlara dağıtılıyor ve bazen de dışarıdaki destekçilere gönderiliyordu (Görüşülen Kişi II).

Öğlen ve akşam oturumları arasında, mahkûmların bir molası oluyordu, bu esnada yemek yeniliyor ve spor yapılıyordu. Bazı mahkûmların kütüphanesi vardı. Akşam oturumu için her mahkûm kendi okuma listesini oluşturuyordu. Ama bazı mahkûmlara eğitim komitesince hazırlanan bir okuma listesi veriliyordu. Bunun nedeni, mahkûmun okumasının sınırlı olması, ya da belirli konularda derinlikli çalışmalara ihtiyaç duyuyor olmasıydı. Mahkûmun okuma listesini bitirmesi için genellikle birkaç aylık vakti olurdu. Bu sürede metinler tartışılır ve bazı mahkûmlar gönüllü olarak ülke içindeki dergilere (internal magazines) veya duvar gazetelerine makaleler yazarlardı. Bu sayede, seçilen yazılar üzerindeki görüş ve düşünceler kolektif olarak paylaşılmış olurdu.

Bütün bu aktiviteler: eleştirel metin çalışmaları, tartışmalar, görüşmeler, yazılar ve değerlendirmeler, bilgiyi sorgulama ve dönüştürme amacına hizmet etmiştir. Eğitimin amacı, Kemalist okul sisteminde içselleştirilmiş verili doğruları, Kürt perspektifinden tarihsel olgulara ve eleştirel düşüncelerle siyasi eylemlere dayalı yeni bilgi türlerine dönüştürmektir. PKK için bilginin dönüşümü ayrıca, siyasi eğitimin önemli bir parçası olan kişiliğinin dönüşümü ile yakından ilişkilidir.

Kemalist okullardan aldığımız bilgiyi dönüştürmek için, düşünce, davranış ve eylem biçimlerimizi değiştirmemiz gerekiyordu. Kişiliğimizi değiştirmek zorundaydık. Bu amaçla divanımız vardı, herkes teker teker öne çıkar ve o kişinin kişilik değerlendirilmesi yapılırdı. (Görüşülen Kişi IV).

Coben'e göre, Freire, **bilinçlenme** (conscientization) terimini, uygun tarihsel koşullarda oluşan eleştirel bir eğitim çabasıdan doğan eleştirel farkındalığını veya bilincin gelişimini tanımlamak için kullanır. Bu, çeşitli bilinç düzeylerinden geçen iç içe aşamalardan oluşan bir süreçtir. İlk aşama sessizlik kültürünün kırılmasını (Coben, 1998: 72) içerir ki bu süreç, sadece diyalog ve eleştirel düşüncelerle başlanır. Eğer eleştirel bilinç, eğitim sürecinin amacıysa, Coben'e göre, Freire'in praxis ve diyalog kavramları, bilinçlenme sürecini oluşturan birbirleriyle bağlantılı ilkelere dir. Freire, praxis ile insanların içinde yaşadıkları dünyayı değiştirmeye yönelik eylemleri ve fikirleri kastetmektedir (Coben, 1998: 76). Eleştirel bilinç, PKK'nin eğitim konusundaki istekliliğinin merkezinde yer alır. Görüşme yaptıklarım, grup tartışmalarına katılarak, bireysel ve kolektif fikirlerinin, nasıl yavaş yavaş, verili bilgiye karşı daha eleştirel bir duruşa evrildiğini anlattılar. Bu tür eleştirel sorgulamalar olmaksızın, ne dönüşüm ne de değişim olur. Görüşülen kişiler, öz-eleştiri ve

başkalarınca yapılan değerlendirmelerin, her bir bireyin kolektif bir zihniyeti benimsemeleri için bilinçli olarak kullanılan yöntemler olduğunun altını çizdiler. Mahkûm arkadaşları, öz-değerlendirmelere, olumlu veya olumsuz yorumlar yaparak cevap veriyorlardı. Divandaki bireyler bazen eleştirileri reddediyorlardı, ama genelde zayıflıklarının farkında olduklarını ve daha iyi insanlar olmak için onlar üzerinde çalışacaklarını kabul ediyorlardı.

Dışardan biri için tuhaf görünebilir, ama tamamıyla öz-denetim uygulanmasıyla ilgiliydi. Devlet sistemi tarihimizi, onurumuzu, kimliğimizi parçalamıştı ve kişilik üzerinde çalışma tamamen bu parçaları bir araya getirmekle ilgiliydi. Bunun için bilinçli bir kişilik geliştirmeniz gerekirdi (Görüşülen Kişi II).

Cezaevindeki eğitim, eğitim ve disiplin arasında bir denge kurmaya yönelikti. Mart 2006'da bir PKK kampını ziyaret ettiğimde, liderlerden biri, disiplinsiz bir örgütün ölü bir örgüt olduğunu vurgulamıştı. PKK'de üyeler, örgütün ideolojisine dayalı bir iç disiplin geliştirme arayışı içerisinde. Disiplin, burada belirtildiği gibi, zorla değil, eğitim, öz-eleştiri ve praksisle uygulanırdı. Ancak, her bir üye, PKK'nin hiyerarşik yapısına sadık kalmak zorundadır. Görüşme yaptıklarımın biri, nihayetinde, eğitimin, eleştirinin ve öz-disiplinin kişilik üzerinde bir etkisi olduğunu belirtmişti. Bu, ona göre, 24 saatlik bir süreçti. Bireyler tarafından yapılan ve söylenen her şey, kendiniz ve başkaları tarafından değerlendirmeye tabi tutulur, ve süreç bireyin kişiliğini etkiler. Freire (1972) sosyal ve siyasi değişim mücadelesine katılmış baskı altındaki insanların, kişisel niyetlerinin sürekli eleştirilerek sorgulanmasını anlamak zorunda olduklarını belirtir. Bu durum, yapısal veya dönüşümsel değişikliklerin henüz oluşmadığı zamanlarda özellikle önem taşır (Allman, 1999: 104). Ancak her değerlendirmenin kişiliği olumlu yönde etkilemiyordu:

Otoriterce olduğunu düşünebilirsiniz ve değerlendirmenin olumsuz eleştiriler ve hakarete dönüştüğü kötü olaylar da yaşanıyordu. Sistem mükemmel değildi ve o kişiye zararı olabilirdi, ancak bu kötü örneklerden de çok şey öğrendik (Görüşülen Kişi II).

Görüşme yaptığım kişiler, genellikle divandaki olumlu deneyimlerinden bahsetmiş olsalar da, yukarıda alıntılanan kişi, bireye siyasi ve psikolojik olarak zarar verebilecek bir uygulamaya eleştirel yaklaşıyordu. Görüşme yaptıklarımın biri kadındı ve (IV) divanla ilgili söylenebilecek birçok olumlu özelliğin olduğu, ancak uygulamanın bazen kötüye kullanıldığını belirtmişti. Eğer yorumda bulunanlardan birinin veya birkaçının, divandaki insanla bir çatışması veya karmaşık bir ilişkisi varsa, bu kişinin eleştiriye tabi tutulması, ondan intikam almak için bir fırsat dönüşebilir. Bu bağlamda, divan kişiye zarar veren bir araca dönüşür. Bir başka kritik etken de birçok mahkûmun akademik arkaplanlarının sınırlı olmasıydı. Kullanılan sözcükler ve kavramlar, hem divandaki kişi, hem de o sözcük ve kav-

ramları tam olarak bilmeden kullananlar için anlaşılır olmayabilir. Görüşme yaptığım bütün kişiler, bireylerin, sert ve mantıksız eleştirilere maruz kaldığı durumlarda nasıl sorunlar çıktığına dair örnekler verdiler. Bu bağlamda divan, olması gerekenin tersine dönüşmüş oluyordu. İnsani gelişim yerine, kişi psikolojik olarak zarar görme riski taşıyordu. Freire'in (1972) belirttiği gibi, bu tür sosyal ilişkilerde kimin 'baskıcı' olduğu asla açık olmaz. Yukarıda verilen örneklerde, baskı gören baskıcı olmuştur. Bu nedenle Freire, baskı görenin sürekli kendi niyetlerini sorgulaması gerektiğini vurgular. Baskı görenin tarihsel rolü, Freire (1972) ve Fanon'a (2005) göre, kendini ve baskı yapanı özgürleştirmektir, savaş 'kazanıp', baskıcının yerini almak değil.

Günün çoğunu kaplayan eğitim faaliyetlerinin yanı sıra, mahkûmlar spor ve kültürel faaliyetler de düzenliyorlardı. Bütün bu faaliyetler de daha büyük politik meselelere yoğunlaşmalarına yardım ediyordu:

Bunu anlayınca, bütün hayatımı davaya adamaya, PKK hareketinde profesyonel bir aktivist olmaya karar verdim. Eski problemlerimin önem yitirdiğini fark ettim. Cezaevindeki eğitim ayrıca dışarıdaki savaşı ve onu getirdiği sorunları unutmamızı sağladı. Eğitim bize yapıcı bir şey yapma fırsatı sundu (Görüşülen Kişi III).

1990'larda PKK, Türkiye ve Diaspora'daki Kürt toplumlarında çeşitli bölgelerde ve düzeylerde eğitim grupları kurmayı başarmıştı. Daha önce, Kürtlerde enformel eğitim sistematik olarak böyle bir biçimde sunulmamıştı, ve bu bağlamda cezaevlerindeki eğitimin büyük bir katkısı vardı. PKK açıkça, eğitimi hem genel anlamıyla mahkûmlar arasında bilgi ve bilinç düzeyini arttırma, hem de örgütte çeşitli görevler yürütecek; topluluklar içinde, gerillada, dağ kamplarında siyasi, kültürel ve pratik işler yürütecek potansiyel üyeleri eğitime aracı olarak görüyordu:

Sadece zaman geçirmek için değildi. Örgütün amacı ilk başta kendisi için militanları eğitmekti, ikinci olarak da insanlar arasında okuryazarlık ve bilgi seviyesini yükseltmekti. Bir halkı kendi ayakları üzerinde durabilmesi için eğitmek istiyorlardı. Türk solu içerisindeki öbür örgütlerden hiçbirinin, bizde olduğu kadar yapısal bir eğitimi yoktu. Daha çok kültürel aktiviter ve bireysel entelektüalizm üzerine dayanıyordu. PKK'nın yaptığı gibi, herkes için bir eğitim kurmayı başaramamışlardı. Bilinçli kolektif bir eğitim hayatı geliştirmek için, amaçlarınızı ve güçlerinizi aynı yöne doğrultup belirlenleştirmelisiniz (Görüşülen Kişi II).

Siyasi hareketlerdeki eğitim faaliyetlerinin bir doğrultusunun ve amaçlarının olmasının önemi konusunda, Gramsci (1925/1994) İtalyan işçi hareketinde başarısız olmuş çeşitli eğitim girişimlerini örnek gösterir. Ona göre, "herhangi bir parti

renge taşımayan” bir siyasi eğitim başarısız olmaya mahkûmdur. Açık siyasi hedefler olmaksızın, bir grup taraftarın dışına çıkmak mümkün değildir ve eğitim yerleri, tutarlılık ve birlik ilkelerinin olmadığı retorik akademilere dönüşür. Gramsci’ye göre, ‘planlanmış’ okullar, bu bağlamda hapishaneler ile gerçek somut bir hareket arasında bir bağlantı olmalıdır. (1925/1994: 265-266). PKK’nin eğitim programının güçlü olması, birincisi Türkiye’deki bütün hapishanelerde ve duvarların dışında eğitim çabalarının koordine edilmesinden, ikinci olarak hedeflerin örgütün amaçlarını desteklemesi ve bunların açıkça ifade edilmiş olmasından kaynaklanıyor. Hapishanedeki eğitimin sürekli tartışılan zayıflıkları, sorunları ve de çelişkileri var. Onlardan biri, hapishanedeki siyasi eğitimin PKK’nin daha genel anlamdaki mücadelesine nasıl yarar sağlayacağıdır. PKK’nin eğitim konusundaki muhtemel en önemli seçimi, eğitim faaliyetlerini daha geniş uluslararası bir harekete bağlamaktır.

Üretilen (generative) Temalar

Aşağıda, görüşme yaptığım insanların hikâyelerinde tekrarlanan iki temayı sunacağım. İlk tema, siyasi eğitimin, duvarların dışında, PKK hareketine bir etkisi olup olmadığı sorusuyla ilgilidir. Görüşme yaptığım kişilerin bahsettiği ikinci tema, siyasi eğitimin mahkûmun kendisi için önemini ve mahkûmların kolektif bir grup olarak nasıl kazandığıyla ilgilidir.

Hapishane Koşullarının Ötesinde Eğitim

1978’de kuruluşundan itibaren PKK, Kürdistan, Türkiye ve Diaspora’da binlerce genç insanı kendi saflarına çekmiştir. Ancak büyük çoğunluğunu, az eğitim görmüş veya okur-yazar olmayan çiftçi ve kırsal işçi sınıfı oluşturuyordu. Görüşme yaptığım insanlara göre, PKK’nin temel amaçlarından biri, ister militan olsunlar isterse de başka çalışmalar yürütsünler mümkün olduğunca çok fazla insanı bünyesine alıp eğitmektir. Bu insan kaynağı olmadan, PKK’nin ulusötesi sosyal ve siyasi bir hareket olması büyük olasılıkla imkânsız olurdu. PKK’nin okuma yazma politikası hapishanede ayrıca önemliydi, çünkü eğitimin sarmalayıcı (spiraling) bir etkisi vardır. Eğitimli mahkûmlar, yeni grup mahkûmların öğretmenleri oldular ve bu böyle devam etti. Kendilerini örgüte adanmış, serbest bırakılan mahkûmlar, dışarıda, insanların öğretmenleri oldular. 1990’lar boyunca, duvarların dışındaki durum fazlasıyla karmaşık olduğundan, serbest bırakılan eğitimli mahkûmlar duvarların dışındaki mücadeleyi yapılandırebildiler, düzenleyebildiler:

PKK hapishanedeki eğitimi vurgulamaya başlayınca, serbest bırakılanlar, dışarıdaki insanların eğitimcileri olarak görüldü. Hapishanedeki eğitim boyunca, öz-denetim kazanmak ve başkalarını eğitmeye hazırlanmak için sürekli kendiniz üzerinde çalışıyordunuz (Görüşülen Kişi I).

Görüştiğim insanlara göre, mahkûmlar bilginin peşindeki insanlar oluyorlardı, diğerlerini de bilgiyi aramaya ve bu süreçte kendilerini desteklemeye teşvik ediyorlardı. Ayrıca, mahkûmlar, öz-denetim ve disiplin içeren bir süreç olan kişiliklerini değiştirmek için de çok çalışıyorlardı. Bu, tamamen üyelerinin aynı tarafa yönelebilmek becerisine dayanan bir örgüt için önemliydi. Serbest bırakıldıktan sonra sadık üyeler olarak çalışmaya karar veren mahkûmlar, görüşülen kişilerin belirttiğine göre, amaca inanıp, özellikle dışarıdaki daha genç nesil için örnek veya model teşkil ediyorlardı. Bilgileriyle ve 'ideal' davranışlarıyla ötekilerini kendi örneklerini takip etmeleri konusunda teşvik ediyorlardı (Westrheim & Lillejord, 2007; Wstrheim, 2008).

Mahkûmlar, kendi kendilerini ve mahkûm arkadaşlarını eğitmek için yoğun çalışıyorlardı. Yasak kitaplar ve belgeler hapishaneye sokuluyordu, ancak önemli miktarda doküman ve el yazmaları da hapishane dışına çıkartılabiliyordu, ve dışarıdaki mücadele için motivasyon kaynağı oluyorlardı. Bu yazılar ayrıca, görüşme yaptığım şahısların belirttiğine göre Avrupa'ya da dağıtılıyordu. Bazı mahkûmlar, onları özel görevler için hazırlamak amacıyla siyasi ve ideolojik eğitim için seçiliyorlardı. Bu gruba dair eğitimle ilgili umutlar daha yüksekti ve Gramsci'ye göre, bir liderlik, ya hükmetmekle ya da yön vermekle işe yarayabilir (SPN, sf. 57-59), ve örgütün ilerlemesi veya ilerideki başarısı ve mücadelesi belki de bu alternatif liderlik türlerine bağlıdır. Gramsci, hegemonya kavramını veya manevi ve ahlaki liderliği, bir grup içerisinde rızanın sağlandığı yolları açıklamak için kullanır. Gramsci'nin ve Freire'nin dönüşüm için siyasi eğitim üzerine olan neredeyse tüm yazılarının, devrimci veya sosyal ahlaki liderliğin rolüyle ve bu liderlerin nasıl çalışmak ve insanlarla birlikte öğrenmek zorunda olduklarıyla ilgili olduğunu zikretmeye değer. Bu temelde, eğitim ve siyasi liderliğin birbirinden ayrılmaz parçalar olarak nitelendirilmesi gerekir (Allman, 2001:87).

Cezavlerinde yıllar geçiren siyasi mahkûmlarda, derin bir teorik siyasi bilgi temeli oluşur. PKK üyeleri olan mahkûmların şehirlerde ve topluluklar içerisinde eğitim çalışması yürütmeleri beklenir. Ancak, hapishane dışındaki gerçekliğe nazarın, birçoğunun pratik tecrübesi eksikti ve içeride kaldıkları yıllar boyunca, hareketin içerisindeki son gelişmeleri veya toplumdaki değişimleri takip edememişlerdi. Mahkûmlar, hapishane duvarları dışında birilerine bir şeyler öğretmeye başlamadan önce, gündelik hayata uyum sağlamayı öğrenmeleri gerekiyordu.

Dışarıdaki komiteler bize, olayları farklı bir teorik perspektiften görebilme becerimiz olduğunu söylüyorlardı, ancak insanlarla ilgili herhangi bir deneyimimiz yoktu ve teoriyi nasıl pratiğe dökeceğimizi bilmiyorduk. Öğrenmek zorundaydık. Benim teori ve pratiği dengelemem bir ikilime dönüşmüştü (Görüşülen Kişi IV).

Her ne kadar eski mahkûmlar dışarıdaki hayata uyum sağlamak zorunda kaldılsa da, beraberlerinde, daha sonra topluluk içerisinde ve Diaspora'da eğitim mode-

li olarak başvurulacak deneyim, bilgi ve öğretme metotları getirdiler.

Bireysel ve Kolektif Kazanımlar

Görüşme yaptığım insanlar, hapishanedeki yapısal eğitimin, dikkatlerinin savaş ortamının siyasi karmaşıklığından kurtulup, Kürtlerin geleceği gibi daha büyük siyasi meselelere yoğunlaşmasına yardımcı olduğunu belirttiler. Bu durum PKK'nın örgütü, nasıl 1970'lerde küçük bir sadık taraftarlar (loyal followers) grubundan, 21. Yüzyılda, uluslarötesi bir konuma getirdiğini açıklayabiliyor. Görüştüğüm kişiler, hapishanedeki eğitim sürecinin özünün, her bireyin aktif olarak rol alması gerektiği kişiliğin dönüşümü olduğunu vurguladılar. Kişilik üzerinde çalışmak fazlasıyla öz-denetimsel ve zor bir süreçtir. Kendinize, başkalarına ve içinde bulunduğunuz ortama dair yeni görüşler geliştirmek için, eski kavramları, dünya anlayışını ve daha önce inandığınız her şeyi sorgulamanız gerekir. Böyle bir kavrayışa erişmek için, görüşme yaptığım insanlar, hapishanedeki öbür öğrencilerle diyalog içinde olmak zorundaydılar. Gramsci ve Freire'e göre, kişiliğin dönüşümü ancak diğer insanlarla ilişki içerisinde ve kolektif bir eğitim ortamında gerçekleşebilir (Allman 2001:86). Bu nedenle PKK eğitiminin amacı, insanları, gerçekliğe meydan okuyup onu değiştirmek için, gerçekliği bir sorun olarak görüp onu sorgulamaya teşvik etmek gerektiğini söyleyen Freire'nin (1972) görüşleriyle örtüşüyor. Bu, ya başkalarıyla birlikte özgürleşeceğiniz, ya da "herkesin kabul ettiği" (common sense) durumu kabul edeceğiniz zorlu bir süreçtir. Görüşme yaptığım kişiler, bunun zor bir durum olduğunu, ancak, kendilerini güçlü hissettiklerini ve hem kolektif hem bireysel düzeyde güçlü bir inanç geliştirdiklerini öne sürüyorlar. Görüşme yaptıklarımdan biri, hapishaneye girdiği zaman, güven eksikliği duyduğu ve divana çıkıp yüzlerce insan karşısında, kendisi ve çeşitli siyasi meseleler hakkında konuşmaktan korktuğunu söyledi. Ancak hapishanedeki hayat dışarıdakinden farklıydı ve özeleştir, kişisel bağlamda daha az tehdit ediciydi. Mahkûmlar, her şeyi, yemeği, kıyafetleri, korkuyu, üzüntüyü ve neşeyi paylaşıyorlardı. Eğer mahkûmlardan birine, ailesinden ve dışarıdaki arkadaşlarından bir şeyler gelirse, bu kesinlikle diğerleriyle paylaşırdı.

Eğitimden birçok yeni teorik görüş öğrendiğimi söylemeyeceğim-iki ya da üç ay sonra yeterli bir teorik temelim oluşmuştu, ve sonraki üç yıl öğrendiklerimi başkalarıyla paylaşmakla geçti (Görüşülen Kişi I).

Sadece maddi şeyler paylaşılmıyordu. Aronowitz (2000:21) paylaşmanın ayrıca bilgi üzerindeki iktidarı da paylaşmayı, böylece geleceği biçimlendirme gücünü de paylaşmayı içerdiğini belirtir. Eğitim alan mahkûmlar, diğer mahkûmların öğrenme süreçlerine katkıda bulunmayı bir sorumluluk bildiler. Ancak, PKK'nın eğitimle ilgili düşüncesindeki temel bir ilke, resmi akademik bilgiye sahip olanların her zaman için en iyi öğretmenler olmadıklarıdır. PKK için, bilgi, akademik veya teorik bilgi ve becerilerin ötesinde bir şeydi.

Görüşme yaptıklarımın bir başkası, bilginin paylaşımı konusunda şunları söylüyordu:

Sadece benim için iyi değildi; halkım için de faydalı oldu. Duvarların dışında sıradan bir öğretmendir; hapishanede, öğrencilerimle ilişki-
rim sayesinde, daha güçlü bir kimlik ve güven kazandım. Onlar ben-
den öğrendi, ben onlardan öğrendim-birlikte öğreniyorduk. Bugün,
örgütün güçlü bir sözcüsüyüm. Hapishanedeki eğitimden çok şey
öğrendim ve onu insanlara geri vermeye her zaman hazırım
(Görüşülen Kişi II).

Görüşme yaptığım insanlar, hapishanedeki eğitim faaliyetlerini takip ettikten sonra, kendilerini daha tamamlanmış bireyler olarak görmüşler:

15 yaşımdan beri örgütün içerisindeyim. Kişiliğimi PKK'de buldum.
Hâlâ kişiliğimde birtakım zayıflıklar olsa da, değişmeyi ve daha iyi bir
insan olmayı hapishanedeki eğitim sayesinde öğrendim. Hayata baka-
rak, içine girerek ve derinlemesine düşünerek yeni bir felsefe kazandım.
Nasıl kişilik çözümlemesi yapacağımı ve karşımdaki insanı tanımayı
öğrendim. Ancak hepsinden güzeli, okumayı, sevmeyi öğrendim
(Görüşülen Kişi II).

Kişiliğin dönüştürülmesi PKK eğitiminin odak noktasıdır. Çoğu insanda, kişiliğin dönüştürülmesi, otoriter veya baskıcı rejimlerle, beyin yıkama veya militan kadro-
su yetiştirmeyle bağlantılı olarak görüldüğünden, olumsuz çağrışımlar uyandırır.
Görüşme yaptığım insanlardan ikisi, değerlendirmenin, bireye zarar verdiği
örnekleri gösterdiler. Dönüşüm burada sadece psikolojik bir terim değil, hayatı ve
içinde bulunduğunuz sosyal ilişkileri nasıl algıladığınız ve içinde bulunduğunuz
sosyal hayatın sizi nasıl daha iyi bir insan yapacağıyla ilgilidir. Kincheloe'nin (2005)
ileri sürdüğü gibi, Freire'ye göre özgürlük için dönüşüm psikolojik bir terim
olmaktan öte bir şeydir. Dönüşüm, eleştirel bilince ulaşmanın pratikleri olarak,
güçlü bir biçimde insanlarla birlikte çalışmayı ve yaşamayı içeren sosyal bir dina-
miktir (2005:73).

Bu makalede, elbette bu terime, görüşme yaptığım kişilerin kendi dönüşümleriyle ilgili anlatıları renk vermiştir. Hepsi de dönüşümü fazlasıyla zor ama olumlu bir süreç olarak tanımlamışlardır. Hapishanede kaldıkları sürede, yaşamlarını sorgu-
lamak zorunda kalmışlardır ve bu sorgulayış onları kişisel olarak güçlendirmişti.
Görüşme yaptıklarımın kadın olanı (IV) cezaevinde toplumsal cinsiyet hakkın-
da daha çok bilinçlendiğini belirtmişti. Tutuklanmadan önce, sürekli erkek olma-
yı dilemişti. Cezaevindeki kadın topluluğu, ona kadınların da erkekler kadar
değerli olduğunu ve onlardan daha güçlü olabileceklerini fark ettirmişti. Edindiği
bilgi ve diğer kadınlar için geliştirdiği dayanışma, sonunda kendini sevebilmesini

ve toplumsal cinsiyete önem vermesini sağlamıştı.

Görüştüğüm dört kişi, hapishanedeki eğitimin onlara sözcüklerin sevgisini öğrettiğini, bu sözcükler sayesinde de “yeni bir dünyanın” önlerine serildiğini söylediler. Freire (1972) göre, sözcüğü okumak dünyayı okumaktır ve eleştirel okuma, içinde bulunduğunuz bağlama dair daha iyi bir anlayış geliştirir. Türk okullarının politikası hâlâ, alternatif görüşlere yer vermeksizin, Kürtleri ve diğer azınlık grupları, hegemonik bir Türk milliyetçi bakış açısında asimile etmektir. PKK’nin başlattığı eğitim programı, siyasi mahkûmlara yeni ve özgürleştirici eğitim deneyimleri getirmiştir. Okuma-yazma siyaseti, Freire ve Gramsci bağlamında, bireylere sadece okuma-yazma öğretmez. Dünyayı okumak, verili olarak kabul edilen bilginin eleştirel sorgulanması demektir. Okuma ve yazma yeteneği insanlara, toplumdaki baskı mekanizmalarını ayakta tutan yapıları anlayacak ve eleştirecek gerekli araçları sağlar. Kültürel ve dönüştürücü pratiklerle, yaşanan gerçekliği açığa çıkarmak da öğrenme sürecine, yeni deneyimler ve bilgi katar (Conway, 2006: 33-34). Freire (1972) her zaman dünyanın ve insanların birbirinden ayrı değil, sürekli bir etkileşim içinde olduğunu vurgular. Bu sebeple de, okuryazarlık sadece bir okuma ve yazma meselesi değildir, siyasi bir görev olduğu gibi, değişim ihtimalini gerektiren bir bilinç yapılandırma sürecidir.

Tartışma

Bu makalede, cezaevi yaşamının sadece bazı yönleri üzerinde duruldu. Çoğu mahkûm için, cezaevi hayatı, kendilerini ve arkadaşlarını, hem psikolojik hem de fiziksel iyileşemez yaralara maruz bırakan korkunç bir deneyimdi. Görüştüğüm kişiler, siyasi mahkûmlar arasındaki ilişkileri olumlu terimlerle açıklamış olsalar da, onların arasında da çıkar çatışması, anlaşmazlık ve memnuniyetsizliklerin olduğunu düşünebiliriz. Görünenin ötesine baktığımızda/(meta-perspective) ise, PKK’nin siyasi eğitimi, hapishane yaşamının çeşitli yönlerini birleştiren ve mahkûmların ortak çıkarla ilgili meselelere yoğunlaşmasını sağlayan bir yapışkandır. Özcan’a (2006) göre, PKK’nin Türkiye’ye Kürt muhalefetini getirmesindeki başarısı, örgütsel gayretine, kendi bünyesine katma felsefesine, örgüt-birey bağına ve eğitim felsefesi ve yoğunluğuna bağlıdır (2006: 241).

Görüşme yaptığım kişilere göre, PKK hem siyaset hem de eğitim hareketidir ve PKK içerisinde bu iki özellik birbirinden ayrılmaz. Shor’a (2000) göre, Freire bütün eğitim faaliyetinin özünde siyasi olduğunu vurgular. Siyaset, öğretme ve öğrenmenin ayrı bir parçası değildir, tam tersine eğitimin bütün türleri politiktir (Shor, 2000: 27).

PKK’nin istediği, üyeleri ve Kürt halkı arasında genel okuryazarlık ve bilgi seviyesini yükseltmektir. PKK’yle bağlantılı olmakla suçlanan çok sayıda siyasi mahkûmdan dolayı, hapishaneler eğitim alanları olarak görülüyordu. Cezaevinde eğitim temel olarak, bilgiyi geliştirmek ve örgütün üyeleri arasında eleştirel bilinci yükselt-

mek amacıyla yapılıyordu. Görüşme yaptığım kişilere göre, dönüşüm ve eleştirel bilinç, baskıcı siyasi ortam veya gündelik yaşamlarıyla ilgili konularda birlikte tartışmaları sayesinde geliyordu. Mahkûmlar yavaş yavaş, aynı baskıcı ortamda olduklarının ve onun etkisi altında olduklarının farkına varıyorlardı. Bu insan kaynağının dönüşümü olmadan, örgüt muhtemelen yaşayamazdı. Bu bağlamda, eğitim, karşı-hegemonya yaratmada bir araç haline gelmiştir. Türkiye'deki Kemalist okulun asimilasyon siyaseti ve devlet tarafından Kürtlere dayatılan şiddetli baskı göz önünde tutulduğunda, PKK eğitimi, bir karşı-hegemonya türü olarak karşımıza çıkar. Diğerlerini de eğitmek için gerekli olan bilgi ve yeteneklere sahip olduklarından, eğitilmiş ve bilinçli bireyler mücadeleye daha iyi katkı sunarlar.

Türkiye'deki eğitim sistemi, sistematik olarak, öğrencilerin, Kürt olduklarına dair algılarını yıkmaya çalışmıştır. Çoğu etnik kimliklerini açıklamaya dahi cesaret edememişlerdir. Karşı bir strateji olarak, cezaevindeki eğitim, bu parçalanmış kimlikleri bir araya getirmeyi amaçlamıştı. Ancak, hapishanedeki kadroların eğitimi yeterli görülmemiştir, eğitimin bütün Kürtlere faydası olmalıydı. Sonuç olarak, el yazmaları, broşürler ve bazen bazı kitaplar hapishane dışarısına çıkartılabilmiş ve dışarıda, grup eğitiminin ya da Freire'nin kavramıyla kültürel çemberlerin temelini oluşturmuştur. Hapishanede olduğu gibi, gruplar içindeki, dağ kamplarındaki ve Diaspora'daki eğitim faaliyetleri komiteler tarafından düzenleniyor ve yerelde serbest bırakılmış mahkûmlar veya eğitimli üyelerce pratiğe konuluyordu. Eğitim ve benzeri mücadeleleri yapılandırmada ve düzenlemede izlenen strateji buydu. Birçok mahkûmun pratik deneyimi az olmasına ve yıllar süren mahkûmiyetin ardından gelişmelerin gerisinde kalmalarına rağmen, serbest kalan PKK'lı mahkûmlar halk tarafından saygıyla karşılanmış ve çoğu onları model almış ve başkaları için motivasyon kaynağı olarak görülmüşlerdir. PKK liderleri de cezaevine atıldılar, bazıları yirmi yılı aşkın süre. Hapishanedeki duruşları ve davranışları üyeler ve sempatizanlar tarafından yakından takip edildi. Örnek olacak biçimde davranışları beklendi. Freire de Gramsci de, siyasi değişim hedefleyen mücadelelerde, liderliğin önemli rolünü vurgular. Daha önce de belirtildiği gibi, Gramsci'ye (SPN,198) göre liderlik, ya tahakkümle ya da yön vermeyle (manevi liderlik gibi) olur ve mücadelenin ilerleyişi veya başarısı liderlerin nasıl önderlik ettiğine bağlıdır. Gramsci, pozitif hegemonyayı, manevi-ahlaki yönlendirme ile tahakkümün-veya rıza gücünün bütünlüğü olarak kavramsallaştırır (Allman, 1999: 106). Manevi liderliğin vaadi ayrıca, üyeleri liderlik konusunda eleştirel bir duruş sergilemeleri konusunda teşvik etmektedir. PKK kadrolarıyla görüşmüş, dağ kamplarından birini görmüş ve kadroların günlük hayatına iştirak etmiş biri olarak, benim izlenimim, liderlik, kendilerine ve mücadeleye yön vermeyi ümit eden üyelere örnek olarak algılanıyordu.

Hapishanedeki eğitim, başka amaçlara da hizmet ediyordu. Mahkûmlar kendi kişisel durumlarının ötesinde, "önemli meseleler" olarak nitelendirdikleri meselelere yoğunlaşmalarını sağlıyordu. Hapishane arkadaşlarının deneyimleriyle yüzleşince, daha sıradan sorunlar birdenbire önem kaybediyordu. Hapishanede kalmak, eski deneyimlerinin ve tasavvurlarının ötesinde eğitim fırsatları sunmuştu.

Daha bilinçli ve kendilerine güvenleri yüksek insanlar olabilmeleri için kişilik üzerinde çalışma fırsatı sunmuştu. Hapishane yaşamı, öğrenme ve gelişmek için iyi koşulların olduğu arkadaşça bir atmosfere dayanıyordu. Hapishane yaşamı korkunç olsa bile, bazen, dışarıdaki baskıyla ve yoksulluğun sıkıntılarıyla örülü bir yaşamdan daha iyi olabiliyordu.

Görüşme yaptığım kişilerden biri, bir öğretmen olarak kimliğinden ve hapishane-deki öğrencileriyle ilişkilerinden söz etti. Bu ilişkinin karşılıklı olduğunu ve edindiği bilgi kadar öğrencilerle etkileşimde bulunmanın da kimliğini güçlendirdiğini iddia etmişti. Demokratik öğretmenlik iki yönlü bir süreçtir. Shor (2000) bir öğretmen eşitsizliği ve demokrasi eksikliğini eleştiriyor ve aynı zamanda otoriter bir biçimde öğretiyorsa, inanırlılığına gölge düşürdüğünü belirtir (2000:27). Bu gözlem, Freire'nin (1972) öğretmenler ve öğrenciler bir zıtlıklar bütünüdür görüşüyle açıklanabilir. Öğretmen öğrencilerin, öğrenciler de öğretmenin ihtiyaç duyduğu bilgiye ve deneyimlere halihazırda sahiptir. Fikir şudur, öğretmeyi ve öğrenmeyi, her insan içinde birbiriyle alakalı iki süreç olarak algılamaktır. Freire, öğretmen-öğrenenler, öğrenenler-öğretmenler terimlerini bu durumu anlatmak için kullanır. Gramsci (SPN, 349-350) de benzer bir görüşü benimser, ona göre de, öğretmen ve öğrenci arasında karşılıklı bir ilişki vardır, böylece, öğretmen de bir öğrencidir ve her öğrenci de bir öğretmendir. Bu eğitim ilişkisinin, okulla sınırlandırılmamasını öne sürer. Toplumun genelinde ve her birey için diğer bireylerle ilişkilerinde mevcut olan bir ilişkidir. (Allman, 1999: 116).

Cezaevinde mahkûmlar sözcükleri sevmeyi öğrendiler. Kimisi yazılı sözcüklerle ilk kez tanıştı. Bu onlara yeni bir dünya açtı. Okur-yazarlık Freire'e (1972) göre basılı sözcüğü dünyayı yeniden şekillendirmek için kullanma yeteneğidir. Öğrenciler okur-yazar olduklarında kendilerini değiştirmek ve dünyada görev almak için yetkilendirilmiş olurlar. Kelimeyi okuyup dünyayı yorumladıklarından, kendi gerçekliklerini de okur ve kendi hayatlarını yazarlar. Böyle bir okuma, eğer adalet ve eşitlik için dönüştürücü eylemle birleşmezse, faydasız olur. Görüşme yaptıklarımın birine göre, hapishaneden çıkan birçok siyasi mahkûm daha sonra önemli kişiler, ya da Gramsci'nin sözcükleriyle sivil toplumun farklı alanlarında organik entelektüeller oldular:

Birçok siyasi mahkûm örneği vardır ki onlar hapishanedeki eğitimi, serbest bırakıldıktan sonraki çalışmalar için gayri resmi bir platform olarak gördüler. Bazısı topluluklarda, dağ kamplarında veya Diaspora'da öğretmenlik yapan bilgili kimseler oldular. Eski mahkûmlar arasından ayrıca tanınan yazarlar, gazeteciler, sanatçılar veya siyasi figürler çıktı (Görüşülen Kişi IV).

Görüştüğüm kişi hapishaneden çıktıktan sonra iki tane roman yazmıştı. Nitekim siyasi mahkûmların büyük çoğunluğu, yaşamlarını derinlemesine değiştiren yeni bilgiler ve temel okuma yazma yetenekleri edindiler.

Siyasi mahkûmlar fazlasıyla kırılğan bir konumdalar ve bu yüzden hem otoriter cezaevi sisteminin hem de onları kendi çıkarları için çalışmaya ikna etmeyi amaçlayanların etkisine maruzlar. Mahkûmların bütünlüğüne yönelik tehdit, küçük-hücre tecritlerin kullanılmasıyla artıyor. Kürt mücadelesinde ön saflarda olanlar için, PKK gibi, siyasi mahkûmlar önemli bir hedef grubu temsil ediyor. Örgütün hâlihazırda üyesi veya sempatzanı olanlar için, hapishanedeki eğitim, kişisel gelişim ve öğrenme için bir araçtır. Görüşme yaptığım kişilere göre, gelecek için onlara cesaret ve ümit veren yönlendirici eğitim hapishane yaşamını tahammül edilebilir kılıyordu. Cezaevindeki zor koşullara rağmen, PKK birbirlerine öğreten mahkûmlar için eğitim faaliyetlerini yapılandırabildi. Freire'e göre, öğretme ve öğrenme öyle bir biçimde gerçekleşiyor ki, öğretenler öğreniyor, çünkü daha önce öğrenilmiş bilgiyi tanımış oluyorlar. Öğrencinin nasıl öğretileni kavramaya çalıştığını gözlemleyerek, belirsizlikleri, doğru ve yanlışları ortaya çıkarıyorlar (Freire, 2005: 31).

Sistem mükemmel olmasa da, hapishanedeki siyasi eğitim PKK'ye bilgili üyeler kattı. Bu bireyler daha sonra bütün mücadele için önemli birer güç oldular. Hapishanedeki siyasi eğitim, Türkiye, Kürdistan ve Diaspora'da yaygınlık kazanan sosyal ve politik harekete yön ve anlam verdi.

Son sözler

Hapis yıllarının, geçmiş ve şimdi arasında boşluğa yol açacağı düşünülebilir. Ancak görüşme yaptığım kişilere göre, hapishanedeki eğitim geçmiş ve şimdi arasında bir köprü oluşturdu. Hayata, siyasi duruma ve kendi kişiliklerine dair yeni perspektifler edindiler. Kadın olanı, kendi hapis hayatını toplumsal cinsiyeti kavrayan bir yeniden doğuş olarak görüyor. Görüştüğüm bütün kişiler, hapishaneyi, kendi kişisel gelişimlerini derinden etkileyen ve esas olarak PKK'nin bütün mücadelesine katkı sunan bir eğitim alanı olarak görüyorlar. Ayrıca hapishanedeki siyasi eğitimin Kürt toplulukları ve Diaspora için önemli rolünü de vurguluyorlar. Aşağıdaki alıntı bu noktayı aydınlatıyor:

Diğer siyasi mahkûmlarla yaşamak ve öğrenmek dünyaya ve Kürt halkına olan duruşumu değiştirdi. PKK'nin bir parçası olmak, size yetki, güven ve güç veriyor, sizi cesur ve risk almaya istekli kılıyor. Cezaevine girmeden önce birçok korkunç şey yaşadım, cezaevinde de, daha sonra da. Artık hiçbir şeyden korkmuyorum (Görüşülen Kişi 1).

Ancak, bilginin ve kişiliğin değiştirilmesi umut olmadan imkânsızdır. Paulo Freire'nin eğitim biliminde umut, siyasi dönüşüm, dönüştürücü eylem ve eleştirel bilinci destekleyen itici güçtür. Bu açıdan bakıldığında, PKK hareketi umut pedagojisini Freirian bağlamda kanıtlayan bir okulu temsil ediyor. Freire'e göre umut varoluşsal bir ihtiyaçtır, pratiğe döküldüğünde tarihsel somutluk olur (Freire, 2004;

Adams, 2006). Ronald & Roskelly'e (2001:612) göre, Freire inançsız bir dünyada umudun nasıl bulunacağı sorusunun üstesinden gelmiştir, aksi takdirde değişim mücadelesine başlamak imkansızdır. Siyasi mahkûmlar inançları yüzünden hapsedilirler. Adams, Freire'nin şu sözlerine yer verir: "Ancak, umut kollarını bağlayıp beklemek değildir. Savaştığım sürece, beni motive eden umuttur ve eğer umutla savaşırsam, bekleyebilirim (2006:71). Eğer mahkûmlar kendi davalarına ve PKK'nin özgürlük mücadelesine inanmasalardı ve daha iyi bir dünya için siyasi değişimlere dair bir umutları olmasaydı, hapishanedeki hayat dayanılmaz olurdu. Nitekim hapishanedeki siyasi eğitim, umutsuzluklar ortamında, mahkûmların umutlarını korumalarını sağlamıştır.

Notlar

- [1] Birçok araştırmacıya göre, 30.000 insan öldü, 4000 köy boşaltıldı ve 3 milyon insan evlerinden ve topraklarından edildi ve 20.000 insan politik nedenlerden ötürü hapse atıldı.
- [2] Freire modelinde, sınıfın yerine kültürel çemberi almıştır, ve öğretmen burada okuma yazma sürecinde yöneten kişidir.
- [3] Norveç Helsinki Komitesi (2007: 3).
- [4] Diyarbakır, Kürtçe Amed, Kürtlerin Türkiye'deki başkenti olarak kabul ediliyor.
- [5] Parti lideri Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanmasından sonra, yüzden fazla kadro üyesi kendilerini feda ettiler, çoğu yanarak öldü.
- [6] Mazlum Doğan, daha sonra PKK'nin kuruluşuna gidecek olan 1972'deki ilk toplantıya katılan yedi kişiden biridir.
- [7] 1999'da Adalet Bakanlığı, çoğu PKK ile bağlantılı olmaktan suçlanan ve Terörle Mücadele Yasasıyla (1991) yargılanan mahkûmlar için küçük grup tecriti (K tipi hapishaneler) uygulamasını başlattı. Mahkûmlar tecrit edildiğinden, eğitim faaliyetleri yürütme fırsatını kaybettiler. Koğuşların yerini küçük hücrelerin alma süreci başladığından beri, Türkiye hapishanelerinde açlık grevleri ve ölümlerle sonuçlanan protestolar ve çatışmalar yaşandı, bu durum uluslararası camiada da dikkat çekti (Green 2002).
- [8] Bknz. İnsanları İzleme Örgütü (2000) ve Uluslararası Af Örgütü (2000).
- [9] 1994'ten itibaren Kürt meselesiyle ilgilenen Rafto Kuruluşu'nun (www.rafto.no) 2002'den beri yönetim kurulu üyesiyim. 2004'ten beri AB Türkiye Sivil Komisyon başkanıyım.
- [10] SPN: Selections from Prison Notebooks [Hapishane Notlarından Seçmeler] (Antonio Gramsci), Quentin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (2005) tarafından editörlüğü yapılmış ve çevrilmiş.

Bibliyografya

- Adams, C. (2006). *Machismo and Geographies of Hope*. Doctoral Thesis, Washington State University, Program in American Studies.
https://research.wsulibs.wsu.edu:8443/dspace/bitstream/2376/548/1/C_Adams_072806.pdf. Downloaded from the Internet 14.4.2008.
- Allman, P. (1999). *Revolutionary Social Transformation. Democratic Hopes, Political Possibilities and Critical Education*. Westport, Connecticut and London: Bergin & Garvey.
- Allman, P. (2001). *Revolutionary Social Transformation: Democratic Hopes, Political Possibilities and Critical Education*. Critical Studies in education and Culture Series. Henry A. Giroux, Series Editor. Westport, CT:
- Bergin & Garvey. Aronowitz, S. (2000). *Paulo Freire's radical democratic humanism*, in P. McLaren & P. Leonard (eds.), *Paulo Freire: A Critical Encounter*. London and New York: Routledge, pp. 8-23.
- Borg, C. & Mayo, P. (2002). *Gramsci and the Unitarian School: Paradoxes and Possibilities*. In C. Borg, J. Buttigieg & P. Mayo (Eds.). *Gramsci and Education*. Lanham, boulder; New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Bould, G. (ed.) (2005). *Conscience be my Guide. An Anthology of Prison Writings*. London, New York: Zed Books.
- Carr, W. (1995). *For Education: Towards Critical Educational Inquiry*. Buckingham, UK: Open University Press.
- Casey, K. (1996). *The New Narrative Research in Education*, in *Review of Research in Education*, Vol 21 (1995-1996), 211-253.
- Conway, J. M. (2006). *Praxis and Politics. Knowledge Production in Social Movements*. New York & London: Routledge.
- Falla, R. (1994). *Massacres in the Jungle: Ixan, Guatemala, 1975-1982*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Fanon, F. (2005). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove press.
- Fontana, B. (2002). *Hegemony and Rhetoric: Political Education in Gramsci*. In C. Borg, J. Buttigieg & P. Mayo (Eds.). *Gramsci and Education*. Lanham, boulder; New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- JCEPS Vol. 6 No. 1 : *Prison as Site for Political Education: Educational experience...* Page 15 of 18
<http://www.jceps.com/print.php?articleID=120> 12.02.2009
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the Oppressed*. London: Penguin.

- Freire, P. (2004). *Pedagogy of Hope: Reliving Pedagogy of the Oppressed*. London, New York: Continuum Press.
- Freire, P. (2005). *Teachers as Cultural Workers. Letters to those who dare teach (expanded edition with new commentaries by Peter McLaren, Joe L. Kincheloe, and Shirley Steinberg)*. Colorado: Westview Press. "F-Type" prisons: Isolation and allegations of torture or ill-treatment. Amnesty Report, April 20, 2001. <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR440252001?open&of=ENG-380>.
- Gadotti, M. (1996). *Pedagogy of Praxis. A Dialectical Philosophy of Education*. Albany: State University of New York Press.
- Giroux, H. A. (2002). *Rethinking Cultural Politics and Radical Pedagogy in the Work of Antonio Gramsci*. In C. Borg, J. Buttigieg & P. Mayo (Eds.). *Gramsci and Education*. Lanham, boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Gramsci, A. (1925/1994). *The Party School*. In Richard Bellamy (Ed), *Pre-Prison Writings*. Cambridge: Cambridge University Press (pp. 265-267).
- Gramsci, A. (2005). *Selection from Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, in Q. Hoare & G. Nowell-Smith (Eds.) (1971/2005) *Selection from Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence and Wishart.
- Green, P. (2002). *Turkish jails, hunger strikes and the European drive for prison reform*. In: *Punishment and society*, Vol 4(1): 97-101. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: SAGE Publications.
- Gunter, M. (1990). *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*. Boulder, CO: Westview Press.
- Hatch, J. A. (2002). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. New York: State University of New York Press.
- Hoare, Q. & Nowell-Smith, G. (Eds.) (1971/2005). *Introduction, in Selection from, Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence and Wishart, p. xxiii.
- Karlsen, G. M. (2007). *Turkey: Need for firm leadership on human rights*. Oslo: The Norwegian Helsinki Committee Report 25. January, 2007.
- Kincheloe, J. L. (2003). *Teachers as Researchers: Qualitative Inquiry as a path to Empowerment (2.edition)*. London and New York: RoutledgeFalmer: Taylor & Francis Group.
- Kincheloe, J. L. (2005). *Critical Pedagogy*. New York: Peter Lang Primer.
- Koivunen, K. (2002). *The Invisible War in North Kurdistan*. University of Helsinki: ISBN: 952-10-0644-7 (Internet, PDF). <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/koivunen/theinvis.pdf>.
- Kutschera, C. (1994). *Mad Dreams of Independence: The Kurds in Turkey and the PKK, in Middle East Report*, No. 189, The Kurdish Experience (Jul. – Aug. 1994), 12-15.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsinterview*. Oslo: Ad Notam, Gyldendal.
- Kvale, S. (1996). *InterViews. An Introduction to Qualitative research Interviewing*. Thousands oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Dağın Ardına –Tepeden– Bakmak ya da Kürt Aydınında Özoryantalizm Sorunu

*Selin Pelek**

Kürt meselesi üzerine yazılan ve medyada görünür kılınmayı “hak eden” külliyat deyim yerindeyse eşyanın tabiatı gereği sakat bir doğumla maluldür. Tarafsız bilgilere ışık tutma iddiasında olan yazarlar satır aralarında “ışık kaynağının” nerede konumlandığını okuyucuya hep hissettirirler. Bu kaynak zamanın ruhuna uygun olarak imal edilmiştir ve gölgede bırakması gerekenleri tespit etmede oldukça başarılıdır.

Kısa bir süre önce yayınlanmasına rağmen medyada geniş yer bulan ve ciddi bir okuyucu kitlesine ulaşan Bejan Matur’un “Dağın Ardına Bakmak”¹ adlı kitap Kürt meselesinde bugünün açmazlarını ya da zamanın ruhunun ufkunu yansıtmaya açı-sından önemli. Türkiye siyasetinde esen “değişim fırtınasının” Kürt meselesine tezahür etmesi kaçınılmaz. Bu konjonktürde egemen siyasetin kartları yeniden karılırken ülke gündeminde güncelliğini her daim koruyan Kürt sorununu “yeni-den tanımlamak” muktedirler için şimdi her zamankinden daha elzem. Siyaset yelpazesinin muhtelif yerlerinde -ve bir ortak nokta olarak Kürt özgürlük hareke-tinin karşısında- konumlanan stratejik araştırma merkezlerinin uzun bir sansür-den sonra “düşmanı” yenmek için önce onu anlamak gerektiğini keşfetmeleriyle ivmelenen PKK külliyatı Matur sayesinde düşmanı değil “insanı” anlama ve anlat-ma çabasına terfi ediyor.² İnsan hikâyelerinin yazara göre en çarpıcı noktalarından yola çıkarak hazırlanan kitap örgütün halet-i ruhiyesini bütün klişelerden uzak ve

*Paris Nand Üniversitesi, Doktora

1- 2011 yılının Şubat ayında Timaş yayınlarında basılan kitap bir aydan daha kısa bir sürede 5. baskıya ve 25000 satış rakamına ulaştı.

2- Kitabın ulusal medyada şaşırtıcı bir ilgiyle karşılandığını belirtmek gerekiyor. Örneğin Milliyet yazarların-dan Güneri Cıvaoglu 5 Mart 2011 tarihli yazısında kitabın altı çizilerek okunması gerektiğini belirtiyor.

PKK’nin iç gerçeklerini ortaya çıkardığını ve fotoğrafın bütününe göstermeyi başardığını söylüyor. Taraf gazetesinden Yıldırım Oğur Matur’un şair kimliğine de vurgu yaparak “Ancak bir şairin inebileceği kadar derinlere inen, siyasi, ajitatif tüm fazla kelamın törpülediği bu kitapta, ne teröristler ne de kahraman geril-lalar var. Kafasından kurşunlar uçarken Sezen Aksu şarkıları dinleyen gerçek insanların hikâyelerini anlatı-yor Matur. ‘Değer miydi’, ‘Neden hâlâ dağdasın’ sorularına iyi bir cevapları olmayan normal insanlarla tanıştıyor bizi” diyor. Radikal’den Cüneyt Özdemir; Taraf’tan Nilüfer Kuyuş;Yeni Şafak’tan Ali Bayramoğlu ve daha birçok yazar kitabın “insana dokunan” yönünden etkilendiklerini ifade ediyorlar.

cesurca gözler önüne serdiği iddia edilerek övgüye değer bulunuyor. Türk basınının meşhur isimlerince düzülen methiyelerin özünü kamuoyu tarafından bilinmeyen ötekileri yani “dağın ardındakileri” insan yüzleriyle tanıtmaları ve böylelikle bunca yaşama mal olan bir sorunun karşılıklı anlama çabasıyla nasıl üstünden gelinebileceğini göstermesi oluşturuyor. Bu bağlamda, bu kısa değerlendirme yazısının temel dayanağı sadece insan hikâyelerine odaklanan bir çalışmanın kısırlığını tartışmaya açmak olarak görülmelidir. Temel amacımızın eserin metodolojik yanlışlarla perçinlenen psikoloji temelli siyasal çözümlemelerinin -iyi niyetli bir anlama çabası olsalar dahi- neden bir “yanlış anlama” kurbanı olduklarını göstermek olduğu söylenilebilir.

MATUR’UN METODU: NALINCI KESERİNİN YONTTUKLARI

“Dağın Ardına Bakmak” isim itibarıyla bile nasıl bir tercihin ürünü olduğuna dair ipuçları veren bir kitap. Direk dağa değil de dolaylı yoldan “ardına” bakmayı tercih eden yazarımız selefleri gibi Kürt meselesinin etrafında dolaşmaktan kurtulamıyor. Bu dolambaçlı yol toplumsal gerçekliğin üzerini kapatan bireysel hikâyelerle örüldükçe muğlaklaşıyor, menzilden uzaklaşıyor.

Kitabın çatısını toplam 12 kişiyle yapılan mülakatların Matur tarafından yazıya dökülmüş ve “kişilerden arındırılmış” hali oluşturuyor. Klişe ile kastedilen anlayabildiğimiz kadarıyla bu insanların siyasal tavırlarını yansıtan ya da alışageldikleri politik terminolojiyle oluşturdukları ifadeler. Matur’un süzgeci ise sadece psikolojik travmaları, özellikle de çocukluk travmalarını geçiriyor. Geri kalan kısmını okuyamadığımız için bilemiyoruz ama yazar propaganda yaptıklarını düşündüğü kısımları makasladığını sadece “insani” olana yer vermek istediğini kitapta ve röportajlarında defaatle belirtiyor.

...Yani bir insanı, önyargılardan arınıp dinlemek, onun kendini ifade ederken yaslandığı kişilere tenezzül etmeyip, propaganda dilinden uzaklaşıp derindeki hikayesine bakmak; yuvadan anladığına bakmak kökleriyle memleketiyle bağına bakmak, annesinin nasıl yaşadığına bakmak, tüm bunlar bir hakikat çerçevesi oluşturmaya yetmese de önemli bir anahtar oluşturuyor insan ruhu için. Çünkü gerçeği aramanın anahtarı vicdandır. (a.g.e. s.17)

Anahtarı vicdan olan kapıdan sadece insan hikâyeleri geçebiliyor. Bilindik espriyi hatırlatırcasına yazar muhataplarının çocukluğuna iniyor, onları dağ yoluna sevk eden travmaları gün ışığına çıkarıyor. Adeta alaylı bir psikolog edasıyla suç, suçluyu ve etkiyi tespit ediyor, yani arızı durumu aydınlatıyor. Çoğunlukla pişman olduklarını satır aralarında hissettirdiği mağdurları rehabilite etmeye soyunuyor. Böylelikle tarafların “birbirini anlama” eylemi gerçekleşmiş oluyor. Matur sayesinde bütün toplumsallıklarından, ideolojilerinden, bilinçlerinden arındırılmış geril-

laldan geriye “sadece insan” kalıyor. Annesini özleyen, ülkesinden uzakta yalnızlık çeken, turuncu puantiyeli çorap giyen, dağda bile olsa dişlerini fırçalamayı ihmal etmeyen, dizi izleyen, hayat galesi içerisinde yuvarlanıp giden insanlar. Yani hemen hepimiz gibi “normal” insanlar. Peki, bu halleriyle neden ve kimin için enteresanlar?

Matur hem Kürt coğrafyasında doğması hem de ailesinden Kürt hareketine katılanların olması nedeniyle meseleye aşına olduğunu hemen her fırsatta belirten bir yazar. Ancak, örgütü anlamak için insanların çocukluk sarsıntılarıyla sınırlanmış bayağı bir solipsizme sarılması ve anne özlemi kadar evrensel bir duygudan bile “onlar da insan” bağlamında etkilenmesi kendisinin de bilincinde olmadığı bir yabancılaşmanın ürünü olsa gerek. Ya da içselleşmiş bir oryantalizmin... Benliğin içine hapsolmuş bir algı dünyasının kalın sınırları yalnızca Matur tarafından çizilebiliyor. O sınırların dışında söz söyleme imkânı bu kez doğuyu değil dağı anlamak isteyen oryantalist ovalı tarafından en başta yok ediliyor. Nedeni basit: çünkü bu kitap “derindeki yaşanmışlıkları anlamak için” yazıldı!

...Benim anlamak ve eğer anlayabilirsem okura aktarmak istediğim, insanın derin bilinçaltını biçimleyen erken yaşantıların hangi kırılmalardan geçtikten sonra nelere dönüştüğünü yansıtmaktı. (a.g.e. s:16).

Oysa dünyanın en uzun süreli halk hareketlerinden biri olarak değerlendirilen Kürt özgürlük hareketini sadece kişisel anılardan yola çıkarak psikolojikleştirmek, yazarı kulak tırmalayıcı bir mağduriyet edebiyatına mahkûm ediyor. Elbette ki Kürt halkına karşı sistematik olarak uygulanan yok sayma stratejisinin bireysel tezahürü olan her türlü baskı, işkence, dışlama Kürt meselesinin içerisinde zikredilmeyi hak ediyor. Ancak bu mazlum halkın serhildanını sosyal, siyasal, sınıfsal köklerinden ayırdığımız anda geriye apolitik bir vicdan siyasetiyle anlaşılmayı bekleyen bir dizi özel mağduriyet kaldığını akılda tutmakta fayda var. Özcesi, Matur’un yaptığı gibi tek tek ağaçlara bakmak ormanı fark etmeyi engelliyor.

Öte yandan, Matur’un seçtiği ağaçlar ormanın sadece bir kısmını temsil ediyorlar. Ayrıntılı öyküsü anlatılan 12 görüşmeciden 11’i hareketin içinde yer aldıktan sonra görüşmenin yapıldığı tarih itibarıyla PKK ile ilişkisi bitmiş olan eski gerillalar. Geriye kalan 12. görüşmeci ise kardeşini ve kaynını savaşta kaybetmiş genç bir kadın. Yani Matur dağın ardına bakmaya çalışırken dağdan ebediyen dönmüş ve daha çok Avrupa’ya yerleşmiş bir toplulukla görüşmeyi yöntem açısından tatmin edici buluyor.

Bu homojen örneklemin başka bir ortak özelliği onları dağa mecbur bırakan en büyük mağduriyetlerinin dil yasağı ile oluşması. Zaten Matur’un algı dünyasında dil yasağı Kürt sorununun temelini oluşturuyor. Görüşmeciler de yazarı doğrular şekilde yasaklı bir anadile sahip olmanın getirdiği zorluklarla daha ilkökulda bilenip dağa çıktıkla-

rını anlatıyorlar. Ve film burada bitiyor. Yıldırım Öğür'un sözünü ettiği budama mekanizması devreye giriyor olacak ki anadil sorunu ile dağa çıktıklarını öğrendiğimiz bu insanların orada, dağın ardında yaşadığı siyasal veya sosyal değişimin, hatta salt toplumsal cinsiyetten kurtulma sürecinin bile izlerine rastlanamıyor. Dağdaki yaşamın devamı da gayet öznel ve romantik bir kavrayışla uğruna baş koyulan bir davaya değil "mücadelede yitirilen hevallerin anısına" indirgeniyor.

Matur'un örnekleminin diğer bir ortak paydası ise bu eski gerillaların yaşları itibarıyla 12 Eylül faşizmini çocukken hissetmiş olmaları. Özellikle Diyarbakır Cezaevi'ne ve orada yapılan insanlık dışı işkencelere özel bir yer verilmiş. Baba, ağabey gibi yakın akrabaların uğradığı zulüm ve işkence geçmişte (!) Kürt sorununun bu noktaya gelmesine yol açan ceberut devlet geleneğinin akıl dışı uygulamaları olarak değerlendirilmiş. Mağdurların hepsi çocukken bu zalim devletin baskılarıyla yoğrulmuşlar. Oysa şimdi başka zamanlara tanıklık ediyoruz. "...Çünkü eskiden (-30 yıl önce-SP) Türkiye ne bu kadar demokratı, ne de Kürt sorununu çözmeye niyetliydi." (a.g.e. s:192). Yani Matur'a göre şimdi daha demokrat ve sorunu çözmeye niyetli bir yönetim altındayız. Öyle ya devletin televizyonu "yasaklı dile" açıldı. Yani yorganın en büyüğünden kurtulduk ve kavgayı bitirebiliriz. Artık Diyarbakır Cezaevi gibi işkencehaneler de yok olduğuna göre Matur'un nezdinde -eğer isterlerse- Kürtlerin bayramı yakındır!

MATUR'UN PKK'si

Bugün itibarıyla dört ayrı ülke toprağına dağılmış bir coğrafyada Kürtler, yıllardır yadsınma politikası ile baş başa bir halk olarak yaşadı. "Anormal" bir düzen altında en ağır tahakküm biçimlerine maruz kalan ve "yok sayılma" pratiğinin "yok edilme" riskine evirildiği bir dönemde ortaya çıkan Kürt hareketine olan halk desteği çatışma ve ateşkes dönemlerinde istisnasız olarak devam etti. PKK, Kürt coğrafyasında bir halkın kendi mevcudiyetini koruma ihtiyacıyla uç verip gelişen bir reaksiyonlar bütünü olarak algılandıkça tüm dışsal çabalara karşın marjinalleşmedi, aksine kitleselleşti.

Bejan Matur'un Kürt halkı üzerinden PKK ile kurduğu sığ bağlantı yalnızca yukarıda kısaca değinilen gerçeklik ile alakasız olmakla kalmıyor, "halkların otorite ihtiyacı" gibi siyasi ve sosyolojik literatürde pek rastlanmayan garip bir gereksinime dayanıyor:

"... Kürtlerin kendilerini görmezden gelen merkezi otorite ile çatışmasının ve hadi adını koyalım otorite arayışının son yansıması olan PKK'nin üstüne oturduğu sorun çok daha karmaşık ve katmanlı"

Yazar, PKK'yi salt bir otorite timsali olarak değerlendirerek legal siyaseti de anti-demokratik bir örgütün basiretsiz kuklası olarak kabul ediyor. AB sürecindeki güçlü Türkiye'nin Kürt meselesinde en büyük ihtiyacının "milliyetçi olmayan, şid-

det politikasını reddeden, demokrat bir Kürt muhalefeti” olduğunu belirtiyor. Çünkü Matur’a göre BDP’de vücut bulan legal Kürt siyaseti hakim-i mutlak ve mistikleştirilmiş Öcalan figürü altında siyaseten iğdiş edilmiş durumda. HEP-DEP-HADEP-ÖZDEP-DTP-BDP çizgisi PKK’nin şiddet yanlısı politikalarının emanetçisi ve ona adeta secde eden bir mürit konumunda.

Oysa Matur’un süzgeci BDP tarafından usanmadan dillendirilen barış çağrılarını ya da düzen güçlerinin sorumsuzluğuyla baltalanan eylemsizlik süreçlerini vicdan sınırlarının dışında bırakıyor. Şiddeti mahkûm etmeye çalışırken “nereden gelirse gelsin lanetliyoruz” kolaycılığıyla işkencecisine kafa tutan gerillayla işkencenin failini aynı düzlemde eşitliyor. Yazara göre önemli olan işkence anında “beni dövmekten ne anlıyorsun?” diye sorabilmek. Anlaşılmayı murad eden mağdur böylelikle şiddet sarmalının dışına çıkabiliyor ve her iki bireyi de işkence gören ve işkence yapan olmaktan kurtarıyor. (a.g.e. s:17)

İnsanın içinden “keşke bu kadar basit olsa” demek gelmiyor mu? Şiddeti “her nereden gelirse gelsin kötüdür” apolitizmiyle lanetlemek vicdanın diliyle çok şey söyleyip gerçekte ise lal olmaya eşdeğer değil mi? Pür-i pak bir entelektüel ahlakın sesiymiş gibi görünen “nereden gelirse gelsin” kolaycılığı Foti Benlisoy’un “Şiddet ve kolaycılık” adlı makalesinde ufuk açıcı bir eleştiriye tabi tutuluyor:

“Daha “politik” bir dille ifade edersek, yapısallaşmış, kurumsallaşmış tahakküm ve sömürü odaklarının uyguladığı şiddetle bu şiddete maruz kalanların uyguladığı karşı-şiddet aynı ahlâki standartlarla değerlendirilebilir mi? Şiddetin kategorik olarak kötü olduğu ve “nereden gelirse gelsin” kınanması gerektiğine ilişkin tutum, bu tarz soruları yok sayarak toplumsal çelişki ve mücadeleleri silikleştirmekte, tarafları bulanıklaştırmakta ve dolayısıyla bu mücadeleler içerisinde taraf tutmayı, etik bir pozisyon almayı engellemektedir. Dahası, “nereden ve kimden gelirse gelsin şiddete karşı olmak” tümcesi ile özetlenen tutum, savunma ile saldırı, fail ile mağdur arasında yapılabilecek ayrımların üzerini örtmekte ve dolayısıyla toplumsal çatışmaların tarafları arasında (ezen-ezilen) bir eşdeğerlik varsaymaktadır. Bu eşdeğerlik bağlamında sözkonusu tutum bizi toplumsal mücadele ve çatışmalarda etik ve politik bir tavır almaktan alıkoyacak ahlaki bir mutlakçılığa ve dolayısıyla kolaycılığa mahkûm edebilir. Dolayısıyla “ilkesel” şiddet karşıtlığı bütün etik görünümüne rağmen içerik itibarıyla rahatlıkla ahlak dışı olabilir.”³

3- Foti Benlisoy, “Şiddet ve kolaycılık” Birikim Dergisi 172. sayı

Bu bağlamda bir mevcudiyet meselesi olarak, topyekûn baskı altındaki bir ulusun şiddetini ahlaki/vicdani bir aydın tavrıyla lanetlemek en azından daha derin bir tefekkür süzgecine sahip olma zorunluluğunu beraberinde getiriyor. Ne de olsa “aydın olmak” edimi hala daha “sorumluluk duymayı” çağrıştırıyor.

Devamla, “PKK’yi anlama pratiği “ için Matur’un feneri o denli cılız ki buzdolabı süsü olarak Öcalan fotoğraflarından hareketle “TC’de eleştirdikleri ne varsa aynen kopyalamışlar” diyerek radikal göndermelerde bulunan yazarın, örgüt etrafında yaratılan dinamizm ve laik halk desteğinin bölge özelindeki yansımalarına bakmak hiç aklına gelmiyor. Yazımızın sınırları dahilinde kalmak kaygısıyla söz konusu hareketlerin bir kaçını zikrederek geçmek istiyoruz. Oldukça muhafazakar ve ataerkil yapıyı kıran kadın hareketi bugün Türkiye feminist hareketinin en güçlü damarını oluşturuyor. Bölgedeki LGBTT muhalefeti henüz emekleme aşamasında olsa da son yıllarda giderek artan bir temsiliyetle karşımıza çıkıyor. Demokratik Toplum Kongresi kapsamında tabandan örgütlenmenin en canlı örnekleri düzenlenen forumlarda, konferanslarda, milyonlarla ifade edilen Newrozlar’da oluşturuluyor. Komün deneyimleri hayata geçiriliyor... Ama bütün bunlar Matur’un siyaset gözlüğünden içeri giremiyor; çünkü bireysel bir anlam dünyasının dışında kolektiflik temelinde yer alıyorlar.

BİTİRİRKEN: BARIŞIN RENGİ

Legal Kürt siyasetini düzenin sıkıştırdığı nokta olan “terörü ve teröristi kınama” demagojisi Kürt meselesine sadece vicdan perspektifiyle bakan bir kısım “iyi niyetli” entelektüel için “her türlüünü kınama” söylemine indirgeniyor. Böylelikle şiddeti üreten siyah tablonun karşısına beyaz vicdanlarıyla çıkan bu aydınlar, Kürt halkının temsilcilerine buyruk yağdırma işiyle mükellef koronun bir parçası haline geliyorlar. Bu politikadan çok felsefe düzleminde kurulmuş denkleme en küçük bir itiraz kör bir silah-külâh güzellemesi ve şiddet yanlısı olmakla itham ediliyor. Oysaki Kürt özgürlük hareketini kavramak bir şiddet sarmalının ötesinde kolektif taleplerin, teorik güzergahın, günlük hayatta yaratılan/yıkılan pratiklerin analizinden geçiyor.

Bireysel hikayelerin trajikliğiyle, travma avcılığı ile yapılan ve gerçeklikle bağını sadece buradan kuran bir okuma, edebi düzlemde kendine yer edinebilse de hayatın çıplaklığı karşısında metafizik bir söylemden öteye gidemiyor.

Referanslar:

Benlisoy Foti. 2002. “Şiddet ve kolaycılık” *Birikim Dergisi* 172. Sayı
Civaoğlu Güneri, *Milliyet Gazetesi*
<http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?ArticleID=1360090&AuthorID=64&KategoriID=4&a=Guner%20Civaoğlu&aType=YazarDetay&b=Dağın%20Ardına%20Bakmak>

Matur Bejan. 2011. *Dağın Ardına Bakmak*, Timaş Yayınları, İstanbul

Oğur Yıldırım. 27 Şubat 2011. *Taraf Gazetesi* “Turuncu puantiye çoraplı gerillalar”
<http://www.taraf.com.tr/yildirim-ogur/makale-turuncu-puantiye-corapli-gerillalar.htm>

Çareserkirina Pirsgirêka Alfabe ya Latînî ji bo Kurdî¹

Avdo Karataş²

Destpêk

Alfabe û zimanê kurdî mijarekê gelek girîng û ew kasî jî girîft e. Ango zimanê kurdî bixwe, ji bo sedemên aşîkar, nê zimanêkî standard e (Strohmeier; Yalcin Heckmann, 2003: 31). Sinorê di nava zimanê kurdî de hem horîzontal hem jî dîagonal kûr û berfireh in. Lê belê ev naye we wate ku zimanê kurdî ji zimanê dî ye cîhanê kemtir an jî bêqîmettir e. Wekî em kurdî bidin ber zimanê dewletê neteweyên (*Nationalstaat*) yekemînê cîhane wek fransî û îtalî û almanî, li dema ku ev dewlet hatine saz kirin, em ê bibînin ku kurdî di rewşeke baş de ye. Hinga di sala 1789'an de Fransa hatî saz kirin, tene nîve fransîya dikaribû fransî b'axivin³ û ji va kesan jî tene ji % 12-13'a dikaribûn bi rastî bipeyvin. Mîrovê din bi devokên (*patois*) cur bi cur d'axivîn. Hinga Îtaliya yekîtiya xwe di sala 1860'an de saz kirî, tene ji % 2,5 di nava gêle îtalyan da îtalyanî bi kar tanin.⁴ Di nav mijara *netew-bûn* de mînakên wisa pir in. Lê îro ji % 60'i behtir kurd bi zaravakê d'axivin. Hêjayî gotinê ye ku: *zimanê standard nîne, ziman tê standardkirin*. Ji bo vê standardkirinê jî pedivî bi sazîyên mazin wek "Sazîyên Dewletê" heye. Krîzen îro, yên zimanê kurdî, ne pirsgirêkên pir-zaravî an jî pir-devokî ne, krîza zimanê kurdî, krîza nebûna dewleta kurd a bi serxwe ye.

Gelek mirovê zanyar û siyasîmedar hene ku dibêjin "zimanekî kurda ye standard nîne, ji bo vê nikarin bibin netew". Ev çewt e û ne rast e. Ya rastî, wek mînakên Hobsbawn yê ku li jor hatine danin, bi me didin xwiya kirin, ev e: Zimanê kurdî ne standard e⁵ ji ber ku dewleta kurda nîne. Ango mijar li wê derê ne mijara

1- Ew nivîs di sala 2010 an de ji bo Semînera Mamostetiya Kurdî ji bo Zanîngeha Bonn, Institut für Orient- und Asienwissenschaften. Abteilung Islamwissenschaften re hatibû amadekirin.

2- Xwendevanê Dكتورa di bêja etnolojiya Ewropa di Zanîngeha Freiburg, Almanyayê.

3- Di rezika Rêzimana Kurdî de du dengdêr nayan cem hev. Lê belê gelek lêker hene ku bi tîpekê rengdêr dest pê dikin û pêspirtîkekê (prefix) bi tîpekê dengdêr dawî dibin. Di vê rewşê de pêspirtîktîpa xwe ya dawî ya dengdêr daveje. Mînak ; (bî)axive dibe baxive. `î` dikeve. Mîrrov kare di vir de pêşniyaz bike ku ketina tîpê bi alîkariya kirtêne (apostrof) bide xwiya kirin. Ew rewş di fransî de heye, wek l'école.

4- Van Bruinessen 1997: 190. Bruinessen ev mînak ji Hobsbawn 1990:60-61 girtine.

5- Ev ghotar naye we wate ku Kurdî qet nehatiye standart kirin. Ew gotar di wateya zimanêkî standart ku gel tev be bi axive û binivîse de hatiye gotin.

“Ziman û Netew” e û alfabe ya latîni-kirine ye, dive nerîn werê ser mijara alfabê.

Mijara alfabayê ji beşek mijara zimên e. Alfabe, bingeha “*zimanê nivîsî*”⁶ ye. Bi rastî kurdî, wekî em kurdî û rusî an almanî an jî çînî bidin ber hev, nê zimanekî wek wa yê nivîsî ye. Çandeyk e nivîsî ya mezin di dîrokê de çenêbû ye. Alfabe ye kurdî ye taybetî hene, belê li nav gel de belav nebûne.⁷ Kurda di heman demê de gelek alfabeyê bi kar anîne. Ango kurd ew bi salana di bin sistem û dewletê cur bi cur de dijin, tercîha wa ne tercîheke azad e, mecburî mane, wa alfabayê cur bi cur bi kar bînin.

Lê belê îro rewş hatiye guherandin. Li Kurdistanê Başûr kurd heta radeyekî bi ser xwe ne. Ango heta radeyekî vîna (îrade) wa ketiye deste wa û mecbur in pergalekî (sistem) ava bikin, kurdê Başûr bi rastî “*pirsgirêkê sistem-kirine*” hatine. Ji ber ku du zaravayê mezin û çendekî biçûk di vê herêmê de têne axiftin, girîftika pîrsgirêkan jî mezintir dibe. Yek ji va pîrsgirêka jî standardkirina zimên û pîrsgirêka ku bi vê ve girêdayî yanî pîrsgirêka standardkirina an jî yek-kirina alfabayê ye. Di jêr de we li ser vê arêşeya Kurdistanê Başûr guftûgo wêre kirin.

Di Dîroka Herêma Kurdistanê Başûr De Ziman û Alfabe

Her çiqas bêrî *Şerê Cihanê yê Yekemîn* li herêmê di medresa de perwerdeyî hebû û gelek kesayetiyê mezin di beşên wêje, filosofi, dîrok û zanyarî derketibin jî, dibistanên modern û bi zimanê kurdî bi *Şerê Cihanê yê Yekemîn*’ re dest pê kirine.

Pîştî hewldanên Şex Mahmud Berzencî têk çûn û ji aliyê îngilîza ve hate binçavkirin, di sala 1920’an de Komîsêrê Hezê Dagiriyê îngilîzî yê li Îraqê, Soane, li Başûrê Kurdistanê sazîyên rêveberî ji bo Kurden Başûr danîn. Armanca Soane ev bû ku bi alîkarîya çapemeniya bi zimanê zikmakî serdesta îngilîziya bi kurdan bide pêjirandin (Behrendt, 1993: 350). Soane dest bi pêşkirina zimanê kurdî kir. Zaraveyê Soranî bû zimanê standard yê herêma *Kurdistanê Xweserî* (Strohmeier; Yalcin Heckmann 2003: 119). Soane alîkarî da ku kovara heftî bi nave Pêşkeftin derkeve. Ev Kovar heta bi 118 hijmara berdevam kir. Kurmanciya jêr (Soranî) di dibistana de hat danîn û zarokên kurd bi kurmanciya jêr hatin perwerdekirin. Hetta Soane bi xwe pirtukêk ya *Rêzimana Kurdî* û yekê ji bo xwendinê ji bo despêka dibistanê amade kir. Gelek dem neçû va çalekiya berhemên xwe dan. Ne dereng, kurdekî bi navê Hacı Mustafa Paşa kovara xwe bi xwe bi nave Bang-i Kurdistan derxist (Behrendt, 1993: 350).

Ango Suleymaniye navenda Mîren Baban bû, bajartî di wî warî de peşketi bû. Di ser de çalakîyan Soane ye li Silemanî, Kurmanciya jêr behtir peşvexist. Di aliyê di

6- Ev gotar bi wate ya Ong (1995) hati ye bi kar anîn.

7- Yek jê; Wisîf Zozanî. Eski Kürt Alfabeti. <http://www.gazetekurd.net/index.php/kurt-alfabe>

de herêma Behdînan, ku Kurmancî tê axaftin (Kurmanciya jor), di aborî de paşve ma bû û ji dêla bajartî bi pîranî di bin hukmîya eşîreta de bû. Alîkariya ku Kurmanciya jêr distand Kurmanciya jor nedistand û di dibistanên li herêma Behdînan de ziman an bi Erebi bû an jî Soranî bû (Bruinessen, 1997: 205). Di gengeşeya zarava da, Kurdê ku Kurmanciya jêr diaxivin⁸ hewl didin ku Kurmanciya jêr wek pêşketîtir bidin erêdanî. Argumentên ku Soranîaxêv her demî tînin zimên ku Kurmanciya jêr zaraveyekî pêşketî ye, ji vir tê. Lê belê li aliyê din, di revşa Kurmanciya jor de pêşketinê girîng ketine hola dîrokê de. Wê li vir were iddia kirin ku Kurmanciya jor di rewşa pêşketinê de gihaye qada Kurmanciya jêr.

Li Kurdistanê Bakur (Tirkî) bi pîranî, Kurdistanê Rojava/Başûrê Biçûk (Sûrî) bi temamî, Kurdistanê Başûr bi qêdere nivê gelê herêmê, Kurdistanê Rojava (Îran) kutleyek Kurmanciya jor bikar tînin û di ser de Kurdê li Lîbnanê, li Rusya, li Ermenistan, li Ezerbeycan, li Georgiya Kurmancîaxêv in. Çiqas ti hijmarê fermî nebin jî, mirhov kare bejê ku ji 18 milyona behtir Kurdê Kurmancîaxêv hene û hijmara Kurde Soranîaxêv kasî 7 milyona ye. Çika di nav Kurdê bi Kurmanciya jor de alfabetên cur bi cur hebin jî, ji 1920' a vê alfabetê latînî rolekê mezin dilîze.⁹ Xebate Mîr Celadet Bedirxan (1986) û kovara *Hawar* li Şamê di nava sala 1932 û 1945 bingihê ke bi hez danî (Strohmeier; Yalcin Heckmann, 2003: 35). Di bêşa jêr de we gengeşe li ser mijara zimên û alfabe di Herêma Kurdistanê Başûr de wêre kirin.

Gengeşeyê Ser Zimên û Alfabeyê Di Herêma Kurdistanê Başûr De

Di tev gengeşeyên derhêqa zimên, di Herêma Kurdistanê Başûr de, bi giranî bi gengeşeya alfabeyê re jî heye. Hingî diçe, gengeşeyê ser zimanekî standard ji bo Herêma Kurdistanê Başûr jî xurttir dibe.

Ew pîrs jî wek Hesênûr anî ziman halo ye: “Di zimanê kurdî yê pîrlehceyî de, ku sê adetên xwe yên edebî yên serekî (hewramî, kurmancî û soranî) û du lehceyên standard hene, divêt zimanê resmî yê “hikûmeta herêma Kurdistanê” bi kîj lehceyê be?” (Hesênûr, 2010). Yê ku Kurmanciya jêr didin pêş, bi pîranî alfabeya Erebi pêre difikirin û yê Kurmanciya jor tînin zimên alfabeya latînî jî pêre difikirin. Li gora ramana Hesênûr heta niha du bersiv ji pîrsiyarê re hatine danîn û ew ev in: “1- Soranî lehceya bi tenê ya standard e û divêt bibe zimanê resmî, û 2- kurdî, wek zimanê norwîjî, du lehceyên xwe yên standard hene û divêt herdu lehceyên wî yên serekî bîn resmî kirin.” Tişta balkeş di nav va pîrsa da ewê, ku behdînanî ji bo zimanê standard nehatiye hole. Hesênûr dixwaze Soranîaxêva wek “şovenîzma soranî” bi nav bîne û dixwaze Soraniya yên ku dibêjin “bila tenê Soranî bibe zima-

8- Hesênûr jî war a dibeje “Soranîaxêv”.

9- Ji bo ve mijarê meyzêne: Burkay 1997: 199 û wêde. Strohmeier & Heckmann 2003: 35 û wêde. Franz 1986: 30 û wêde.

nê standard“ rexne dike û du zaravaya dide pêş, lê belê babeta alfabe nayîne zimên.

Wekî mirhov li gotin û nerînên Soranîaxêva dinêre, yên ku dixwazin ku Soranî bibe zimanê seranserî, mirhov kare peyt/tespît bike ku ev tenê ji bo Herêma Kurdistanê Îraqê diaxivin, wekî ku *Mehemedê Mela Kerîm* di nivîsa xwê de tîne zimên: “Di rewşa gelê kurd de [...] her diyalekta her deverêkê bibe zimanê karû-barên rûniştivanên wê deverê û ev dê astengên mezin û giran bixe di rêya pêkanîna zimanê seranserî yê gelê kurd li herêma Kurdistanê Îraqê de” (Kerîm, 2008).

Mela Kerîm di nivîsa xwe de tîne zimên ku du diyalekt ji bo perwerdeya zarokên ku li wê deverê pê diaxivin, nabe werê dariştin: “ev tê wateya ku em berê binyatê duziman-kirina kurdîyê dadinin û em gelê kurd dikin bi du gelên weha ku her yekî ji wan zimanekê cida ji yên din hebe û nabe ji em bi karekê weha qayîl bibin.” Di wir de xwiya dibe ku armanca Soranan ne ji bo standardkirina zimanekî ji bo gelê Kurd e. Wekê li jor hate zimên, ji nîwî behtir Kurd bi Kurmanciya jor diaxivin lê belê ev rastî ji Sorana re ne girîng e. Soran wekî li ser mijara alfabeyê diaxivin, alfaba latîni bi alfaba biyanî tînin zimên lê ya erebî wek “alfaba kurdî” nîşan dikin (Rêşîd, 2008).

Hinek ronakbîrên Soranî, wek Ferhad Şakelî, di wê baweriyê de ne ku alfaba latîni nikare fonetîka kurdî rast bide: “Çêdibe di alfbeya kurdî ya niha de yek an du netemamiyên fonetîkê tê de hebin lê di alfbeya latîni-tirkî de kêmîr heft dane fontên netemam hene ku bi tu curek nivîseke kurdî bêyî wan fontan nayê nivîsîn. Ev rêk bi beravajîya vê banga nerast û nezanîstî ye ku hin xwedêgiravî xwedevanên kurdînezan ên bêganepêrest dikin ku qaşo tîpên latîni dengên zimanê kurdî baştir derdibirin.”¹⁰

Nivîskar di wir de alfaba latîni wek alfaba “latîni-tirkî” tîne zimên û dibêje: “Bikaranîna alfabeya latîni ji bo zimanê kurdî projeyeke dirindane ya emperyalîzmê ye bo dîrxistina neteweya kurd ji hemû raborî û dîroka xwe û ji bo jibîrbirina rêk û rîşeyên fikrî û ruhî ên wê û bo ragirtin û têkdana pêşkeftinên mezin ên di warê ziman û edebiyatê de li Kurdistanê nemaze yên ku di Kurdistanê Îraqê de hatine afirandin, ji bo jinavbirina prosesa netewebûnê ku di sedsala 20’an de serkeftinên baş bi dest ketine.” Li gor nerîna nivîskar ne ku Kurdiya Başûr, Kurdiya Bakur ji nikare bi alfabeya latîni bê nivîsandin. Nivîskar li ser Melayê Cizîrî û Ehmedê Xanî disekine û dibêje ku mirhov bi alfaba latîni nikare berhemên wê bixwêne. Nivîskar, mirhovên ku alfaba latîni dixwazin, wek “rojavaperest” nîşan dike.

Di encamê de mirhov kare bêne zimên ku gengeşeyên di çarçova zimên û alfabe-ye de bi gelemperî li ser wêje tînin kirin. Di ser wa gengeşa de xwiya dibe, ku raman ev e; heçko ziman qet nayê guherîn û her demî statîk e.

Zimanê Kurdî: Asoyeke nediyar. Ferhad Şakelî. http://pukmedia.com/kurdi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=19&Itemid=19

Hêjayê gotinê ye ku pewîst e gengeşe bi gelek alî ve were guftûgokirin. Goran Candan (2008) di vê baweriyê de ye ku ti car alfabe nabe sedema duzimanî. Li gor nerîna nivîskar arîşe/pirsgrêka zimanê kurdî pirsêk rewşenbîrî ye. Ji bo çareserkirinê jî nivîskar rêgekekê balkeş dide ber her alîyan: “Bi kurtî pirs, pirsêk rewşenbîrî ye. Formula wê ya hêsan jî ev e: Gava ku tu bi zaravayê xwe baş bizanibî, tu bi otomatîkî jî zaravayên din ên kurdî jî têdigeşî. Lê gava ku tu zaravayê xwe BAŞ NAS NEKÎ - wek nimûne em bibêjin gava zaravayê te bi kurmançî be - tu hingê bi soranî yan bi dimilî qet jî nizanî, zaravayên din ên kurdî di guhê te de dikare wek frensî yan rûsî bêt bihistin! Lê gava ku me zaravayê xwe baş nas kir, em béguman hingê jî zaravayên din ên kurdî jî pir û pir baş têdigeşî. Hingê yên bi dimilî, soranî û kurmançî dipeyivin, wê bêyî astengek bi hev re bipeyivin û ji hev xweş têbigehên” (Candan, 2008a). Weke ev mînakên jor didin xwiyakirin, mijara alfabe û mijara zimanê serekî ji bo Herêma Kurdistan bi hev re hatine girêdan. Ev xêletî nahêle ku gengeşeyên baş li ser yekkirina alfaba Kurdî werin kirin. Gelek kem mirhov bi standardkirina zimên û alfabe ji hev cûda têdighijîn. Bi rastî ev her du beş gerek ji hev cûda verin gengeşekirin û gawa yekemîn ev e ku pêşî alfabe were sererastkirin.

Alfaba Latîni an Alfabe ya Erebi

Armanca Celadet Bedirxan ev bû ku hemû zaravayên Kurdî bi alfaba latîni werin nivîsandin. Lê belê zelal e ku pirsgrêka alfaba kurdî heta îro jî nehatiye çareserkirin. Di vê rewşê de jî nikare were çareser kirin. Ango zimanê kurdî hê gelek lêkolîn dixwaze, pewistî bi sazî û îradeyekê netewî heye. Mînak: hê ji bo gelek mirhova ne diyar e, gelo çend zaravê kurdî hene?, Kijan in? Çend devokê wa zarave hene?, Kijan zarave ye, kijan devok e? Divê çilo werin binavkirin? û gelekê din. Hê ne ferhengên zanyarî, ne ferhengên etîmolojî, ne ferhengên herêmî ne berhemên rastnivîstî (ortografi) hene. Zimanzan gelek kêmtir in. Ne sazî, ne enstîtû, nê jî zanîngehên zimanê kurdî hene. Di vê rewşê de hinek zû ye ku mirhov behsa zimanê standardkirine bike, lê standardkirina an jî yek-kirina alfabe çiqasî mijarêkê zanyarî ji be, wukasî mijarakê ramyarî yanî siyasî ye jî.

Ango Kurd di nebeqîna herêmên çandî yên mezin wek persî û erebî de ne, hewceyî alfabeyekê serbixwe nekirine. Sedem jî bo vê mijarê pir in. Lê belê alfaba erebî û ya latîni her du jî alfabeyên biyanî ne, sûd û windayî di her du ka de jî hene.

Li vir mirhov kare gelemperî ji bo bilêvkirina tîp, deng, peyv û bêje de hîpotezekî bavêjê holê: Zimanek di bandora kijan zimanê biyanî de be, bilêvkirina wî zimanî digre ser xwe. Alfaba wî zimanê biyanî jî bandora wî berdevam dike. Ew rewş tê vê watê:

- Hek îro alfaba erebî bibe alfaba kurdî, bandora erebî li ser kurdî kirî, we bimêne.
- Her xebata pak kirina zimane kurdî bi alfaba erebî, we bê encam bimêne.

Lê belê hek alfaba Kurdî bibe alfaba erebî, hingî newşê Kurdê nû we karibin berhe-

men wêjeya Kurdî ye klasîk ji zimanên wan ên resen bixwînin.

Alfaba ku Celadet Bedirxan danî sih û sê tîp bûn. Ango Bedirxan divêya hemû devokên zarava Kurmancî bêne zimên û alfabayekî çêke ku her dengê va devok û zaravayên din ji bi lêv bike. Ango hinek ji van devokan bin bandora tirkî, hinek bin bandora erebî, hinek ji bin bandora farsî de bûn û peyvên resen ên kurdî bi pîranî ne zelal bûn. Bedirxan mecbur mabû hinek tîpên di bi ser ve bike.

Alfabeya Kurmanciya jêr ne alfabeya erebî ne alfabeya persî ye. Alfabe li gor Kurmanciya navîn hatiye danîn. Bi rastî, alfaba erebî kare baştir dengê kurdiya nenivîskirî bide û ev sûda tenê ya alfaba erebî ye. Wek jer de tê xwiya kirin, alfaba latînî ya ku Bedirxan ji bo kurdî diristkirî, nikare hemû dengê kurdî bide. Lê belê sûdê alfaba latînî ji ya erebî pirtir in.

Kêmasiya tîpên erebî û latînî

Alfabeya erebî de tenê dengdar (Konsunant) hene. Ji bo tîpê “w”, “u”, “û”, “o” tene yek tîp heye. Ji bo tîpê “y”, “e”, “ê”, “î” tene tîpek heye. Tîpa “i” tune ye.. Ev alfaba erebî ya ku Kurd bi kar tînin, ne sedî sed wek ya erebî ye. Ji qeyna tîpa “i”, dengdêrên din yên ji bo kurdî pêwîst in di alfaba erebî ya Kurmanciya jêr de hene. Kêmasiya tîpê latînî ev in ku tîpê latînî dengê hemû tîpên kurdî nadin. Mînak: di Kurdî de du dengên “e”, “k”, “p”, “t”, “ç”¹¹ û heta qadekî tîpa “h” du deng hene. Bi alfaba latînî de cudadeti di nav wek “ker” de tune ye. Mînak;

1) “k” - ker (Eşek)

2) “k” – ker (sağır)

Wek mînaka tîpa “k”, tîpa “e” ji heman arîşe derdixe hole:

1) “e” – Evîn

2) “e” – Emer

Mirhow kare bêje, ku mînaka duyê (2) ji bandora erebî tê. Lê belê peyva “ewr”, peywekê Kurdî ye û di nav tîpê latînî dengê vê “e”yê tune ye. Di peyvên Kurdî wek “Evîn” karin gelek baş bi alfaba latînî bîn bilêvkin, lê peyv wek mînaka du (2) di alfaba latînî de arîşeya çêdikin.

Wek li jor hatî gotin, gelek tîpên din ji hene ku du “deng” a didin. Hinek ji wan arîşeyên bi alfaba latînî ne. Lê belê ev tîp bi gelemperî di peyvên biyanî de, wek yê erebî, tê bikaranîn.

Mînak: Tîpa “H”

11- Di Rêzimana Kurdî de ç, k, p, t, r tîpe cewî/dudeng in (Bêkes 2004).

Hêlin, hek, hebûn, hevî û hwd. ev peyv Kurdî ne û ti arîşe di vir de nîne. Lê belê peyvên wek Hesên, Hecî û hwd. ji erebî tîn û ji bo vê yekê arîşe têxe mijarê. Mînak: Tîpa “ê” wek li jor hatî danîn.

Elîf û erd

Ew û eşîr

Erzan û emr.¹²

Ev tîp cur bi cur denga didin, hinek jê yê biyanî ne û hinek jê bi Kurdî ne, lê belê ji bo wan denga ne tîpên bi serxwe hatiye danîn, ne ji rastnivîsek hatiye diristkirin.

Ev mînak didin xwiyakirin ku ew tîpê latînî yên ku Celadet Bedirxan ji bo dengên Kurdî pêjirandî bi sêdî sed nê ehil in. Lê di vir de pirsgirêk ne pirsgirêka Bedirxan e, pirsgirêk ew e ku heta niha ti kesî, ku ji berhemên Bedirxan biburê, derneketiye. Kurdî zimanekî indo-ewropeyî ye û nê samî ye. Xuya dike ku Kurmanciya jêr gelekî bin bandora erebî de maye û hinek karakterê kurdî wunda kiriye. Mînak, *ergativ* û *zayend* di vî zaraveyê de nemane. Alfaba latînî wê bandora erebî ser Soranî kêmîtir bike û rê ji zelalbûna wê re weke. Lê belê biryara alfaba Kurdî ji bo Kurmanciya jêr ne teknîkî, çandî, wêjeyî ye, bes bi ramyarî yanî siyasî ye.

Encam

Hêjaye gotine ye ku wek *Ferate Dengizî*, Seroke Enstîtuya Amedê, ani ziman, îro li gora salên bêre standardiyekê Kurdî, Kurmanciya jor, derketiye holê.¹³ Bêrî encamdana standardkirina zimên an guherandina alfabe gerek e axivêrên her zaraveyî, berî her tiştî, zaravê xwe baş fêr bibin. Di warê zanyarî de lêkolîn werin kirin, devok û zaravayên Kurdî werin ber hevkirin. Saziyê zanyarî werin diristkirin. Arîşe ne di pêşketina zaravakî de ye, arîşe di nebûna saziyê netewî de ye. Herêma Başûr kare alîkariyek giring bide zaravayên din. Îro her du zaravê mezin (Kurmanciya jor û ya jêr) wekî pêwîst be, ji dêla ku ji zimanê biyanî bigrin, peyva ji hev bigrin. Wekî arêşeya alfabe were çareserkerin, hingî axivêrên her du zaravaya karin nivîsarên zaravayê din bixwînin.

Divê rewşenbîrên Kurdistanê Başûr di mijara zimanê standard de opsiyona Kurmanciya jor ji bînin zimên. Ew ne ji bo kuştina Kurmanciya jêr e, ji bo jiyana Kurmanciya jor e û hem berjewendiya herêma û yê Gelê Kurd di ve opsiyonê de hene. Wilo xwîya dike ku Sorana di Herêma Başûr de beşê çandî/zimanî/perwerdeyî, Behdînanan beşê leşkerî girtine.

Di gelek nuça de tê diyarkirin ku Kurmanciya jor di zaningehê Sorana da qedexe ye. Aknewsê ji demekî Kurmanciya jor di malpera xwe de rakiribû. Ew mînak

12- Ev mînak ji pirtuka Çeto Özel (2004) girtine.

13- http://www.avestakurd.net/news_detail.php?id=9868

Hesepûr mafdar derdixin. Heke Kurmanciya jor ji wek Kurmanciya jêr ev 90 sal in hatibana piştgirîkirin, arîşeyên ku Kurd îro pê re mijûl dibin wê kêmtir bana. Ji bo kurdî fersendek gelek baş derketiye. Ev jî hebûna Herêma Kurdistanê Başûr e. Li Başûrê Kurdistanê, di 15ê Êlûna 2009'an de 1.250.000 zarokê Kurd bi destê 85.000 mamosteya û di 5.000 dibistana de dest bi perwerdeyê kirin.¹⁴

Li gor ramana GfbV, heke îro zarokê Kurd li Kurdistanê Bakur dest bi perwerdeyê bikin, hijmara wa wê 3 milyon be û ji bo wa 10.000 dibistan pediv bê. Wekî ev kutle bi alfabeke perwede bibe, rêgekê mezin wê ji bo rewşênbirî û ronahiya kurdî re vebe¹⁵. Ji bo wê alfabayek nû pêwist e.

Çavkanî

Bedir Khan, Emir Djeladet ve Lescot, Roger. 1986. Kurdische Grammatik. Kurmancî-Dialekt. Kurdisches Institut, Deutsche Sektion, Bonn. Verlag für Kultur und Wissenschaft, Bonn

Bekes, Dr. Kamiran. 2004. Bingehên rêzimana kurdî. Babol Druck

Behrendt, Günter. 1993. Nationalismus in Kurdistan. Schriften des deutschen Orient-Institut. Hamburg

14- Fahri Karakoyunlu: Ji zimanên ku dijin re; El Fatîha...!

15- <http://europenews.dk/de/node/7087>

Bruinessen, Martin van. 1997. Kurden zwischen ethnischer, religiöser und regionaler Identität. (in.): Ethnizität, Nationalismus, Religion und Politik in Kurdistan. *Kurdologie*; 1. (Hrsg). Carsten Borck; Eva Savelsberg; Siamend Hajo. Münster: LIT, 1997 S. 185-216

Burkay, Kemal. 1997. Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kurdistan. *Coğrafya – Tarih – Edebiyat*. Cilt 1. Deng Yay.

Candan, Goran. 2008. Pîrs û gelşên ziman pîrseke rewşenbîrî ye -1- <http://www.pdk-bakur.com/modules.php?name=News&file=article&sid=1132>(2008a) Pîrs û gelşên ziman pîrseke rewşenbîrî ye -2- 04.08.2008.<http://www.pdk-bakur.com/modules.php?name=News&file=print&sid=1135>

Dengizî, Ferate. 2010. Hewldana xwebûnê: Enstîtuya Kurdî ya Amedê. 10 Tebax 2010. http://www.avestakurd.net/news_detail.php?id=9868

Franz, Erhard. 1968. Kurden und Kurdentum. *Zeitgeschichte eines Volkes und seiner Nationalbewegungen*. Deutsches Orient-Institut, Hamburg

Hesenpûr, Emîr. 2010. Şovînzîma soranî û efsaneyên wê (1). *Weşandin*: 2010-03-23. <http://www.kulturname.com/?p=3094>

Karakoyunlu, Fahri. 2009. Ji zimanên ku dijin re; El Fatîha...! <http://www.argun.org/2009/09/23/ji-zimanen-ku-dijin-re-el-fatiha%E2%80%A6/>

Kerîm, Mehemedê Mela. 2008. Em çi bikin da xwendin bi yek diyalekta kurdî be. 2008-09-09. <http://www.kulturname.com/?p=270>

Ong, Walter. 1995. *Sözlü ve Yazılı Kültür/Sözün Teknolojileşmesi* İstanbul.

Özel, Çeto. 2004. *Kurdiya Nûjen. Weşanên M*, İstanbul

Reşîd, Tosinê. 2008. Bo wê gengeşeye meyzêne: Nivîsa rojnamevan û nivîskarê ezîdî ye Ermenîstane 05.08.2008 <http://www.celadet.com/modules.php?name=News&file=article&sid=355>

Strohmeier, M.; Yalcin-Heckmann, Lale. 2003. *Die Kurden*. Verlag C.H. Beck, 2., durchgesehene Auflage, Nördlingen

Şakelî, Ferhad. [...] *Zimanê Kurdî: Asoyeke nediya*. http://pukmedia.com/kurdi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=19&Itemid=19

Kadim Halkların Ortak Yapımı: Zarê

Sebahattin Şen*

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde ikinci uzun metrajlı hem Ermeni filmi ve hem de İlk Kürt filmi olarak nitelendirilen ve o şekilde tarihe geçen Zarê (1926)'nin 10. *İstanbul AFM Uluslararası Bağımsız Filmler Festivali* kapsamında özel bir gösterimi yapıldı.¹ Ermenistan Devlet Arşivi'nden özel izinle, yalnızca bir kere gösterilmek üzere getirilen Hamo Beknazaryan imzalı film festivalin "Açılım, devam!" bölümü programında gösterildi. Sinemanın sesle buluşmadığı bir dönemde yapılan filme, o akşam, Londra'da yaşayan ünlü Kürt müzisyen Tara Jaff'ın canlı müziği eşlik etti. Bir anlamda müzikle seslendirilmiş bir film izledik. Sesiz bir film olan Zarê, 1970 yılında Ermeni besteci Alexandir Spendiarov tarafından sesli bir filme dönüştürülmüş (Alakom, 2009:37). Dolayısıyla şu anda Ermenistan Devlet Arşivi'nde filmin iki kopyası bulunmaktadır. Birincisi 1926 yılında yapılmış orijinal sessiz kopya, ikincisi 1970'te seslendirilmiş kopya.

Hakop Gazaryan'ın (1864- 1926) yazdığı *Zarê'nin Kaderi* isimli öyküsü filme temel oluşturmuştur. Ermenistan'daki Kürt köylerinde çekimi yapılan ve 72 dakika süren film, Ermenistan sinemasının kurucusu olarak kabul edilen Hamo Beknazaryan (1892-1969) tarafından çekilmiş (A.g.y, 2009). İlk Ermeni filmi olarak kabul edilen *Namus* filmini yapan Beknazaryan, Sovyet sineması içinde de önemli bir yerdedir. Beknazaryan hatıralarında, o döneme kadar Avrupada; özellikle de Almanyada Doğu ile ilgili yapılan filmlerin Doğu'yu ve orada yaşayan halkları egzotikleştirme, otantikleştirme, efsaneleştirme biçiminde işlediklerini ve peçeli dilberlerin haremeleri doldurduğu halklar ve yerler olarak göstermiş olduklarını söyler. Kendilerinin bu tür filmleri reddetmeleri gerektiğini söyleyen Beknazaryan'a göre toplumların gerçekliklerini yansıtmayan filmler yerine toplumların yaşadığı acıları, sıkıntıları

*Mimar Sinan Üniversitesi doktora öğrencisi

1- İlk Ermeni filmi Beknazaryan'ın *Namus* isimli filmidir. Zarê özellikle Kürtler tarafından ilk Kürt filmi olarak değerlendiriliyor ve öyle kabul ediliyor. Kanaatimce ilk Kürt filmi değil de Kürtleri anlatan ilk film olarak nitelemek ve öyle kabul etmek daha gerçekçi olacaktır. Kürtleri konu alan ikinci Ermeni filmi Kürtler-Yezidiler (1932) isimli filmidir. Bu film Kürt-Yezidi halkının hayat tarzını ve tarihsel, folklorik özelliklerini kurgu ve belgesel sinemayı birleştirerek anlatan bir filmidir.

ayrıntılarıyla yansıtan, “Doğu’nun gerçek hayatını” anlatan ve gösteren filmler yapılmalıdır. Bu bağlamda Beknazaryan’ın Avrupa’da Doğu’yla ilgili yapılan filmle- re karşı toplumcu gerçekçi bir “müdahaleyle” çektiği filmleri eleştirel bir dille buluşturduğu söylenebilir. Karen Kalantar’ın belirttiği gibi, yönetmen Kürtlerin hayat tarzına, sinemanın ve o dönem yapılan filmlerin ideolojik sorunlarına bir çözüm bulmak amacıyla başvurmuştur (Aktaran, Bakhchinyan, 2009:35).

Sinema eleştirmeni Suren Hasmikyan’a göre Beknazaryan’ın Zarê ve İran’da yok-sulların egemenlere karşı verdikleri mücadeleleri anlatan bir film olan *Khaspush* (1927) Ermeni yönetmenlerin, kendi halkıyla benzer yaşam biçimleri ve sıkıntıları olan halklara karşı duyarlılıklarını da göstermektedir. ‘Bu filmler kavramsal olarak algılanıyordu ve bu film türünü niteleyen deyiş ‘süzsüz Doğu’ydı. Asya’yı egzotik harikalar ve korkular diyarı olarak gösteren Doğu filmlerine karşı ilk Ermeni filmleri, hayatın gerçekliğini yansıtıyor ve Doğu’yu çelişkilerin düğümlendiği, kölelik zincirleri ile durağan geleneklerin ağır ağır çözülmeye başladıkları yer olarak ortaya koyuyorlardı” (A.g.y, 2009:43-50).

Zarê, dram özellikleri barındıran bir aşk filmi olarak nitelendirilebilir. Filmin baş-

rolünü oynayan Zaré (Maria Tadevosan) köyün çobanı Seydo'yu (Hrachia Nersisyan) seven genç ve güzel bir kadındır. Köyün ağası Zaré'ye göz koymuştur ve onu kuma olarak almak ister. Bunun için köyün imamı ve Sovyet bürokrasisinin yerel yetkilileriyle birlikte türlü entrikalar deneyen ağa, en sonunda Zaré'yi adamları ile birlikte kaçıtır ve bir düğün tertipler. Ağa, Zaré'ye tecavüze yeltenir ama Zaré buna direnir. Buna sinirlenen ağa Zaré'nin bakire olmadığını, namussuz bir kadın olduğunu söyleyerek, onu eşeğe ters bindirip köy meydanında dolaştırır. Bunun üzerine Seydo ve arkadaşları ağayı öldürerek Zaré'yi kaçırmaları ve mutlu bir sonla Seydo ve Zaré birbirlerine kavuşmuş olurlar. Burada filmin işlediği temalar ile ilgili bir parantez açılabilir. Filme konu olan ağalık, başlık parası, kumalık, namus, çağdışı sayılan kültürel ve dinsel pratikler, Kürt kadınının sefaleti gibi temalar daha sonra Türk sinemasında Kürtleri konu alan filmlerde 1950'lerden günümüze kadar sürekli bir şekilde işlenmiştir. Kürtlerin Türk sinemasında farklı yönetmenler tarafından ve farklı tarihlerde bu ve benzer konu başlıkları ile temsil edilmeleri bir söylem biçimine dönüşmüştür. Türk sinemasının tarihsel olarak sürekli bir biçimde üretmiş olduğu Kürt temsilleri, -ki bu Kürt temsilleri Oryantalist ve Kolonyal söylemlerle ilişkilidir- Kürtlerle ilgili akademinin, medyanın ve siyasetin ürettikleri söylem biçimleriyle iç içe geçerek, Kürtlere dair Türkiye'deki genel söylemin bir parçasını oluşturmuştur.

Filmin arka fonunda ise zengin yoksul çatışması, ağalık sistemi, kültürel ve dinsel geleneklerin eleştirisi, Birinci Dünya Savaşı, bürokrasinin rüşvet üzerinden eleştirisi gibi toplumsal ve politik bir bağlam var. Film; dönemin sineması düşünüldüğünde, oyunculuk (oynayanların önemli bir kısmı tiyatro oyuncusu), hikayenin aksamadan ve mantıklı bir biçimde devam etmesi, yarattığı gerçekçi efektlerle çok iyi organize edilmiş bir film. Filmin belgesel görüntüleri düşündürülen sahnelerle açılması, Yılmaz Güney'in Kürtleri konu aldığı *Sürü* (1978) filminin açılış sahnelerini hatırlatıyor. Belgesel gerçekçiliğini hatırlatan açılış sahneleri ve filmin arka fonunu oluşturan toplumsal ve politik eleştiriden hareketle, *Zaré* yi toplumcu gerçekçi bir film olarak nitelendirebiliriz.

Zaré filminin, dönemin sinema estetiği ve ideolojisi düşünüldüğünde, önemli ve tarihi bir film olması tesadüfî bir durum değil. Filmin yönetmeni Beknazaryan'ın hatıralarından anladığımıza göre film için ciddi bir ön hazırlık yapılmış. Kütüphaneler ve arşivler taranmış, çekimlerin yapılacağı Kürt köyleri ve Kürt göçebelerinin yaşadıkları yerlere gidilmiş ve bir antropologun çalışmasını andırırçasına Kürtlerin yaşam biçimleri incelenmiştir. O dönemde Kürtlerin kendi alfabetinin bulunmayışı, kütüphanelerde ve arşivlerde kendileriyle ilgili kaynakların yetersizliği, bundan dolayı da Beknazaryan'ın "hakkında çok az şey bilinen bir ulus" ola-

2- Bu konuda 2009 yılında Muğla Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalına sunduğum yayınlanmamış yüksek lisans tezime bakılabilir. Kültürel Temsiller Oryantalizm ve Sinema: Türk Sinemasında Kürt/Doğu Temsilleri

rak nitelendirdiği Kürtler ile ilgili bir film yapma düşüncesi, onu ciddi ve titiz bir ön hazırlık çalışması yapmaya zorlamıştır. Bu ön hazırlık çalışmaları ve filmin yapım süreci esnasında, o dönemin Kürt köylülerinin misafirperverliğinden söz eden Beknazaryan, aynı zamanda “kabiliyetli aktörler” olarak nitelendirdiği Kürt köylülerini filmde oynatmıştır. Kürt köylülerinin filmde rol almalarının zorunluktan kaynaklandığını belirten Beknazaryan’ın daha sonraki filmlerinde - *Karpush* (1927), *Igdenbu* (1930)- amatör oyuncular kullanması çok işine yarayacaktı (Aktaran, A.g.y, 2009:44).

Film Eisenstein ünlü Potemkin Zırhlısı’nın (1925) gösterilmesinden bir yıl sonra Moskova’da ve Rusya’nın diğer şehirlerinde gösterilmiş. Joseph Stalin filmi izledikten sonra şu yorumu yapmış: “Bundan böyle Doğu halklarının hayatlarıyla ilgili filmleri sadece Ermeniler çeksın, bu alanda eşsizler” Ayrıca film 1931’de New York City’de Sovyet sinemasının film salonunda gösterildi. Film, dönemin ABD’deki Ermeni basınından da övgüler almış. Bu filmin tarihsel önemini yadsımak zordur. Zarê’nin önemi yalnızca Kürtleri anlatan ilk film olmasından kaynaklanmaz; aynı zamanda Bakchinyan’ın belirtmiş olduğu gibi “sadece Sovyet sineması bağlamında değil, dünya sineması açısından da 1920’lerde çekilen Doğu filmleri arasında önemli bir istisnadır. İlk Ermeni filmi Namus’un yanı sıra Zarê, bütün bu özellikleriyle, gerçekçilik sinemasının takip edeceği bir yola işaret etmiştir” (Bakhchinyan, 2009:45-47).

Zarê (1926) filminde Zarê’yi oynayan kadın oyuncu Maria Tadevosan

Kaynakça

Alakom, Rohat, 2009, Kürt Sineması: Yurtsuzluk Sınır ve Ölüm, Agora Yayınları, İstanbul

Li Ser Nerîna Kevneşopî

Yusuf Uygur

Di gerdûna mirovan de obje cîhekî girîng digire. Ev objeyên ku paşerojê tine bîra mirov bi alîyeke din ve şewqa mirov bi xwe ye. Jiyan ku ji objeyan pêk tê û mirov bi xwe jî di nav wê de dijî. Her çiqas di dema niha de be jî, ev yek di nava xwe de rêzedemekî dihewîne. Ev rêzedem wek şirîteke filmekî bûyerên angoyan bîranînên cur be cur tine bîra mirov (Assmann, 2001:25). Kevneşopî rêç û “şopek” e. Ev şop carna çanda devkiye ku ew jî fikrandineke angoyê îfadekirineke cûda ye. “Şop” li ber serê me, cîhê ku em lê dinîhêrin, di bedena me de, di nav tiştên ku em dest didin ser de, li derve, li hundir û li her derê gerdûna mirov dagirkirî ye. Ew şopên pirhejmar yên paşerojê...

“Tevahî kiryarên mirovan yên ku di paşerojê de pêk hatine bi tenê bi riya şopên ku dû xwe hîştine tê zanîn. Ev şop car dibe hesiyên ku hatine veşartin li eniyên romayê, carna dibe nêrîngeheke Normana ku bi tenê dîwareke ji wê maye, carna jî dibe peyveke nû hatiye keşf kirinê di nivîsên yewnanî ku ew peyv bikaranîna xwe ve fikrekî angoyê nêrîneke zelal dike. Ev minakên me anîn ziman, nişanên angoyê hêmanên kirûyekî bi lebatên hissî ve tên fehm kirinê ne. Lê bi alîyeke din ve derfeta ku mirov rasterast bigihêje wê kirûyê jî nemaye” (Connerton, 1999:25).

Di salên 1980’ an de gelek zarokên Kurd li gund û bajarên di qada pêşketinê de nebaş angoyê zêdetir di jîyanekê xwaziyê de mezin bûn. Zarokên wê nîşê hîn jî şahidên çîrok, wêne û figûrên yên ji demên berê dibûn. Ev tiştên ku şahid dibûn hêmanên çanda devkî ne. Bi rastî ew hêman bi saya serê pêvajoya modernîzma Tirkîyê ya bi lez dihatin ji bîr kirin an jî ji bîr vekirinê bûn. Ev nîşê ku ez bi xwe jî di nav de mezin bûm, bi şeweyên fikrandinê ya di çanda devkî ve hatiye hûnandin de û bi şert û mercên an jî bi teşe û awayên ne modern de jiyanê xwe derbas kirin. Li bajarên ku em bi zorê an jî bi dilê xwe koç kirin de, me dît ku çawa kal û pîrên me xwe bi kevneşopiyan girtin û bernedan. Ber bi dawiya sedsala 20’an de, ew nîşên di nav

kevneşopiyan de dijiyan, xwe di nav bombedumanên modernîzma teknolojik ya bilez de dîtin. Bi taybetî salên 1980' an de Kurdên ji gundên xwe koçî gettoyên bajarên mezin bûne zêdetir xwe bi kevneşopîyên xwe girtin. Ev helwesta wan li hember veguherînên bilez ya modernîzmê, nêrîna kapîtalîzmê ya bi awayekî hundirê wî vala û homojen demê dihesibîne û dîsa li diji bi awayekî hovane li her tiştî meta-kirina kapîtalîzmê bû. Li ber van hemu êrîşan koçberan xwe avêtin ber bextê bîra xwe ango bi bîra xwe hembêz kirin. Ji ber ku bîr çiqas dem derbas dibe winda dibû. Bajarên modern û mezin “ di çarçoveya aboriya pere de gerdûnê veguhastine problemeke matematîkî pêdandine”(Simmel, 2006: 89). Bandora van tiştên me vegot tevahî bi awayekî tenêkirin û serêxwekirinê li ser Kurdan bû. Ev tesîr nav Kurdan de di serî de bû sedema xwestina vegera ji yana devkî. Ew tiştê ku dixwestin ango çanda wan a berê ya xwezayî û komî ji bo wan stargeheke germ bû.

“Bîr berî her tiştî li hember bi alîkarîya meta ve tiştbûyîna kapîtalîzmê re wek panzehîreke hêz û jiyânî berxwe dide. Bi wî re bîr gaweke girînge ji bo girankirina pêvajoyên kirarî agahîyan; berxwedana li diji xelandina demê ya di nav senkronîzma arşîvan de û ji nû ve bi destxistina şeweyekî fikrandinê ya bê cihana ku ji şibandin, herikandina bilez ya agahîyan û torên qabloyan pêk tê. Paşê bîr di nav gerdûneke bi piroletî agahî lê hatiye barkirin, heterojeneke ku gelek caran gefxur û mirovan gêj dike û bê hemdemîyê de wekî deriyeke din rola xwe dilîze”(Huyssen, 1999: 19)

Di nav me de ew kesên ku bêhtir modernîst bûn ji van kevneşopiyan nefret kirin. Li gorî wan hewce bû ku civak were “ ronîkirin” û şeweyên têkiliyên “paşverû” di nav gel de bihata paqijkirinê. Ew kesên ku piştî xwe dabûn hîpotezên teoriyên modernîzma klasîk tiştên kevneşopî wek hovîtî û dema wan borî dipejirandin. Bi vî awayî van mirovan demên pêşiyê kevneşopiyan wek rêgezeke dema feodalîzmê û şeweyên ji yana kevneperest dîtin.(Özbek, 2003: 33) Di navbera kevneşopî û van kesên ku me qala wan kir de hîn jî nakokî û pevçûn didomin.

Lêbelê yên bêhtir kevneşopgerên me, kevneşopiyan wek hesreteke romantîk mezinkirin. Li ber çavên wan kevneşopî ew tiştê ku em jî ji pêk tên “puxt” bi xwe bû. Lewra ji bo ku “puxt” ji destên me neçe ango neyê windakirin, hewce bû ku kevneşopî were jiyandin û parastin. Di nav pêvajoya netewîbûna Kurdan de bi taybetî salên 1990'an de ew kesên ku me li jorê behsa wan kir ango her du aliyên ku kevneşopîyê bi nêrinên cuda dinîherin kevneşopî birin kirin navenda plansaziya netewîbûna Kurdan. Kevneşopî jî vî demê pê ve li gorî plansazî netewîbûna Kurdan hate hilberîn û hîn jî hilberîna wê didome.

Gelo em kevneşopîyê çawa bihesibînin ango çawa bifikirin? Em kevneşopîyê wek forma civakîbûnekî ideal û bêqisur bibînin? An jî bi rêyeke dirêj û zehmet ve em

kevneşopiyê gerdûneke nû ve -utopyaya şoreşgerî- (Löwy, 1999: 219) girêbidin? Bê gûman hewceye ku em kevneşopiyê ji destên tiştêbûyinkirina (metakirin) kapîtalîzmê, kategorîzekirina hişk ya modernîzmê, kevneperestiyê û neteweperestiya bi hov rizgar bikin. Jin û mêr, xizan û dewlemend hwd ji her çînî ew gelê nexwendî û nenîvisandî, çanda devkî û kevneşopiyan heya îro bi xwe re anîn. Di nava tiştê ku anîn de xwestekên wek maf, edalet, wekhevî ji bilî van dîsa xwazî û hesretên cur be cur yên civakî hene. Xwestekên civakî mîna hestekî, gotinekî û dengêkî hevpar cihê xwe di nav kevneşopiyên devkî de digirin. Ev deng û gotinên ku gihîştine roja me divê wek peyamekî wek mizgîniyekî hêz bide utopya şoreşgerî ya pêşerojê, dîsa bêrawestand divê xwe biavêje nav xewnên civakî bêçîn yên guhdarvanên ber qirîn û gaziyan çîrokbêjan. Ev peyama ku ji tinebûnê filitiye xwe avêtiye ber bextê me lazîm e ku bibe wek stargehekî ango nîşana berxwedanê li dijî tinekirina kapîtalîzmê. Di derbarê vê mijarê de ka werin em berê xwe bidin gotinên Walter Benjamin;

“Hebûna kevneşopî bi xwe û ew kesên ku kevneşopiyê didomînin ango wergirtine di bin talukeyê de ne. Ew tiştê ku her duyan re jî gef dixwe yek e. Ev gef bêguman listokbûna ango amûrbûna çîna serdest e. Li hember konformîzmê ku ew dixwaze kevneşopiyê bigire û têke destê xwe xebat divê. Ev xebat jî têkoşîneke ku xwe herdem ji nû ve dike ye” (Benjamin, 2006: 41,42).

Şewazeke Çawa:

Divê xebatên kevneşopiyê nekevin pey lêkolîneke bingeşkolîna figureke qerisî û bêrih ya demên berê. Xebat û lêkolînên kevneşopiyê di serî de bi her aliyê ve tiştên niha derdixîne ber çavan. Ew dixwaze ku bîra aktuel bila bê fehmkirin. Ji ber van yekan xebatên kevneşopiyê divê şewaza bingeşkolînê (genealogy) ji xwe re û lêkolînên xwe re esas bigire. Ji bo ku ev têkoşîn bi serkeve hewce ye ku li hemberî êrişê pêdandina tiştê ku wek “gotinên yekîtiyê” tê binavkirin berxwe bide an jî li dijî van gotinan êrişekî bide destpê kirin. Di vê têkoşînê de ji nû ve keşfkirina zanebûna xweser û lokal heye ku ev zanebûn hatiye perçekirin û bindestkirin. Bingeşkolîner ji bo ku bi her aliyê ve dema niha derxîne ber çavan ango zelal bike dixebite. Bi vê xebata xwe ve derî li firsendên jiyana hîn hêsantir û dewlemendtir dikin vedike (Mahon, 1992: 100).

Çavkanî

- Assmann, Jan, (2001), Kültürel Bellek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Connerton, Paul, (1999), Toplumlar Nasıl Anımsar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Simmel, Georg, (2006), Modern Kültürde Çatışma, İletişim Yayınevi, İstanbul
- Huyssen, Andreas, (1999), Alacakaranlık Anıları, Metis Yayınları, İstanbul
- Özbek, Meral, (2003), Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yayınevi, İstanbul
- Löwy, Michael, (1999), Dünyayı Değiştirmek Üzerine, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul
- Benjamin, Walter, (2006), Son Bakışta Aşk, Metis Yayınevi, İstanbul
- Michael, Mahon, (1992), Foucault's Nietzschean Genealogy - Truth, Power, and the Subject, Albany, State University of New York Press

Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları'nın Yapısökümü*

*Clémence Scalbert-Yücel** and Marie Le Ray****

Bu sayının¹ hazırlanması fikri 2005-2006 yıllarında İstanbul'daki Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde (IFEA) Jean François Pérouse ile birlikte düzenlediğimiz 'Türk Akademisinde Kürt Meselesinin Ortaya Çıkış Koşulları' isimli bir seminerde ortaya çıktı.² 1990'lardan bu yana Türk³ araştırmacılar arasında Kürtler ve Kürt meselesi başlıklarına yönelik büyüyen bir ilgi olduğunu fark etmiştik. Çok yakın bir zamana kadar Kürtler hakkında konuşmak Türk üniversitelerinde gerçek bir tabuydu; bu noktada İsmail Beşikçi'nin deneyimi Türk akademisinin bu konuya ne kadar kapalı ve katı olduğunun tipik bir örneğidir. Öyle görünüyordu ki, Türkiye'de genel olarak akademisyenler Kürtlerin ve Kürt meselesinin varlığını inkar ederek sadece resmi ideolojinin üretimine katkıda bulunuyor, buna karşın yalnızca akademisyen olmayanların bu sorunu ele alıyor, inceliyor ve buna ilişkin araştırmaları yayınlıyorlardı. Bu nedenle tam da burada bilgi meselesi, politika ve ideolojilere bağlı ve oldukça hassas bir mesele olarak açığa çıkmaktadır. Bu sayıda Kürtler üzerine yapılan akademik araştırmaların tarihine uzanmayı ve de güncel çalışmaları araştırmayı istedik. Neden bu konu araştırmacıların ilgisini çekti ve bu durum neden şimdi gerçekleşti? Bu araştırmacılar hangi paradigmalar içinde, hangi amaçlarla ve hangi yöntemlerle çalışıp araştırmalarını yürütmektedirler?

* Makale ilk kez European Journal of Turkish Studies'in 5. sayısında yayınlanmıştır. Elinizdeki çeviri, makalenin 14 Eylül 2009'de güncellenmiş halidir. Toplum ve Kuram Dergisi olarak, makaleyi yayınlamamıza izin veren yazarlara teşekkür ediyoruz. Makalenin İngilizce dilindeki orijinal haline <http://ejts.revues.org/> adresinden ulaşabilirsiniz.

** Exeter Üniversitesi Öğretim Üyesi

*** Université de Provence

-1 Yazarlar, makalenin yayınladığı European Journal of Turkish Studies dergisinin 5. sayısını kastetmektedirler (ç.n.).

2- Hamit Bozarslan ve Nicole Watts'a yardımları ve ufuk açıcı yorumları için teşekkür ederiz.

3- Bu metinde, 'Türk araştırmacılar' veya 'Avrupalı akademisyenler' ifadeleri araştırmacıların etnik aidiyetleri referans alınarak değil, içinde geliştikleri akademik alanlar referans alınarak kullanıldı. Zira burada, gerek Türkiye'de çalışan Türk ve Kürt araştırmacılar gerek örneğin Fransa'da çalışan Türk ve Kürt araştırmacılar arasında bir fark bulunmamaktadır. Bununla beraber, akademik alanların değişen özellikleri üzerinde düşünmek açısından etnik boyutun ayrı ve uygun bir ölçüt olabileceğini kabul ediyoruz.

Amacımız burada hem epistemolojik hem de sosyolojik bir perspektif ile “gelenen en son noktayı” ortaya koymaktır. Kürtler hakkındaki bilgi üretimini, bu bilgi üretiminin koşullarını, içerdiği riskleri, ilgili aktörleri ve -eğer gerçekleşmişse- bu üretimin dönüşümünü inceleyeceğiz. Burada ana araştırma alanımız olarak Türkiye’ye odaklanacak olsak bile sorunun Batılı ülkelerdeki ele alınışını, çeşitli biçimlerde Türk araştırma alanının gelişimini etkilediği için, göz önünde bulundurmaya ihtiyaç duyuyoruz. Bu sayıyı, bir tartışma başlatma ve bu geniş çaplı sorun hakkındaki bir takım hipotezler ve araştırma biçimleri ortaya koyma fırsatı olarak görüyoruz. Bu sayımız, farklı tarihi bağlamlarda farklı aktörlerin (devlet, Kürt milliyetçileri, sömürgeci güçler) Kürtler hakkındaki bilgi üretimini konu edinen makaleleri içermektedir. Ayrıca, farklı çerçevelerle ve farklı bağlamlarda sorun üzerinde çalışmış olan araştırmacılar ile yapılan mülakatlar da bulunmaktadır. Bu araştırmacılar Kürtlerle ilgili araştırmalarında oluşturdukları yöntemi, bunların hangi kısıtlamalar altında ve hangi kaynaklarla yapıldığını değerlendirmelerini istedik. Kendilerinden zaman ve mekan açısından farklı ulusal çerçeveler içinde ve arasında gelişen Kürt Çalışmaları (*Kurdish Studies*) alanını etkileyen olası dönüşümlerin ne olabileceği üzerine fikir yürütmeleri de istendi. Nitekim bu mülakatlar hem Avrupa ülkelerinde hem de Türkiye’de Kürt Çalışmaları alanının gelişme düzeyinin sunulmasına da katkıda bulunacaktır.

Burada çeşitli soruları araştıracağız. İlk ve en önemli soru çalışmanın kapsamında ki araştırma nesnesini tanımlamaktır. Kürtlerden nasıl söz etmeliyiz? Bu soru bizi bir ikinci soruya yöneltir: Kürtler ve Kürt bölgelerini ele alan çalışmalardan nasıl söz etmeliyiz? ‘Kürt Çalışmaları’ ve ‘Kürdoloji’ ne anlama gelmektedir? Tarihsel olarak nasıl inşa edilmişlerdir? Etnisite sorununu dikkate almaksızın ‘Kürtler’ hakkında çalışma yapmak mümkün müdür ve bu, hangi bilimsel ve politik sonuçlarla mümkündür? Gerçekten de, araştırma konusunun bir etnik grup olarak tanımlanması eğilimi ile birlikte etnisitenin sorunun merkezi haline geldiği görülür; etnisiteye ve ondan kaynaklanan çatışmalara gerek vurgu yapan gerekse de bunları gizleyen çalışmalardan kısmen de olsa bu sonuç çıkmaktadır. Böylesi bir sınıflandırmanın politik ve bilimsel riskleri nelerdir? Böylesi kutuplaşmış bir bağlamda şeyleştirmeden (reification) nasıl kaçınılır? Ayrıca, bu noktada Kürt Çalışmaları alanının özerkliği sorusu da önem arz etmektedir ve bu soru önceki sorularla da bağlantılıdır. Söz konusu özerkleşme iki aşamalıdır: diğer araştırma alanlarından -burada esasen Şarkiyatçı çalışmalardan- özerkleşme ile daha geniş çaplı toplumsal ve politik alanlardan özerkleşme. Dahası şu sorular da incelenecektir: Asıl aktörler kimlerdir? Nerede ve hangi kurumlar aracılığıyla araştırmalar yapılmaktadır?

Bu soruları cevaplamaya başlamak için ilk bölümde -gelişme halinde olmakla birlikte- spesifik bir araştırma nesnesinin inşası ve spesifik konular ile kurumlar etrafında “Kürt çalışmaları” alanının gelişimini inceleyeceğiz. Bu kurumların büyük bir bölümünün Kürdistan ve Türkiye dışında bulunan akademi dışı ve diasporik

kurumlar olduğunu göreceğiz. Fakat bu yersiz yurtsuzlaştırılmış alan, insanların, yayınların ve fikirlerin dolaşımı yoluyla Türkiye ile bağlantılı bir hale gelmiştir. Bu makalenin ikinci bölümü, Türkiye'deki "Kürt Çalışmaları" alanının artzamanlı (*diachronic*) bir sunumuna ayrılmıştır. Böylesi bir bağlamda "Kürt Çalışmaları"ndan bahsedebilir miyiz? Yani, söz konusu alan gerçek anlamda açığa çıkmış mıdır? Araştırmının ve yazmanın koşulları gerçekten değişmiş midir?

I. Kürt Çalışmaları nedir?

Kürt Çalışmaları'nın nesnesi

'Kürt çalışmaları'nın nesnesinin bir ön görüntüsünü ortaya koymak amacıyla, Kürt çalışmalarının inşasının farklı aşamalarının örnekleri olarak görünen çalışmalarının ve onların içine koyulduğu paradigmaların birkaç kuşağını sunacağız. Bu örnekler, esasen bizim daha iyi tanıdığımız ve bu alanda önemli bir rol oynamış oldukları görünen Fransız akademik çevresinden alınmıştır. Birinci kuşak Şarkiyatçı gelenekten gelen Basil Nikitine tarafından, ikinci kuşak ise 1960'lar ve 1970'lerde ulusal sorun üzerinde çalışan solcu araştırmacılar tarafından temsil edilmektedir. Bunların sonrasında da, 1980'ler ve 1990'ların Kürdistan veya Kürt sorunu hakkındaki ilk karşılaştırmacı ve daha teorik çalışmalar ile beraber ülke araştırmalarına daha fazla entegre olmuş görünen son kuşağı sunacağız.

"Kürt halkının ruhu"

Diğer birçok Rus Şarkiyatçısı gibi, Basile Nikitine (1885-1960) de Rus Konsolosu olarak çalıştı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Urmiye'de (İran) görevliydi. Rus Konsolosu olarak Erzurum'da görev yapan ve Kürt Çalışmaları'nın bir diğer 'kurucu atası' olan Alexandre Jaba⁴ gibi Nikitine'in, büyük bir araştırmacı olmasına rağmen, şarkiyatçı formasyonu yoktu ve kendisi bir akademisyen değildi. Kitabı *Les Kurdes: Etude Sociologique et Historique* (Kürtler: Sosyolojik- Tarihi İnceleme) bölgede yaptığı gözlemlerin ve geniş çaplı okumaların bir ürünüydü. Kitabını Sovyet devrimi sonrası bir mülteci olarak kaldığı Fransa'da yazdı. Basil Nikitine bir akademiye mensup olmamasına karşın kitabını Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nin (CNRS) desteğiyle yayınlamıştı. Kitabın önsözü Fransız Şark Çalışmaları'nda başat bir konumda olan, 1926'dan 1959'a kadar Fransa

4- Ancak Leningrad Üniversitesi Jaba'dan, Kürt bölgesinde görevli olduğu dönemde, bölgede üniversite için görevli olarak çalışmasını ve bilgi toplamasını istemişti. Bu iki diplomatın aksine, Dışişleri Bakanlığı için çalışan Minorsky ise şarkiyatçı bir formasyon aldı ve doktora sahipti (Joyce Blau'ya bu bilgi için teşekkürlerimizi sunarız). Unutmayalım ki, 1823'de Rus Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir Şark dilleri bölümü kurulmuştu. Bölüm diplomatlara faydalı, pratik kavramları öğretmeyi hedefliyordu. Dersler çoğunlukla üniversiteden gelen profesörler tarafından veriliyordu. 1890 yılında bölüm memurlara da eğitim vermekle görevlendirildi (Barthold 1947: 320- 321).

Koleji'nde (Collège de France) Müslüman sosyolojisi kürsüsünde yer almış İslam bilimci Louis Massignon (1883-1962) tarafından yazılmıştır. Bu durumda kitabın önemli bir bilimsel geçerliliğe sahip olarak kabul edilmiş olduğunu ileri sürmek mümkündür. Kitap Fransa'da Kürtler hakkında yayınlanmış ilk monografıdır.

Kitabın amacı 'Kürt'ü tanımlamaktır. Nikitine şöyle yazar: "Kitabın yazarı bu halkı, onu gerçekte olduğu gibi, önyargısız, iyi ve kötü yanlarıyla nesnel olarak tanıtmaya çalışmak gerektiğini düşünmüştür" (Nikitine 1956: IV).⁵ Kitap Kürtlerin kökenleri, tarihi, yaşama biçimleri, meslekleri, toplumsal örgütlülüğü ve kültürü gibi farklı yönlerini tanımlar. Kitabın dördüncü bölümü "Kürt Kişiliği, Kürt Karakteri" başlığını taşır. Bu bölüm o dönemde 'Kürtler'in nasıl incelendiğini anlamak için önemlidir. Yazar bir kavmin "onu diğer kavimlerden ayıran ya da diğer kavimlere yaklaştıran bir dizi özelliğin" oluşturduğu bir "ulusal ruha" sahip olduğunu ifade eder (Nikitine 1956: 65). Daha sonra kitap bu ayırt edici özellikleri ortaya koyar. Kürtlerin kişiliği ve bütünlüğü ortaya konulur. Bir yandan en güncel teorileri (Oscar Marr, Vladimir Minorsky) ortaya koyarak Kürtlerin kökenini ele alan birinci bölüm, diğer yandan geliştirilen doğal belirlemecilik (natural determinism) ve ırk düşüncesi bu özcü bakışı güçlendirir. Thomas Bois de sadece 1940'larda değil, 1960'larda bile yazdıklarıyla bu biçimde "Kürtlerin ruhu"nu tanımlama yoluna gitmiştir (Bois 1946, 1963a). Dolayısıyla, Kürdoloji'nin -Nikitine 'Kürdoloji' ve 'Kurdisants' kelimelerini kullanır (Nikitine 1932, 1956)- amacı tamamen ayrı bir kavim olarak Kürtlerin yaşamının, kültürünün ve tarihinin tüm yönlerini oldukça farklı disiplinler (etnoloji, arkeoloji, tarih, dilbilim vb.) içinde ele almaktadır.

Dönemin düşünür geleneğinin ayırt edici özelliği ile paralel olarak, bu monograf bir halkın özcü sunumunun geliştirilmesine hizmet eder. Bununla birlikte, böylesi kapsamlı monografı ancak alan bilgisi ile geniş çaplı okumalarını birleştirebilen büyük araştırmacılar bir araya getirebilir. Elbette araştırma yapma yöntemleri değiştiğinden dolayı, Nikitine sonrasında Fransa'da hiç kimse böyle bir çalışmaya girişmedi.

Bununla birlikte, burada Kürt kökenli Amerikalı akademisyen Mehrad Izady'nin yapısı itibarıyla Nikitin'in çalışmasına çok benzeyen kitabına (1992) değinmek ilgi çekici olacaktır. Bu kitap daha da özcü bir bakış sunmakla birlikte, hedefleri Nikitine'in kitabında hedeflenenden kesinlikle farklıdır: yazarın aşırı milliyetçi bakışı oldukça açık bir şekilde sergilenir.⁶ Bu kitabın yaygın bir dağıtım yapılmış, hatta yakın geçmişte (2004 yılında) Türkiye'de bile yayınlamıştır.

Batılı ülkelerde Nikitine ile aynı dönemde yapılan çalışmalar, Kürt ulusal kimliğinin inşa sürecine destek olmuş; Kürtlerin politik taleplerine hizmet etmiş ve 'Kürt Sorunu' formülasyonu içinde talepleri meşrulaştırmıştır. Jordi Tejel, Fransız

5- Makalede alıntılarımız yabancı dildeki eserleri kendimiz tercüme ettik.

6- Izady'nin kitabının oldukça iyi bir eleştirisi için bkz. O'Shea (2004).

'Kürdologlar' (Roger Lescot ve Pierre Rondot) ile Fransız Mandası altındaki Suriye ve Lübnan'daki Kürt milliyetçileri arasındaki bağlantıyı araştırır. Tejel, sonrasında Kürt milliyetçi elitleri tarafından benimsenen ve yayılan özgül bir Kürt kimliğinin etnikleşmesinde (etnik bir sorun haline gelişinde) ve sınırlarının belirlenmesinde bu 'Kürdologlar'ın çalışmalarının önemli bir rol oynadıklarını ortaya koymuştur. (Tejel 2006)

'Kürt sorunu'nu yazıya dökmek

Fransa'da akademik çalışmaların ikinci kuşağı 1960'lardan itibaren ortaya çıkmış ve Kürt sorununu bir politik sorun olarak tespit edip ele almıştır. Kürtlere yönelik ilginin yeniden canlanması Kürtleri tekrardan uluslararası politika sahnesinin ön saflarına çeken politik olaylarla doğrudan ilişkilidir: 1961 ve 1975 yıllarında Irak'ta Mustafa Barzani isyanı; 1970'lerden 1990'lara kadar İran'daki ve Türkiye'deki gerilla savaşı; İran-Irak savaşı ve diğer Körfez savaşları; son olarak ve en az diğerleri kadar önemli olan, -Kürtleri gerçek anlamıyla yakın kılan- Avrupa'daki Kürt diasporasının büyüyen varlığı. Soruna yönelik akademik yaklaşımlar da bu politik olaylarla bağlantılıydı. Sorunun ulusal mücadele, halk ve azınlık hakları çerçevelerinde araştırıldığı bir gerçektir. Araştırmacılarca kullanılan kavramların araştırmanın yapıldığı Kürt bölgesinin politik yapısına oldukça bağlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, Kürt ulusal hareketinin temsilcilerinin Batı'daki varlığı da sorunun ortaya çıkarılmasında ve yazıya dökülmesinde bir rol oynamıştır.

'Kürt sorunu' ilk olarak Kürdistan'ın dışında, Avrupada yaşayan Kürtler tarafından açıkça formüle edildi. 'Kürt sorunu'na ilkin 1930'da ulusal bir örgüt olan Xoybun tarafından yayınlanan Dr. Bletch Chirguh (Celadet Bedirxan'ın takma adı) imzalı bir kitapta değinildi.⁷ Bu kitap 'uygar dünya'ya Kürt ulusunu tanıtmayı hedefler (Chirguh 1930: 3). Kürt sorununu 'üç asırdan fazladır süren ve daima ulusal bağımsızlığı hedefleşmiş mücadeleler' ortaya çıkarmıştır (Chirguh 1930: 13). Kürt sorunu, Bedirxan kardeşler tarafından esasen -Bedirxan'a göre- son Kürt beyliğinin ortadan kaldırılmasının tarihi olan 1847'lere kadar giden Kürt-Türk karşıtlığı bağlamında değerlendirilir. Zira, Xoybun örgütünün başındaki Bedirxan da Türkiye'den geliyordu ve örgüt de esas olarak Türkiye Kürtleri ve Kürdistan'ı ile ilgiliydi. Chirguh'un kitabının yayınlanmasından otuz yıl sonra Kamuran Bedirxan Fransızca yazdığı Kürt Sorunu (La Question Kurde) adlı kitapta sorunu benzer ifadelerle tanımlamıştır: "Bu Kürt halkının bir asırlık bağımsızlık kavgasıdır. Kürt olarak kalmak, kendi dilini özgürce konuşmak ve ulusal mirasını korumak isteyen bu halkın doğal ve içgüdüsel bir tepkisidir [...] Kürt sorunu Kürdistan'ı paylaşan devletlerin Kürtlere evrensel olarak kabul edilen ve Birleşmiş Milletler Anlaşması ile İnsan Hakları Deklarasyonu'nda yazılan hukuki ve ahlaki ilkelere göre davranma-

7- Xoybun hakkında bkz. Tejel (2007) ve Tejel (2006).

ya ikna edilmesine bağlıdır” (Bedirxan 1958: 1). Bu kitapçık sorunu oluşturan farklı aşamalar hakkında detaylı bilgi de sağlar: Bu aşamaların başlıcası Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Batılı güçlerin desteğiyle Kürdistan'ın 'ikinci paylaşımı' olarak adlandırılan aşamadır (Bedirxan 1958: 8-9). Zira, Lozan ve Sevr Anlaşmaları ile birlikte bu dönem hem Kürt hem de Türk tarih yazımında temel bir yere sahiptir: bu dönem Kürt devleti olasılığını ve Türklerin bölünme korkusunu sembolize etmektedir.

1970'de İsmet Şerif Vanlı Irak Kürdistanı ve ulusal sorun hakkındaki doktora tezini yayınladı. Bedirxan'ın 1930'larda önceden yaptığı gibi Vanlı da Kürt sorununu bir 'ulusal özgürlük sorunu' olarak tanımladı.⁸ Ara ara Marksist bir kavramsal çerçeve kullanmasına rağmen, Vanlı da ulusu ebedi/zamansız ve doğal bir oluşum olarak değerlendirebilir. Bedirxan ve Vanlı'nın çalışmaları 'doğanın ürünü' (Vanly 1970: 31) olan ulusun asırlardır savaşmakta olduğunu okuyabiliriz. Bu çalışmada ulusal hissin de 16. yüzyıla kadar uzandığı söylenir (Vanly 1970: 31). Böylesi bir tarihsel arkaplan zulme karşı mücadele ile ulusal özgürlük mücadelesini meşrulaştırır. Ulsu ve onun 'ruhunu' özelleştiren bilimsel çalışmalar elbette ebedi bir ulus ve zalimlere karşı atalardan kalma savaşlar fikrini besleyerek burada bir rol oynar. Ebediyet kavramı mevcut mücadeleleri ve talepleri meşrulaştırır. Soruna ilişkin analizler ebedi bir ulus algısı ile (baskıcı) devletler ve (baskıya uğrayan) Kürtler arasında değişmeyen bir ilişkinin varlığı algısına dayalıdır. Fakat bu noktada kendimizi sert politik yazıların içerisinde buluruz. Ancak, bunlar sorunun Batılı – en azından Fransız- akademisyenler tarafından nasıl formüle edileceğini anlamak açısından önemlidir.

General Kasım'ın Irak Devrimi (1958) ile aynı dönemde yazılan Bedirxan'ın kitapçığı hem Iraklı generali hem de Mustafa Barzani'yi destekler. Kamuran Bedirxan o dönemde Barzani hareketini etkin bir şekilde Avrupa'da temsil ediyordu. Bedirxan gibi Vanlı da Avrupa'daki KDP'nin (Kürdistan Demokratik Partisi) bir temsilcisiydi. Her ikisi de akademiye bitirmişti. Hatta Kamuran 1948 ve 1970 yılları arasında, Paris'teki sonrasında Doğu Diller ve Uygarlıklar Ulusal Enstitüsü (Institut National des Langues et Civilisations Orientales - INALCO) adını alan Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulu'ndaki (Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes) Kürt dili kürsüsüne başkanlık etti. Aynı dönemde Avrupa'da çok az başka Kürt öğrenci vardı ve bunların çoğu siyasetle ilişkiliydi. Kamuran Bedirxan Avrupa'da başta gelen Kürt politik ve akademik figürüydü ve bu öğrencilerin bir araya toplanmasında önemli bir rol oynadı. Avrupa -en azından Fransa- esas olarak bu çevre aracılığıyla Kürt sorununun farkına vardı. Dolayısıyla dekolonizasyon hareketlerinin revaçta olduğu bu dönemde sorun bir 'ulusal özgürlük' sorunu olarak incelendi. Örneğin, Joyce Blau, Kürt sorununun farkına siyasi adanmışlığı ve Kamuran Bedirxan ile karşılaşması sayesinde varmıştır (Blau 2006). Bu noktada Martin Van

8- Yazının gözünden Kürt sorunun ne olup ne olmadığının bütünlüklü bir tanımı için bkz. Vanly 1970: 32-34.

Bruinessen'in deneyimi de araştırmacının politik bağlantısının önemini teyit eder (Van Bruinessen 2006). Sonrasında, Joyce Blau Kürt ulusal sorunu ve Kürt meselesi üzerine bir tez yazacaktır. Bir süreliğine INALCO'da eğitim veren Jean-Pierre Viennot da 1969'da Sorbonne Üniversitesi'nde bir doktora tezi yazmıştır. Kürtler ile ilgilenen ilk Fransız yazarlar Chris Kutschera ve Gérard Chaliand'dı. Chaliand'ın *Kürtler ve Kürdistan: Yakın Doğu'da Kürt Ulusal Sorunu (Les Kurdes et le Kurdistan: La Question Nationale Kurde au Proche Orient)* adlı kitabının temel makaleleri bir kısmı Abdurrahman Kasımlı ve İsmet Şerif Vanlı gibi akademi mensubu olan Kürt hareketinin temsilcileri tarafından yazılmıştı. Kitabın gelirleri bir Kürt örgütüne bağışlanmıştı. Chaliand bu yazarları "ulusal hareketin mirasını eleştirel bir şekilde inceleyen Kürt entellektüelleri" (1979: 29) olarak tanımlar. Massignon gibi Şark Araştırmaları alanında Fransızlar içinde baskın bir şahsiyet olmakla birlikte tamamen farklı politik görüşüyle Marksist Arap entelijensiyası üzerinde etkili olan Maxime Rodinson tarafından yazılan önsöz gayet açıktır: bu kitap "Kürt sorununu ortaya koyan ve açıklayan, Kürtlerin ulusal taleplerini savunan" bir kitaptır (1979: 7). Kitap, yazarın sömürge sorunun çözümü sonrasında artakalan en önemli sorun olarak değerlendirdiği bir meseleden habersiz olan sol kamuoyu için yazılmıştır (1979: 17). Kendini bu işe adanmış Kürt ve Avrupalı yazarlar tarafından yazılmış bu kitap aslında harekete arka çıkmayı hedefler. O dönemde Fransa'da konu üzerinde çalışan yazarların tümü aynı şekilde çalışıyordu: kitaplar birinci elden deneyimler, ikincil kaynaklar veya arşiv belgeleri aracılığıyla yazılmıştı (özellikle Kutschera 1979 tarihli çalışmasını bilhassa Avrupa arşivlerinden faydalanarak yapmıştı).

Avrupa'da araştırma yapmış, eğitim vermiş veya çalışmış Kürt milliyetçilerinin Kürtler hakkındaki bilginin yayılmasında ve Kürt sorununun esasen Avrupalı az çok akademik bir kitleye sunulmasında büyük bir rol oynadığı görülmektedir. Ancak, bu Kürt yazarlar (bilhassa Bedirxan) Marksist eğilimli değillerdi ve Kürt mücadelesi de Marksizm çerçevesinde algılanmıyordu. Bu noktada bu milliyetçiler ve Fransız araştırmacılar arasındaki buluşmalar belirleyiciydi. Gerçekten de sorunu araştırmaya başlamış olan ilk Fransız araştırmacılar (ister Blau veya Chaliand gibi akademisyen ister Kutschera gibi gazeteci olsun) ya politik olarak sol içinde etkinlerdi ya da Marksizm, sömürgecilik karşıtlığı ve bağımsızlık mücadelesi teorilerinden etkilenmişlerdi. Bu kişiler tarafından Kürtler diğerlerinin içinde özgül bir sorun olarak değerlendirilmiş, sömürgeleştirilmiş halklar ya da Vietnam halkı ile tamamen aynı kategorilerde algılanmıştır.

Kamuran Bedirxan'ın bir ulusal sorun olarak formüle ettiği 'Kürt sorunu' hakkındaki kitapçığını yazdığı bu dönemde, Türkiye'de ne Kürt ulusal taleplerinin ne de Kürt siyasi partilerinin olmadığını hatırlamak ayrıca önem taşır.⁹ Dönemi olduk-

9- T-KDP (Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi) 1960'ların sonunda kurulmuştu.

ça iyi yansıtan *Doğu'nun Sorunları* (Bozarslan, 1966) kitabında gösterildiği gibi temel sorun esasen ulusal olmaktan çok, ekonomik ve toplumsal (az)gelişmişlik sorunu olarak, 'Doğu Sorunu' adıyla ifade ediliyordu. Bu nokta bize soruna ve kullanılan kategorilere ilişkin Batı algısı ile Türk algısı arasındaki farkı anlama imkânı sağlar. Türkiye'de ilerleyen zamanlarda Marksizmin yayılması ise Kürt sorununun politik formülasyonunu değiştirecektir.

Sorunu ele alan tüm kitaplar konuyu genellikle parça parça araştırmıştır. Bu kitaplar benzer yapılara sahiptirler: ya belli bir ülkedeki Kürt sorununu ele alırlar (Türkiye'de Xoybun, Irak'ta Vanlı gibi) ya da meseleyi bir bütün olarak ilgili ülkelere her birindeki soruna ayrılmış bölümler halinde ele alırlar. Chaliand (1979) ya da sonrasında Picard (1993) gibi son yapılan çalışmalar daha çok kolektif kitaplardır. Kitapların giriş bölümü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kürtleri ele alır, Sevr ve Lozan Antlaşmaları ile son bulur. Takip eden bölümlerin herbiri gerçek anlamda bir karşılaştırmalı yöntem kullanılmadan Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürt sorununu ele alır. Ancak, Picard'ın kitabının Kürt milliyetçiliği ve azınlık sorunları hakkındaki son üç bölümünde ilk kez karşılaştırmalı bir boyut sunulur. Ayrıca, bu çalışmaların temel amacı Kürtlerin kendisini anlamak değil, daha ziyade azınlık ya da ulusal hareket olarak değerlendirilen Kürtler ve ilgili devletler arasındaki ilişkileri anlamaktır. Daha çok 'sorun' odaklanan bu çalışmaların ve bunların sonrasında 1990'larda yapılan çalışmaların başlıkları da bu yaklaşımın altını çizerek. Örneğin, 1994 yılında yayınlanan *Peuples Méditerranéens* dergisinin özel sayısı 'Kürtler ve Devletler' başlıklıdır ve yine Bozarslan'ın *Kürt Sorunu (La Question Kurde)* çalışmasının altbaşlığı da "devletler ve azınlıklar"dır.

Karşılaştırmalı çalışmalara doğru

Karşılaştırma mekân ve zaman vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Kürt sorununu ele alan, yeni ve daha teorik bir yaklaşım sunan en önemli karşılaştırmalı çalışma ise Bozarslan'ın *Kürt Sorunu: Ortadoğu'da Devletler ve Azınlıklar (La Question Kurde: Etats et Minorit au Moyen-Orient)* adlı çalışmasıdır. Karşılaştırmacı yöntemin ve ölçek kaymasının analizde kullanımı yenilikçi bir yaklaşımdır. Bu kitap, hem ilgili devletlerin kendi Kürt azınlıklarına dönük stratejilerinin hem de farklı milliyetçi hareketlerin stratejilerinin kapsamlı bir analizini sunar. Sonraki kısımlarında kitap özellikle Ortadoğu'daki diğer azınlık-devlet ilişkilerine ilişkin araştırmalar açısından bir model olabilecek Kürt örneğindeki devlet-azınlık veya merkez-çevre ilişkileri hakkında öneriler ortaya koyar. Yazar karşılaştırdığı her bir devlet içinde ayrı Kürt sorunlarının varlığını kabul eder; çalışması farklı ülkelerdeki Kürtlerin ve Kürt hareketlerinin -yazarın önceki çalışmalarda açıkça tartışılmamış olmasına rağmen algılanabilen- ayrımlarını belirginleştirir (Bozarslan 1997: 312). Bununla birlikte, yazar sorunun bölgesel ve sınır-ötesi boyutu ile 'sınır-ötesi çatışmalılık' ve 'paralel diplomasi' kavramsallaştırmalarının altını çizerek: Kürtler sadece devletle karşı karşıya olan bir azınlık değildir, aynı zamanda farklı komşu devletler ile anlaş-

ma halinde olan bölgesel ve hatta uluslararası aktörlerle de karşı karşıyadırlar (Bozarslan 2006).

Çalışma, Kürt hareketinin ve meselesinin çoğu kez gerek aşiretsel gerekse de etnik olarak farklı kimlik düzeylerinde bölünmesiyle zıtlık taşıyan Kürt ulusal söyleminin -ya da pankürdist söylemin- ortaya çıkışı ve gelişimine ilişkin ilk bütünlüklü analizi sunar (Bozarslan 1997, 2. ve 5. bölümler). İlk kuşak çalışmalarda ebedi bir halk olarak sunulan Kürtlere ilişkin görüşün dönüşümüne katkıda bulunur. 1990'larda Kürt milliyetçiliği ve Kürt ulusal kimliğinin inşa süreci üzerine çalışmalar gelişmiş ve bu yönlü araştırmalar teşvik edilmiştir. Gerçekten de, ulus ve kimlik inşa edilen bir yapı olarak algılandığından dolayı, artzamanlı (diachronic) boyut göz önünde bulundurulur ve bu boyut kesin ile tartışılmaz sınırlara sahip değişmez bir yapı olarak kabul edilenin zorunlu olarak yapısökümüne uğramasına sebep olur. Gilles Dorronsoro köy korucularının Hamidiye Alayları'nın uzantısı olduğunu ileri süren önemli bir tarihyazını tartışmasını tekrardan ele almaktadır. Giriştiği derinlemesine karşılaştırma, bize Kürtlere dönük Cumhuriyetçi politikaların imparatorluk dönemi politikalarının bir uzantısı olduğu düşüncesini gözden geçirme imkânı sunar. Böylece, tarihsel karşılaştırma ve artzamanlı perspektifler bize hem araştırmanın nesnesini -Kürtleri- hem de onların devletlerle ilişkilerini şeyleştirme (*de-reify*) imkanını sunar (Dorronsoro 2006).

Şüphesiz, Martin Van Bruinessen'in çalışmaları da (1992a, 1994) farklı ve iç içe geçmiş kimlikleri açığa çıkarırken Kürt halkının birliği fikrini ve "tipik" bir Kürt imgesini yapısökümüne uğratan düşünceler taşır. Bu çalışma şeyleştirilmemiş bir analitik süreci mümkün kılar. Van Bruinessen'in Kürdistan'daki birincil bağlar hakkındaki çalışması yazarı bu tespitlere iten faktörlerinden biri olmuştur. Zira, çalışmasının son bölümünde yazar "bu gibi bağılıkların insanlara sınıf ve millet gibi daha geniş ve soyut birimlere olan bağılıktan daha doğal geldiğini ve kendilerini özdeşleştirecekleri bir gruba duyulan ihtiyacı daha kolay karşılayabildiğini" belirtmiştir (Van Bruinessen 1992a: 317).

Martin Van Bruinessen 1978'de yazdığı ve ilk olarak 1989'da Almanca, sonrasında 1991'de Türkçe ve 1992'de de İngilizce yayınlanan *Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan'ın Toplumsal ve Politik Yapısı* (*Agha, Shaikh and the State: The Social and Political Structures of Kurdistan*) adlı doktora tezi ile bir başka disipliner alan olan antropolojide de karşılaştırmalı yöntem açısından önemli bir yol açmıştır. Çalışmanın hedefi Kürdistan'daki dış etkenlere (bilhassa devlete) bağlı etkilenen ve değişen bağılılık sistemleri olan "birincil/aslı bağları"¹⁰ (*primordial ties*) araştırmaktır. Bu

10- Bruinessen, Alavi'nin birincil bağılıklar tanımını kullanmaktadır: "Yoksul köylüleri sınıf uzlaşmazlıklarını görmekten alıkoyan ve onların kendi objektif çıkarlarının aksine hareket etmelerine yol açan akrabalık ve kast gibi grup bağları" (Van Bruinessen 1992a: 5 içinde Alavi 1973).

projeyi tamamlamak amacıyla, yazar "Kürtler hakkındaki yayınların çoğunda olduğu gibi müphem bir intiba edinmekten ziyade yoğun veri toplamak" için kendisine imkan sağlayacağını düşündüğü kapsamlı bir alan araştırmasına girişti (Van Bruinessen 1992a: 4). Araştırmacı, bu yönüyle Kürtler hakkındaki gözlemlere ve okumalara dayalı geleneksel çalışmalardan ayrılmaktadır. Kendisi, Kürdistan'da böylesi bir antropolojik alan çalışmasına girişen ve birinci elden veri toplayan ilk Avrupalı araştırmacıdır.¹¹ Bir tercihten ziyade bir gereklilik olarak dört ülkede de (İran, Irak, Türkiye ve Suriye) alan çalışması yapmıştır (Van Bruinessen 1992a: 3-6). Bununla birlikte, politik kısıtlamalar yüzünden farklı farklı yerlerde kısa süreli olarak kalmış olan yazar bu durumda nicel veri toplamanın imkansız olduğunu ifade eder. Yaptığı yönlendirilmemiş mülakatlar kendisine iyi bir veri toplama imkanı sağlıyordu ancak bunlarla bir karşılaştırma yapmak da zordu (1992a: 5). Buna karşın, esasen alan çalışmasını yapmayı plandığı tek yer olan İran'da yeterli sürede kalamamış olması kendisini Kürdistan'ın tamamındaki toplumsal örgütlenme hakkında veri toplamaya yöneltti. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Kürt aşiretler veya dini şahsiyetler ile devlet arasındaki ilişkilere daha fazla odaklansa dahi, yazar Kürdistan'daki bağlılık sistemlerinin daha geniş bir görünümünü sunar (Van Bruinessen 2006). Bu çalışmalar karşılaştırmalı yöntem ile yaklaşılan teorik meseleleri ortaya koyarak, Nikitin'e temsil ettiği Şarkiyatçı gelenekten kendisini ayırır (Bozarslan 2000).

Ülke ve disipliner çalışma alanları içerisinde Kürtler: bağlamdan ve Kürtlerin dağılımından kaynaklanan kısıtlamalar

Alan çalışması bugün sosyal bilimlerde çok daha fazla yapılmaktadır. Bu çalışma genellikle bir devletin toprakları içerisindeki küçük ve sınırlı bir alanda yapılmaktadır. Kürt nüfusunun en azından dört devlet içinde dağılmış olması böyle bir çalışmayı daha da zorlaştırmaktadır. Karşılaştırmalı alan çalışması yürütmek araştırmacının farklı dillerde uzmanlaşmasını yanı sıra farklı tarihler ile farklı toplumsal ve politik kültürleri tanımasını gerektirdiğinden oldukça zordur. Kürtlerin bugün araştırma koşullarından kaynaklı bir zorunluluk olarak belirli bir ya da iki ülkede, çoğu kez de bu ülke ile karşılıklı bir ilişki içinde incelendiği bir gerçektir. Bu konuda karşılaştırma yapmak oldukça ilgi çekici olabilecekken buna çok nadiren girilmektedir. Ayrıca, belki tam da coğrafi olarak sınırlı olmalarından dolayı bu çalışmalar Kürtleri kendi içinde değil; belli bir politik sistemi, mobilizasyon biçimlerini ve kimliklerin inşasını, başka bir deyişle ilk elden etnisite ile tanımlanmayan fakat onu da içerebilen "mikro-nesneler"in üretimini araştırmayı hedefler. Tüm bu

11- İlk alan çalışması Joyce Blau veya David N. Mackenzie gibi materyallerini toplamak için daha az zamana ihtiyaç duyan dilbilimciler tarafından yapılmıştır. Onların alandaki durumu da çalışma "politik" olarak değerlendirilmediğinden daha kolaydı (Blau 2006). Bu noktada antropolog Frederik Barth'in öncü çalışmasına da (1953) değinmek önem taşımaktadır.

“mikro-nesneler” çoğunlukla ulusal bir bağlama denk düşen özgün bir bağlamda analiz edilmektedir. Zira, bunlar ulusal ölçekteki bir olguyu anlamaya dönük bir vaka olarak addedilir. Kürtler bu durumda araştırmanın nesnesinin sadece bir parçasıdır. Jean-François Pérouse’un inşacılığını öne çıkaran varsayımı da güncel araştırma koşullarının gerçekliğini kabullenmemize ve araştırma nesnemiz hakkında yeniden düşünmemize neden olmaktadır: “Amacımız sonunda belirgin bir etkileşime, iç içeliğe ve fazla taraflı bir yaklaşıma varabilecek genel, çağdaş Türkiye tarihinden ayrı bir tarih ‘üretmek’ değil, daha ziyade bütünüyle ve ayrılmaz bir şekilde Kürtlerin katıldıkları tarihe kendilerini yerleştirmektir. Bu iki tehlikeden kaçınarak yapılır: bir yandan inkardan veya asimilasyoncu paradigmadan (Kürtleri kendine özgü özelliklerinden yoksun bırakma) ve diğer yandan da karmaşık toplumsal, politik, ekonomik ve bölgesel ayrımları ortaya koyabilecek bölümlendirmeden kaçınarak.” (Pérouse 2005: 358). Bu yaklaşım a priori olarak nüfusu ve sorunları parçalı incelememeye sebep verir. Bozarslan’ın Çağdaş Türkiye Tarihi (2004) (History of Contemporary Turkey) çalışması gibi böylesi çalışmalar Pérouse’ın savı ile bağdaşmaktadır. Farklı ulusal, etnik veya dinsel sorunları (Alevi, Ermeni veya Kürt sorunları gibi) genel Türkiye tarihi ile bütünleştirme oldukça ustalık gerektiren bir iştir. Eğer Kürt sorununu araştırmaya ilişkin kavrayış değişebilirse, Türk araştırmaları alanında çalışanların yöntemi de değişebilir. Bu çalışma yöntemleri elbette ‘Kürtleri’ daha karmaşık bir nesne haline getirir ve zorunlu olarak Kürtlerin ne olduğunu tanımlamaya yönelik –imkansız- sorunun ötesine geçerek daha karmaşık teorik analizlere imkan sağlar.

Kürdoloji Kurumları: Yersiz Yurtsuzlaştırılmış Bir Çalışma Alanının İnşası

‘Kürt Çalışmaları’nın nesnesi olan ‘Kürtler’ daha çok bilimsel araştırmalar tarafından yapışöküme uğratılıyorsa ‘Kürt Çalışmaları’nın veya Kürdoloji’nin spesifik bir araştırma alanı olarak zaman içinde inşa edilmiş ve bugün akademik (bilimsel) bir kurum olarak var olduğunu söylemek mümkündür. Bu alan esasen önemli bir Kürt nüfusunun doğrudan etkilediği ülkelerin dışında var olmuştur çünkü Türkiye, İran, Irak veya Suriye’de Kürtler üzerine doğrudan araştırmalar yapmak mümkün olmamıştır. Üstelik bu, kuşkusuz Kürdoloji’nin kazandığı politik önemi açıklamaktadır. Öte yandan, Rusya ve Sovyetler Birliği’nin Kürdoloji olarak adlandırılan spesifik bir disiplinin kurulmasındaki rolü son derece önemlidir. Bunu muhakkak Sovyet ulus politikalarının kapsamı içinde anlamak gerekir. Diğer taraftan, kavramın yaygınlaşmasında Kürtçü hareketin¹² rolü de baskındır.

12- Biz, burada, bir Kürt ulusal hareketinden çok ‘Kürtçü hareket(ler)’ üzerine konuşmayı tercih ediyoruz. ‘Kürtçü hareket’ kavramı, burada, Kürt kimliği meselesi etrafında harekete geçirilen/mobilize edilen çok çeşitli ancak (kimliğin tanınmasından ulusal bağımsızlığa kadar giden) farklı hedefler taşıyan kurum veya kişileri belirtiyor.

Rus ve Sovyet araştırmalarının rolü

Bütün araştırmacılara göre Rusya, Kürdoloji'nin kendini (Şarkiyat Çalışmaları içinde olan) İranoloji'den farklılaştırarak doğduğu yerdir. Kürt toplumu ve dili çalışmaları, 19. yüzyılda geliştirilmiştir. Bu tarih, Rus ordusunun Pers ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düzenli savaş açtığı döneme tekabül eder. Bu dönemde Kürtlerin bu imparatorlukların Rus İmparatorluğu'na komşu olan sınırlarında iskân ettiği keşfedilmiştir. Kürtlere yönelik bilimsel merak Kırım Savaşı'ndan sonra oldukça yükselmiştir. Ondan itibaren, Kürt kültürü ve dili üzerine çalışmalar imparatorluk üniversitelerinde, esasen (daha sonra Leningrad olacak olan) St. Petersburg'daki İmparatorluk Bilimler Akademisi'nde¹³ gelişmeye başladı. A. A. Frejman ve I. A. Orbell'in yönlendirmesiyle Sovyet Kürdolojisi Rus Kürdolojisi'ni geliştirmiştir. Frejman, Leningrad Üniversitesi Dil Fakültesi içerisinde Kürt dilbilimi üzerine bir seminer düzenlemiştir (1931). İlk Kürtçe latin alfabesini geliştiren Orbell ise, 1915'ten 1934 yılına kadar Petersburg'da (ve Leningrad'da) Kürtçe dersi vermiş ve 1959'da Leningrad'ta, SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü içerisinde Kürtçe bölümü (Kurdskij Kabinet) kurmuştur. Filoloji Fakültesi'nde ve Şarkiyat Fakültesi İranoloji Bölümü'nde ilk Kürt dili derslerini veren dilbilimci ve tarihçi Qanatê Kurdo¹⁴ 1961'de Kurdskij Kabinet'in direktifleri doğrultusunda Orbell'in halefi olmuştur. İkisi de pek çok öğrenci yetiştirerek bu alanda önemli bir rol oynamıştır. Leningrad Kürt Çalışmaları'nın merkezinde duruyor ve bu alanda uzmanlaşan pek çok öğrenci de oraya gidiyordu. Kürt Çalışmaları yine bu şehirdeki Şarkiyat Enstitüsü ve Etnografya Enstitüsü'nde mevcuttu. Moskovada Kürtler üzerine yapılmış araştırmalar SSCB Bilim Akademisi'nin Filoloji, Etnografya ve Şarkiyat Enstitüsü'nde¹⁵ oluşturuldu.

Ancak, Kürdoloji'nin (belirli bir bölüm ve dersleri olan) bir disiplin olarak kurumsallaşması ilk olarak Sovyet Ermenistanı'nda gerçekleşmiş gibi görünüyor. Gerçekten de ilk Pan-Sovyet Kürdoloji Kongresi Temmuz 1934'te Erivan'da Ermeni Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin girişimiyle yapıldı. Sözlükler ve dilbilgisi kitapları yayım-

13- Alexandre Jaba'nın (1801-1894), P.I. Lerx'in (1827-1884) ve A Chodzko'nun çalışmaları ile Şerefname'nin çevirisi-ni yapan F.B. Charmoy'un (1793-1869) çalışmaları dikkata değerdir. Ayrıca Çarlık Rusyası Petersburg'da çalışan veya yayın çıkaran yabancı araştırmacıları da kendine çekmiştir.

14- Qanatê Kurdo Kars doğumludur. 1918'de ailesiyle Ermenistan'a göç etmiştir. 1928'de Ermeni Komünist Partisi Merkez Komitesi onunla birlikte yedi Kürdü Leningrad'a çalışma yapmaları için göndermiştir. Kurdo, orada Orbell ve Frejman'dan eğitim almıştır (Blau 1986).

15- Bilim Akademisi Şarkiyat Bilimleri Enstitüsü, Asya Halkları Çalışmaları Enstitüsü (Institut Narodov Azii) olarak bilinir. Etnografya Fakültesi 1920'de kurulup 1931'de kapatılmıştır. Etnografya Enstitüsü halkların yaşam tarzları, maddi kültürleri, gelenekleri ve kültürel mirasları hakkında çalışmak amacıyla 1934'te kurulmuştur. Bu enstitü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Goujon (2006).

lama kararıyla birlikte, ülkedeki Kürtçe dilbilim çalışmaları arttı.¹⁶ Bu Kongre'nin kararlarından biri Kürdoloji'yi Moskova ve Leningrad gibi büyük Sovyet kentlerinde geliştirmekti. Bir Şarkiyatçılık bölümü 1934'te Ermenistan Bilimler Akademisi'nde açıldı ve Leningrad'a yetiştirilmek üzere öğrenciler gönderildi. Dört tane çalışma grubu kuruldu: Türkoloji, Arap Çalışmaları, İranoloji ve Kürdoloji. Çok geçmeden, Erivan Kürdoloji alanında Leningrad'tan sonraki ikinci büyük Sovyet merkezi oldu. Bugün, Kürt dili, edebiyatı, etnolojisi ve tarihi üzerine yapılan araştırmalar İran Çalışmaları Kafkasya Merkezi bünyesinde ve Erivan Devlet Üniversitesi'nde İran Çalışmaları Bölümü'nde yapılmaktadır. İran Çalışmaları Bölümü'nde Kürdoloji üzerine bir yüksek lisans dersi bulunmaktadır.

SSCB içerisindeki önemli dört Kürdoloji merkezi Leningrad, Erivan, Moskova ve Bakü'de bulunmaktadır (Bakü'de aynı zamanda 1959'dan bu yana bir Kürdoloji bölümü vardır). Kürdoloji adı da bu şekilde verilmiştir. Alakom'a göre (1991: 9-10) 'Kürt Çalışmaları' terimi ilk kez 1840'da ortaya çıkmıştır (Rödiger; Pott 1840) ve Kürdoloji terimi 1934'teki Erivan Kongresi'nden beri gittikçe daha sık kullanılır hale gelmiştir. Bu şekilde adlandırıldığından dolayı, içinden geldiği İranolojiden bağımsız bir çalışma alanı olarak kabul görür. Kürdoloji bölümleri içerisinde, Kürt dili, dilbilimi, edebiyat, folklor, etnoloji ve tarih temel araştırma alanlarıdır. Kürdoloji'nin araştırma nesnesi farklı disiplinlerin kapsamında ve Kürt nüfusunun bulunduğu bölgede bulunan, Kürdistan'daki Kürtlerdir.¹⁷ Bu disiplin SSCB'deki kongreler, Kürtçe kürsüleri ve Kürtçe kurultayları gibi kendi kuruluşlarıyla bağımsız bir şekilde ortaya çıkmıştır. 'Kürdoloji' terimi burada gelişmiş ve akademik bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

Buna benzer bir merkez Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulu'nun (Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes) içerisinde Paris'te, Fransa'da da ortaya çıkmıştır. Bu kurum daha sonra INALCO (the Institut National des Langues et Civilisations Orientales) adını aldı. Burada öğretim görevlisi Roger Lescot tarafından 1945'te Kürt dili dersi başladı. Kürsü, aslında 1960 yılında, 1948'ten bu yana orada bulunan Kamuran Bedirxan tarafından kurulmuştur. 1966'da Kürt medeniyeti üzerine bir ders başlatıldı ve Thomas Bois tarafından verildi. Yavaş yavaş, daha fazla ders verilmeye başlandı: Kürtçe (Kurmanci ve 1970'lerin başlarından beri Soranice), Kürt edebiyatı, Kürt medeniyeti (veya kültürü), tarih, medya ve coğrafya. 1970'lerde kurulan Kürt Dili ve Medeniyeti bölümü içerisinde yüksek lisans ve doktora dereceleri verilmektedir.¹⁸ Aynı bir bölüm açmak açıkça politik riskler taşımaktadır. Böylelikle Kürtlerin özgüllüğü kabul edilmekte ve özel olarak çalışması önerilmek-

16- Kongre, ayrıca, Latin Kürtçe alfabesinin kullanımını SSCB'de zorunlu kıldı. Bu alfabe, Stalin 1938'de Kiril alfabesine dönüşü savununa kadar kullanıldı (Blau 1996).

17- Rusya ve SSCB'de yapılan Avrupa dillerindeki Kürt Çalışmaları'nın bir sunumu için bkz. Mokri (1963) ve Benningsen (1960).

18- Kürt Dili ve Medeniyeti bölümü Avrasya Fakültesi'nde bulunmaktadır. Buradaki derslerin ve öğretim kadrosunun bir sunumu için bkz. Blau (1995).

tedir. Aynı zamanda burada Kürtler, Türkçe ve Farsça dili ve medeniyeti çerçevesinde çalışılan Türkler ve Farslılardan ayrı, bağımsız bir araştırma nesnesi olarak ortaya çıkmaktadır. Derslerin yapısı ve medeniyet teriminin kendisi, derslerin özel bir nesne olarak tanımlayıp çalıştığı Kürtlerin kendilerine has özelliklerini ve onların, diğer uluslardan farklı sayılan kültürel ve sosyal özelliklerini vurgular.

Diğer Kürt Çalışmaları merkezleri, Göttingen Üniversitesi'ndeki İranoloji Bölümü ve Exeter Üniversitesi'ndeki Arap Enstitüsü ve İslami Çalışmalar Bölümü örneklerinde olduğu gibi çeşitli Avrupa üniversitelerinde kurulmuş ya da kurulmaktadır.

Avrupadaki Kürt merkezlerinin rolü

Avrupada bulunan ve akademik olmayan bağımsız pek çok Kürt enstitüsü ve araştırma merkezi Kürt Çalışmaları'nın büyümesi ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu kuruluşlar potansiyelleri yüksek ve zengin bir alan olan Kürdolojinin az gelişmişliğinden şikayet etmektedirler. Bu kuruluşlara göre bu durum politik koşullardan kaynaklanmaktadır. Egemen devletlerin bu konularda araştırmayı sınırlamak ve önlemek için ellerinden geleni yaptıkları söylenmektedir.¹⁹ Bu kuruluşlar genellikle bu eğilime bir çözüm bulmayı amaçlamaktadırlar. Doğrusu, Kürtler üzerine araştırmaları üniversitelerden daha fazla (Batılı olanlardan bile) kendileri teşvik etmektedir. Paris Kürt Enstitüsü 1983'te Kürt entelektüelleri, sanatçıları ve Batılı Kürt uzmanları yönetiminde Paris'te açılmıştır. İlk etapta bir topluluk olarak ortaya çıkmış, 1993'te ise bir vakfa dönüşmüştür. Enstitü'nün amaçları Kürt dilini, tarihini ve mirasını korumak, Avrupadaki Kürt göçmenlerinin entegrasyonunu kolaylaştırmak ve Kürt halkını, tarihini ve bugünkü durumunu Avrupalılara sunmaktır. Kuruluş Kendal Nezan önderliğinde, pek çok akademisyenin de (Abbas Vali, Fuad Hüssein, Joyce Blau) bulunduğu bir yönetim kurulu tarafından idare edilmektedir. Kuruluş sosyal bilimler, dil ile edebiyat, sanat, insan hakları ile bilgi ve sosyo-kültürel aktivitelerle ilgilenen beş bölümü içeren bir bilim ve kültür kuruluna da sahiptir. Kurum burs verilmesi, konferansların ve toplantı serilerinin düzenlenmesi ve *Studia Kurdica* (1984-1993) ve *Etudes Kurdes* (2000 yılından beri) gibi bilimsel dergilerin yayınlanması aracılığı ile de araştırma alanında oldukça aktiftir. *Etudes Kurdes*, Joyce Blau, Hamit Bozarslan ve Salih Akın tarafından yönetilmektedir. Kurumun başkanı olan Kendal Nezan dışında, bilim ve yayın kurulunun tüm üyeleri Batıda çalışan akademisyenlerdir. (ABD'de 1995'ten beri yayımlanan) *Journal of Kurdish Studies* için de durum aynıdır. Doğrudan Paris Kürt Enstitüsü ile bağlantılı olmamasına rağmen, yayın kurulunun bileşeninin²⁰ gösterdi-

19- Bkz. <http://www.kurdologie.de> ve

http://www.institutkurde.org/en/conferences/kurdish_studies_irbil_2006/Presentation.html.

20- Journal of Kurdish Studies'in editörlüğü Joyce Blau (Fransa) ve Keith Hitchins (ABD) tarafından yapılmaktadır. Yayın kurulu ise Peter Kreyenbroek, Gilbert Lazard, Pierre Lecoq, David Mackenzie, Kendal Nezan ve Martin Van Bruinessen'den oluşmaktadır.

ği üzere Enstitü'ye çok yakındır. Her iki derginin başyazılarında Kürt Çalışmaları'nın geliştiği iddia edilir. Bu dergilerin amacı bu araştırmaları geniş bir alana, çoğunlukla uzman kitlesine duyurmak fakat aynı zamanda da Kürdistan ve Kürtler hakkında araştırma yapanlar için uluslararası bir forum haline gelmektir. *Etudes Kurdes*'ün amacı kronolojiler, kitap eleştirileri, dokümanlar ve arşivlerin yayınlanmasıyla Kürtleri araştıranlar için bir araç görevini görmektedir.

Bu alanda aktör olan bir başka dergi ise *The International Journal of Kurdish Studies*'tir. Bu dergi New York'ta Kürt bir kütüphanesi (1986) ve müzesi (1988) kurmuş olmasıyla tanınan (ve 1981 yılında Amerika'da kurulmuş olan) Kurdish Heritage Foundation of America'nın himayesi altında 1986'dan beri yayınlanmaktadır. Dergi Kürt tarihi, kültürü ve alakalı güncel olaylar üzerine araştırmalar, analizler ve yorumların yayınlanmasını amaçlamaktadır.²¹ Washington Kürt Enstitüsü (The Washington Kurdish Institute / WKE) ise ABD'de akademik çalışmalar yürüten bir başka kuruluştur. 1996'da kurulan, "dünya çapında Kürt halkı" için çalışan, kar amacı gütmeyen bir araştırma ve eğitim organizasyonudur. WKE, Kürtleri etkileyen ve bölgesel istikrar ile ABD'nin ulusal çıkarları ile ilgili meselelere dair bağımsız ve güncel perspektifleri çoğaltmaktadır. Danışma komitesinde Kürt sorunu üzerine çalışan dünya çapında akademisyenler (Michael Chyet, Martin Van Bruinessen, Joyce Blau, Amir Hassanpour, Abbas Vali vb.) bulunmaktadır. Pek çok farklı projenin yanı sıra araştırma bursu vererek bir araştırma kurumu olarak da çalışmaktadır.

Berlin Kürdoloji Geliştirme Derneği (Berliner Gesellschaft zur Förderung der Kurdologie / BKGD) diasporada ve kendi memleketlerindeki Kürtlerle ilgili disiplinlerarası bilimsel araştırmaları geliştirmeyi amaçlayan özel bir araştırma kurumdur. Bu kurum, çoğunluğu içinde Toplum projesini başlattıkları Berlin Freier Universität'da okumuş olan genç araştırmacılar tarafından yürütülmektedir. Resmi olarak 1999 yılında kurulmuş ama 1993 yılı gibi erken bir tarihte bile geniş kapsamlı konferanslar, kongreler ve atölyeler düzenlemişlerdir. İki ana yayınları vardır: *Kürdoloji* (1997'den bu yana) ve *Kürt Çalışmaları* (2001'den bu yana) dergileri.

Bu kurumların çoğu -amaçları bilimsel araştırmanın ötesine geçtiği için- doğrudan akademik kurumlar değildir. Fakat bu kurumlar akademik yayınlar çıkaran, bilimsel toplantılar düzenleyen ve az çok Kürt meselesi çalışan araştırmacılara burs veren yegane kurumlardır. Yukarıda adı geçen üniversitelerde ise, Kürtçe kürsüsü ve hatta Kürt Çalışmaları bölümleri olsa bile, henüz bu tarz çalışmalar gerçekleştirilmemiştir. Sürekli 'Kürdoloji' ve 'Kürt çalışmaları'na (dergilerinin veya sempozyumlarının başlıklarından görüleceği üzere) değinen bu organizasyon ve merkezler, Kürtler hakkında geniş çaplı araştırma yapmayı ve bu düşünceleri yaymayı

21- Fakat bu durum, Kürtler hakkındaki çalışmalar içerisinde milliyetçi hissiyatlara (örneğin Mehrad Izady'nin düzenli yazılarında olduğu gibi) daha duyarlı olan bir eğilimi temsil ediyor olabilir.

amaçlayan Kürdoloji ve Kürt Çalışmaları bölümlerini destekleyen temel aktörlerdir. Kürtler hakkında çalışmalar yürüten tüm araştırmacıları gerek bire bir (toplantılar yoluyla) gerekse sembolik olarak (dergiler veya araştırma dizinleri yoluyla) bir araya getirmektedirler. Ayrıca yukarıda bahsedilen üniversitelerle de yakın bağlar kurmuşlardır. Dahası, yukarıda bahsedilen tüm kurumlar birbirleriyle bağlantılı çalışmaktadır: mesela, PKE (Paris Kürt Enstitüsü) Başkanı Kendal Nezan da WKE (Washington Kürt Enstitüsü) yöneticilerinden ve aynı zamanda Kürt Çalışmaları dergisinin yayın kurulu üyelerindendir. Aralarında, PKE hiç kuşkusuz alanda en geniş ağa sahip olan ve en baskın olan kurumdur; bu biçimde kurulan ve araştırma alanında en aktif olan kurumdur. Paris'te farklı konularda düzenlenen toplantılar sıklıkla birçok araştırmacıyı ağırlar. Akademik ve akademi-dışı araştırmacıları ve insan hakları savunucularını bir araya getiren diasporik bir araştırma ağı böylece ortaya çıkmıştır. Buna bakarak, bu tarz bir *Kürt Çalışmaları* alanının iyi organize edilmiş olduğunu, akademik ve akademik olmayan araştırmacı ve alanları bir araya getirdiğini görebiliyoruz. Akademik olmayan alan daha baskın çıkmaktadır çünkü akademisyenler dağılmıştır ve ayrıca üniversiteler tek bir kurum tarafından bu kadar iyi organize edilebilen aktiviteler için gerekli sayıda öğrenciyi ve gerekli miktarda parayı bir araya getirememektedir.

Bu diaspora kurumları ve Irak Kürdistanı üniversiteleri arasındaki bağ, Irak Kürdistanı'nın devletimsi bir statü ve kendi kurumlarını geliştirmesiyle kurulmaktadır. Sözü geçen bütün kurum ve vakıflar bu üniversitelerle anlaşma sağlamış durumdadır. Bölgesel Kürdistan Yönetimi'yle yakın ilişkiler içinde olan WKE, uluslararası öğrenci değişimini kolaylaştırabilmek amacıyla Irak Kürdistanı'nın bu üç üniversitesiyle beraber programlar tasarlamıştır. Berlin Kürdoloji Geliştirme Derneği, Ağustos 2002'de Duhok²², Süleymaniye ve Erbil Üniversitesi rektörleriyle buluştu ve burada hangi çalışmaların koordine edileceği, hangi kitap ve yayınların karşılıklı değiş tokuşunun yapılacağına dair bir anlaşma imzalandı. Yakın zamanda, Eylül 2006'da, PKE Erbil'de düzenlenen Dünya Birinci Kürt Çalışmaları Kongresi'nde Irak kurumlarıyla çalışma kapasitesini belli etti. Bu sempozyumlar Erbil'deki Selahattin Üniversitesi ile beraber organize edildi. Giriş konuşmasında Kendal Nezan etkinliği şöyle tanıttı: "Bu etkinlik hem önemli hem de oldukça semboliktir. Önemlidir çünkü ilk defa, çalışmalarını Kürt halkına, tarihine, kültürüne, diline ve sosyal ile politik durumuna adanmış dünya çapında birçok araştırmacı ve akademisyen burada bir araya geliyor. Ve bu sembolik bir etkinlik çünkü Kürdistanın başkenti Erbil'de gerçekleşiyor." Böyle bir etkinliğin amacı ise "Kürt Çalışmaları'nın çeşitli alanlarının envanterini çıkarmak" ve "bakış açılarını tartışıp gelecek için gerçekçi öneriler bulmaktır."²³ Etkinlik, böylelikle, Kürt Çalışmaları'nın geliştirilmesinde bir ilk adımı atıyor ve Kürtlerle ilgilenen araştırmacılar arasında bir tartışma, değiş tokuş ve dayanışma platformunu yaratıyordu.

22-Duhok Üniversitesi, bir 'Kürt Çalışmaları Merkezi' açmıştır.

23- http://www.institutkurde.org/en/conferences/kurdish_studies_erbil_2006/Presentation.html.

Kongre, gerçekten de Kürtler üzerine akademik veya akademi dışı araştırmacılar ile gazeteciler tarafından yapılan çalışmaları ülke ülke sunuyor ve bu ülkelerdeki durum hakkında nabız tutuyordu. Disipliner veya tematik atölyeler ise söz konusu değildi.

Peki ya Türkiye? Türk aktörler bu alanın dışında kaldılar. Avesta Yayınevi'nin sahibi dışında bir Türk üniversitesinden veya Türkiye'nin Kürt kültürel merkezlerinden hiçbir kimse Erbil'de bulunmadı ve konuşma yaptı. Türk akademisyenler için Irak Kürdistanı'na gidip PKE tarafından organize edilmiş bir konferansa katılmak zor gelmiş olabilir. Peki araştırmayı ana hedefleri olarak amaçlayan ve 1990'larda kurulmuş birkaç Kürt enstitüsü'nün üyeleri? Bu enstitülerinden en önemlisi 1992 yılında kurulan İstanbul Kürt Enstitüsüdür (İKE). Avrupadaki Kürt enstitüleri ve merkezleri gibi, bu enstitü de Kürt dili (Kürtçe-Türkçe ve Türkçe-Kürtçe olmak üzere iki büyük sözlük basmışlardır), Kürt tarihi veya halkı üzerine (birçok önemli) çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu Enstitü kesinlikle bu alanın dışındadır ve yukarıda bahsedilen aktörlerle hiçbir zaman işbirliği içerisinde çalışmamıştır. Örneğin, İstanbul'da Kürt dili üzerine çalışan insanlar hiçbir zaman PKE tarafından yılda iki kez Kurmançî kelimelerini toplama amacıyla düzenlenen 'Kurmançî' toplantılarına katılmamışlardır. Alandaki bu bölünmeyi açıklamak için birkaç hipotez sunabiliriz. Bunların en önemlisi politik görüşlerin uyuşmazlığının işbirliğini zorlaştırması olabilir. Bir diğer hipotez de belli enstitülerin vizyonları ve çalışmaları güçlü bir biçimde milliyetçi duyguları yansıttığı için, üretilen çalışmalara atfedilen 'bilimsellik' derecesidir. Böylelikle, bu alanın katı bir biçimde birleşemediği ve birçok konuda anlaşmazlık çıktığı görülmektedir: bu alana kim, ne tarz işlerle dâhil olabilir? Kürt Çalışmaları nedir? PKE gibi enstitülerin en ünlü araştırmacıları toplamayı başardığını ve böylelikle bugün Enstitü'nün bilimsel aktivitelerine katılmaktan kaçınmanın zor olduğunu görmek mümkündür. Bu durum Enstitü'nün Kürt Çalışmaları'na dair bilimsel bir vizyonu sahiplendiğini ve en azından bu konuda milliyetçi görüşleri beslememek konusunda dikkatli olduğu anlamına geliyor. Yani, Kürt Çalışmaları alanı önde gelen enstitülerle (PKE ile birkaç üniversite) ve biraz daha kıyıda köşede kalmış enstitülerle (WKE veya BKGD) somut bir şekilde inşa edilmiştir. Kürt Çalışmaları'nı geliştirmeyi hedeflediklerini iddia etmelerine rağmen, diğer enstitüler (İKE gibi) görünmez kılınmış ve Kürt Çalışmaları'nın bilimsel sahasından uzak kalmışlardır. İlk grupla hiçbir bağlantı kurmamaktadırlar.

Kürdoloji, ilk olarak SSCB ve Rusya'da Şark Çalışmaları'nda disiplinlerarası bir araştırma sahası olarak ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl boyunca SSCB'de, kendinden önce ortaya çıkan İranoloji ve Türkoloji gibi²⁴ özerk bir alan olarak gelişme göstermiş-

24- Kürdoloji (Türkoloji ya da İranoloji gibi) disiplinlerarası olarak adlandırılıyor olsa bile, Kürdoloji'nin tek başına bir disiplin oluşturduğu da iddia edilmektedir. Bkz.

http://www.institutkurde.org/en/conferences/kurdish_studies_irbil_2006/Presentation.html.

tir. Kürt Çalışmaları'nın özel bölümleri Leningrad ve Erivan'da, Paris'te ve de bugün Exeter'de mevcuttur. Bugün bu üniversite bölümleri az çok yoğun bir biçimde ve az çok kaynaklara sahip olarak çalışmaktadır. Hepsı akademi dışı Kürt araştırma enstitüleri ile bağlantılıdır.²⁵ Bunlar alanı bir araya getirip, bugün Irak Kürdistanı'nda olduğu gibi, mümkün olduğu zaman Kürt topraklarına açılırlar. Böyle bir araştırma alanının nesnesi öncelikle dil, edebiyattır - gerçekten de dil üzerine çalışmalar Erbil'de Birinci Dünya Kongresi'nin açılışını yapmış ve Kürtler üzerine çalışmalar ilk olarak dillerinin çalışmasıyla başlamıştır- ve Kürtlerin incelendiği her türlü disiplindir. Nesne Kürt halkıdır. Bu araştırma alanı disiplinler veya ulusal alanları ayrı ayrı ya da beraber keser (Bozarslan 2006). Bu alan açık bir şekilde üniversite araştırma alanının ötesine de geçer. Bu alan bir taraftan Kürdistan'ın dışında, Avrupada veya Amerikada yer alan akademik olmayan enstitüler tarafından yönlendirilir ve bağımsız araştırmacılar, gazeteciler ile yazarları içerir. Diğer taraftan Kürtler hakkında bilimsel araştırmaları geliştirme amacı bazen katı bilimsel sınırların ötesine geçer. Bu çerçevede, akademik araştırmacıların görevi belirsiz ve çok katmanlıdır. Kendal Nezan akademik çalışmaları şöyle tanımlamaktadır: "Kürtlerle ilgilenmeyi, onları tanıtmayı, onlar hakkında resmi devlet yalanlarını ifşa etmeyi seçerek, zor bir bağlamda bilimin hümanist geleneğine ... katkıda bulundunuz."²⁶ Kürtler üzerine araştırma yapanlar, resmi ideolojiye ve Kürtleri yok sayan devlet ilkelerine karşı çıkar gibi görülür ve Kürtlerin varlığında direterek çok şey yaparlar. Bu araştırmacılar sadece varlıklarıyla politik bir rol oynarlar.

Kürt siyaseti ve bilginin riski: Kürdoloji'nin önemi

Kürdoloji diye adlandırdığımız bu kavrama Kürt milliyetçileri ve aktivist çevreleri tarafından da büyük önem verilmektedir. Vanlı'nın tanımı şöyledir: "Kürdoloji'yi Kürtler, tarihleri, dilleri, ülkeleri, sosyal ve ekonomik yapıları, ulusal hareketleri üzerine yapılan ve açık bir şekilde bilimsel garanti sunan tüm çalışmalar şeklinde tanımlayabiliriz. Bu yüzden, devlet ideolojilerinin ürünü olarak ortaya çıkmış karalayıcı veya sözde bilimsel çalışmaları Kürdoloji kavramına dâhil etmemiz mümkün değildir" (Vanly 1970: 21). Kürdoloji'nin ise, apaçık bir anakronizm ile, 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı varsayılmaktadır (Rohat 1987, Blau 1983). Rohat tarafından belirtilen ve sık sık gönderme yapılan tarih, Roma'da 1787 yılında Maurizio Garzoni'nin Kürt dilbilgisi ve kelime haznesi üzerine yayımladığı eseriyle örtüşür. Bu yazar 'Kürdoloji'nin babası' olarak adlandırılır. Kürdoloji'nin ortaya çıkış tarihinin bu biçimde belirlenmesinin riski nedir? Bu, Kürtlerin ve araştırmacıların Kürdoloji'ye olan ilgisinin ne kadar eskiye dayandığını gösterdiğinden,

25- Burada sadece Batı'da değil, Türkiye'de de önemli bir araştırma üreticisi olan STK'ları da anmamız gerekir. Uzun bir zamandır, yalnızca STK'lar alana -zor koşullarda- gidip gözlem yapmış, veri toplayıp bunları yayınlamıştır; akademi de Batı'da bu verileri ve kaynakları kullanmıştır. Bilgi üretiminin önemli bir aktörü olarak STK'ları unutmamak gerekmektedir.

26- http://www.institutkurde.org/en/conferences/kurdish_studies_irbil_2006/Presentation.html.

bariz bir şekilde tarihyazımı ile alakalı bir sorundur. Kürdoloji ya da Kürdolog terimleri, Kürtler üzerine araştırma yapan tüm akademik araştırmacıları belirtmek üzere bugün Türkiye'de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kürtlerin etnik adına atıfta bulunan terim, özel bir disiplinin nesnesi olan farklı bir insan grubunun varlığını vurgular. Muhakkak ki, Avrupa'da yapılan çalışmalar, kendi çalışmalarına meşruluk sağlamak ve politik talepleri beslemek için Kürtçü hareket açısından çok önemlidir. Böylelikle Kürt milliyetçiliğinin ilk adımlarından beri, Avrupa'da Kürtler üzerine yayın çıkarmanın önemini altı çizilmiştir.²⁷ Aynı süreç, Türk milliyetçiliğinde de ortaya çıkmış ve incelenmiştir. Copeaux, bu durumu şöyle belirtir: "Sadece belirleyici dürtüyü sağlamakla kalmayan, ayrıca Türk tarihyazımı söyleminin de üzerine kurulu olduğu otorite Batı Şarkiyatçılığıdır." (Copeaux 1997: 72-73). Kürtçenin ilk yazılı ürünlerinde gördüğümüz gibi genellikle kullanılan Avrupalı kaynakça ve alıntılar, metinlere objektif bir ton vermek için kullanılmaktadır. Bu boyut, Dr. Bletch'in çalışmalarından beri oldukça çarpıcı olmuştur: "Kürtlere gelince, biz onları kendi başımıza temsil edemeyiz; bu işi, Kürtleri ve Kürdistan'ı en iyi şekilde çalışmış, en iyi şekilde bilen Avrupalı Şarkiyatçı elit yazarlara bırakırız." (Bletch 1930: 3). Bütün tartışılan kimlik, azınlık hareketlerinde veya milliyetçi hareketlerde olduğu gibi, dışarıdaki -bu yüzden de bilimsel ve tarafsız farz edilen- akademik ses "üretilmiş söylemlere meşruiyet" verirken ve hatta bunların detaylandırılmasına katkıda bulunurken oldukça büyük bir nüfuza sahip olmaktadır (Massicard 2002). Dışsal söylemler, ortaya çıktıkları ülkelerin akademik çevreleri Kürtlerin Kürtler olarak varlığını tanımadığı için, çok daha önemlidir. Şimdi ise Kürtler ve Kürdistan hakkında özel olarak Türkiye sınırları içinde üretilen araştırmalara yoğunlaşacağız.

II. Kürtler ve Kürdistan üzerine Çalışmalar: Türkiye'de bir Tabu mu?

Buradaki amacımız Türkiye'deki akademi ya da entelektüellerin - henüz üretilmemiş olan- sosyolojisini üretmek değil. Çok az çalışma Türk üniversiteleri ve onların iktidar ilişkilerine değinir: ancak, Ali Arslan'ın (2004) çalışmalarından, Birikim (2001)'in özel sayılarındaki makalelerden ve Toplum ve Bilim'in (2003) Türk üniversiteleri üzerine yaptığı çalışmalardan bahsedebiliriz. Milliyetçilik - ve onun bilim, dolayısıyla eğitim ve akademik camia ile kurduğu ilişkiler- üzerine yapılmış oldukça iyi araştırmalar mevcuttur (Copeaux 1997; Taşkın 2001). Bu çalışmalar, üniversitenin, diğer Türk eğitim kurumları gibi, iyi vatandaşlar yetiştirme, milli kültürü ve hatta milliyetçiliği yayma amaçlarını güden bir organ olduğunu savu-

27- Jîn dergisi, bilginin yayılması amacıyla bir araya gelen grubun bildirgesini 1919 yılında yayınlamıştır. Bu bildirge, Kürtler hakkındaki Avrupalı çalışmalarının çevrilmesine vurgu yapmıştır. Bkz. Jîn 10, Şubat 1919, M. E. Bozarslan tarafından hazırlanan yeni basım (1985: 493).

nur (Copeaux 1997: 83; Arslan 2004: 58-159). Özellikle 1980 Darbesi'nden²⁸ beri bu kurumların hiçbir özerkliğinin kalmamış olmasını akılda tutmak gerekmektedir. 1981'de çıkarılan yüksek eğitimle ilgili 2547 sayılı kanun üniversitelerin hedeflerini şöyle belirtir: Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlılık; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerleri ile uyumluluk; toplum yararını kişisel çıkarının üstünde tutmak; aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu olmak. 1980'lerde, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi isimli zorunlu dersler başladı. İsmail Beşikçi'nin Bilim Yöntemi'nde (1991) belirttiği gibi, düşünme ve ifade özgürlüğü olmaksızın, milliyetçilik süzgecinden geçirilen akademik bilim, dogma olmanın ötesine geçemez.

Cumhuriyet üniversitelerinin kuruluşundan beri bilim, ideolojik amaçlara hizmet etmiş ve akademik çalışmalar ideolojik ürünler haline gelmiştir. 1933 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra, ilk Cumhuriyet üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi ile öğretim üyeleri yeni doğmuş Türk cumhuriyeti ve ulusunun yerini sağlamlaştırmada ve bunun temelini oluşturan ideolojiyi yaygınlaştırmada önemli bir rol üstlenmiştir. 1935-1945 yılları arasında Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden profesörlerin de katılımıyla bir dizi konferans hem İstanbul Üniversitesi'nde hem de Türkiye'nin dört bir yanındaki Halk Evleri'nde gerçekleşti. Bu konferansların ana fikri, Biriz Berksöy (2000)'in da belirttiği gibi, tek parti-Cumhuriyetçi Halk Partisi- iktidarının ideolojik çıkarlarıyla ve politikalarla aynı doğrultuydaydı. Fakültelere "Türk ulusunun ve Türk Cumhuriyeti'nin yüksek çıkarlarının tüm üniversite profesörlüklerine hakim olduğu" ve beşeri bilimler alanında yapılan bilimsel çalışmaların Türk tarihi ve Türkçe konuşan topluluklarının ürünleri tarafından 'aydınlatılması' gerektiği sık sık hatırlatıldı. ²⁹ Kemalizm fikrini aşlamak için yaratılmış bu kurumlar, Türkleri bütün büyük medeniyetlerin atası olarak tanıtan Türk Tarih Tezi'nin ve Güneş Dil Teorisinin destekçisiydi. Bu akademi tarafından üretilen bir 'bilimsel teorinin' devlet ideolojisi tarafından ilk defa sahiplenilmesiydi. ³⁰ Sonrasında, Türk-İslam Sentezi ve Kürtlerin Türklüğünü vurgulayan tüm diğer teoriler ortaya çıkacaktı.

28 - Tuncay (1983) üniversite ve üniversite kadrosunun 1909'dan 1946'a kadar kontrol altında tutulduğunu ve 1981'de Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) kuruluşu ile bunun daha da arttığını belirtmektedir. 1980 Darbesi, akademik kurumunun yeniden merkezileştirilmesini ve çalışmalarının (Türk-İslam Sentezi ile) yeniden tanımlanarak resmi ideoloji ile katı bir biçimde uyumlaştırılmasını beraberinde getirdi. YÖK, Türkiye'de bütün üniversiteleri yönetme yetkisi ve sorumluluğuna kavuştu. Ayrıca, aydınlanma, Batılılaşma ve modernleşme misyonu ile taşrada üniversiteler açıldı (Aktay 2001: 94). YÖK, fakültelerin ve fakültelerin içindeki bölümlerin kurulmasına onay vermektedir. YÖK, dekanların ve öğretim üyelerinin atanmasıyla sorumluyken Cumhurbaşkanı her üniversitenin rektörünü atamaktadır (1982 Anayasası ile beraber seçimler yasaklanmıştır). 1982 yılından beri 20 defa değişikliğe uğrayan olan YÖK, araştırmada ve öğretimde akademik özgürlüğün eksikliği ve rektörler ile dekanların- öğretim üyeleri tarafından değil- kendisi tarafından atanması açısından sıklıkla eleştirilmektedir.

29- Üniversite rektörü Cemil Birsel'in 1936-37 Üniversite Konferansları için açılış konuşması. Aktaran Berksöy (2000: 41-53).

30- Bu Tezler için bkz. Ersanlı-Behar (1992) ve Copeaux (1997); Tezler'in Kürt meselesi ile ilişkisi için bkz. Beşikçi Bu Tezler için bkz. Ersanlı-Behar (1992) ve Copeaux (1997); Tezler'in Kürt meselesi ile ilişkisi için bkz. Beşikçi (1977).

Bu kısımda Kürtler ve Kürdistan üzerine yapılan Türkçe çalışmalardan bahsedeceğiz. İlk olarak, 'Kürtler' hakkındaki ana akım çalışmalara yer vereceğiz. Bu çalışmalar iki taraflıdır: bir taraftan, bu insanların varlığını 'Kürt' etnik teriminin kullanımının geçersizliğini 'kanıtlarak' inkâr ederler; diğer yandan ise böylece damgalanmış belli bir topluluğu kontrol etmeyi amaçlarlar. Tabunun etnisiteyi ile ilgili olduğunu gösterdikten sonra, etnik boyutları hesaba katmadan Kürt ve Kürt bölgesini çalışmanın mümkün olup olmadığını ele alacağız. Bu artzamanlı (diachronic) sunumdan sonra, üniversitelerde –kıyıda köşede kalsa da- yapılan yeni çalışmaların da içinde bulunduğu güncel bağlamı ve çalışmaların kendilerini inceleyeceğiz.

Bir tabu olarak etnik boyut

Mesut Yeğen 1920'lerin ortalarından 1980'lerin sonlarına kadar, Türk devletinin, Kürtlerin varlığını yok sayarken, Kürt sorunu üzerine düşünmek, konuşmak ve yorum yapmak zorunda kaldığını ifade ediyor. Bu yüzden Kürt sorunu dikkate alan birçok metin üretilmiştir (Yeğen 1996: 216). Yeğen, Foucault'nun Bilginin Arkeolojisi adlı kitabından yola çıkarak, Türk devlet söyleminin var olan ve etkileşim içinde bulunan laiklik, batılılaşma, milliyetçilik ve merkezileşme söylemlerinin oluşturduğu gönderimler sisteminin içinde kaldığını ifade ediyor. Kürt sorunu zaman içinde 'hilafet ve saltanatı canlandırma hevesi', 'modernlik-öncesi toplum-sallıkların direnci: aşiret ve eşkiya' ve son olarak 'bölgesel geri kalmışlık' olarak yeniden inşa edilmiştir (Yeğen 1996:226). Bu söylemsel üretim aynı zamanda Türk akademik alanının içinde ve sınırlarında Kürtler hakkındaki bilginin şekillenmesine inkâr edilemeyecek bir şekilde katkıda bulunmuştur. Zaman içinde farklı biçimlerde birleşmiş olabilen bu söylem katmanların ortak noktası Kürt sorununun etno-politik mahiyeti hakkında sessiz kalmalarıdır (Yeğen 1996).

Ötekiliği ve Çatışmayı İnkâr Etmek

Birçok çalışma, yalnızca etnik ve çatışmalı boyutları gizlemek bir yana, Türkiye'de böyle bir grubun varlığını inkâr etmeyi amaçlamıştır. Geniş bir referans sistemi kullanan bilimsel tarih ve dilbilim çalışmaları, Kürtlerin Türk olduğu ve dillerinin de Türkçe bir versiyon olduğu sonucuna varmıştır. Bu tarz çalışmalar akademisyenler ve aynı zamanda gazeteciler veya mühendisler tarafından Cumhuriyet döneminin başlangıcında başlamış ve 1990'lara kadar devam etmiştir. Türkiye tarihi üzerine yapılan yeni araştırmalar ise Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir devamlılık olduğunu iddia etmektedir (Zürcher 1998). Fuat Dündar (2006b) ise aynı zamanda Kürtlerin Türklüğü teorisinin İttihat ve Terakki Hükümeti altında geliştirilmeye başladığını ifade ediyor.

Kadri Kemal Kop'un çalışmaları (1935, 1938) cumhuriyetin ilk döneminin tipik örneğidir. Bugün, Hacettepe Üniversitesi'nde profesör, (1999 yılında seçilen) eski MHP milletvekili ve partinin (1997'de seçilen) yönetim üyesi tarihçi Abdülhaluk

Çay, özellikle Newroz bayramının Türk kökenini vurgulamasıyla tanınmaktadır (Çay, 1985).³¹ Çay ve çalışmaları 1980'lerde Kürtler üzerindeki ana akım akademi siyasetinin tipik bir örneğidir.. Bu politik duruş iktidara yakın akademisyenler tarafından temsil edilmiştir. Buna göre, Türkiye'de hiç Kürt olmadığı için ne bir Kürt meselesi ne de bir Kürt sorunu vardı. Türkiye'yi ilgilendiren tek konu eşkiyalık meselesi ve akabinde ülkeyi bölmek amaçlı büyük ölçüde Batılı emperyalistler ve sosyalist Rusya öncülüğündeki PKK'nın, terörün ve bölücülüğün artan önemi idi. Stratejisi Türkiye'nin doğusunda yaşayan vatandaşları Türk değil de Kürt olduklarına ikna etmek olan ayrılıkçılar 'Kürtçü' olarak adlandırdılar.³² O halde araştırmacının rolü ayrılıkçıların iddialarının aksine Kürtlerin gerçek Türkler olduklarını bilimsel olarak göstermekti. Aralarında önemli akademisyenler de olan bu araştırmacılar, farklı konularda ve Kürt sorununda bu resmi ideolojiyi hem beslemekte hem de korumaktadırlar. Bunları Taşkın'ın da belirttiği gibii "misyoner entelektüeller" olarak adlandırabiliriz (Taşkın 2001b). Bu misyonerlerin yaptığı görev ise onlara devlet tarafından verilmiştir. Kürt sorunuyla ilgili ilk somut örnek 1961 tarihine dayanır. Bu sırada Irak'taki Barzani hareketi çok güçlüydü ve ulusal ile tikelci (particularist) söylemlere gitgide daha açık olan ve kendilerini kurumlarda ve daha sonra siyasi partilerde örgütleyecek olan Kürtleri çok etkiliyordu. Türk devleti bu sırada Kürtlerin inkârını yarma ve geliştirmeyi oldukça önemli buldu. Bu görev açık bir şekilde bilim ve adamlarına verdi. Önsözü General Cemal Gürsel tarafından yazılan M. Şerif Fırat'ın Doğu İlleri ve Varto Tarihi (1961) adlı eserinin yeni basımına bakmak bu sebeple ilginç olacaktır. Zamanının cumhurbaşkanı olan generale göre, Kürtlerin 'dağ Türkler' olduğunu bilimsel kanıtlarla tekrar tekrar araştırmak gerekir. Bunun göz ardı edilmemesi için hiçbir sebebe müsaade etmemek gerekir. Bilimsel kanıtlar getiren bilimsel çalışmalar yardımcı olacaktır (Gürsel tarafından yazılan önsöz, Fırat 1961:3). Bu kitap üniversite profesörlerine, asistanlara, öğrenci örgütlerine ve hatta gazetecilere, yazarlara ve okul kütüphane görevlilerine bile ücretsiz dağıtılmıştır (Beşikçi 1990a:80-1).

Kürtlerin Türklüğünü kanıtlama iddiasında olan bu çalışmaların bir kısmı akademisyenler tarafından yazılmıştır. Ancak, Ermeni çalışmalarının aksine Türk üniversitelerinde Kürt Çalışmaları'na tahsis edilmiş hiçbir bölüm bulunmaz.³³ Ayrıca, birkaç üniversiteden birkaç yayın hariç (Erciyes Üniversitesi Yayınları gibi) Kürtler hakkında çalışma yapan akademisyenler tarafından üretilen kitaplar daha çok Boğaziçi Yayınları

31- Yazara göre Nevruz, dış güçlerin ve bölücülerin el koymak istediği Türk geleneklerinden biridir. Araştırmacı olarak onun görevi, Türk medeniyetinin tehlike altında olan unsurlarını açığa çıkarmaktır. Yazara göre, Nevruz yeni yılı kutlamak ve Türklerin Ergenekon'dan çıkışını anmak için bütün Türk dünyasında kutlanmaktadır.

32- İlhan Akbulut, 1988 yılında İstanbul Üniversitesi'nde kabul edilen ve 1990'da Boğaziçi Yayınları tarafından basılan doktora tezinde Kürtçü'yü şöyle tanımlamaktadır: "kendini Kürt olarak adlandıran, Kürt kültürünün propagandasını yaparak ve Kürt bağımsızlığı için çalışarak Kürt devleti kurmak isteyen kişi" (Akbulut 1990: 35).

33- Kürt meselesinde olduğu gibi, Ermeni meselesi de Türk resmi söyleminde Batı tarafından yaratılan terörizm sorunu olarak tanımlanmaktadır. Burada sık sık Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerin Türk katliamlarına vurgu yapılır.

isimli radikal-sağ yayınevi³⁴ veya Türk Kültür Araştırma Enstitüsü yayınevinde basılmıştır. Cemal Gürsel'in kendisi tarafından yönetilen bu 'para-üniversite kuruluşu' bu bilimsel çalışmaların gelişmesi ve yayılmasında büyük rol oynamıştır.

Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü (TKAE) başlangıçta Dışişleri Bakanlığı altında, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel'in koruması altında 1961 yılında kuruldu. (Taşkın 2001b: 208). Bu "gayri resmi bir kuruluş"tu (Copeaux 1997: 95) ancak devlet tarafından destekleniyordu ve kamu çıkarını gözetten bir enstitü olarak 1968'de resmi bir şekilde tanınmıştı. Bu enstitü üç dergi yayınladı: *Cultura Turcica*, *Türk Kültürü* (1962'den beri), *Türk Kültürü Araştırmaları* (1964'den beri). Ayrıca bu enstitü gerek Türkiye'deki gerekse yurtdışındaki Türk kültürü ve tarihiyle ilgili kitaplar yayınlamıştır – gerçekten de enstitü Pantürkizm fikrine oldukça fazla eğitim göstermiştir. (Landau 1995).

Enstitü imzalı (İbrahim Kafesoğlu yönetimindeki) ilk Türk Kültürü başyazısı, *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü'nün amacını* belirtir. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, "tarih, etnografya, dil, sanat, toplumsal problemler, felsefe, coğrafya ve ekonomi gibi geniş alanları içererek bir bütün olarak Türk dünyası hakkında akademik araştırmak yapmak ve Türkler hakkındaki bilgiyi Türk ulusunu ve ulusal ideallerini güçlendirmek adına geliştirmek" için kurulmuştur (Landau, 1995: 162-3; *Türk Kültürü* 1, 1962). Enstitü bilimsel bir kurumdu ve üyeleri ile dergi yazarları seçkin akademisyenlerden oluşuyordu. Türk Kültürü yazarlarının en sık tekrarladığı temalardan biri, Taşkın'ın da belirttiği gibi (2001b: 181), "ilmin süblimleşmesi"ydi (sublimation of knowledge). (Kafesoğlu 1968: 274-277). Landau bilimsel standartların büyük ölçüde korunmasına rağmen konular ve yazarların derginin politik amacının etkisi altına girdiğini eklemektedir (1995: 163). Enstitü tarafından üretilen söylemler milliyetçi-ilimci idi veya ilmi olandan beslenen bir milliyetçiliğe sahipti. Taşkın da "ilimci milliyetçilik"ten bahsetmektedir (2001a: 75). Gerçekten de Copeaux'nun da belirttiği gibi dergi sadece kültürel değil, aynı zamanda bilimseldi. Dergi Türk-İslam sentezi, pantürkizm ideolojisi ve antikomünist³⁵ görüşlerin yayılmasında (hatta inşasında) önemli bir rol oynadı. Landau'yu takip ederek TKAE'nin "Türkçü ve milliyetçi bir kurum" olduğunu söyleyebiliriz (Landau 1995: 162). Yine, Landau'nun kelimelerini kısmen modifiye ederek, Türk Kültürü'nün ilmin ve milliyetçiliğin kombinasyonunun³⁶ muhtemelen en iyi örneklerinden biri olduğu söylenebilir. Bu bilim insanları, sadece resmi ideolojiyi yaymaktan öte, onun şekillendirilme süreçlerine de dâhil oldular. Üretilen fikirler daha sonra geniş ölçüde radikal sağ partiler ve devlet (1980'deki askeri yönetimin Türk İslam

34- MHP gibi radikal sağ partiler bünyelerinde akademisyenlerin olmasını önemli görmektedirler. Özçınar Zekai, "MHP'li Milletvekillerini Bakanlık Heyecanı Sardı", *Zaman*, 01.01.2002.

35- Sosyalist/Marksist düşünürler, bu düşünürler tarafından 'anti-bilimsellik' ile suçlandı.

36- Landau'nun orijinal ifadesi şu şekildedir: "İlmli pantürkizm ile bilimselliğin kombinasyonunun en iyi örneği" (Landau 1995: 162).

Sentezi'nin benimsemesi ile gösterildiği üzere)³⁷ tarafından benimsendiler. Bilimsel yöntemler kullanarak resmi ideolojinin her türlü saldırıdan (1980'lerde büyüyen Kürt isyanıyla daha da önem kazanan) korunması için onun bekçisi oldular. TKAE, Kürtler hakkında üretilen resmi söylemlerin üretilmesine, güçlenmesine ve yayılmasına güçlü bir biçimde katkıda bulundu. İlk olarak 1930'da yayımlanan ve bu konuda resmi ideolojiyi temsil eden çalışmalar politik kriz esnasında, başta 1960'lar ve 1980'ler olmak üzere, tekrar basıldı. 1980 askeri darbesinden sonra TKAE, Kürtlerin var olmadığını iddia eden birçok küçük kitap yayınlamaya başladı. Peter A. Andrewse göre (1989: 36) Enstitü 1982 ile 1984 arasında bu tarz 15 başlık yayımladı; *Türk Kültürü* bu süre içerisinde 'Kürtler' hakkında çok sayıda makale yayımladı. Abdülhaluk Çay ve Tuncer Gülensoy gibi akademisyenler tarafından üretilen ve Türk Kültürü ile TKAE tarafından yayımlanan bütün bu tezler büyük bir meşruiyete sahipti,³⁸ üniversiteler içerisinde tasfiyelerin güçlü olduğu bir dönemde³⁹ bunları yazanlar iyi birer akademik konuma sahip oldular.

Akademide üretilen araştırmalar, genellikle uygulanabilir bilgiyi üretmeye odaklandılar; gerçekten de resmi ideolojiyi desteklemek ve (nüfus, modernleşme, kalkınma ve bölgesel entegrasyonda somutlaşan) devlet müdahalesini hazırlamak için bölge ve nüfus üzerine çeşitli bilgiler ürettiler. Türkiye'deki bilimsel söylemin siyasi anlamı rahatlıkla gözlemlenebilir fakat aslında bu bilimsel söylem daha geniş kolonyal (Said, 1980) bilgi üretiminin ve Sovyet bilgisinin olduğu kadar (Roy 1997), "katı siyasi işlevi olan ve iktidar tarafından manipüle edilen" etnografik ve antropoloji araştırmaların bir parçasıdır (Donegami 2006: 13, ayrıca bkz. Said 1980). Yukarıda bahsedilen Rus Kürdolojisi ve bu sayımadaki Jordi Tejel ve Fuat Dündar makaleleri, etnoloji ve bilimin devletler tarafından (Doğu Akdeniz'de Fransız mandası altında ve Osmanlı Devleti'nde) kullanımının karşılaştırmalı bir görünümünü sunmaktadır. Doğu Akdeniz örneğinde 'Kürdolog' Kürtleri, onları tanımak ve kontrol etmek amacıyla araştırdı; Kürt milliyetçileri ile yakın bir ilişki içerisinde özgün Kürt ulusal kimliğinin inşasında (Tejel 2006) yer aldı; öte yandan İttihatçı etnolog ve sosyologlar, Kürtleri entegre etmek ve aynılaştırmak için benzer şekilde algılanan belirli bir nüfus üzerine çalışmıştır (Dündar 2006a).

37- TKAE üyeleri ve yakın ilişkileri, Türk-İslam Sentezi'ni yaratılmasında önemli bir rol oynayan Aydınlar Ocağı'nda buluşmaktaydı.

38- Suat İlhan, 1982 Anayasası ile birlikte kurulan AKDTYK'nın (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu) başkanı, askeri aygıtın da bir üyesiydi. İlhan, sürekli bu çalışmalara gönderme yaptı. İlhan, şöyle yazmıştı: "Profesör Abdülhaluk Çay ve Tuncer Gülensoy'un eserlerini okumadan Kürtçe hakkında fikir yürütmek hatalı olur. Türk Tarih Kurumu'nun başkanı Prof. Yusuf Halacoğlu tarafından yürütülen bu çalışmalar ilginç sonuçlar üretmektedir. Bilimsel çalışmalar Kürtleri Türklere yakınlaştırmaktadır". Taşkın 2001b: 365; yazar İlhan'dan alıntı vermektedir (İlhan 1999: 289).

39- Eğer tasfiyeler Türk üniversitelerinin tarihinde tekrarlanan bir olgu ise, en büyüğü 1980 Darbesi'nden sonra gerçekleşti: 1983'te geçen 1402 sayılı yasaya göre hazırlanan tasfiyelerle binlerce kamu personeli üniversitelerden ayrılmak zorunda kaldı. Sol görüşlü çalışanlar dışlandı ve devlet ideolojisine çok yakın olan sağ görüşlü çalışanlar ile değiştirildi. Zafer Toprak'ın altını çizdiği gibi: "1980 Askeri Müdahalesi üniversiteye karşıydı, oysa 1960 üniversite içindi. Akademisyenler onunla işbirliği içindeydi. 1980 Darbesi'nin ilk hedefi üniversiteydi. 1980 Darbesi'ni destekleyen hiçbir entelektüel yoktur" (Monceau 2005: 115).

Kontrol etmek ve entegre etmek için bilgi: ötekiliğin paradoksal kabulü

Fuat Dündar'ın gösterdiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler ve Kürt aşiretleri üzerine ilk çalışmalar hayli pratik sebeplere dayanıyordu: çalışmalar nüfusu entegre ve hatta asimile etmeyi amaçlıyordu (2006b, 2006a). Bu durum, cumhuriyet döneminde devam etti: uzmanlar, nüfusun toplumsal örgütlenmesi, etnik ve ırksal karakteristikleri hakkında raporlar üretmek için Doğu'ya yollandı. Bu, 1920'lerdeki Doğu'nun Reformu planlarında da görüldüğü gibi somut devlet müdahalesine yol açtı. (Bayrak 1993). Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunda ve 1909'dan sonra, sosyolog Ziya Gökalp Diyarbakır ilinde önemli çalışmalar yürüttü. Gökalp 'tedavi' bulunması için 'teşhis'in yapılması gerektiğinin altını çizdi. (Dündar 2006b: 362). 1913 Darbesinden kısa zaman sonra, Talat Paşa Gökalp'ı bilinmeyen toprak Anadolu'nu keşfedilmesi için bilimsel kuvvetleri seferber etmekle sorumlu kıldı (Dündar 2006b). Gökalp, bu zamana kadar asimilasyonun sadece şehirlerde gerçekleştiğinin altını çizmişti. O zamanlarda, ulusal birlik için zorunlu bir basamak göçebe aşiretlerin yerleşik hale getirilmesiydi. Geri kalmışlığın sembolleri olarak çok açık bir biçimde damgalanmış olan Doğulu ve Güneydoğulu (göçebe) aşiretler hakkındaki çalışmalar, daha sonra özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde devam etti. Bu çalışmalar devletin bölgede yatırımlarını ve müdahalesini hazırlamak için yürütüldü.

Akademisyenler tarafından, devletin yararı için üretilen uzman çalışmalarının daha günümüze ait bir örneği, 1980'lerdeki GAP'ın Master Planı'nın hazırlanışı bağlamında yapılanlardır. Bu planla birlikte 1989'da GAP bölgesel kalkınma projesi haline gelmiştir. GAP'ın bölgesel kalkınma projesine dönüşümü, bölgenin sadece sosyal değil, ekonomik yapısını da kalkındırmayı, modernleştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçladığı için, bölgede sosyal bilimler araştırmalarının (ve saha çalışmasının) önemli bir adımı oldu. Çeşitli üniversite çalışanları, GAP'ın yönetildiği direktörlük hükmünde, GAP yönetimi ya da Devlet Planlama Teşkilatı tarafından doğrudan işe alındı. Bunun iyi bir örneği sosyolog Ahmet Özer'dir. Özer, 1995 yılında sosyolojiden doktora derecesini "GAP'ın Sosyo-ekonomik, Kültürel ve Politik Boyutları" adındaki tezi ile Hacettepe Üniversitesi'nde aldı. Aynı zamanda, sosyolog olarak, GAP bölgesinde GAP ve DPT için saha çalışması yürüttü. Urfadaki saha çalışmasından iki yıl sonra yazdığı kitabında bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını tanımlamaktadır. Ana sonuç ise, yapının geleneksel olduğu, modernleştirilmek zorunda olduğu ve modernleşeceği. (Özer 1994: 88-89). GAP ise güçlü bir teşvik olacaktır. Ekonomik sektörü modernize ederek, (aşiretsel ve paternalist olarak karakterize edilen) sosyal olanı dönüştürecektir. Aşiret meselesi 'çözülecek' bir 'sorundur. (Özer 1994: 150). GAP Master Planı ise yazarın sonucuna çok yakındır ve aynı projelerle beraber bir sosyal değişim önermektedir.⁴⁰

40- GAP'ın amaçları için bkz. <http://www.gap.gov.tr/gap-action-plan/southeastern-anatolia-project-action-plan/objectives-and-targets>.

Benzer çalışmalarda ise etnisite sorununa hiçbir zaman değinilmemiştir. Çatışma meselesi sadece kısaca bahsedilir; onu çözmek bölgenin kalkınmasının ve modernleşmesinin koşullardan biridir.

GAP'ın çerçevesi içinde yürütülen araştırmanın başka bir adımı 1990'ların başında başlamıştır. Bu çalışmalar GAP'ın Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yürütüldü ve anketlerin sonuçları bir Sosyal Eylem Planı'nın hazırlanması için kullanıldı. Ayrıca, geliştirilecek projeler için de bir çerçeve çizildi. (Özok-Gündoğan 2005: 99). Araştırmacılar ve hatta üniversiteler ekonomi, çevrebilim, agronomide olduğu gibi, sosyoloji ve etnoloji bölümlerinde de GAP bölgesi üzerinde yakın bir işbirliği içinde çalıştı. Üniversitelerde GAP üzerine çalışan kurumlar kuruldu: Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin GAP Araştırma ve Uygulama Merkezi Ankara'da kuruldu ve Dicle Üniversitesi'nin GAP Araştırma ve Uygulama Merkezi 1990'da Diyarbakır'da kuruldu.⁴¹ İsimlerinin de öne sürdüğü gibi, bu merkezlerin sadece bilimsel değil, aynı zamanda pratik işlevleri de vardı. Ankara'da GAP ile ilgili olan konular hakkında dersler verilmekte ve konferanslar yapılmaktadır; ayrıca öğrenciler bu konularda yüksek lisansa ve doktora teşvik edilir. Ankara Merkezi aynı zamanda direktif veren devlet kurumlarıyla yakın ilişki halinde çalışmaktadır. Merkez ayrıca projelerin yürütüleceği yöntemler hakkında da düşünmek zorunda. Özok-Gündoğan GAP'ın resmi internet sayfasından alıntılarla şöyle belirtmektedir: "bu araştırmalarının genel amacı 'bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel mizacının daha iyi anlaşılmasını sağlamak; genel olarak toplumda ve özel olarak belirli toplumsal gruplarda ihtiyaçları, beklentileri ve eğilimleri saptamak ve kalkınma için özellikle dezavantajlı durumdaki özel hedef gruplarını saptamak' şeklindeydi" (2005: 100). 'Sorunun' altını çizen araştırmalar devletin müdahalesini meşru kılabilir. Özok-Gündoğan, "Kürtler ve Kürt yoğunluklu bölgelerin, bu sıra dışı ilginin gözlemlenebilir, ölçülebilir ve dolayısıyla da kontrol edilebilir nesneleri haline [gelmesini]" ele almaktadır. (2005: 100). Özok-Gündoğan aynı zamanda bu araştırmaların hiçbir zaman etnik boyuttan ya da devlet ve PKK arasındaki çatışmadan bahsetmediğini ve bu yüzden sorunu siyasetleştirmediğini tartışmaktadır.

Gene de, bölgede bilgiye dair bu büyük ihtiyaç, araştırmacılara oraya gitme ve oldukça iyi koşullar içinde saha çalışması yönetme şansı sağlıyor. Araştırmacı git-gide daha fazla otonomi kazanıyor. 1990'ların sonundan beri GAP hakkında birçok sayıda çalışma, modernleşme ve birleşme gerekliliğinde olan bir mekân olarak çevreye değil, projeye ve merkez ile çevre ilişkilerine odaklanmaktadır.⁴² Ege Üni-

41- Gaziantep Üniversitesi'nde (GAPMER) ve Harran Üniversitesi'nde (1993) başka merkezler de kurulmuştur. Harran Üniversitesi'ndeki merkez daha çok agronomik araştırmalar yürütmektedir (bkz. <http://www.harran.edu.tr/gtarim>).

42- Örneğin, Boğaziçi Üniversitesi'ndeki çalışmalara ve New Perspective on Turkey'nin Kürt Sorunu özel sayısına (no. 32, 2005) bakılabilir.

versitesinde sosyolog olan Neşe Özgen'i örnek olarak verebiliriz. Özgen, ilk saha çalışmasını, 1997'de Şırnak'a bağlı İdil Bölgesinin güneydoğusunda yürüttü. Bu Şırnak/İdil Bölgesel Kalkınma Projesi, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Sosyoloji Derneği işbirliğiyle yönetildi. 2000'de, Neşe Özgen yine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile işbirliği içinde olarak GAP'ın Bölgesel Kalkınma Planı'nda çalışmaya başladı ama hızlı bir biçimde deneyime son verdi. Güneydoğudaki bu değişik saha çalışmaları aracılığıyla, 'sınır bölgesinde vatandaş olmanın anlamı nedir'⁴³ gibi yeni sorulara ulaştı. Şimdi, tek başına yönettiği bir proje olan sınır sosyolojisi olarak adlandırdığı bir projeyi geliştirmektedir.⁴⁴

Bu çalışmalara bakmak çok bilgilendiricidir. İlk olarak, devletin politikalarının inşası edilmesi için (entegrasyon, kalkınma politikaları vb.) bize araştırmacının ne kadar gerekli olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda -buna geri geleceğiz- bölge üzerindeki çalışmanın, belli kısıtlamalar altında olsa bile mümkün olduğunu gösteriyor. En azından bölgenin nasıl geri kalmış olarak damgalanmış olduğunu (ve hala damgalandığını) gösteriyor. Bu geri kalmışlık, özel olarak ilgi çeken bir konu olan aşiret toplumsal yapısı olarak sembolize edilmiştir (Yeğen 1996).

Türkiye'nin Doğusu Hakkındaki Çalışmalar

Bu çerçevede, 1960'larda Alihan Aşireti'ni araştıran İsmail Beşikçi'nin yerinin ne olduğunu sorabiliriz. İlk olan o muydu? Yoksa Türkiye'nin doğusu hakkında akademik çalışmalar yapan sonuncu kişi mi? Bizim Kürt alanı olarak bildiğimiz çalışmaların, eğer etnik kimliğin varlığını yok sayıyor ya da etnisitenin ve çatışmanın bahsetmiyorsa, yapılmasının her zaman mümkün olmuş olduğu gözüküyor. Bunlar ya bölgenin akademik olmayan yazarları tarafından ya da bölgede çalışan öğrenciler ve akademisyenler tarafından üretilmiştir.⁴⁵ 1980'den beri GAP Master Planı çerçevesinde 'Kürtler', hatta 'çatışma' hakkında konuşmaktan kaçınarak bölge hakkında önemli veri ve bilgi sunmuş olan bazı çalışmaların yürütüldüğünden bahsetmiştik. Ondan önce ise bölge üzerindeki birkaç çalışma ilgiyi hak ediyor. Onların arasında daha çok bilinen İsmail Beşikçi'nin araştırmasıdır. Bu gibi çalış-

43- Neşe Özgen ile röportaj, '30 tane koyun kesemez insan bir anda',

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=6&ArsivAnalID=16678&ArsivSayfaNo=3>.

44- Özgen'in dahil olduğu ilk Güneydoğu projesi 'Şırnak/İdil'in Bölgesel Kalkınması Projesi'ydi (Temmuz-Kasım 1997). Özgen, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Sosyoloji Derneği ile işbirliğinde olan Çağdaş Yaşamı Destek Derneği (ÇYDD) yönetimi altında olan projenin direktörüyü. İçinde bulunduğu ikinci proje GAP-Bölge Kalkınma İdaresi (GAP-BK) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yürütülen GAP'ın Bölgesel Kalkınma Planıydı. Bu projeye sosyolog olarak katıldı (Temmuz-Aralık 2000). TÜBİTAK ve Ege Üniversitesi tarafından desteklenen, bireysel olarak yürüttüğü üçüncü proje, bir kitapla sonuçlandı: Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri: Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı. TÜSTAV: İstanbul, 2003.

45- Bu çalışmalar üzerine derinlemesine incelemeler henüz yapılmamıştır. Fakat Güneydoğu üniversitelerinde üretilen lisans ve doktora tezleri ile üniversite yayınlarına hızla bakmak yapıcı olacaktır. Bu üniversiteler 1970'ler ve çoğunlukla 1980'ler olmak üzere geç açılmıştır. Öğrencilerin yürüttüğü araştırmaların çoğu üniversitenin bulunduğu bölgede yapılmıştır.

malara, Beşikçi'nin ikinci çalışmasında (1969b) Kürtler ve etnisite hakkında açıkça konuşmasına rehberlik edecek olan, Ankara Üniversitesi'ne sunduğu göçebe Alikan aşireti hakkındaki çalışması (1969a) eklenebilir.

1960'larda ülke hızlı sosyal ve ekonomik değişiklik içindeyken, ilerici bir sosyal bilimci duruşu ortaya çıktı. İsmail Beşikçi ilk yıllarında, eşitsizliğin nedenlerini ve -yukarıdan reformlar vasıtasıyla- çözümlerini ciddi bir biçimde aramakla ilgilenen bu grubun çoğu anlamda bir temsilcisiydi. Martin Van Bruinessen'in altını çizdiği gibi "bu on yıl boyunca, birçok araştırmacı açıklama çerçevesi olarak şu ya da bu biçimde Marksizmi benimsedi" (Van Bruinessen 2003-4). Buna rağmen, bölgeyi okumalarına bakarsak, bu araştırmacılar - 1960'lardaki solcu hareketlerin geneli gibi - Kemalist anti-feodal retoriğin hala içindelerdi. Kürt aşiret ve dini liderlerinin gücü o zaman bölgenin geri kalmışlığının, 'modernlikten' uzak tutulmasının ana nedeni olarak anlaşıyordu. Beşikçi'nin o zamanki çalışması (GAP çalışmalarının daha sonra kullanacağı) ve o dönem Kürtlerin geneli tarafından paylaşılan kalkınmacı çerçeveye dayanmıştır (Bozarslan 1966). Araştırmacılar o zaman, etnik ya da ulusal soruna değil, devletin kaynaklarına ve kaynakların eşitsiz paylaşımına odaklandılar. Aynı zamanda Beşikçi'nin ilgilendiği göçebe aşiret meselesi, aşireti kalkınmaya karşı bir engel olarak gören kalkınmacı görüşleri hayli hayli temsil etmektedir. Beşikçi'nin çalışmayı bir monograf olarak değil, teorik gelişmeye giden bir çalışma olarak değerlendirilmesini istemiş olması manidardır. Üstelik Beşikçi araştırmasının somut yaptırımlarının olmasını ve bölgenin problemlerinin çözülmesine yardım etmesi için unsurlar sunmasını istediğini ifade etmiştir.

Beşikçi, 'Kürt Alikan aşireti' üzerine konuşsa bile -'Kürt' kavramını nesnenin tanımını kolaylaştırmak için kullandığını belirtmektedir- ve etnisite üzerine var olan tartışmalar ile teorilerden bahsetse bile, Kürtlerin Kürtlükleri ya da Türklükleri ile uğraşan bir pozisyon almadığını ve kendisini bu tartışmanın içine koymadığını ifade ediyor; bu onun çalışmasının nesnesi değildir ve onun ilgilendiği 'sosyal değişimi' idrak etmeye yardımcı olmamaktadır (Beşikçi 1969a: 8). Ana akım akademisyenlerden alıntıları ise (Fahrettin Kırzioğlu, Mehmet Eröz) kendi argümanını desteklemek için değil, yalnızca ana akım teorileri sunmak için kullanmaktadır. Ancak, altı çizildiği gibi, akademisyenlerin Kürtlerin Türklüğü resmi teorisini güçlendirmek için yetiştirildiği bir zamanda pozisyon almamak zaten bir pozisyon almaktı. Bu yüzden, Beşikçi'nin diğer araştırmacıların çoğu zaman sakladığı bölge gerçekliğini olabildiğince net bir şekilde açıklamayı amaçladığını söyleyebiliriz. Onu, bölgenin etnik boyutuna ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde hala bir asistanken yazmış olduğu ve akademik kariyerine son veren çalışması (Beşikçi 1998) Doğu Anadolu'nun Düzeni'ndeki (1969b) 'Doğu Sorunu' tespitiine varıran şey, kesinlikle onun bilime ve entelektüel dürüstlüğe olan sevgisiydi. Beşikçi, "etnisitenin sosyal hayat ile alakalı bir olgu olduğunu vurgulayarak, Kürt milliyetçiliğine Türk milliyetçiliği gibi belirgin bir toplumsal görüngü olarak davranarak ve Kemalizm'in anti-feodal ve ilerlemeci karakterini sorgulayarak, Kemalistlerin, ek

olarak da Türk sosyalistlerin dünya görüşünü temelinden vurmuş oldu.” (Van Bruinessen 2003: 4). Beşikçi, o zamanın entelektüel havasına ve de özel olarak Türkiye'nin 1960'ların ve 1970'lerin akademik söylemine göre hala kabul edilemez olan 'Doğu Sorunu'nu dönüştürmüştü. Gerçekten de Beşikçi bu kitapta 'Doğu Sorunu'nun sadece ekonomik bir sorun değil, sadece bir kalkınma sorunu değil, aynı zamanda etnik bir sorun (1969b; 1992 tarihli yeniden basım: 34) olduğu belirtir ve kitabın ikinci kısmı açıkça ulusal bir sorunun ortaya çıkışıyla ilgilenir. Kitap aynı zamanda Kürtlere ilişkin devlet politikası ile de ilgilenir. Van Bruinessen'in belirttiği gibi, “bu Türkiye'deki Kürtlerin toplumsal ve politik tarihinin yazılmasına dair ilk ciddi girişimiydi ve uzun bir süre aşılamamış kalacaktı” (Van Bruinessen, 2003-4). Fakat Beşikçi, Kemalist ideolojinin ve pratiğin sistematik eleştirisini geliştirmek için onun bakış açısından ve pratiğinden uzaklaşmaya⁴⁶ başlarken kendisini akademinin içinde terk edilmiş halde buldu; 1971 askeri müdahalesini ve 3 yıllık tutukluluğunu takiben bir daha akademide bir pozisyon bulamayacaktı.

Bundan sonra, Güneydoğu üzerine, örneğin Güneydoğu'daki aşiretler üzerine çalışmalar devam etti. Lakin yazarların doktoralarını almaları için Kürtlerin varlığını reddeden meşru çalışmalardan alıntı yapmaları ve doğru tarafta yer almaları gerekiyordu. Yazarlar için 'Kürt aşiretlerinden' ne Beşikçinin konuştuğu gibi ne de sadece bir 'aşiret' olarak bahsetmek mümkündü. Yazarlar 'Türk' ya da 'Türkmen' aşiretlerinden bahsetmek zorundaydı.⁴⁷

Bugün bir Türk Kürdolojisinden Söz Edebilir miyiz?

Etnisitenin açıkça tartışılması ve akademisyenler arasında açıklama bir çerçevesi olarak kullanılması 1990'dan önce gerçekleşmedi. Fakat bu yukarıda tasvir edilen söylemsel alanın akademi içinde iğreti bir duruma düştüğü anlamına gelmiyor. Peki bu durum, bazı akademisyenlerin 1990'lar ve sonrasında kendilerini başka referans sistemlerine dâhil etmek için yeni anlam katmanlarını ekleme fırsatını bulmasıyla mı oldu? Durum böyleyse, buna yol açtı ne idi? Bu durum, araştırmanın konusu, yöntemi ve pratiği bağlamında tam olarak ne anlama geliyor? Bu, Türk akademisinde kayda değer bir yeniden yapılanma işareti olabilir mi?

Açılımın koşulları

1990 yılında, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin güneydoğusuna bir gezi sırasında, aleni olarak Kürtlerin varlığını ve Kürt sorununu tanıdı. Kürtlerin var

46- İsmail Beşikçi, *Bilin Yöntemi*'ni Türk akademisi ile devlet ideolojisinin yakın ilişkisini eleştirmek amacıyla 1978'de yazdı. *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'nin 1992'deki yeni baskısının önsözünde, devletin ideolojisinden etkilenmiş olan ilk yazıları için özür dileme ihtiyacı duyduğunu belirtti.

47- Örnek için Fırat Üniversitesi'nde yazılan lisans ve doktora tezlerine bakılabilir.

olmadığına dair resmi teze karşı meydan okumanın ilki bu oldu. 1991'de 1983 tarihli 2932 sayılı kanun Türkçe olmayan dillerin özel olarak kullanımı mümkün kılmak için değiştirildi. Bu yasa aynı zamanda dolaylı yollardan olsa bile Kürtçe yayını mümkün kılıyordu. Yeni yayınevleri kuruldu. Bu yayınevleri sadece Kürtçe yayınlamadılar, ayrıca Kürtler üzerine birçok doküman ve çalışma yayınladılar. Bu yayınevlerinin rolü, Türkiye'deki Kürtler hakkındaki yayınların artışı anlamak için önemlidir. Ancak, (Yurt Yayınevi'nin Beşikçi'nin kitapları yüzünden maruz kaldığı sayısız davada gözüktüğü gibi) 1990'larda bu yayınevlerine karşı baskılar çok güçlüydü. 1990'ların sonuna doğru durum daha ılımlılaştı ve bugün neredeyse her şeyi yayınlamak mümkün. Yayıncılar yine de çoğu zaman mahkemeye çıkıyor ama artık böylesine ağır hapis cezaları ile karşılaşmıyorlar. Yüzyılın dönümüne (Şubat 1999'da) Abdullah Öcalan'ın tutuklanması ve Güneydoğu'da 2002'de tamamlanan sıkıyönetimin resmi olarak kaldırılması damga vurmuştu. Bölgesel ölçüde, Türkiye ülkeyi Kürt nüfusunun tanınmasına doğru iten Avrupa Birliği uyum süreci ile daha fazla haşır neşir oldu. Bu durum daha özgür araştırma yürütmeye ve bu sorun hakkında daha açık konuşma olanaklarına izin veriyor. Saha çalışması yapmak da çatışmanın bitmesi ve sıkıyönetimin kaldırılması ile daha kolay hale geldi. 1990'larda araştırmalar ilk kez 'sivil toplum' kuruluşları tarafından yönetilmişti.

Erichsen'e göre (1998: 207-210), STK'ların araştırma sahasındaki rolü, kısmen devlet kaynaklarının eksikliği ve onun kamu hayatının bazı alanlarından çekilmesi nedeniyle oluşan boşluk ile 1980'den itibaren artmaktadır. Bundan da öte, 1990'larda savaş şiddetlenmiş ve kutuplaşma oldukça yükselmişti. Savaş aynı zamanda kendine özgü bir bilgi üretimine katılmış olarak görebileceğimiz medyada da kızışmış ve medya her birinin kendi tarafını kolladığı iki kısma ayrılmıştı. 1990'ların başında bu savaşı ilk kınayan ve Kürt sorunu ile çözümünün gerekliliği konusunda ilk konuşanlar sivil toplum örgütleri oldular. Groça göre, sivil toplum kurumları demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi ve Kürt sorunu ekseninde 1980'ların sonunda ortaya çıktı. İnsan hakları derneklerinden meslek örgütlerine kadar geniş bir yelpazede kurumlar ve vakıflar, sorunu ve çözümünü tartışır oldular. Bu çizgide Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) ve İnsan Hakları Derneği (İHD) Kürt sorununu ele almada hızlı davrandılar. Derneğin -çatışmanın tavan yaptığı dönemde Güneydoğu'da olduğu için daha da değerli olan- raporları sıklıkla kullanılan kaynaklar haline geldi ve gizli ya da yanlış aktarılan olayları açığa çıkardı.

Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD) tarafından üretilen çalışmalar barışı teşvik etmek amacıyla hareket etmekte ve Kürt sorununa çözüm aramakta ilkti (Taciser 1992). Helsinki Yurttaşlar Meclisi⁴⁸ üyesi olan HYD, Eylül 1993'te kurulan bir sivil

48- 'Helsinki' kelimesi, "Avrupa'da, barış ortamına elverişli şartların geliştirilmesine zemin hazırlayan ..., Doğu-Batı bloklarına ayrılmış bir dünyada insan haklarını, bütün toplumların saygı göstermesi gereken ortak bir değer haline" getiren Helsinki Nihai Senedi'ne (1975) dayanmaktadır. Bkz. <http://www.hyd.org.tr>.

toplum örgütüdür. Temel hak ve özgürlükler, barış, demokrasi ve çoğulculuk üzerine çalışmakta, farklı tarafları bir araya getirerek vatandaşların toplumsal sorunlarını tartışmayı mümkün hale getirmek için hareket etmektedir. HYD, aşağıdaki temalar etrafında farklı etkinlikler düzenlemiştir: azınlık hakları ve çok kültürlülük, çatışmalara sivil yaklaşımlar, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve sivil katılım, yerel demokrasi ile sivil toplum ve Avrupa Birliği Entegrasyon süreci. HYD, Kürt sorunu ile alakalı etkinlikler organize eden en önemli STK'lar arasında olmuştur. Yeni ve önemli bir adım, 6 Şubat 2006'da İstanbul'da Empati Grubu ile beraber düzenlenen 'Sivil ve Demokratik Çözüm Arayışları I. Türkiye'nin Kürt Meselesi' adlı konferanstı. Bu konferans akademisyenleri, politikacıları, gazetecileri vb. bir araya getirdi. Vakıf üniversitesi olan Bilgi Üniversitesi'nde gerçekleşmiş olsa bile, konferans adı geçen iki kurum tarafından organize edilmişti.⁴⁹ Ama konferansın yapıldığı yer ve birçok katılımcının akademisyen olması hayli ilgi çekti. Kürt sorunu ilk defa açık ve akademik bir içerikte tartışılmıştı.⁵⁰ Hasan Cemal konferans üzerine "Özgürce konuşup tartışabilmek... Bunu özellikle akademik ortamlarda yapabilmek... Buralardan siyasete taşımak konuyu..." diye yazmıştı.⁵¹

Kürt sorunu sadece temel haklar ve çoğulculuk savunucuları arasında tartışılmadı; aynı zamanda ilk zamanlardan beri ekonomik sektörün de ilgisini çekti. Ankara Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü olan Doğu Ergil 1990'larda Güneydoğuda artan çatışma sırasında, neler olduğunu anlamaya çalışmayı hem bir 'vatandaşlık görevi' ve hem de bir 'akademik zorunluluk' olarak algıladı ve bu yüzden 'sosyal çatışmayı' çalışmayı hedefleyen ve askeri güç ile şiddetin kullanılmasından farklı 'çözümler' sunan bir araştırma projesi hazırladı. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) bölgeyi barış ve iş faaliyetlerine açılmasıyla ilgilenen -kendisi de Doğulu olan- başkanı ile buluştu. TOBB'un bölgedeki şubeleri de dahil olmak üzere ağları, ama ayrıca Doğru Yol Partisi'nin (DYP) parti yapısı ve hükümet aktörleri ile yakın ilişkileri Ergil'in Güneydoğuda proje yürütmesini daha kolay hale getirdi. Ergil'in 1995'teki proje sırasında ve basım sürecinde Türkiye'de bulunduğu ana destek işadamlarından geldi. Aynı türde desteği 2005'teki çalışması için de buldu (Ergil 2006a). 'Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler' başlıklı raporunda, Kürt milliyetçiliğinin bölgenin ekonomik ve sosyal geri kalmışlığı ile beslendiği geleneksel fikri Doğu Sorunu'nun bileşenlerinden biri olarak 'kimliğin' tanınması önerisi ile bir arada var oldu. Bir röportajda Ergil Türkiye'nin tümünü ilgilendiren bir problem olduğu için raporunu 'Kürt Sorunu' olarak değil 'Doğu Sorunu' olarak

49- Aslına bakarsak, Bilgi Üniversitesi'ndeki birkaç öğretim görevlisi de HYD'nin kurucuları arasında bulunmaktadır.

50- İsmail Beşikçi'den alıntılan Derya Sazak, 'İmralı'daki Değil Dışarıdakiler Konuşsun', Milliyet, 14 Mart 2006. Beşikçi, üniversitede yapılan konferansın önemli bir adım olduğunu ve resmi ideolojiyi hafiflettiğini söyledi. Ayrıca bkz. Hasip Kaplan'dan alıntılan Nezat Alkan, 'Kürt Konferansı'nın Yankıları Sürüyor: Çözüm için Bir Adım Daha', Birgün, 14 Mart 2006; Ümit Fırat ve Murat Belge'den alıntılan Hasan Cemal, 'PKK, Silaha Veda Etmeli!', Milliyet, 14 Mart 2006.

51- Hasan Cemal, 'PKK, Silaha Veda Etmeli!', Milliyet, 14 Mart 2006.

adlandırdığını söyledi.⁵² Ergil'e göre bu rapor "tabu haline gelmiş bir konuyu tartışılabilir yaptı" ve Kürtlerin 'bölücü' olduğu resmi zihniyetine "meydan okudu". Ergil rapordan dolayı, onu 'Kürt sever' ya da CIA ajanı olarak suçlayan politik çevre içindeki bir takım aktörler ve akademi içinde onu yeteri kadar bilimsel olmadığı için suçlaya bazıları tarafından sertçe eleştirildi.⁵³ Ergil, Türk ve Kürt milliyetçileri arasında bir tartışma forumu olması, Kürt sorununu tanımlamak ve çözümler bulmak için adımlar atması ümidiyle uluslararası olarak desteklenen Toplumsal Sorunları Araştırma Vakfı'nı (TOSAV) kurarak sivil toplum alanında çalışmaya devam etti. Ergil'e, akademik çalışmalar "yapıcı bir siyaset oluşturmak" için görünürlük kazanmak zorundadır. (Ergil 2006a).

Kürtlerin varlığını -bilimsel olarak tartışıldığını iddia ederek reddeden- resmi söyleme paralel olarak (yukarıya bkz.), Kürtçü hareket Batılı akademik ürünleri kullanmakta ama aynı zamanda kendi söylemini ve bilgisini üretmektedir. Elise Massicard'ın Alevi hareketi hakkındaki sözlerini aktararak, Kürt kimliğinin olumsuzlanmaya ve tutarsız bir anlama tabi tutulduğu bir durumda, bilginin sadece 'sembolik sermaye' değil ayrıca Kürtlüğün 'köklerini ve anlamını ortaya çıkartmak' için bir 'ilk-plan kimlik kaynağı' olduğunu söyleyebiliriz (Massicard 2002).

Her milliyetçi harekette olduğu gibi, güncel mücadeleyi açıklamak ve meşrulaştırmak için geçmiş üzerine söylemler kullanılmaktadır. Tarih yazımı aslında Kürt entelektüel hayatının her alanında çok canlıdır (Bozarslan 2001: 47). Bu bilgi ilk olarak anılarını ya da denemelerini yazan politik aktörler ve (Türkiye'de araştırmacı-yazar olarak bilinen) akademik olmayan araştırmacılar⁵⁴ tarafından üretilmiştir. Araştırmalarının alanı, tarihi, aynı zamanda dili ve folkloru vb. kapsadığından çok genişti. Çalışmalar bireyler tarafından üstlenildi ve kitaplar ya da makaleler olarak Kürt dergilerinde basıldı. Kürt kültür merkezleri de Türkiye'de 1990'larda kuruldu. Bir örneği ise yukarıda bahsedilen İstanbul Kürt Enstitüsüdür. Enstitü araştırmacının önemini vurgulamakta ve Kürt kültürünün yok edilmiş olan yanlarını araştırıp toplamakta ve sunmaktadır.⁵⁵ Böylelikle, resmi belgelere alternatif yaratmasını amaçlamaktadır. Fakat çalışmaların bilimsel karakteri milliyetçi bir söylemin üretimine dahil oldukları için yer yer tartışmaya açıktır.⁵⁶

Kürt milliyetçiliği üzerine çalışan bütün araştırmacılar (Bozarslan 2001; Hirschler

52- Yılmaz, Sinan, 'Ergil: The Report was My Duty as a Citizen', Turkish Daily News, 10 Haziran 1995.

53- Demirsar, Metin, 'Ergil: Southeast Approaching Civil War Conditions', Turkish Daily News, 7 Eylül 1995.

54 Gerçekten de Kürt tarihi üzerine dergilerde yazan bu araştırmacılar 'mektepli' tarihçiler değildir. Sıracı Bilgin Diyarbakır'daki Tıp Fakültesi'nden mezundur; Cemşid Bender doktorasını hukuktan almıştır, Gürdal Aksoy hukuk mezunudur vb.. Bkz. Hirschler (2001: 149).

55- Bkz. <http://www.enstituyakurdi.org/modules.php?name=News&file=article&sid=3>.

56- Örneğin, Müslüm Yücel, yayınlanmamış bir çalışmada İstanbul'daki Kürt Enstitüsü'nün tarih yazımına dair görüşlerini ('Kürt Devletleri' hakkında yazan) Hüseyin Sağınç'ın ve (Urartu ya da Eyyübi Devleti'nin Kürtlüğü hakkında yazan) Torî'nin çalışmaları üzerinden analiz etmektedir. Bkz. Torî (2001a, 2001b).

2001; Vali 2003b), bu milliyetçi söylemlerin resmi Türk tezine karşı inşa edildiğini ve cevap olarak kullanıldığını belirtir.⁵⁷ Üstelik Kürt tarih yazımı çoğu zaman Türk Tarih Tezi'nin tersine çevrilmiş bir kopyasıdır (Hirschler 2001: 150). Bozarslan'a göre, 'Kürt kurumsal araçları' olmamasına rağmen akademik bir tarih inşa etmek için Kürtler "Türk devleti tarihçileri ile aynı metodu ve varsayımları kabul edebildiler". Ve çoğu zaman yapılan o oldu: "onun Türk modeli gibi, Kürt tarih yazımı da ulusun kökenleri ile kaynağı muhafaza edilecek ve aktarılacak değerler ile yüklenilmiş 'antik' tarihteki idealine baktı" (Bozarslan 2001: 63). Kürtlerin kökeni tartışıldı ve, en azından Medlere kadar geriye götürüldü; aynı zamanda dilin kökeni de Avesta diline dayandırıldı. Kürdistan'ın ise tarihte her zaman Kürt toprağı olduğu söylendi.

1960'ların sonu ve hatta daha çok 1970'lerde Türkiye'deki Kürtler kendi tarihlerini, dillerini, kültürlerini yazıp yayımlamaya başladı. Bu süreç ülkedeki yarı-liberalleşmeye (ve yukarıda bahsettiğimiz gibi, Türkiye'deki Kürtleri kuvvetli bir şekilde etkilemiş olan Irak Kürt Hareketi'nin güçlenmesine) tekabül ediyordu. Bu dönemde yayınevleri ve gazeteler kuruldu ve bu tarz çalışmalar yayınlandı. Bilim Yöntemi'nden beri Beşikçi'ninki gibi çalışmalar, özellikle Kürtlere karşı Kemalist tutuma, ideolojiye ve tarih yazımına karşı sert bir analiz ve zeki bir cevap olarak işlev gördü. İsmail Beşikçi'nin 1970'ler ve 1980'lerdeki çalışmaları "Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ciddi bir tashihin ilk sistematik çabalarından birini" oluşturdu (Van Bruinessen 2003: 4). Aynı zamanda Mehmet Bayrak da karşı bir tarih yaratmak, Kemalistlerin Kürt politikasını, resmi Türk Tezini eleştirmek için araştırmacılar tarafından kullanılabilir arşiv belgeleri yayınladı.

Kendisini tanımak için ama aynı zamanda resmi tezi alt etmek amacıyla meşruluk elde etmek için, Kürtçü hareket Avrupa'daki akademik çalışmalarının Türkiye'ye tanıtılmasında, bazen büyük zorluklarla karşılaşarak, ana yol oldu. İlk örnek ise Van Bruinessen'in *Ağa, Şeyh, Devlet* isimli kitabı oldu. Çalışma, 1980'lerin sonunda (1980 darbesini sonrasındaki liberalleşme döneminde) ilk kez Mehmet Bayrak tarafından basılmış, siyasi dergi *Özgür Gelecek*'de tefrika olarak yayınlanmıştı. Bu yayın nedeniyle daha sonra derginin sayıları yasaklandı. Daha sonra Mehmet Bayrak, *Ağa, Şeyh, Devlet: Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*'ni (1991), Amerikan araştırmacı Robert Olson'un Kürtler hakkındaki çalışmalarını (1991) ve Rus araştırmacı Lazarev'in (2001) eserlerini yayınlayan Özge Yayınları'nı kurdu. 1991'de yayınevi ayrıca Thomas Bois'in kitaplarından birini de yayınladı. Sağlam bir konuma sahip olan ve sol eğimli İletişim Yayınevi⁵⁸ ise Martin Van

57- Vali, Kürt milliyetçiliğinin kökeninin "kendi ve ötekini şimdiki yüzyılın ilk on yıllarında Türk, Fars ve Arap kimliklerinin ortaya çıkması ile ilişkisi" olduğunu iddia ediyor (Vali 2003b: 104).

58- Bir üniversite yayınevi olmamasına rağmen, akademisyenler tarafından yönetilmekte ve Türk ile yabancı akademisyenler tarafından birçok kitap yayınlanmaktadır.

Bruinessen'in *Kürdistan Üzerine Yazılar*'ının (1992) dışında, 1990'ın sonlarına doğru Wadie Jwaideh (1999) veya Lale Yalçın-Heckmann (2002) gibi Avrupalı akademisyenlerin Kürtler üzerine çalışmalarını yayınlamaya başladı. 1990'ların son yarısında bunun gibi Avrupalı akademik çalışmaları yayınlayarak kendini ayıran bir başka Kürtçü yayınevi ise aynı zamanda kendi Kürdoloji koleksiyonu olan Avesta Yayınevi'di. Bu yayınevi Avrupada oluşturduğu temaslara- ana olarak Paris'teki Kürt Enstitüsü gibi Kürt çalışmalarını teşvik eden merkezler- Avrupalı akademisyenlerin çalışmalarını Türkçe basmak için çok çalışmaktadır. Bu çalışmalar açıkça hem Kürt ve Kürtçü okurlar ve hem de konuya hassas Türk akademisyenler tarafından okunuyor. Bu yayınevleri ve bağımsız araştırmacılar Türkiye'de bağlantıların inşa edilmesi zor olduğundan çoğu zaman Batılı akademisyenlerin ülkede saha çalışması yaparken tanıştığı ilk kişiler olmaktadır. Böylelikle onlar, hem Kürtler üzerine çalışmalar üretmede hem de ülkenin dışında üretilmiş olanları dağıtmada önemli rol üstlendiler.

1997 yılında, Kirişçi and Winrow'un yeni yayınlanmış kitabının⁵⁹ değerlendirmesinde Duygu Köksal "kim Kürt sorunu hakkında yazıyor?" diye sormaktadır. Soruyu ise "gazeteciler, Batı akademisi, Kürt entelektüeller ve akademisyenler" diye cevaplamaktadır. Pozisyonları "objektif ve mesafeli" gözüken gazeteciler "aksiyon, duygu ve sürpriz" ile ilgilenmekte ve çoğu zaman "konuyu basitleştirmektedirler" (Köksal 1997: 174). Köksal'a göre Batı akademisi ya "realpolitik anlamda sorunu idrak etme" ya da "hakkaniyetli Batılı gözlemci" pozisyonuna sarılma eğilimine sahiptir. Biri çok soğuk ve pragmatikten, ötekisi "anti-demokratik bir ülkenin tarihsiz bir temsili" rolünü üstlenir. (Köksal 1997: 174). Kürt entelektüellerin ve akademisyenlerin yazıları ise "radikal militan ve dogmatik olandan kendini eleştiren ve demokratik olanına kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır". "Resmi (hatta popüler) Türk zihniyeti gibi [...] sorun hakkındaki milliyetçi Kürt yazıları tarihdışı genellemelerle doludur" (Köksal 1997:174-5). Yine Köksal'a göre, Kirişçi ve Winrow'un kitabı "Türk toplumunun parçası olan önde gelen akademisyenlerin Türkiye'nin Kürt sorununu tasvir ve analiz etmeye yönelik muhtemelen ilk teşebbüsüdür" (Köksal 1997: 175). Yazarın vurguladığı ilk nokta etnisite üzerinde yazmanın nerede olursa olsun politik bir davranış olduğudur; Kürtlerin etnik boyutu devlet memurları (araştırmacılar) tarafından her zaman saklanıldığı ya da reddedildiği için eğer akademisyenler tarafından yazılıyorsa Türkiye'de daha da politiktir. Ve Türk akademisyenleri olarak onlar bu çevreye aittirler. Hatta onlar hem - Türk toplumunda yaşayarak- Kürt sorununa yakındırlar, hem de uluslararası bir akademiye ilişkin teorik kavramlar, sorular ve terminoloji kullandıkları için uzaktırlar. (Köksal 1997: 175).

59- Köksal, Duygu (1997) 'Who Writes About the Kurdish Problem? (Review Article)', *New Perspectives on Turkey*, no. 17, sf. 174-80. Değerlendirilen kitap için bkz. Kirişçi, Kemal & Winrow, Gareth (1997) *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul. Kitabın orijinali için bkz. *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Transstate Ethnic Conflict*, London, Frank Cass. ('Etnik çatışma' teriminin Türkçe çeviride olmadığına dikkat ediniz).

Yukarıda belirttiğimiz gibi politik bağlam, sivil toplum kuruluşları ve Kürtçü hareket tarafından yapılan çalışmalar akademik alanın Kürtlere daha açık olmasını sağlayan koşullar oldu. Beşikçi'nin çalışmasından sonra (1969b), Ergil'inki ile birlikte (1995) Kirişçi ve Winrow'un çalışması (1997) etnik ve çatışma boyutlarını vurgulayan ilk çalışmalar arasındadır. Türk akademisyenler tarafından yönetilmiş olsalar bile, akademinin desteğini almadan yürütülmüşlerdir. Peki Türk akademisi bugün bu soruna daha açık bir biçimde mi yaklaşmaktadır ve hangi sınırlamalar, hangi kaynaklar ile yaklaşımlarla bunu yapmaktadır?

Üniversitenin rolü: hala kıyıda köşede mi?

Özellikle 'Kürtler' ve 'Kürt sorunu' üzerine çalışan akademisyenlerin çoğu -en azından kısmi olarak- yurtdışındaki üniversitelerde (çoğunlukla İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde) yetişmiş görünüyor. Bu da onları yeni araştırma nesnelerine yöneltmiş ve yeni teoriler ile yaklaşımlara yol açmış gibi görünmektedir. Üstelik Zeynep Gambetti'nin belirttiği gibi, Türk üniversitesinin 'çöl gibi' (Gambetti 2006) olduğu bir dönemde, Türkiye'nin dışında olmak araştırmacılara Kürtler hakkında serbestçe konuşma ve etraflarını saran sorunların farkında olma fırsatını sağladı. Türk üniversitesinin dışında durmak aynı zamanda öğrencilerin tezlerini bu konu üzerinde yazmalarını mümkün kıldı. Genç akademisyenlerin Türk üniversitelerinde iş bularak yurtdışından dönmeleri ise üniversiteler içindeki yaklaşımların ve profilin çeşitlenmesine yardımcı olmuş olabilir. Fakat gerçekten de Kürtlüğün ve çatışmanın tartışılması genellikle vakıf üniversiteleri olan birkaç üniversite ile sınırlı gözüküyor.

Siyaset bilimcisi Zeynep Gambetti ve ekonomist Şemsa Özar tarafından yönetilen bir çalışma grubu, devlet üniversitesi olan Boğaziçi Üniversitesi içinde kuruldu. 'Çatışmanın (Trans)Formasyonu: Türkiye'nin Güneydoğusunda Değişen İktidar Konfigürasyonları ve Demokrasi Yolu' isimdeki bu proje, üniversite tarafından fonlanan iki yıllık, disiplinlerarası bir projeydi. Askeri çatışmanın sonunun, ateşkesin ve (Ergil'de temsil edilen) 'demokratikleşme çalışmaları'nın ile (Sabancı Üniversitesi'nde bulunan Ayşe Betül Çelik tarafından yürütülen konferans programlarında olduğu gibi) 'uyuşmazlık analizi ve çözümü'nün damgasını vurduğu bu dönemde, bu proje çatışmayı incelemek, yeni anlamlar ve yaklaşımlar geliştirmeyi amaçladı. Bu gibi çalışmalar çatışmanın sonundan çok dönüşümü üzerine odaklanmaktadır. Ana akım siyaset bilimi çalışmalarını (örneğin, Kirişçi and Winrow'un Kürt Sorunu) bir kenara bırakarak, mikro-olaylar hakkında küçük ölçekte sosyolojik saha çalışmaları yürütmeye karar vermişlerdi (Gambetti 2006).

Bu devlet üniversitesi istisnası dışında araştırmalar vakıf üniversiteleri tarafından, özellikle Bilgi Üniversitesi'nde 2002'te kurulmuş olan Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Koç Üniversitesi'nde 2004'te Nüfus Çevre ve Göç Vakfı'nın (BMU – Zürih) işbirliği ile kurulmuş olan Göç Araştırmaları Programı

(MiReKoç) tarafından yürütülüyor. Bu iki merkez ‘ülke içinde yerinden olmuş kişileri’ (Internally Displaced Persons / IDP) çalışarak dolaylı olarak Kürt sorunu üzerine de çalışmaktadır. 2006-2007’de MiReKoç tarafından desteklenen sekiz projenin yarısı Türkiye’deki IDP’ler ile ilgilenmiştir; Bilgi’deki Göç Merkezi Süryaniler, Çingeneler ve Doğu’da İstanbul’a gelmiş göçmenler hakkındaki çalışmalarını takiben, ‘Günümüz Türkiye’de Yaşanan İç Göçler: Bütünleşme mi, Geri Dönüş mü?’ adında TÜBİTAK⁶⁰ (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) tarafından fonlanan bir proje başlatmıştır. Hiçbiri başlıklarında ‘Kürt’ terimini kullanmamaktadır ama hepsi sorunla açıkça ilgilenmektedir. Çoğu zaman Türk metropollerinde ve Güneydoğu’da derinlemesine saha çalışmaları ile ‘ülke içinde yerinden edilmiş insanlar’ konusuyla bağlantılı olarak araştırılan bir sorun ise yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunudur. Boğaziçi Üniversitesi’nin Sosyal Politika Forumu bu konu üzerinde önemli çalışmalar yapmaktadır (Çağlar Keyder, Nazan Üstündağ, Ayşe Buğra ve birçok kişi burada araştırmalarını yürütmektedir).

Bu güncel meseleler ilgi çekmekte ve epeyce çalışılmaktadır. Bunlar aynı zamanda (Avrupa Komisyonu gibi) uluslararası örgütleri oldukça ilgilendiren konular ve bu örgütler tarafından başlatılan ya da desteklenen projelerdir. Bu kurumlar tarafından başlatıldıkları zaman, aynı zamanda politika oluşturma amacını da taşımaktadırlar. Uzman çalışmaları ise genelde tavsiyeler ve politika önerileri içeren bir ‘rapor’ ile bitmektedir.⁶¹ Ayrıca bu düşünce kuruluşlarının (think-tank) etkisi büyümekte ve araştırmanın yönelimlerinde ve amaçlarında belirleyici olmaktadır. 1994’te kurulmuş özel bir düşünce kuruluşu olan Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), uygulamalı politikalar ile ilgili araştırmaları teşvik etmek ve “akademik araştırma ve politika yapma süreci arasında köprü kurmak” için kurulmuştu.⁶² Azınlık hakları, çok kültürcülük ve yerinden edilmiş insanlar hakkındaki çalışmalar, TESEV’in -Avrupa Birliği entegrasyon programı ile açıkça bağlantılı olan- demokratikleşme programı tarafından yürütülmüştür. Bu programın amacı ise demokratik toplum ve devlet olma yolundaki engeller üzerine çalışmak ve politika önerileri formüle etmektir. IDP’ler Kürt sorunu içerisinde bazen aşırı dolaylı çalışılan (Aker, Çelik, Kurban, Ünal, Yüksek 2005 ve 2006) ana konudur. Nazan Üstündağ, bu durum üzerine şunları söylemektedir: “Yerinden edilmiş Kürtler, otoriteler, STK’lar ve akademisyenler tarafından Türkiye’deki üçüncü kuşak göç dalgası olarak algılanmakta ve önceki göçmenlerden sadece daha yüksek yoksulluk düzeyi ve kent yaşamından ‘bihaber’ olmaları anlamında farklılaştırılmaktadırlar. Onlar bir kere kent gerçekliğinin içine girdikleri zaman, yaşadıkları

60- 1963’te kurulan ve ana olarak devlet tarafından finanse edilen TÜBİTAK, uygulamalı araştırmayı tasarlayan ve teşvik eden ilk kurumdur. Araştırmacıların önceliğini belirlemekte ve araştırma ile burs hibeleri vermektedir.

61- Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (United States Peace Institute / USIP) tarafından desteklenen ve yedinci bölümü soruna çözümler geliştiren Kirişçi ve Winrow’un kitabı için de durum buydu.

62- Bkz. <http://www.tesev.org.tr/>.

rı belirli hak ihlallerini ve 'göç'lerine neden olan ana problemleri örten kalkınma ve dünya kapitalizmi anlatısının bir parçası oluyorlar. Yerinden edilmiş nüfuslar incelenirken, çoğu zaman onların durumları, problemleri ve geçinlerinin sağlanması en fazla ilgi çeken şey oluyor" (Üstündağ 2004).

Sadece birkaç çalışma asıl Kürt anlatısını (Üstündağ 2004) ya da belirli politik ve kimlik mobilizasyon süreçlerini (Çelik 2005) incelemekte ve böylece sorunun etnik boyutunu göz önünde bulundurmaktadır. Etnik boyutun saklanması yol açan bir faktör ise fon veren kuruluşların talepleri olabilir.

Tek tük kolektif araştırma projeleri ve daha fazla sayıdaki bireysel araştırmalarının dışında, Kürtler, çatışma ve etnik boyutu vurgulayan 'bağımsız' araştırmaların Türk akademisinde hala nadir olduğunu görebiliyoruz. Araştırmacı, ulusal ve uluslararası bir ilgi alanına sahip olan uygulamalı araştırmalara daha sıcak bakan sponsor organizasyonlar tarafından güçlü bir biçimde yönlendirilmektedir. Sponsor organizasyonun bu ağırlığı aynı zamanda, akademisyenlerin çoğu zaman araştırmaları finanse etmesi için özel fonlara yüzünü dönmek zorunda olduğu Türkiye'de araştırmacının ekonomik durumundan dolayı da önemlidir. Uygulanabilir bir araştırma ile soruna gönülden bağlı araştırma arasındaki ayırt edici sınır her zaman belirgin değildir. Hatta uygulamalı araştırmaya katılan bu akademisyenlerin, araştırmaya katılma sebepleri aktivizm olmasa bile, bölgeyi ilgilendiren (kadın, yoksulluğu önleme, sivil toplum) alanlarda toplumsal (bazen de siyasi) aktivizme katıldıklarını görmek mümkündür. Birçoğu için bu sadece çalışmalarını kamuoyuna sunmak için değil ama aynı zamanda -kamu politikalarının uygulanması aracılığı ile olmasa bile- ilgili sivil inisiyatiflere bir katkıda bulunmak için ahlaki bir sorumluluktur. (bkz. Gambetti 2006 ve Van Bruinessen 2006).

Ayrıca, akademisyenin özgürlüğünü zorlaştıran kısıtlamalar hala çok kuvvetlidir. İstanbul'da (çoğu vakıf üniversitesi olan) birkaç üniversite ve Güneydoğu'daki çok zayıf açılım dışında hiçbir çalışma henüz yürütülememektedir (ya da yürütülmemektedir). Bugüne kadar, hiçbir üniversite 'Kürtler' ve ya 'Kürt Sorunu' hakkında özel bir çalışma yayınlamamıştır. *New Perspectives on Turkey*'nin (32, 2005) 'Kürt Sorunu' özel sayısı bir takım Türk akademisyenlerinin çalışmalarının bir derlemesidir ama o da akademik olmayan bir yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Akademisyenler hala ülkenin etnik farklılığını belirttikleri için yargılanmaktadır;⁶³ üniversite çalışanları ve rektörler hala karalanmaktadır.⁶⁴ Oto-sansür geleneği hala yerinde durmaktadır⁶⁵ ve yazarların yayınlarını, Türk vatandaşlar ve akademis-

63- Örneğin, 1998'de tutuklan sosyolog Pınar Selek'in davası, Baskın Oran'ın davası. Bkz. Munoz (1998).

64- Başgöz, İlhan, 'Van'da Neler Gördüm, Neler Duydum?', Radikal, 5 Şubat 2006.

65- Hukuksal problemleri engellemek için Kemal Kirişçi ile birlikte Türkiye'nin Kürt Sorunu'nu yazan Gareth Winrow basımından önce kitabı İçişleri Bakanlığı'na sunmuştur. Gareth Winrow'dan alıntılan Munoz (1998).

yenler tarafından okunan yayınlar yerine, yabancı akademisyenlerin okuduğu uluslar arası İngilizce dergilerde yayınlamayı tercih ettikleri görülmektedir.⁶⁶

Sonuç

Sorunun yüksek düzeydeki hassasiyeti nedeniyle Kürt Çalışmaları, bilimsel konuların sürekli politik olanla kesiştiği karmaşık ve parçalı bir alanda şekillendi ve gelişti. Kürtlerin varlığı 20. yüzyıl boyunca çoğu zaman ilgili devletler tarafından reddedildiği için, bu çalışmalarının nesnesinin 'Kürt' olarak tanımlanması ve aynı zamanda 'Kürt Çalışmaları'nın' inşa edilişi araştırmacıları gerekli retrospektif bir analize davet eden politik risklerle doludur. Bu politik riskler, çoğu akademik olmayan Kürt merkezlerinin 'Kürt Çalışmaları'nı beslemek ve etraflarında Kürtler üzerine çalışan akademisyenleri bir araya getirmek ile neden uğraştığını muhakkak açıklamaktadır. Sovyet akademisinin içinde, Kürt bölümlerinin açılması Sovyet ulus politikalarına bağlı olmuştur. Batı akademisi içinde ise Kürt çalışmalarının gitgide -fakat ancak yakın bir dönemde- Türk ve İran çalışmalarından özerkliğini kazanması ise kendini adanmış araştırmacıların liderliği altında oldu.

Gösterdiğimiz üzere, Kürt Çalışmaları mekânsal anlamda da bölünmüş durumdadır ve farklı ulusal çerçevelerde, muhtelif kısıtlamalar ve mevcut kaynaklar çerçevesinde gelişmiştir. İlginçtir ki, bu farklı mekânlar arasındaki dolaşım, özellikle (oldukça) kısıtlayıcı politik çevrelerde bulunan aktörler için belirli kaynaklar üretmiştir. Bu kaynaklar, içerideki yayınlarının sistematik olarak yasaklanacağı ve peşinden yargılamalara sebebiyet vereceği bir durumda, ülke dışındaki yayınları kapsamaktadır. Ülke içindeki yabancı çalışmaların çevrilmesi ve yayınlanması aynı zamanda tartışmanın canlanmasına büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca, yüksek lisans ya da doktora derecelerini yurtdışında bitiren öğrenciler çoğu zaman ülkeye Kürt sorununun milliyetçi algılanışından bir şekilde kurtulmuş, 'kabul edilebilir' uluslararası akademik dil ile aşına ve çoğu zaman önemli yayın ağlarına sahip olarak geri dönmektedir. Bu anlamda bilgi üretimi ile bilginin üreticilerin farklı mekânlar arasındaki sirkülasyonu ile dağılması, kendi içinde bir kaynaktır ve daha az iletken ortamlarda bile tartışmanın ortaya çıkışına katkıda bulunmaktadır. Fakat hala en küçük bir politik açılıma ve muhtemelen politika ve/ya iş bağlantılarına sahip güçlü ittifaklara ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'de bugün Kürt Çalışmaları alanı aynı şekilde bölünmüş durumdadır. Resmîleştirilmiş bir Kürt Çalışmaları yoktur ve bu anlamda araştırmacı, küçük bir akademisyenler birimiyle harekete geçmektedir. Bu akademisyenler daha çok kendi üniversiteleri içinde bir araya gelmektedirler. Yabancı yayınlarla tamamen iç

66- Örneğin, Fulya Atacan'ın Kürt Nuru hareketi üzerine çalışması (2003) hiçbir zaman Türkçe basılmamıştır.

içerirler fakat diğer Türk üniversitelerinde neler olduğunun farkına yavaş yavaş varmaktadırlar. Yeterince ilginç bir durum olarak, buna rağmen uluslararası kuruluşlar ya da yabancı araştırma merkezleri tarafından fonlanmak bu farklı akademisyen gruplarının kendi aralarındaki ve aynı zamanda sivil toplum temsilcileri ile güçlenen işbirliğini beslemektedir. Yurtdışındaki üniversitelerden geçiş vasıtasına eklenen aynı fonlama mekanizması, özellikle 'demokratikleşme' ile 'sivil toplumun yetkilendirilmesi', 'kadın çalışmaları', 'yerinden olmuş kişiler' ama aynı zamanda 'uyuşmazlık çözümü' üzerine çalışmalar ile teşvik edildiğinden, Kürt sorununun çerçevelenmesinin belli bir standartlaşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bugün Türk akademik sahasında iki farklı çizgi belirgin olma eğilimindedir: bir çizgi sorunu hala milliyetçi bir biçimde çerçevelemekten etkilenmiş, üniversitelerde yüksek pozisyonları tutan bir 'eski kuşak' akademisyenlerden oluşur ve öbürü ise çoğu akademik formasyonlarını yurtdışında tamamlamış ve yeni, -en azından- milliyetçi olmayan bir biçimde sorunu çerçeveleyen 'yeni kuşak' akademisyenlerdir. Ama yaklaşımları ve araştırma pratiklerini göz önünde bulundurarak, bu 'yeni kuşağın' kendi içinde küresel demokratikleşme ve kendi kaderini tayin hakkı sorularını soran makro/klasik siyaset bilimi bakış açısı ile daha kapsamlı saha çalışmasına değer veren daha mikro-sosyal yönelimli perspektif arasında da bir ayırım yapılmalıdır.

Aslında, soruyu ekonomik geri kalmışlık, yoksulluğun azaltılması, sosyal dönüşümler veya göçler açısından sormak, bugün yapıldığı gibi, soruyu kendi içinde yeniden çerçevelemekten öte başka bir şey değildir. Bu durum, 1960'lardan beri Kürtler hakkında onları isimlendirmeden konuşan ya da belli bir politik ve ideolojik çevre içinde kabul edilebilir kalmak için etnik ve ulusal konulara uzak duran çalışmalar ile çarpıcı benzerlikler sunmaktadır. Kürt entelektüelleri, 1960'lar ve 1970'lerde, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitsizliğe dair ana akım analitik çerçeveden oldukça fazla etkilenmişlerdi. Bu son dönem çalışmalar bu yüzden devlet ideolojisi için doğrudan doğruya çok rahatsız edici olmayabilir ve hala pratikte çoğu üniversitede oto-sansür ile uyum gösteriyor olabilir fakat hiç yoktan oradaki güç mekanizmalarının yapısökümüne çoğu zaman katkıda bulunmaktadır. Bu akademisyenlerin kamusal ve politik otoritelere karşı pozisyonları da ilginç bir şekilde çeşitlidir. Bazıları bu otoriteler tarafından duyulmak için uğraşırken ve bazıları sorunun yakıcılığı adına bazı akademik talepleri kurban ederken, çoğu sahada sosyal-yönelimli çalışmalar ile sivil aktivizmi birleştirmeyi seçiyor. Bu çalışmalar 1960'ların ve 1970'lerin çalışmalarının başardığı gibi, küresel bağlamda, genel olarak kamu siyasetinin belirlenmesine hitap etmeye devam ediyorlar.

Kaynakça

- Akbulut, İlhan (1990) *Devlet, Terörizm ve Ülke Bölücülüğü* (Devlet İçinde Çeşitli Açılardan Terörizm ile Ülke Bölücülüğü Suçu), İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Aker, Tamer; Çelik, Ayşe Betül; Kurban, Dilek; Ünal, Turgay; Yüksek, H. Deniz (2005) Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri, İstanbul, TESEV. URL: http://www.tesev.org.tr/etkinlik/TESEV_UYE_Grubu_Raporu.pdf
- Aker, Tamer; Çelik, Ayşe Betül; Kurban, Dilek; Ünal, Turgay; Yüksek, H. Deniz (2006) *'Zorunlu Göç' ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, İstanbul, TESEV Yayınları.
- Aktay, Yaşın (2003) 'Üniversiteden Multiversiteye Taşra-Merkez Diyalektiği', *Toplum ve Bilim* 97, sf. 93-122.
- Alakom Rohat (1991) [1987], *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*, İstanbul, Deng.
- Alavi, H. (1973) 'Peasant Classes and Primordial Loyalties', *Journal of Peasant Studies* I/1, sf. 23-62.
- Andrews, Peter Alford (2002) [1989] *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden, L. Reichert.
- Arslan, Ali (2004) *Kısrı Döngü Türkiye'de Üniversite ve Siyaset*, İstanbul, Truva.
- Atacan, Fulya (2001) 'A Kurdish Islamist Group in Modern Turkey: Shifting Identities', *Middle Eastern Studies* 37 (3), sf. 111-144.
- Ayata, Bilgin; Yüksek, Deniz (2005) 'A Belated Awakening: National and International Responses to the Internal Displacement of Kurds in Turkey', *New Perspectives on Turkey* 32, sf. 5-42.
- Aydın, Delal (2005) Mobilizing Kurds in Turkey: Newroz as a Myth, Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Barth, Frederik (1953) *Principles of Social Organisation in Southern Kurdistan*, Oslo, Universitetets Etnografiske Museum.
- Barth, Frederik (2001) *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, İstanbul, Avesta.
- Barthold, V. V. (1947) *La Découverte de l'Asie Histoire de l'Orientalisme en Europe et en Russie*, Paris, Payot (Rusçadan Basile Nikitine tarafından çevrilmiştir).
- Başgöz, İlhan (1972) 'Folklore Studies and Nationalism in Turkey', Oinas, Felix J. (ed.) *Folklore, Nationalism and Politics içinde*, Colombus, Ohio, Indiana University Folklore Institute, Monograph Series, Slavia Publishers INC, vol. 30, sf. 123-137.
- Baumann, Zygmunt (1987) *Legislators and Interpreters: on Modernity, Postmodernity and Intellectuals*, Cambridge, Polity Press.
- Bayrak, Mehmet (1993) *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleri*, Ankara, Özgü.
- Bayrak, Mehmet (1994) *Kürdoloji Belgeleri*, Ankara, Özgü.
- Bayrak, Mehmet (2004) *Kürdoloji Belgeleri II*, Ankara, Özgü.
- Bedirkhan, Celadet Ali (1997) [1934] *De la Question Kurde/Kürt Sorunu üzerine*, İstanbul, Avesta.
- Bedirkhan, Kamuran Ali (1959), *La Question Kurde*, Paris.
- Béhar, David (2002) 'Les Universités Privées d'Istanbul', Les Dossiers de l'IFEA, Série la Turquie Aujourd'hui, no. 10, İstanbul, IFEA/OUI.
- Belge, Taciser (1992) Kürt Sorunu için Barış İnişiyatı, Helsinki Yurtaşlar Meclisi Türkiye Milliyetler Komitesi.
- Benningson, Alexandre (1960) 'Les Kurdes et la Kurdologie en Union Soviétique', *Cahiers du*

- Monde Russe et Soviétique*, vol. 1-2, sf. 513-530.
- Berksöy, Biriz (2000) Party Conferences 1935-45: Academia's Contribution to Ideological Mobilization in Turkey, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi.
- Bertrand, Frédéric (2005) 'N. Marr et le Marrisme dans l'Ethnographie Soviétique des Années 1920-1930', *Cahiers de l'ILSL* 20, sf. 27-38.
- Bertrand Romain (2006) 'Les Orientalistes, Conseillers du Prince Colonial? Expertise Savante et 'Politique Musulmane' aux Indes Néerlandaises (c. 1880-1920)', *Raisons politiques* 22, sf. 95-117.
- Beşikçi, İsmail (1969a) *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar* (Göçebe Alıkan Aşireti), Ankara, Sevinç Matbaası.
- Beşikçi, İsmail (1969b) *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-ekonomik ve Etnik Temeller*, Ankara, E Yayınları. (1992 yılından Yurt Yayınları yeniden basılmıştır)
- Beşikçi, İsmail (1977a) *Kürtlerin 'Mecburi İskânı'*, Ankara, Komal.
- Beşikçi, İsmail (1977b) *Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*, Ankara, Komal.
- Beşikçi, İsmail (1978) *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu*, Ankara, Komal.
- Beşikçi, İsmail (1988) 'Doğu Anadolu'nun Düzeni'nin Başına Gelenler', *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim, vol. 7, sf. 2124-2125.
- Beşikçi, İsmail (1990a) *Devletlerarası Sömürge Kürdistanı/Bilim Resmi İdeoloji -Devlet - Demokrasi ve Kürt Sorunu*, Paris, Institut Kurde de Paris.
- Beşikçi, İsmail (1990b) *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, İstanbul, Belge Yayınları.
- Beşikçi, İsmail (1991a) *Bilim Yöntemi*, Ankara, Yurt Yayınları.
- Beşikçi, İsmail (1991b) *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu*, İstanbul, Belge Yayınları.
- Beşikçi, İsmail (1991c) *Devletlerarası Sömürge Kürdistanı*, Ankara, Yurt-Kitap.
- Beşikçi, İsmail (1991d) *Orgeneral Muğlalı Olayı: Otuzüç Kurşun*, İstanbul, Belge Yayınları.
- Beşikçi, İsmail (1992a) *Doğu Mitingleri'nin Analizi (1967)*, Ankara, Yurt Kitap.
- Beşikçi, İsmail (1992b) *Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925*, Ankara, Yurt Kitap-Yayın.
- Beşikçi, İsmail (1993) *Kürt Toplumu Üzerine*, İstanbul, Yurt-Kitap.
- Beşikçi, İsmail (1996) *Hayali Kürdistan'ın Dirilişi*, İstanbul, Aram.
- Birikim (2001) 'Bilgi Çağı Eşiğinde Üniversiteler', sf. 142-143 (özel sayı).
- Blau, Joyce (1986) 'Qanatê Kurdoev (1909-1985)', *Studia Iranica* 15 (2), sf. 249-256.
- Blau, Joyce (et al) (1989) 'Les Kurdes et le Kurdistan Bibliographie Critique 1977-1986', *Abstracta Iranica*, hors série no. 5, Téhéran-Paris, IFRI.
- Blau, Joyce (1995) 'Kurdê Labrousse, Pierre (ed.) *Langues'O 1795-1995 Deux Siècles d'Histoire de l'Ecole des Langues Orientales* içinde, Paris, Hervas, sf. 96-98.
- Blau, Joyce (1996) 'La Réforme de la Langue Kurde' Fodor, Istvan & Hagège, Claude (ed.) *La Réforme des Langues* içinde, Hamburg, Buske Verlag, tome 4, sf. 63-85.
- Blau, Joyce (2006) 'Une Perspective Historique sur les Etudes Kurdes: Entretien avec Joyce Blau', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı no. 5, Power, Ideology, Knowledge - Deconstructing Kurdish Studies, URL : <http://www.ejts.org/document797.html>
- Bletch, Chirguh (1930) *La Question Kurde*, Le Caire, Publication de la Ligue Nationale Kurde Hoybun, Imprimerie P. Barbey.
- Bois, Thomas (1946) 'L'âme des Kurdes à la Lumière de Leur Folklore', *Cahier de l'Est* 5-6.
- Bois, Thomas (1963a) 'De la Langue à L'âme du Peuple Kurde: L'apport Philologique, Folklore, Eléments de Sociologie Kurde', *Bibliotheca Orientalist* 20 (1-2), sf. 6-9.
- Bois, Thomas (1963b) 'Les Dominicains à l'Avant-garde de la Kurdologie au XVIIIe Siècle', *Archivum Fratrum Praedicatorum* 35, sf. 265-292.
- Bois, Thomas (1965) *Connaissance des Kurdes*, Beyrouth, Khayats.
- Bois, Thomas (1991) *Folklorları Işığında Kürtlerin Ruhu*, Ankara, Özge.
- Bora, Tanıl; Can, Kemal (1994) [1991] *Devlet, Ocak, Dergâh. 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İstanbul, İletişim.

- Bora, Tanıl; Can, Kemal (2000) 'MHP'nin Güç Kaynağı Olarak Kürt Meselesi', *Birikim* 134-135, sf. 56-72.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Homo Academicus*, Paris, Minuit.
- Bozarslan, Hamit (1991), 'Tribus, Confréries et Intellectuels: Convergence des Réponses Kurdes au Kémalisme', Vaner, Semih (ed.) *Modernisation autoritaire en Turquie et en Iran içinde*, Paris, L'Harmattan, sf. 61-80.
- Bozarslan, Hamit (1993) 'La Régionalisation du Problème Kurde', Picard, Elizabeth (ed.) *La Nouvelle Dynamique au Moyen-Orient: Les Relations entre l'Orient Arabe et la Turquie içinde*, Paris, L'Harmattan, sf. 174-191.
- Bozarslan, Hamit (1994) 'États et Mode de Gestion du Problème Kurde', *Peuples Méditerranéens*, 68-69, sf.185-214.
- Bozarslan, Hamit (1997) *La Question Kurde: États et Minorités au Moyen-Orient*, Paris, Presses de Sciences Po.
- Bozarslan, Hamit (2000) 'Research Guide: Kurdish Studies', *MERIA News* 3, URL: <http://meria.idc.ac.il/news/2000/00news3.html#Kurds>
- Bozarslan, Hamit (2001) 'Quelques Remarques sur le Discours Historiographique Kurde en Turquie: 1918-1980', *Asien Afrika Latinamerika*, 29, sf. 47-71.
- Bozarslan, Hamit (2004) *Histoire de la Turquie Contemporaine*, Paris, La Découverte.
- Bozarslan, Hamit (2006) 'Rompre avec l'Hypothèse d'une Singularité Kurde. Entretien avec Hamit Bozarslan', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı no 5 , Power, Ideology, Knowledge - Deconstructing Kurdish Studies, URL : <http://www.ejts.org/document/761.html>
- Bozarslan, Mehmet Emin (2002) [1966] *Doğu'nun Sorunları*, İstanbul, Avesta.
- Cardıcı, Musa; Süslü, Azmi (1982) *Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi*, Ankara.
- Chaliand, Gérard (1979) *Les Kurdes et le Kurdistan. La Question Nationale Kurde au Proche Orient*, Paris, Maspéro.
- Cizre, Ümit (1996) 'Historicizing the Present and Problematising the Future of the Kurdish Problem: a Critique of the TOBB Report on the Eastern Question', *New Perspectives on Turkey* 14, sf. 1-22.
- Copeaux, Etienne (1997) *Espaces et Temps de la Nation Turque: Analyse d'une Historiographie Nationaliste - 1931-1993*, Paris, CNRS.
- Cwiklinski, Sebastian (2004-5) 'Die Geschichte der Kurdologie im Zaristischen Russland bis 1917', *Kurdische Studien* 4-5, sf. 238-242.
- Çay, Abdülhaluk (1985) *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Ankara, TKAE.
- Çelik, Ayşe Betül (2005) 'I Miss My Village!': Forced Kurdish Migrants in Istanbul and Their Representation in Associations', *New Perspectives on Turkey* 32, sf. 137-163.
- Donegani, Jean Marie (2006) 'De l'Anthropologie au Politique', *Raisons Politiques* 22, sf. 5-14.
- Dorronsoro, Gilles (2006) 'Les Politiques Ottomane et Républicaine au Kurdistan à Partir de la Comparaison des Milices Hamidiye et korucu: Modèles Institutionnels, Retribalisation et Dynamique des Conflits', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı no. 5 , Power, Ideology, Knowledge - Deconstructing Kurdish Studies, URL : <http://www.ejts.org/document/778.html>
- Dündar, Fuat (1999) *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, İstanbul, Çiviyazıları Yayınları.
- Dündar, Fuat (2001) *İttihat ve Terakî'nin Müslümanları İskân Politikası*, İstanbul, İletişim.
- Dündar, Fuat (2006) *L'ingénierie Ethnique du Comité Union et Progrès et la Turcisation de l'Anatolie (1913-1918)*, Doktora Tezi (Hamit Bozarslan yönetiminde), Tarih Bölümü, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris.
- Ergil, Doğu (1995) *Doğu Sorunu. Teşhisler ve Tespitler*, Özel Araştırma Raporu. İstanbul, Stratejik Araştırma Dizisi, no. 1.
- Ergil, Doğu (2006a) "Knowledge is a Potent Instrument for Change". Doğu Ergil ile Röportaj, *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı no. 5 , Power, Ideology, Knowledge - Deconstructing Kurdish Studies, URL: <http://www.ejts.org/document/762.html>

- Ergil, Doğu (2006) 'Results of a Survey Conducted in 2005 on Democracy in Turkey', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı no. 5 , Power, Ideology, Knowledge – Deconstructing Kurdish Studies, URL : <http://www.ejts.org/document769.html>
- Erichsen, Régine (1998) 'Scientific Research and Science Policy in Turkey' CEMOTI 25, sf. 197-228. URL: <http://cemoti.revues.org/document61.html>
- Eröz, Mehmet (1975) *Doğu Anadolu'nun Türklüğü*, İstanbul, Türk Kültürü Yayın.
- Ersanlı-Behar, Büşra (1992) *İktidar ve Tarih. Türkiye'de 'Resmî Tarih' Tezinin Oluşumu* (1929-1937), İstanbul, Afa.
- Fırat, M. Şerif (1961) [1949] *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
- Foucault, Michel (2003) [1966] *Les Mots et les Choses. Une Archéologie des Sciences Humaines*, Paris, Gallimard.
- Foucault, Michel (1980) *Power / Knowledge: Selected Interviews and Other Writings* (1972-1977), London, Harvester Press.
- Gambetti, Zeynep (2005) 'The Conflictual (Trans)Formation of the Public Sphere in Urban Space: The Case of Diyarbakır', *New Perspectives on Turkey*, no. 32, sf. 43-71.
- Gambetti, Zeynep (2006) 'The Search for a New Ground: Interview with Zeynep Gambetti', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı no. 5 , Power, Ideology, Knowledge– Deconstructing Kurdish Studies, URL : <http://www.ejts.org/document784.html>
- Garzoni, Maurizio (1787) *Grammatica e Vocabulario Della Lingua Kurda*, Roma.
- Goujon, Alexandra (2006) 'Anthropologie et Gestion des Nationalités en Russie', *Raisons Politiques* (22), sf. 73-94.
- Gökarp, Ziya (1992) *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul, Sosyal.
- Groc, Gérard (1998) 'La "Société Civile" Turqu entre Politique et Individu', CEMOTI 26, sf. 43-74. URL: <http://cemoti.revues.org/document129.html>
- Gündoğan, Azat Zana (2005) 'The Kurdish Political Mobilization in the 1960s: The Case of 'the Eastern Meetings', Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Hirschler, K. (2001) 'Defining the Nation: Kurdish Historiography in Turkey in the 1990s', *Middle Eastern Studies* 37 (3), sf. 145-166.
- Howell, Wilson N. (1965) *The Soviet Union and the Kurds: A Study of National Minority Problems in Soviet Policy*, Doktora Tezi, University of Virginia.
- Izady, Mehrad R. (1992) *The Kurds: A Concise Handbook*, London, Taylor and Francis.
- Izady, Mehrad R. (2004) *Kürtler*, İstanbul, Doz.
- İlhan, Suat (1998) *Terör: Neden Türkiye*, Ankara, Nu-do.
- Jin, Uppsala, Deng, 1985 [M. E. Bozarslan tarafından hazırlanan yeni baskı].
- Jwaideh, Wadie (1999) *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul, İletişim.
- Kafesoğlu, İbrahim (1968) 'Türkiye'de İlmi Millileştirme', *Türk Kültürü* 65, sf. 274-277
- Karapınar, Barış (2005) 'Land Inequality in Rural Southeastern Turkey: Rethinking Agricultural Development', *New Perspectives on Turkey* 32, sf. 125-197.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1995) [1968], *Kürtlerin Türklüğü*, İstanbul, Hamle.
- Kirişçi, Kemal; Winrow, Gareth (1997) *The Kurdish Question and Turkey. An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, London, Portland, Frank Cass.
- Kirişçi, Kemal; Winrow, Gareth (1997) *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koçak, Cemil (2003) *Umûmî Müfettişlikler* (1927-1952), İstanbul, İletişim.
- Kop, Kadri Kemal (1982) [1935] *Araştırma ve Düşüncelerim. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkçesini Etkileyen Faktörler*, Ankara, TKAE.
- Kop, Kadri Kemal (1982) [1938] *Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusu*, Ankara, TKAE.
- Köksal, Duygu (1997) 'Who Writes about the Kurdish Problem (review article)', *New Perspective on Turkey* 17, sf. 174-80.
- Kutschera, Chris (1979) *Le Mouvement National Kurde*, Paris, Flammarion.
- Küçük, Yalçın (1990) *Kürtler üzerine Tezler*, İstanbul, Dönem.

- Labrousse, Pierre (ed.) (1995) *Langues'O 1795-1995. Deux Siècles d'Histoire de l'École des Langues Orientales*, Paris, Hervas.
- Landau, Jacob M. (1997) 'Arab and Turkish Universities: Some Characteristics', *Middle Eastern Studies* 33 (1), sf. 1-19.
- Landau, Jacob M. (1995) [1981] *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, London, Hurst & Compagny.
- Lazarev, M. S. (2001) *Emperyalizm ve Kürt Sorunu* (1917-1923), Ankara, Özge.
- Massicard, Élise (2003) 'Être Pris dans le Mouvement: Savoir et Engagement sur le Terrain', *Conflits et Cultures* 47. URL : <http://www.conflits.org/document838.html>, <http://www.conflits.org/document840.html>
- Meho, Lokman I. (1997) *Kurds and Kurdistan: A Selective and Annotated Bibliography*, Westport, London, Greenwood Press.
- Minorsky, Vladimir (1927) 'Kurdes', *Encyclopédie de l'Islam*, Leiden, Paris, E. J. Brill, Picard, sf. 1196-1219.
- Minorsky, Vladimir (1963) 'La Kurdologie et l'Enseignement de la Langue Kurde en URSS', *Léthnologue* 57, sf. 71-105.
- Mokri, Muhammad (1963) 'Kurdologie et Enseignement de la Langue Russe en URSS', *Léthnographie*.
- Monceau, Nicolas (2005) 'Les Intellectuels Mobilisés: le Cas de la Fondation d'Histoire de Turquie', Dorronsoro, Gilles (ed.) *La Turquie Conteste* içinde, Paris, CNRS, sf. 109-126.
- Munoz, Elisa (1998) *Scientists Clash with the State of Turkey: Four Case Studies*, New York, American Association for the Advance of Science. URL: [http://shr.aaas.org/scws/](http://shr.aaas.org/scws/New Perspectives on Turkey) *New Perspectives on Turkey*, Kurdish Question, 32. 2005.
- Nikitine, Basile (1932) 'Où en est la Kurdologie?', *Annali del Real Institute Orientale Del Napoli*.
- Nikitine, Basile (1956) *Les Kurdes. Etude Sociologique et Historique*, Paris, Imprimerie nationale, Bibliothèque C. Klincksieck.
- Nikitine, Basile (1994) [1976] *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, İstanbul, Deng.
- Olson, Robert (1992) *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı*, Ankara, Özge.
- O'Shea, Maria T. (2004) *Trapped Between the Map and the Reality. Geography and Perception of Kurdistan*, London, Routledge.
- Öncü, Ayşe (1987) 'Academics: the West in the Discourse of University Reform', Herper, Metin; Öncü, Ayşe; Kramer, Heinz (ed.) *Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities* içinde, London, New-York, IB Tauris, sf. 142-176.
- Özer, Ahmet (1994) GAP ve Sosyal Değişme, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi GAP Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın, no. 6, DÜ Basımevi.
- Özgen, Neşe (2003) *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı*, İstanbul, Tüstav.
- Özok-Gündoğan, Nilay (2005) 'Social Development' as a Governmental Strategy in the Southeastern Anatolia Project', *New Perspectives on Turkey* 32, sf. 93-111.
- Pradier, Jean Otton (1968) *Les Kurdes, Révolution Silencieuse*, Ducros, Bordeaux.
- Pérouse, Jean-François (2005) 'Reposer la 'Question Kurde', Vaner, Semih (ed.) *La Turquie* içinde, Paris, Fayard-Ceri, sf. 357-387.
- Picard, Elizabeth (ed.) (1991) *La Question Kurde*, Bruxelles, Complexe.
- Reşid, Tosinê (1983) 'Peşketina Kurdolojiyê li Akademiya Ermenistanê', *Roja nû* 2.
- Reşid, Tosinê (1984) 'Kongra Kurdnasiyê ya Peşîn', *Roja nû* 6.
- Rondot, Pierre (1933) 'L'Alphabet Kurde en Caractère Latins d'Arménie Soviétique', *Revue des Etudes Islamiques*, vol. III, sf. 411-417.
- Rondot, Pierre (1935) 'L'Adoption des Caractères Latins et le Mouvement Culturel chez les Kurdes de l'URSS', *Revue des études islamiques*, vol. I, sf. 87-96.
- Rödiger, E.; Pott, A. F. (1840) 'Kurdische Studien', *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, vol. 3, sf. 1-63.
- Sakaoglu, Necdet (1992) *Cumhuriyet Döneminde Eğitim Tarihi*, İstanbul, İletişim.

- Said, Edward (1980) *L'orientalisme L'Orient créé par l'Occident*, Paris, Le Seuil.
- Scalbert-Yücel, Clémence (2006) 'Comment la Langue Kurde est Devenue Turque: Linguistique et Dialectologie dans les Universités Turques', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı No. 5, Power, Ideology, Knowledge – Deconstructing Kurdish Studies, URL : <http://www.ejts.org/document771.html>
- Sekban, Chukru Mehmed (1933) *La Question Kurde: Des problèmes des Minorités*, Paris, PUF.
- Selek, Pınar (2004) *Barışmadık*, İstanbul, İthaki.
- Somersan, Semra (2004) *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Somer, Murat (2005) 'Defensive vs. Liberal-Nationalist Perspectives on Diversity and the Kurdish Conflict: Europeanization, the Internal Debate and Türkiyelilik', *New Perspectives on Turkey* 32, sf. 73-91.
- Strohmeier, Martin (2003) *Crucial Images in the Presentation of a Kurdish National Identity: Heroes and Patriots, Traitors and Foes*, Leiden, Boston, Brill.
- Şen, Leyla (2005) 'Poverty Alleviation, Conflict and Power in Poor Displaced Households: a Study of the Views of Women in Diyarbakır', *New Perspectives on Turkey* 32, sf. 113-135.
- Taşkın, Yüksel (2001a) 'Akademinin Medya ve Devletle Dansı', *Birikim* 142-143, sf. 70-76.
- Taşkın, Yüksel (2001b) *Intellectual and the State in Turkey: the Case of Nationalist Conservatism During and After the Cold War*, İstanbul, Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Tejel, Jordi (2006) 'Les Constructions de l'Identité Kurde sous l'Influence de la 'Connexion Kurdo-Française' au Levant (1930-1946)', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı No. 5, Power, Ideology, Knowledge – Deconstructing Kurdish Studies, URL : <http://www.ejts.org/document751.html>
- Tejel, Jordi (2007) *Le Mouvement Kurde en Exil. Continuités et Discontinuités du Nationalisme Kurde sous le Mandat Français en Syrie et au Liban (1925-1946)*, Berne, Peter Lang.
- Toplum ve Bilim* (2003) 'Homo Academicus Alla Turca', 97.
- Tuncay, Mete (1983) 'YÖK', *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, vol. 3, İstanbul, İletişim, sf. 680-688.
- Turgut, Mehmet (1996) *Doğu Sorunu Raporu' Üzerine*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Tori (2001a) *Kürtlerin Kökeni: Ari Boylardan Urartulara*, İstanbul, İstanbul Kürt Enstitüsü.
- Tori (2001b) *Kürt Sultan Selahaddin ve Eyyubi Hanedanı*, İstanbul, İstanbul Kürt Enstitüsü.
- Üstündağ, Nazan (2004) 'The Construction of Witnessing Voices and the Representation of Violence and Loss', 'The Stakes at Issue with Turkey's Application for Membership of the European Union' sempozyumunda sunulan tebliğ, Paris, Ekim 2004. URL: http://www.institutkurde.org/en/conferences/the_stakes_at_issue_with_turkey_s_application_for_membership_of_the_european_union/Nazan+Ustundag.html
- Üstündağ, Nazan (2005) *Belonging to the Modern: Women's Suffering and Subjectivities in Urban Turkey*, Doktora Tezi, Bloomington, Indiana University.
- Vali, Abbas (1996) 'Nationalism and Kurdish Historical writing', *New Perspectives on Turkey* 14, sf. 23-51.
- Vali, Abbas (ed.) (2003a) *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, Costa Mesa, Mazda, 2003.
- Vali, Abbas (ed.) (2003b) 'Genealogies of the Kurds: Constructions of Nation and National Identity in Kurdish Historical Writing', Vali, Abbas (ed.) *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism içinde*, Costa Mesa, Mazda, sf. 58-107.
- Vanly, Ismet Şerif (1970) *Le Kurdistan Irakien, Entité Nationale*, Neuchatel, La Baconnière.
- Van Bruinessen, Martin (1991) *Ağa, Şeyh, Devlet – Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*, Özge, Ankara.
- Van Bruinessen, Martin (1992a) *Agha, Shaikh and State - The Social and Political Structures of Kurdistan*, London, Zed Books.
- Van Bruinessen, Martin (1992b) *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul, İletişim.
- Van Bruinessen, Martin (2000) *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İstanbul, İletişim.

- Van Bruinessen, Martin (2003) *Ağa, Seyh, Devlet*, İstanbul, İletişim.
- Van Bruinessen, Martin (2003-4) 'İsmail Beşikçi: Turkish Sociologist, Critic of Kemalism, and Kurdologist', *The Journal of Kurdish Studies* 5, sf. 19-34. URL: http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/ismail_besikci.htm
- Van Bruinessen, Martin (2006) 'I Would be Sitting in the Village Room where People Gather Interview with Martin Bruinessen', *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı No. 5, Power, Ideology, Knowledge - Deconstructing Kurdish Studies, URL: <http://www.ejts.org/document775.html>
- Viennot, Jean-Pierre (1969) *Contribution à l'Etude du Mouvement National Kurde*, Paris, Doktora Tezi, Université de la Sorbonne.
- Weber, Max (2005) [1959] *Le Savant et le Politique*, Paris, Plon, 10/18.
- Williamson, Bill (1987) *Education and Social Change in Egypt and Turkey: A Study in Historical Sociology*, London, Mac Millan Press.
- Yalçın-Heckmann, Lale (2002) *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, İstanbul, İletişim.
- Yavuz, M. Hakan (1999) 'Media Identity for Alevis and Kurds in Turkey', Eickelman, Dale & Anderson, John (ed.) *New Medias in the Muslim World: the Emerging Public Sphere* içinde, Bloomington, Indiana University Press, sf. 180-199.
- Yeğen, Mesut (1994) *The Archeology of Republican Turkish State Discourse*, yayınlamamış doktora tezi, Colchester, University of Essex.
- Yeğen, Mesut (1996) 'The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity', Kedourie, S. (ed.) *Turkey, Identity, Democracy, Politics* içinde, London, Portland, sf. 216-229.
- Yeğen, Mesut (1999) *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul, İletişim.
- Zürcher, Erik J. (1998) 'The Rise and Fall of "Modern Turkey"'. URL: <http://www.led.leidenuniv.nl/tcimo/tulp/Research/Lewis.htm>

Erken Cumhuriyet'te Muhalif Bir Yazarın Kaleminden 1930 Ağrı İsyanı ve Kürdistan Meselesi

Namık Kemal Dinç

Cemal Süreya "Kısa Türkiye Tarihi" başlıklı şiirine şöyle bir girişle başlar:

Şelaleye
Düşmüştür
Zeytinin dalı
Celaliyim
Celalisin
Celali

Barış, sulhu yani barışla yüklü değerleri simgeleyen zeytin dalının yüksekçe bir yerden sert bir kayaya çakılırcasına düşüşünden beri Celali misali bir isyandan, haksızlıklar karşısında direnişten müteşekkil bir tarihten bahsediyor şair. Sulhun bozulduğu ve zeytin dalının şelaleye düştüğü yerin, Türk ve Türklük dışındaki her şeyin yasaklandığı, 1924'den başlamak üzere Cumhuriyetin üç anayasası ve uygulamaları olduğu şiirin devamından gayet sarih bir şekilde anlaşılmaktadır.

Zeytin dalının şelaleye düşüşünden beri Cumhuriyet Türkiye'si'nin bir Kürt ve Kürdistan meselesi var. Lakin insanların tarih dersinden malul olduğu bu ülkede Kürt meselesinin geçmişini yirmi sene evveline götürebilenlerin sayısının hiç de fazla olmadığı aşikar. Ufku yirmi seneyi zor bulan bu tartışmaların ve tartışmacıların hala meselenin ismini bile koymaktan uzak, çözüm üretmeyen bir kısır döngüde debelenmesi ise tarih bilgisindeki güdüklüğün tezahüründen gayrı bir şey değil. Kürt meselesi aslında cumhuriyet tarihinin her zaman için en önemli ve öncelikli sorunu olmuştur. Devlet erkini elinde bulunduranların ülkenin iç ve dış siyasetini belirlerken temel hareket noktalarının Kürt meselesi olduğu ve Kürt ve Kürdistan varlığının yok edilmesi-değişime uğratılması-görünmez kılınması üzerine kurulu devlet politikasının başarısı için hiçbir icraattan sakınmadıkları anlaşılmaktadır.

İlk kez Cumhuriyet Türkiye'sinde açıktan bir inkar politikası ile karşı karşıya kalmıştır Kürtler. Varlığına kasteden bir yok etme ve inkar politikası karşısında isyan etmek, direnmek kutsal bir haktır. 1938'e kadar aralıksız süren direnişlerine rağmen

men Kürtler başarı elde edememiş, haksızlığın, şiddetin ve imhanın her türlüsüne tanık olmuşlardır. Erken cumhuriyet döneminin en önemli direnişlerinden birini, 1920'li yılların sonlarında Ağrı (Ararat) dağı eteklerinde sergilemişlerdir. Aşağıda “Dünkü Makedonya - Bugünkü Kürdistan” başlıklı tam metnini yayınladığımız yazı 1930 yılında Ağrı dağındaki direnişin bastırıldığı dönemde kaleme alınmıştır. Tek-Parti yönetiminin hakim olduğu bir dönemde Paris'te çıkardığı “Rehber-i İnkılab” adlı gazete ile muhalefet yürüten Ömer Fevzi tarafından yazılan yazı, Ağrı dağı isyanına dair gazetesinde yayınladığı üçüncü yazıdır.

Yazarın başlıkta Kürdistan-Makedonya benzetmesine yer vermesi dikkat çekmektedir. O gün için hala hafızalarda canlı olan yaralı bir coğrafyaya, tarihe ve olaylara gönderme yapması manidar. Ardından can alıcı vecize bir söz ediyor ki, adeta bugünleri öngören bir mesajdır “Diktatör hükümeti Kürt isyanını bastırdı, ama Kürt bağımsızlığının temellerini attı”. O gün bastırıldı-bitti sanılan bir isyanın ve toplumsal gerçekliğin aslında bitmediğini ve daha şiddetli bir şekilde tekrar ortaya çıkacağını söylemektedir ki, tarihsel gelişmeler bunun doğruluğunu ispatlamıştır. İlerleyen satırlarda isyanın ortaya çıkışı, çatışmaların gelişmesi, bunun karşısında hükümetin aldığı iç ve dış tedbirleri anlatan yazar, çok dikkat çekici ayrıntılara da yer vermektedir. İşte bunlardan birkaçı:

Yüz bin kişilik orduya rağmen isyan bastırılmadı.

Özellikle isyanın bastırılması için seferberlik ilan etmediğini övünerek dile getiren başbakan İsmet İnönü'nün, resmi olmayan bir tarzda seferberliğe gitmesi ve başlangıçta başarısız olunan isyanı bastırmak için yüz bin kişilik bir askeri güç oluşturulması eleştirilmektedir. Çarpıcı bir anekdot olarak “Büyük Taarruz” da Yunanlılara karşı altmış bin kişilik bir ordu ile savaşırken “kendi vatandaşı” olan Kürtlere karşı yüz bin kişilik bir ordunun kullanıldığı, devamında ise, bu kadar büyük bir askeri güce rağmen Kürtler karşısında başarılı olunamadığı için komşu ülkelerden siyasi, ekonomik tavizler karşılığında yardım almak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Hatta taviz vermekten daha ileri giderek isyanı bastırmak amacıyla sınırda değişiklikler yapıldığını ve hiç tartışma konusu dahi olmadan İran'a top-
rak verildiğini belirtmektedir.

Resmi sınırlar Kürtleri birbirinden ayırmaya kafi olamaz.

Resmi devlet sınırlarının arazi ve iklim itibarıyla yan yana ve iç içe geçmiş Kürt toplulukları arasındaki ilişki ve birlikteliği ortadan kaldırmaya yetmeyeceğini söylemektedir yazar. Buradan hareketle Türkiye sınırları dışındaki Kürtlerin Türkiye yönetimindeki Kürtlere her daim yardım edeceğini ve savunacağını belirtmektedir. Türkiye sınırları dışındaki Kürtlerin fiili ve pratik destekleriyle gelişen isyanı bastırmaya Türkiye devletinin tek başına gücünün yetmediğini, Rusya, İran ve Irak devletlerinin işbirliği ve yardımı ile kendi sınırları içinde bulunan Kürtlerin hare-

ket ve girişimlerini yasaklayarak ancak isyanı bastırmakta başarılı olabildiğini belirtmektedir.

Ruslar arabulucu yapıldı, Kürtlere bölgesel yönetim önerildi.

Yazarın Mısır'da yayınlanan bir gazeteye dayanarak aktardığına göre Sovyet Rusya, Türk hükümetinin isteği doğrultusunda Ağrı'da isyan halindeki Kürtlerle görüşmüş ve bizzat İsmet İnönü'nün onayıyla, isyanın sona erdirilmesi karşılığında Kürt sahasında bölgesel bir siyasi yönetimin kurulacağı vaadini bildirmiştir. İsyanın bitmesinin ardından Türk hükümetine bu vaadini hatırlatan Rusya'ya başbakan İsmet İnönü olumsuz yanıt vermiş, isyanı bastırmakla Kürt meselesinin de tarihi karıştığını düşünmüştür.

Lozan Konferansı'nda İsmet İnönü'yü sıkışıklıktan kurtaran Ağrı isyanının liderleriydi.

Dikkat çeken bir diğer anekdot ise Lozan Konferansı ve Türk delegasyonun başı İsmet İnönü ile ilgilidir. Lozan görüşmeleri sırasında İngilizlerin Kürt meselesini gündeme getirmesinden dolayı sıkışan ve bunun üzerine yeni oluşumu Türk ve Kürt Cumhuriyet Hükümeti olarak tanımlayan İsmet İnönü'nün imdadına, bugün (1930) Ağrı dağında isyan halinde olan Kürt ileri gelenlerinin yetiştiğini ve Lozan Konferansı'na çektikleri telgraflarla Türk delegesini sıkışıklıktan kurtardığını söylemektedir.

Bu ve bunlar gibi çarpıcı bir çok ayrıntıya yer veren metni değerli kılan asıl özelliği ise cumhuriyet Türkiye'sinde ortaya çıkan Kürt meselesinin nedenlerine, bağlantılarına ve çözümüne dair yaptığı tespitlerdir. Kürt meselesinin ortaya çıkışından bu yana varolan uluslararası boyutuna, Kürdistan toprakları üzerinde çizilen sınırların Kürtler arası ilişkilere, siyasete ve diplomasiye etkilerine dair yapılan analizler, meselenin bugünkü politikalarla bağlantılarının kurulması ve anlaşılması açısından oldukça kıymetli bilgiler sunuyor.

DÜNKÜ MAKEDONYA - BUGÜNKÜ KÜRDİSTAN¹

Diktatör hükümeti Kürt isyanını bastırdı,
fakat Kürt bağımsızlığının temellerini attı.

Gazetemizin birinci sayısında Kürdistan ihtilalinin sebep ve esaslarını inceleyip açıklamış ve isyanı yapılan baskı ve tehditlerle bizzat Ankara hükümetinin vücuda getirdiğini açıklamıştık. Bu kanaatimizde haklı olduğumuzu başbakan İsmet Paşa, 22 Eylülde toplantıya çağrılan Ankara Meclisindeki açıklamaları ve itiraf ettiği deliller ile teyit etti. İsmet Paşa'nın özel bir kasıtlı işlediği suçları ve bunların Türk milleti açısından bugün ve geleceğe dair zararlarını dördüncü sayımızda açıklamış ve teşhir etmiştik.

Gazetemizin hacmi müsait olmadığından son makalemizde inceleme ve açıklamaya imkan bulamadığımız iki önemli meseleyi burada konu ediyoruz. İsmet Paşa Meclis'teki demecinde diyor ki:

- 1- Hükümet isyanı bastırmak için genel bir seferberlik ilanına mecbur olmadı.
- 2- Sınırlarda yapılmak istenen asayişsizlik hareketleri komşu hükümetlerin karşılıklı iyi niyetleriyle halledildi.

Bir devlet adamı söylediği sözlerin doğruluk ve yalan üzerindeki etkilerinin önemini takdir etmez, herkesin bildiği bir hakikati pervasızca inkar etmenin, içeride ve dışarıda emniyet ve güveni, şeref ve haysiyetleri ne derece ihlal etmiş olduğunu hesaba katmazsa, Ziya Paşa'nın beytindeki kınama ve azarlar hak kazanır mı kazanmaz mı:

En ummadığın keşf eder esrar-ı devletin
Sen herkesi kör, âlemi serser mi sanırsın

İsmet Paşa'nın önemli bir özelliği vardır. Hakikatine vakıf olduğu en berbat bir şeyi en yüksek türden bir şey gibi başkalarına sunan, buna insanların inanıp inanmayacaklarını zerre kadar dikkate almayarak soğukkanlılıkla açıklamalarda bulunan usta bir sanatkardır. Bu ruh halinde bulunan bir adam için her neye ait olursa olsun hakikate zıt söz söylemek, iki yüzlüce hareket etmek en doğru bir şeydir. Hile, fitne, fesat böyle bir adamın düşüncesine göre zekanın başvuracağı meşru araçlardır. Bilindiği gibi son zamanlarda siyasetçiler, kutsal bencillik (mukaddes hodgamlık) diye bir söz uydurdular. Fakat kutsal bencillik bir milletin dış siyasetteki menfaatleri için verilen sözlerin ve şerefin feda edilmesi şeklinde yorumlanıyor. Bir başbakanın hukukunu üstlendiği millete karşı şeref ve haysiyetten soyutlanacak derece-

1- Bu yazının latince edilmiş tıpkı çevirimi tarihçi Mete Tuncay tarafından hazırlanmış ve Toplumsal Tarih dergisinin 33. Sayısında (Eylül 1996) yayınlanmıştır. Kürt ve Kürdistan meselesine dair oldukça kıymetli bilgiler ihtiva eden bu yazıyı Mete Tuncay'ın tıpkı çevirimini esas almak kaydıyla, bugünün Türkçesine çevirerek okurların ilgisine sunuyoruz.

de gerçeğe zıt açıklamalarda bulunması, bugünün ve geleceğin sorunlarını gizlemeye ve saklamaya çalışması bencilliğin en iğrenç bir halidir. Hükümet isyanı bastırmak için genel seferberlik ilanına mecbur kalmadı diyen İsmet Paşa, o seferberliği ilana lüzum görmeyerek ve dahili isyanın halkı heyecana sürüklemekteki etkisini göz önüne alarak fiili ve pratik bir şekilde uygulamaya koydu. Az zamanda tümgeneral ve korgeneral rütbelerine terfi edilen en çok güvendiği kumandanların başkanlığında tertip edilen kolordulardan oluşan askeri kuvvet ve faal haldeki hava kuvvetleri Ararat dağına sevk edilip, yola çıkarıldı. Erzurum kolordu kumandanı Salih Paşa'nın emrinde bulunan ve ilk sevk edilen piyade, süvari, topçu kuvvetleri otuz bin kişiden fazladır.

Temmuz ayının başında saldırı hareketine girişen bu seferi kuvvetler, Ararat dağı eteklerinde Kürtlerin şiddetli karşı saldırıları karşısında ağır kayıplara uğramış, top ve cephane terk ederek isyan mahallinin gerisine çekilmek zorunda kalmıştı. Grup kumandanı Salih Paşa yeni bir saldırı için on beş yirmi bin kişilik yeni bir kuvvetin daha gönderilmesini, levazım ve cephane sevk edilmesini İsmet Paşadan istedi. Yeni saldırı hazırlığında bulunan İsmet Paşa Halep civarındaki Kürt kabilelerinin isyana katılım göstermelerinden son derece telaşa düştü. O bölgeden gelecek tehlikeye karşı her şeyden önce yirmi binden fazla bir kuvvet hazırlanmasına mecbur oldu. İsyân mahallinin gerilerinde ortaya çıkması muhtemel olan isyan hareketleri içinde jandarma, asker ve çetelerden teşkil edilen artçı kuvvetler oluşturuldu. Seferberliğin ilk hazırlıkları olarak, 23 yaşından 35 yaşlarına kadar genç ve zinde kesimler silah altına alınmak üzere çağrılarak yüz binden fazla bir toplama ulaşıldı. Eylül için hazırlanan ve kıştan önce gerçekleştirilmesine gerek duyulan saldırının başarısızlığı halinde, kışın zorluklarına dayanmak üzere ne kadar yedek kuvvet hazırlığı yapıldığını da İsmet Paşa ve genelkurmay başkanı Fevzi Paşa bilir. İzmir'in zafer taarruzunda (saldırısında) altmış bin kişilik bir kuvvetle hareket edildiğini Mustafa Kemal, Ankara Meclisinde söylemişti. Kürt isyanı için yüz bin kişilik bir askeri kuvvet hazırlanmasına mecbur olan İsmet Paşa'nın, işte hiçbir önemi yokmuş gibi soğukkanlılıkla hükümet isyanı bastırmak için genel seferberlik ilanına mecbur olmadı şeklinde yaptığı açıklama insanı sinirlendirecek derecede bir küstahlık değil midir? İsmet Paşa Kürdistan bölgesi gibi gidiş gelişi, ulaşımı, levazım sevkıyatı pek zor bir savaş sahnesine yüz binden fazla bir kuvvet göndermek şartlarına sahip olmadığını bilmez mi? Bu kadar önemli bir kuvveti aylarca idare etmek için elli bin liradan fazla açığı olan ve bu yüzden dış borçlarının ödenmesine imkan bulunamayan, gelir hanesi hayali rakamlara dayandırılan 225 milyonluk masraf bütçesinin teminatı olmadığını ve yeni bir karşılık da bulmanın imkansız olduğunu herkesten daha iyi İsmet Paşa'nın bilmesi gerekir.

"Harekata sahne olan yerler hasara maruz kaldı. Fakat cumhuriyet sınırlarının güvenliği, vatanın bütünlüğü açısından elde edilen kazançlarla kıyaslanmayacak kadar azdır" demek cüretinde bulunan İsmet Paşa, kendi baskı ve tehditleriyle, yaptığı kötülük, suç ve hataların etkisiyle ortaya çıkmış isyanın bu defa da bastırıl-

miş olmasından duyduğu keyif ve gurur karşısında, nüfus, mal ve para kayıplarını, iktisadi, zirai zararları, bugün ve geleceğe, milli menfaatlara ait siyasi hasarları hiç görmüyor. Subay, asker kaç bin Türk genci topraklara gömüldü? Kaç hane matemlere büründü? Bunları hesaba katmıyor. Cumhuriyet sınırlarının güvenliği için bunların olması lazımdı demek istiyor. Elde edilen kazançlara kıyasla kayıplar pek azdır savunmasıyla bütün kötü sayfaları birbiri üstüne örtüp kapamış oluyor. İsmet Paşa cumhuriyet sınırlarının güvenliğini, vatanın bütünlüğünü tehlikelerden koruyacak bir başarı elde etmediğini gayet iyi bilir. Bilakis vatanın bütünlüğünü kendi eliyle ve kendi girişimiyle ihlal edecek iç ve dış kronik bir tehlikeye sebep olduğunu isterse itiraf etmesin.

Olayları, gerçeği ve belgeleriyle araştıran ve gözlemleyenler, yarını düşünenler İsmet Paşa'nın nasıl bir suç işlediğine vakıftırlar. Yüz bin kişilik bir askeri kuvvetin hareket ve faaliyete geçirilmesine rağmen Ararat dağında toplanmış Kürt isyanını Ankara hükümeti kendi vasıtalarıyla bastırmak güç ve kuvvetini gösterememiş, Rus, İran, Irak ve komşu hükümetlerin yardımlarıyla, dış güçlerin katılımıyla ancak bastırma başarısını elde edebilmiştir. Ararat dağında toplanan Kürt ayaklanmacılarının ırki, dini, milli zümreleri (toplulukları) yalnız Türkiye içerisinde değildir. Türk sınırlarına komşu hükümetlerin topraklarında yaşayan ve Türkiye'deki Kürt sahasıyla komşu ve ortak bir vaziyette bulunan Kürt topluluklarının nüfus adedi birkaç milyona varacak miktardadır. Ve Türkiye'ye komşu Kürt toplulukları bütün ırki, dini, milli varlıklarını muhafaza edecek halledirler. Yönetimleri altında bulundukları hükümetlerin kanun ve idareleri Kürtlerin hayati, vicdani toplumsal şartlarına tecavüz etmeyecek medeni ve insani esaslara göre düzenlenmiştir.

Türkiye'nin resmi sınırları, arazi, iklim itibarıyla bir diğerine bitişik ve iç içe vaziyette bulunan Kürt topluluklarını ayırmaya kafi bir araç olarak engel olamaz.

Türk sınırları dışındaki Kürt toplulukları, Türk hükümeti yönetiminde bulunan Kürtlere her zaman yardım edecek ve savunacak kudret ve kabiliyettedir. Bu yardım ve savunmanın fiili ve pratik bir şekilde ortaya çıkması karşısında, Ankara hükümetinin bastırma hareketi için hazırlayacağı kuvvetlerin başarılı olamayacağı İsmet Paşa'nın Rus, Irak, İran hükümetlerine sığınarak yardım istemesi ve bu hükümetlerin idareleri altında bulunan Kürt topluluklarını hareket ve girişimden men edecek tedbirler almalarıyla gerçekler ortaya çıktı. İsmet Paşa bu hükümetlere ait bakış açısını aşağıda olduğu gibi anlaşılmaz bir dil ile ifade ediyor: "Sınırlarda yapılmak istenen asayişsizlik hareketleri komşu hükümetlerin karşılıklı iyi niyetleriyle halledildi".

İsmet Paşa bu karşılıklı dediği iyi niyetleri(!) ne gibi tavizler, devletin yüce menfaatleri ve bol keseden feda olunan hangi önemli bedeller karşılığında temin ettiğini söylemek cesaretinde bulunamıyor. Her şeyden önce bütün gazetelerde görüldüğü üzere, İran hükümeti lehine Türkiye sınırlarından arazi verilmesine dair isteklerin

peşinen sağlanmasını heyetler göndermek suretiyle başardığını söylemiyor. Bu herkesin bildiği bir şeydir. Bundan başka ticari, siyasi ne gibi tavizler verildiği bir müddet sonra görülüp anlaşılacaktır. 30 Ağustos'ta Sivas demiryolunun açılışından geri dönen İsmet Paşa'yı karşılayanlar arasında Irak başbakanı Nuri Paşa'da bulunuyordu.

Irak başbakanının Ankara'ya gezinti için gelmediği şüphesizdir. Bu görüşmenin o tarihten bir ay sonra başlayacağı karar altına alınan eylül saldırısıyla, resmi ve siyasi ilişkisine dair tereddüt edilecek bir şey yoktur. Irak başbakanının bu görüşmeden Irak mahalli hükümeti ve mandateri İngiltere çıkarları adına ve tabii ki Türkiye aleyhine kopardığı menfaat, Kürt isyanının bastırılması işinde açıktan sağladığı komisyon bedeli nelerden ibarettir? İsmet Paşa bugün bunları saklayıp gizleyebilir. Ve Ankara meclisinde bunlardan bahse bile lüzum görmez. Fakat Türk kamuoyunun gözünden kaçırdığı bu suçlar yakın zamanda fiilen meydana çıkacaktır. Kürt isyanı meselesinde Moskova yöneticileriyle hangi esaslar üzerinde anlaşma yapıldığını da Mısır'da yayınlanan El Ahval gazetesi son sayılarının birinde açıklıyor. Ruslar isyanı susturmak için Türk hükümetinin kendi girişimi ve isteğiyle Kürt sahasında bölgesel bir siyasi idarenin oluşturulması teklifinde bulunmuşlar ve İsmet Paşa'nın rızası üzerine Ararat dağındaki isyan hareketini idare edenler nezdinde gerekli girişimlerde bulunmak ve Türk hükümetinden aldıkları vaadin uygulanmasını isyan edenlere taahhüt etmek suretiyle Ararat sahasından çekilmeleri söz konusu olmuştur. Bugün bastırılmış olsa, yarın daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkacağı muhakkak olan isyan hareketini Ankara hükümetinin kendi araçlarıyla bastırmaya muktedir olmadığını takdir eden Moskova yöneticileri, Rusya'nın çıkarlarına zararlı olan diğer siyasi grupların bir gün yardım ve korumaları altında Kafkas sınırlarıyla alakadar resmi bir Kürdistan'ın kuruluşuna meydan vermemek üzere şimdiden Türkiye hükümetini uyarılmış olması pek tabii ve makuldür. El Ahval'in sağlam bir kaynaktan aldığını açıkladığı habere göre Moskova hükümeti İsmet Paşa'ya isyanın susturulması için taahhüt ettiği vaadin derhal uygulamaya geçirilmesini hatırlatmış ise de bugünkü zamanda isyan zorluklarını atlattığına inanarak İsmet Paşa, bu vaadin uygulanmasına razı olmayacağını bildirmiştir.

El Ahval'in bu haberini akıl ve mantık yalanlamaz. Hiçbir hal ve hareketi güvenilir olmayan, sağdan sola bir anda mevki değiştirmekte hiçbir tereddüt göstermeyen, siyaseti borsa oyunlarındaki piyasa zihniyetiyle düşünen İsmet Paşa gibi bir adam, Ruslara böyle bir vaatte bulunabilir ve sonra da bu vaadin uygulanmasından vazgeçmekte bir sakınca görmez. İsmet Paşa'ya bu kudret ve cesareti bahşeden şey: Batıda Meriç ve Akdeniz sahillerinden gelecek tehlikelerin beş seneye kadar bertaraf edilmiş olacağını zannettiren İsmet Paşa-Venizelos-Mussolini sözleşmesi, doğu da İran ve Irak hükümetlerine verilen tavizler karşılığında imzaladığı yeni taahhütlerin sağladığı hoşgörüdür. Her işte olduğu gibi İsmet Paşa bu defa da Moskova yöneticilerini aldatmış, iki ay önce Moskovada dışişleri bakanı Teflik

Rüşti Bey'e sergilenen dostluk gösterilerinin hiçbir kıymet ve itibarı olmadığını ispat etmiştir. İsmet Paşa memleketin geleceğini, zamanla ortaya çıkacak felaketleri düşünmekle sorumlu olmak iman ve inancından çekinmektedir. Onun düşündüğü yegane şey: Şahsını başbakanlık mevkiinde tutan diktatörün makam ve mevkisini sağlamlaştırmak, saltanatını sürdürmek için kendisinden beklenen bugünkü zamana mahsus olan başarıyı her ne pahasına olursa olsun elde etmekten ibarettir. Yarını göz önünde bulundurmamak, bu bencil ve gerçekte bedbaht insanlar için beyhude bir düşüncedir. İşte bu fikir ve vicdandır ki Ankara siyasetçilerine her suç ve hatayı meşru sayacak bir mezhep genişliği bahşediyor. Onlar için Kürdistan isyanı bastırılmış ve tarihe karışmıştır.

Halbuki millet ve memleketin kurtuluşunu² düşünen fikir ve vicdanlar, yapılan hataların zararını araştıran ve gözlemleyenler nezdinde Kürdistan meselesi, Türkiye'nin siyasi varlığı açısından bir kangren özelliği edinecek yeni bir aşamaya girmiş, siyasi tarihimizde en önemli ve felakete yol açacak bir sıkıntı ortaya çıkarılmıştır.

Bunun sebebini görüp anlamak için öncelikle Lozan Konferansı tutanaklarına geçmiş olan tartışmaları hatırlamak gerekir. Lozan Konferansı esnasında İngiliz delegesi Lord Kurzon İsmet Paşa'ya hitap ederek Kürtlerin sahip olduğu nüfus ve işgal ettikleri saha (alan) açısından siyasi varlıklarını iddia etmiş ve bu iddiayı ret ve çürütme imkanı bulamayan İsmet Paşa Türk ve Kürt cumhuriyet hükümeti tabirini kullanmaya mecbur kalmıştı. O zamanda İsmet Paşa'nın içine düştüğü zorluğu, bugünkü isyanlarda bulunan Kürt emirleri ve reislerinin Türk devletine ve Türk delegesine çektiği telgraflar gidermişti.

Fakat Lord Kurzon İsmet Paşa'nın aczinden istifade ederek o zamana göre Musul petrollerini kurtaracak başarıyı sağladığı gibi, Kürdistan meselesini milletlerarası tartışmaya geçirmiş olmak ve böyle bir tartışmayı Lozan Konferansı tutanaklarına kaydetirmek gibi gelecek için bir zemin hazırlamıştı. İsmet Paşa bunun siyasi önemini belki bugün bile akıl etmemiştir.

Lozan Antlaşması'nın kabul edilmesinden ve Türkiye'nin Musul üzerindeki haklarından vazgeçmesi İsmet Paşa tarafından imzalandıktan bir süre sonra, Milletler Cemiyeti heyeti, şimdilik Irak hükümeti dahilinde ve Musul civarında üç dört kazayı kapsayacak tarzda bir Kürdistan mandasını İngiltere hükümetine bıraktı. Bugün için Irak topraklarındaki bu Kürdistan nüvesinden, Türkiye sınırları içerisinde bulunan Kürtlerin katılımıyla siyasi bir Kürdistan'ın yaratılıp Milletler Cemiyeti heyetinin onayına sunulması süreci hazırlanmış oluyordu.

2- Esas aldığımız metinde bu kelime "felaketini" şeklinde çevrilmiştir. Anlam bütünlüğü açısından sıkıntı yarattığı düşünüldüğünde, bu kelimenin "felahını" yani "kurtuluşunu" olma olasılığı yüksektir.

Bu hazırlığa karşı Ankara siyasetçilerinin alacağı tedbir, dört yüz yıldan beri doğuda Türkiye'nin köşe duvarını teşkil eden, Türk milletine fiilen sadakat ve bağlılık göstermiş olan Kürtlerin uygun şartlar ile dostluklarını kazanmak, Türk-Kürt birlik ve kardeşliğini takviye ederek, geçmişte olduğu gibi dış teşvik ve etkilerden korunmasını sağlamaktı.

Oysaki, İsmet Paşa'nın itiraf ettiği gibi tersinden bir yaklaşımla, Kürtlerin dini, vicdani duygularına, milli kıyafet ve yaşayışlarına varıncaya kadar baskı ve tehditler, zulüm ve haksızlıklarla tecavüz planı gerekli görülmüş ve Kürt topluluklarını, Kürtlük varlığını yok edecek girişimler kıymete binmiştir. İsmet Paşa bu sistemle Lord Kurzon'un Lozan Konferansı'ndaki Kürtlük varlığı iddiasını hükümsüz bırakmak, Milletler Cemiyeti heyetinin Irak içerisinde İngiltere'ye bıraktığı Kürdistan fikir ve amacının Türkiye sınırları içerisine etki etmesine engel olmak yolunu seçti. İsmet Paşa'nın dinamit saçan kafası, kundak taşıyan elleriyle isyan ateşi bile bile tutuşturuldu. İsyanlar tekrar ettikçe zulüm ve haksızlıklar arttı ve genişledi. Ve nihayet bu defa Ararat dağında toplanan isyan hareketi Ankara hükümetini endişe ve telaşa düşüren bir şekil aldı.

İsmet Paşa kendi imkanlarıyla isyanın önüne geçemeyeceğini anladı. Komşu hükümetlerin yardımlarına başvurmaya mecbur kalarak Ararat dağındaki isyanı bastırmayı başardı. Fakat isyan ateşi söndürülmedi. Aksine hükümetlerin müdahale haklarını sağlayacak bir hale getirildi. İsmet Paşa'nın ortaya çıkardığı Kürt felaketi doğuda yeni bir Makedonya meselesi doğurdu. Bugünkü Kürt meselesi aşağıdaki esaslarda özetlenebilir:

- 1- Her türlü siyasi ve milli düşmanlıklardan kurtulmuş olarak tarihin vücuda getirdiği birlik, yüz³ seneden beri dostlukla devam edip gelen Türk-Kürt birliği, diktatör idaresinin zulüm ve haksız teşebbüsleriyle ihlal edilmiş ve Kürtler isyana tahrik olunmuştur.
- 2- Dini, milli varlıklarının imhasına kast olduğunu anlayan Türkiye sınırları içinde ve dışındaki Kürtler, birlikte bir isyan ve savunma hareketini benimsemekte ve gerekli görmektedirler.
- 3- Ankara hükümeti kendi imkanlarıyla isyanı bastıramamış, tavizler ve siyasi menfaatler karşılığında komşu hükümetlerin yardımına ihtiyaç göstermiştir.
- 4- Komşu hükümetlerin Kürdistan isyanlarıyla resmi alaka ve münasebetlerini Ankara hükümeti imza ve taahhütlerle kabul etmiş ve desteklemiştir.
- 5- Kürt meselesi bir iç sorun olma özelliğinden çıkarılıp komşu hükümetlerin, Milletler Cemiyeti heyetinin müdahalesini davet edecek dış ve milletlerarası tartışma zeminine kaydırılmıştır.

3- Burada verilen sayının "yüz" değil "dört yüz" olma olasılığı yüksektir. Nedenini tam olarak bilmek zor ama belki de orijinal metnin basımı sırasında bir hata nedeniyle böyle yazılmış olabilir.

6- Kürdistan bağımsızlığının varolabilmesi bundan böyle komşu hükümetlerin yardımlarına-izinlerine tabi olacak bir özellik kazanmıştır.

Kürt meselesinin bu sunup açıkladığımız genel suretinden çıkarılacak sonuç şudur: İsmet Paşa bu defa da Kürt isyanını bastırdı. Fakat bizzat kendi girişimiyle Kürt isyanının⁴ temellerini kurdu.

4- Bu kelimenin yanlış yazılmış olması muhtemeldir. En başta girişte belirtildiği gibi düşünürsek, "isyan" yerine "istiklal" yani bağımsızlık kelimesinin kullanılması gerekir.

Abstract

Politics of place/space: The spatial dynamics of the Kurdish and Zapatista movements

Zeynep Gambetti

This paper explores two examples of collective action, the Zapatista movement in Chiapas, Mexico, and the Kurdish movement in Turkey, by focusing on how these movements constructed two particular places, Diyarbakır and Chiapas, after the armed conflict subsided. My first aim is to show how this place-making has affected the discourses and practices of these movements. I argue that place-making is not only about locality or physical setting, but also about constructing a movement and a form of struggle in its own right. My second aim is to discuss the broad outlines of what may be called the “appropriation of space.” This refers not only to the spaces of visibility and solidarity opened up by a movement, but also to its chances of acquiring significance within local, national or global spaces of power. I look at how the Kurdish movement has had an impact on democracy in Turkey and compare it with the Zapatista movement’s local and transnational effects. I do so by relating physical and metaphorical notions of space to several concepts generated by social movement literature. As such, this study intends to contribute to spatial understandings of collective action. It is also likely to indicate various pitfalls and obstacles for emancipatory social movements in the present neoliberal era.

Knowledge, ideology and power: Deconstructing Kurdish Studies

Clémence Scalbert Yücel, Marie Le Ray

The idea for this issue arose out of a seminar we organised, together with Jean-François Pérouse, in 2005-2006 at the Institut Français d’Etudes Anatoliennes (IFEA) in Istanbul on the ‘Conditions of emergence of the Kurdish question within the Turkish academic field’¹. We noticed that since the 1990s there had been a growing interest among Turkish scholars on the topic of Kurds and Kurdish ques-

tions. Until this very recent period, speaking about Kurds was a genuine taboo in Turkish universities; the experience of Dsmail Besikçi is representative of the imperviousness – and the harshness – of Turkish academia on this point. Then, it generally seemed that, in Turkey, academics only contributed to official ideology production by denying the existence of Kurds and Kurdish issues and that only non-academics dealt with it, surveyed it and spread information about it. Therefore the issue of knowledge appears to be very sensitive and tied to politics and ideologies. In this issue, we wanted to go back to the history of academic research on Kurds and to explore also contemporary studies. Why - and why now – has this issue attracted scholars' interest? In what sorts of conditions can they work and speak? Within which paradigms do they work and conduct research, with which objectives and for which applications?

Prison as Site for Political Education: Educational experiences from prison narrated by members and sympathisers of the PKK

Kariane Westrheim

This article is based on a qualitative interview study among former political prisoners in Turkey sentenced to years of imprisonment due to their links to the PKK (Kurdistan Workers Party). In the aftermath of the 1980 military coup in Turkey, the Turkish left was prosecuted – and nearly eradicated – by the military; accusing thousands of being sympathisers of the PKK. These detentions continued during the 1980ies and 1990ies. Since the foundation of the PKK in 1978, educational activities have constituted a major part of its political program, and PKK members were expected to educate themselves and others inside the prison walls. The four informants in this study, who were imprisoned at different stages of the struggle and served in various prisons in Turkey, narrate the impact political education has had on their personal development and life perspectives and also on the overall struggle of the movement.

The Political Economy of the Kurdish Movement along the Axis of the Changing Social Struggles in the World

Gullistan Yarkın

This essay is an attempt to historically contextualize the transformation of the discourse of the Kurdish movement on the political economy in the Kurdish region of Turkey. It addresses the following questions: 1) How did the discourse of the PKK (Kurdistan Workers' Party) and Abdullah Ocalan on the political economy of the Kurdish region in Turkey change within the last thirty years? 2) How can we relate this alteration to the transformation of the social movements of the late industrialized peripheral and semi-peripheral regions? 3) What are the differences

and the similarities among the analyses and projects of the PKK, Abdullah Ocalan and those of the legal Kurdish parties? This essay will argue that the ideological transformation that PKK underwent within the last thirty years is similar to those of the social movements in the late industrialized peripheral and the semi-peripheral regions experienced throughout the 20th century and the early 21st century. In the 2000s, Abdullah Ocalan and the PKK abandoned the Marxist-Leninist national liberation discourse and proposed “democratic confederalism” and “democratic modernity” as new projects, which reject seizing state power and try to create anti-capitalist, anti-industrialist, anti-sexist and ecologist democratic modernity within Turkey. Ecologist-rural communes are defined as the basic economic entities of their new project. While the discourse of Ocalan and the PKK on the political economy of the Kurdish region in Turkey has been changed as mentioned here, the legal Kurdish parties operating in the parliament of the Turkish state mainly proposed projects that aim at realizing capitalist development in the urban parts of the Kurdish zone of Turkey.

Imprisonment of the Kurdish Movement into Diyarbakır Prison; A critical essay on power, subject and politics.

Bahar Şahin Fırat
Mesut Fırat

Instead of denying the existence of the Kurds and the Kurdish “question,” Kurdish reality has recently been reconstructed and for this aim Diyarbakır Prison is deemed to be one of the best means in the framework of a discourse of settling accounts with the coup d'état of 12 September. This article claims that, tracing back the origins and the development of the Kurdish movement and therefore Kurdish “question” to the mistreatments which were experienced in Diyarbakır prison distorts the reality. Besides, it argues that such an attempt which discursively “imprisons” the Kurdish movement into the Diyarbakır prison politically tries to ignore it. This essay, which reminds the inexistence of an “agreement” between the Kurds and the state, tries to discuss the hegemonic discourse which claims that Kurdish movement was born in Diyarbakır prison in the context of subject and politics by paying attention that the resistance practices in Diyarbakır Prison and the “continuity” in the Kurdish question should not be ignored.

Kurtasî

“Hepskirin”a Tevgera Kurd li Hepsa Diyarbekirê: Ceribandineke Rexneyî ser Hêz, Kiryar û Siyasetê

Bahar Şahin Fırat
Mesut Fırat

Van salên dumahikê de em dibînin ku rastiya Kurd û kêşeya Kurd ji nû ve tê avakirin li şûna ku bê înkarkirin; Hepsa Diyarbekirê dibe yek ji amrazên herî destxweş di vê proseya jinûveavakirinê de, nexasme di çarçoveya gotara rûbirûhatina bi 12ê Îlonê re. Ev nivîsar dibêje ku heqîqet serobino dibe wexta yek bêje tevgera Kurd, taybetî PKK, û lewre pêkhatin û pêveçûna “kêşeya” Kurd li Tirkîyeyê wek bizavekê derketiye li hemberî miemeleyên xirab di Hepsa Diyarbekirê de û yên piştî wê peyda bûne. Nivîsar dibêje gotareke bi vî şiklî dike ku tevgera Kurd “heps bike” li Hepsa Diyarbekirê û lewre wê li derveyî siyasetê bihêle. Ev nivîsar heqîqetê tîne bira me ku di navbeyna Kurdan û dewletê de “peyman”ek tûne, divê prezeyên berxwedanê li Hepsa Diyarbekirê û berdewamiya di “kêşeya Kurd” de neyê piştguhkirin û bi vê yekê wê gotara serdest a ku dibêje tevgera Kurd ji Hepsa Diyarbekirê derketiye vedike nîqaşê di konteksta hêz, kiryar û siyasetê de.

Siyaseta Cih/War Dînamîkên cihwarî yên Tevgera Kurd û ya Zapatîsta

Zeynep Gambetti

Di vi nivîsarê de du mînakên tevgerên komelî tîne nîrxandin ku destnîşan dike ka tevgera Zapatîsta li Chiapasa Meksîkayê û tevgera Kurd li Tirkîyeyê çawa Diyarbekir û Chiapas, ku cihwarên xweyî xusyetên xwe ne, hûnandine piştî şerên çekdarî kêmîr kirine. Yekem armanca min ev e ku ez derxim ber roniyê ka hûnandina (çêkirin, avakirin) cihwarê tesîreke çawa kiriye ser gotar û prezeyên van tevgeran. Ez ê bibêjim hûnandina cihwarê ne tenê girêdayî herêmibûn an jî dorhêla fîzîkî ye, her wiha pêwendîdar e bi avakirina awayê têkoşîneke bi serê xwe û tevgerê jî. Armanca min a duwem jî ew e ku tişt a ku jê re dibêjin “yaxwekirina cihwarê” binirxînim bi layenên giştî. Ev yek tenê wusatên (uzam) aşkarebûn û hevkarîyê ku tevgerê ew pêk anîne dest nîşan nake, her wiha wê ihtimalê nîşan dike ku di cihwarên hêzî yên netewî û cihanî de mane bigirin. Min tesîra tevgera Kurd li ser demokrasiya Tirkîyeyê nihêrî û ev tevger da ber tesîra herêmî û navnetewî ya tevgera Zapatîsta. Min ev yek bi cih anî bi têgehên fîzîkî û metaforîk yên wusatê bi pêwendiyekê gel birrek têgehên ku ji literature tevgera civakî der hatine. Ya rastî niyeta vê nivîsarê ev e ku tevkarîyê bike têgihîştana wusatî ya çalakîyên komelayetî. Her wiha gengaz e mirov hinek xetere û astengên bo tevgerên komelî yên azadîxwaz destnîşan bike di vê heyama neoliberal de.

Clémence Scalbert-Yücel and Marie Le Ray

Ev gotar hewl dide da ku vekolîne di derbarê gelê Kurd de li ser berhemînan zanyariyan bike, her wusa mercên vê berhemînan zanyariyê, metirsiyên wê, akterên wê û –heger hatibe pêkhînan jî- werçerxana vê berhemînanê jî bike bin vekolîne. Ev gotare her çend li ser Turkiya be jî, ji ber ku arîşe ji layê welatên Rojavayî hatine hêlengandin, bi awayên cûrewcûrê ve çendê kar li ser pêşkevîna vekolîna Tirk jî kiriye, lewma pêdiviyê pêdaçûnek bihête kirin. Armanca vê gotarê ewe ku bersivê ji bo van pirsan peyda bike. Pêdiviyê em çawa behsa gelê Kurd bikin? Pêdiviyê em çawa behsa wan xebatan bikin ewên ku behsa gelê Kurd û deverên Kurd dikin? Wateya “xebatên Kurd” û “Kurdoloji” çiye? Evne di dirêjîya dirokê de çawa hatine damezirandin? Gelo di şîyan de ye ku bêtir doza etnîsîte vekolînekê li ser gelê Kurd bikin û eve dê bi rêka çi zanist û siyasê encamêkê bide? Akterên resen kîne? Erê, li kê derê û bi rêka çi dezgehêkê vekolîn bihêne kirin?

Li Turkya Ekonomî Polîtîka Bizava Gelê Kurd, li dor Werara Têkoşana Komalayetîya Cîhanê.

Gullistan Yarkin

Armanca vê gotarê ewe ku peywendîya wê guhorîna derbirînê bizava kurd bi taybet yê PKK ê ku di derbarê ekonomî polîtîka deverên Kurdê Turkiya de kirî, li gel bizavên welatên dereng kapîtalîzebûyî dirust bike û li dûv çarçoveyeka dirokî cîbîcî bike. Li dûvê armancê, pirsên bi vî rengî dihêne pêş:

- 1- Erê, ji bo ekonomî polîtîka deverên Kurdên Turkiya, di nav 30 salan de, derbirînê PKK û A Ocalan tûşî çi werçerxanan bûn?
- 2- Em çawa bişên peywendîya xerçerxana derbirîna PKK li gel bizavên layan û niv layan yê welatên dereng kapîtalîzebûyî dirust bikin?
- 3- Evroke di navbera şîrove û hêlengandinê ekonomî polîtîka A. Ocalan û PKK ê û projeyên şîrove û hêlengandina partiyên Kurd yê legal de, çi ciwazî, yan jî wekhevî hene?

Li gel van pirsan, dihête gotin, çawa di nav sedsala dawî de bizavên welatên dereng kapîtalîzebûyî tûşî werçerxana derbirînê bûne, PKK û ocalan jî di nav 30 salên dûmahiyê de tûşî heman guhorînê bûne. Destpêka sala 2000, PKK û ocalan dest ji derbirînê razgarîxweziya netewperweriya Marksî-Lenîni berda, derbirînê “konfîdralîzma dêmokratî” û “modêrnîta dêmokratî” hîna pêş. Bi van projeyan hate diyarkirin ku ev hîzre li dijî hîzra stratejîya desthelatdariyê ye, armanca wê li deverên Kurdên Turkiya antî-kapîtalîst, antî-endutiriyalîst, antî-sêksîst û êkolojîk, mêdornêtiyeka dêmokratî dirust bike. Komunên êkolojî, wek yekîneyên aborîyê ya serekî hate pênasêkirin. Bi vê pêşbîniyê ev projeyên ocalan û PKK jî bo rayagîştî hatine arestêkirin. Partiyên kurd yê legal jî bara bêtir projeyên pêşkevîna kapîta-

lîzma bajêran kirin nav rojeva xwe.

Wekî Qadên Perwerdehiya Siyasî Girtîgeh: Ji Vebêjeyên Endam û Dilxwazên PKKê Ezmûnên Perwerdehiyê

Kariane Westrheim

Di PKKê de perwerdehî di qadên cuda de ji bo armancên ciyawaz pêk tê. Gelek girtî di girtîgehan de bûne endamên PKKê yên çalak. Ev gotar ji ser vebêjeyên çar girtiyên siyasî yên berê ku ji endamtiya PKKê ceza xwarine li van ezmûnên perwerdehiyê hûr dibe. Vebêje balê dikişînin ser bandora perwerdehiyê ya li ser pêşketina şexsî û têkoşînê. Pergala Perwerdehiyê ya Tîrkiyeyê hewl dide ku hişmendîya Kurdbûnê ya xwendekaran bişkîne. Perwerdehiya di girtîgehan de jî ji xwe re dike armanc ku van fragmanên zanavayan bine gel hev.

Perwerdehiya siyasî ya di girtîgehan de ji du beşan pêk hatiye; ya yekem hewl daye ku zanîna girtiyan a giştî bi pêş bixe, ya din jî bala xwe daye ser veguherîna kesayeti. Gelek girtî pirtûk li vir nas kirine û ji bo wan cîhaneke nû afirîye. Li gel şerd û mercên dijwar ên di girtîgehê de, PKK ev çalakiyên perwerdehiyê domandine û bi saya serê vê yekê girtî hatine asta hevperwerdekirinê. Tevî ku pergal ne bê kêmasiyê ye jî perwerdehiya di girtîgehan de endamên zana li PKKê zêde kirine. Ev kes piştî perçeyê girîng a têkoşîna pêk anîne.

